

ΣΕΛΕΣΤΕΝ ΦΡΕΝΕ

τὸ σχολεῖο τοῦ λαοῦ

τὸ σχολεῖο τοῦ λαοῦ

ΣΕΛΕΣΤΕΝ ΦΡΕΝΕ

ὈΔΥΣΣΕΑΣ

ΣΕΛΕΣΤΕΝ ΦΡΕΝΕ

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Τίτλος πρωτοτύπου	Pour l'école du peuple
Μετάφραση	Κατερίνα Δεναξά - Βενιεράτου
Στοιχειοθεσία - έκτύπωση	Γεώργιος Λεοντακιανάκος Δουκ. Πλακεντίας 31 Χαλάνδρι τηλ. 6812457
Όλοκλήρωση υπογραφικής εργασίας	Σεπτέμβρης 1977
©	François Maspero Paris, 1969
©	Όδυσσέας

Έκδόσεις Όδυσσέας

Σόλωνος 116, τηλ. 36.19.724

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος της Έλις Φρενέ	7
Π ρ ῶ τ ο μ έ ρ ο ς Τ Ο Σ Υ Γ Χ Ρ Ο Ν Ο Γ Α Λ Λ Ι Κ Ο Σ Χ Ο Λ Ε Ι Ο	
Προεσαγωγικά	13
Είσαγωγή	15
1. Γενικές αρχές προσαρμογής στο περιβάλλον της καινούργιας σχολικής συμπεριφοράς	20
2. Οι μεγάλες εκπαιδευτικές βαθμίδες	28
I. Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	23
II. ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΚΗΠΟΙ	30
III. ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	34
IV. ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	58
A. Οι χώροι του δημοτικού σχολείου	61
B. Η σχολική τεχνική για μία εκπαίδευση με τήν εργασία	81
Γ. Αρχική επισκόπηση της κοινοτικής ζωής στο σχολείο	83
Δ. Η είσοδος στην τάξη μία Δευτέρα πρωί	87
E. Τό κείμενο του υπογραφείου και τό σύνολο των ενδιαφερόντων	96
ΣΤ. Τό σχολείο σέ λειτουργία	106
Ζ. Τό απόγευμα	114
H. Συμπληρωματικές λεπτομέρειες της σχολικής ζωής	121

3. Σύνολα ενδιαφερόντων και σχολικά προγράμματα ...	132
4. Πρακτικά ...	137

Δεύτερο μέρος
ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΤΑΘΕΡΕΣ

1. Ἡ φύση τοῦ παιδιοῦ ...	152
2. Οἱ ἀντιδράσεις τοῦ παιδιοῦ ...	157
3. Οἱ ἐκπαιδευτικὲς τεχνικὲς ...	169

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΙΖ ΦΡΕΝΕ

Ἄν θάπρεπε νά ὀργανώσω σήμερα αὐτό τό σχολεῖο τοῦ λαοῦ, θά στηριζόμουν στήν ἀρχή ὅτι αὐτό πού καθορίζει τή ζωή τῶν ἀνθρώπων, αὐτό πού προκαλεῖ καί προσανατολίζει τίς σκέψεις τους, αὐτό πού δικαιώνει τήν ἀτομική καί κοινωνική τους συμπεριφορά εἶναι ἡ ἐργασία, μέσα στό καθεστῆ σύνθετο καί κοινωνικά ὀργανωμένο, ἡ ἐργασία, βασική κινητήρια δύναμη, στοιχεῖο προόδου καί ἀξιοπρέπειας, σύμβολο εἰρήνης καί ἀδελφοσύνης.

L' éducation du travail

Μέσα στό στρατόπεδο συγκέντρωσης τοῦ Βισῦ καί σέ πεῖσμα ὅλων τῶν περιορισμῶν πού εἶχαν ἐπιβληθεῖ σιούς ἀνθρώπους μέ ἐλεύθερο φρόνημα, ὁ Φρενέ ἔβρισκε τόν καιρό καί τήν εὐκαιρία νά ξανασκεφτεῖ σέ βάθος τό παιδαγωγικό του ἔργο: γιά νά μπορέσει νά προβάλει τά διανοητικά δεδομένα μιᾶς θεωρίας πού προῆλθε ἀπό τό ἰσοστάθμισμα μιᾶς ἐντιμης καί ἀποτελεσματικῆς δράσης· γιά νά μπορέσει νά ξαναεισαγάγει τούτη τήν ὀργανική, σάν τό προζύμι, θεωρία σ' ἕνα πραγματιομό πρωτεύουσας καί ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης.

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες, ὁ Φρενέ ἔγραψε κομμάτι κομμάτι τά δύο βασικά βιβλία πού ἀποτελοῦν τό θεμέλιο τῆς φιλοσοφίας του: τό L' éducation du travail καί τό Essai de psychologie sensible ἔργα πού φωτίζουν ἀπό τά μέσα ὅλη τήν πειραματική παιδαγωγική του.

Πράγματι, σ' αὐτή ἀκριβῶς τήν πειραματική παιδαγωγική ἀφιέρωσε ὁ Φρενέ τό σημαντικότερο μέρος ἀπό τίς καθημερινές του δραστηριότητες, ὅπως καί ἀπό τίς κριτικές του σκέψεις. Ἐπί τέλους· δέν ὑπάρχει τίποτε τό ἐφησονχαστικό σέ τούτη τήν ἀδιάκοπη ἐπανεξέταση μεθόδων, πού γιά ἕνα χρονικό διάστημα εἶχαν

έμφανιστεί σάν σίγουρες και άποφασιστικές. 'Η έποικοδομητική άμφιβολία δέν έπανε νά βάξει σέ δοκιμασία τή γνώση γιά νά κω- νηγήσει άνελέητα τό συνεχώς αναγεννώμενο σχολαστικισμό: «Νά άμφιβάλλουμε γιά ό,τι είναι σίγουρο και όχι γιά ό,τι είναι άμφί- βολο· νά ή έξυπνάδα», έλεγε ο 'Αλαίν.

Νά λοιπόν τό ύπέριταc όπλο ενάντια σέ κάθε ούστημα και κάθε δογματισμό.

«'Αντί νά μείνουμε ικανοποιημένοι από τίς πρώτες έπιτυχίες, — γράφει ο Φρενέ — συναισθανόμαστε τίσ άνεπάρκειες και τίς άδυναμίες, είχαμε συνείδηση τών κενών πού έπρεπε νά καλύψου- με και δέν παύαμε νά αναζητούμε ψηλαφητά τίς ύλικές και τεχνι- κές φόρμες πού θά μπορούσαν νά κάνουν πιά άποτελεσματικό όλο τό εκπαιδευτικό μας ούστημα.»

Τελικά, σ' ένα διάστημα μεγαλύτερο από δεκαπέντε χρόνια (ά- πό τό 1923 ώς τό 1939), ο Φρενέ δημιούργησε νέα έργαλεία και τεχνικές εκπαίδευσης πραγματοποιώντας έξοχα «έκείνο τό ενεργητικό σχολείο, σιά μέτρα τών συνθηκών, πού γιά πολύ καιρό ή πραγματοποιήσή του στίς πρώτες τάξεις έμοιαζε νάναί ούτοπία». 'Ετσι, φώναξε κονιά του ένα συνεχώς αυξανόμενο αριθμό οπα- δών, σιρατολογημένων κάτω από τήν ενθουσιώδη σημαία τής «'Α- νανέωσης τής 'Εκπαίδευσης». Κι άκόμη, άμέσως μετά τή λήξη τών έχθροπραξιών, τό Μάη του 1945, ρίχνοντας τό σύνθημα τής συνάνθρωπισης όλων τών συντρόφων του, ο Φρενέ καθόριζε γιά μιá άκόμη φορά τό πνεύμα του πλατιού ανοίγματος μιáς παιδαγωγι- κής προορισμένης νά γίνει παιδαγωγική τών μαζών:

«'Η παιδαγωγική μας κίνηση δέν ζαρώνει καθόλου γύρω ά- πό μερικές μεθόδους, όσο περίφημες κι άν είναι αυτές. Δέν άπο- βλέπουμε στήν έπιτυχία μιáς μεθόδου ούτε στή διάδοση ενός ύ- λικοϋ, όσο τέλειον κι άν είναι. Σκοπός μας είναι ή ανανέωση και ο έκονγχρονισμός του Λαϊκού Σχολείου, ή άποτελεσματικότητα τών προσπαθειών μας, ή άξιοποίηση τής εργασίας τών εκπαιδευ- τικών σιούς κόλλπους ενός λαού πού έχει συνείδηση τής ιστορικής του άποστολής... "Όλοι μαζί, σύμφωνα με τό ίδιο αυτό πνεύμα πού μäs έδωσε τήν έπιτυχία πού σημειώνουμε σήμερα, θά οργανωθού- με, θά χτίσουμε τό σύγχρονο γαλλικό λαϊκό σχολείο.»

'Οργάνωση: είναι ζωτική ανάγκη γιά κάθε όνολο πού νί- κησε τόν κομφορμισμό και τό χάος. Μόλις βγήκε από τό σιρατό- πεδο, ο Φρενέ βρήκε σιούς μακί κι άργότερα στήν 'Επιτροπή 'Α- πελευθέρωσης, όπου είχε αναλάβει τά καθήκοντα ύπεύθυνου έμ-

ψυχωτή, τήν ευκαιρία νά άξιοποιήσει άκόμη περισσότερο τήν οργάνωση. "Όχι μόνο τήν τεχνική οργάνωση πού άποβλέπει στό νά βάλει σέ τάξη και νά ιεραρχήσει τούς διάφορους οργανισμούς πάνω σιούς όποιους βασίζεται ή κοινότητα αλλά άκόμη, και κυ- ρίως, νά βάλει σέ τάξη και ιεραρχία τίς βαθιές άξίες πού έξα- σφαλίζουν τήν ανανέωση τής ζωής. Μέ τή δημιουργία ενός scho- λικού κέντρου στό Γκάπ, σιά κίρια ενός ιεροδιδασκαλείου, ο Φρενέ προσπάθησε, πιά πολύ άπ' όσο στό παρελθόν, νά εφαρμό- σει μιá ανθρώπινη και πολιτιστική παιδαγωγική οργάνωση τής παιδικής κοινότητας.

Μέ κείνα τά παιδιά, μέσα σις οικονομικές και κοινωνικές συν- θήκες τής μεταπολεμικής εποχής και σέ συνάρτηση με τό λαό πού είχε δώσει τούς μακί και τή μεγαλειώδη δράση τής 'Αντίστασης, ο Φρενέ έγραψε τό «Σύγχρονο γαλλικό σχολείο» του.

Τό όνόμασε «γαλλικό» όχι λόγω ενός έθνικισμού πού άρχιζε νά εμφανίζεται με τήν κινήτοποίηση τών δυνάμεων πού είχαι έ- πωμιστεί τήν 'Απελευθέρωση αλλά άποβλεποντας σέ μιá συνά- θροιση τών ελεύθερων πνευμάτων γιά τό τεράστιο και γενικό πρόβλημα τής Παιδείας. Πρέπει νά πούμε ότι ο λαός πίστευε τότε πώς θά γεννιόταν ένα καινούργιο φαινόμενο· κάτι σάν ένα δεύτερο 1789! 'Επρεπε λοιπόν νά άρχισει κανείς άμέσως τή δου- λειά έπιτελώντας τά έργα πού άπαιτούσε ή κοινωνική και πολι- τική επικαιρότητα αλλά έπίσης δουλεύοντας και με τήν έννοια τής 'Ιστορίας, στήν κατεύθυνση μιáς πλαστικής οργάνωσης τών μα- ζών πού είχαι συγκεντρωθεί γύρω από τά πιά θετικά τούς ενδια- φέροντα. Γι' αυτός ακριβώς τούς άμεσους σιόχους γράφτηκε τούτο τό πρώιμο βιβλίο, πλούσιο σέ πρωταρχικά σπέρματα, πού συμπυκνώθηκαν σ' ένα όπότιτλο, πραγματικό πρόγραμμα γιά τότε: «Πρακτικός οδηγός γιά τήν ύλική, τεχνική και παιδαγωγική ορ- γάνωση του λαϊκού σχολείου».

Αυτός ο πρακτικός οδηγός δέν είναι λοιπόν ένα άπλό άπάνθι- σμα παιδαγωγικών συνταγών: έχοντας όρίσει τίς γενικές άρχές μιáς λαϊκής παιδαγωγικής, ο Φρενέ θά προσδιορίσει σιαδιακά και με άκρίβεια τήν οργάνωση, θά κάνει δηλαδή νά προσάδουν σάν σέ χειρουργική επέμβαση οι δομές τής.

Οι δομές είναι οι βασικές τεχνικές τής σχολικής εργασίας, σιε- νά δεμένες μεταξύ τούς. Είναι οι συντεταγμένες πού δίνουν ενό- τητα και σιαθερότητα σέ μιá παιδαγωγική συνυφασμένη με τήν κίνηση, πού προχωράει στό ρυθμό τής ζωής.

εμφανιστεί σάν οίγουρες και αποφασιστικές. Ἡ ἐποικοδομητική ἀμφιβολία δέν ἔπαυε νά βάζει σέ δοκιμασία τή γνώση γιά νά κυνηγήσει ἀνελέητα τό συνεχῶς ἀναγεννώμενο σχολαστικισμό: «Νά ἀμφιβάλλουμε γιά ὅ,τι εἶναι οίγουρο και ὄχι γιά ὅ,τι εἶναι ἀμφίβολο· νά ἡ ἐξυπνάδα», ἔλεγε ὁ Ἀλαίν.

Νά λοιπόν τό ὑπέριαιτο ὄπλο ἐνάντια σέ κάθε σύστημα και κάθε δογματισμό.

«Ἀντί νά μείνουμε ἱκανοποιημένοι ἀπό τίς πρώτες ἐπιτυχίες, — γράφει ὁ Φρενέ — συναισθανόμεσταν τίς ἀνεπάρκειες και τίς ἀδυναμίες, εἶχαμε συνείδηση τῶν κενῶν πού ἔπρεπε νά καλύψουμε και δέν παύαμε νά ἀναζητοῦμε ψηλαφητά τίς ὄλικές και τεχνικές φόρμες πού θά μπορούσαν νά κάνουν πιά ἀποτελεσματικό ὄλο τό ἐκπαιδευτικό μας σύστημα.»

Τελικά, σ' ἓνα διάστημα μεγαλύτερο ἀπό δεκαπέντε χρόνια (ἀπό τό 1923 ὡς τό 1939), ὁ Φρενέ δημιούργησε νέα ἐργαλεῖα και τεχνικές ἐκπαίδευσης πραγματοποιώντας ἔξοχα «ἐκεῖνο τό ἐνεργητικό σχολεῖο, σιά μέτρα τῶν συνθηκῶν, πού γιά πολύ καιρό ἡ πραγματοποίησή του στίς πρώτες τάξεις ἔμοιαζε νάναυ ὀυτοπία». Ἔτσι, φώναξε κοντά του ἓνα συνεχῶς ἀξανατόμενο ἀριθμό παπιδῶν, σιρατολογημένων κάτω ἀπό τήν ἐνθουσιώδη σημαία τῆς «Ἀνανέωσης τῆς Ἐκπαίδευσης». Κι ἀκόμη, ἀμέσως μετά τή λήξη τῶν ἐχθροπραξιῶν, τό Μάη τοῦ 1945, ῥίχνοντας τό σύνθημα τῆς συνάνθρωσις ὄλων τῶν σινατόρων του, ὁ Φρενέ καθόριζε γιά μιὰ ἀκόμη φορά τό πνεῦμα τοῦ πλαισιῦ ἀνοίγματος μιᾶς παιδαγωγικής προορισμένης νά γίνει παιδαγωγική τῶν μαζῶν:

«Ἡ παιδαγωγική μας κίνηση δέν ζαρῶνει καθόλου γύρω ἀπό μερικές μεθόδους, ὄσο περιφρημες κι ἄν εἶναι αὐτές. Δέν ἀποβλέπουμε στήν ἐπιτυχία μιᾶς μεθόδου οὔτε στή διάδοση ἐνός ὄλικου, ὄσο τέλειου κι ἄν εἶναι. Σκοπός μας εἶναι ἡ ἀνανέωση και ὁ ἐκσυγχρονισμός τοῦ Λαϊκοῦ Σχολεῖου, ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν προσπαθειῶν μας, ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἐργασίας τῶν ἐκπαιδευτικῶν σιούς κόλλπους ἐνός λαοῦ πού ἔχει συνείδηση τῆς ἱστορικής του ἀποστολῆς... «Ὀλοι μαζί, σύμφωνα μέ τό ἴδιο αὐτό πνεῦμα πού μᾶς ἔδωσε τήν ἐπιτυχία πού σιμειῶνουμε σήμερα, θά οργανωθοῦμε, θά χτίσουμε τό σύγχρονο γαλλικό λαϊκό σχολεῖο.»

Ὀργάνωση: εἶναι ζωτική ἀνάγκη γιά κάθε σύστημα πού νίκησε τόν κομφορμιστικό και τό χάος. Μόλις βγήκε ἀπό τό σιρατόπεδο, ὁ Φρενέ βρῆκε σιούς μακί κι ἀργότερα στήν Ἐπιτροπή Ἀπελευθέρωσης, ὄπου εἶχε ἀναλάβει τά καθήκοντα ὑπεύθυνου ἐμ-

πυχωτῆ, τήν ἐδκαιρία νά ἀξιοποιήσει ἀκόμη περισσότερο τήν ὄργάνωση. «Ὀχι μόνο τήν τεχνική ὄργάνωση πού ἀποβλέπει σιό νά βάλει σέ τάξη και νά ἱεραρχήσει τούς διάφορους ὄργανισμούς πάνω σιούς ὄποίους βασίζεται ἡ κοινότητα ἀλλά ἀκόμη, και κυρίως, νά βάλει σέ τάξη και ἱεραρχία τίς βαθιές ἀξίες πού ἐξασφαλίζουν τήν ἀνανέωση τῆς ζωῆς. Μέ τή δημιουργία ἐνός σχολικοῦ κέντρου σιό Γκάπ, σιά κίρια ἐνός ἱεροδιδασκαλεῖου, ὁ Φρενέ προσπάθησε, πιά πολύ ἀπ' ὄσο σιό παρελθόν, νά ἐφαρμόσει μιὰ ἀνθρώπινη και πολιτιστική παιδαγωγική ὄργάνωση τῆς παιδικῆς κοινότητας.

Μέ κείνα τά παιδιά, μέσα σις ὄικονομικές και κοινωνικές συνθήκες τῆς μεταπολεμικής ἐποχῆς και σέ συνάρτηση μέ τό λαό πού εἶχε δώσει τούς μακί και τή μεγαλειώδη ὄραση τῆς Ἀντιστάσης, ὁ Φρενέ ἔγραψε τό «Σύγχρονο γαλλικό σχολεῖο» του.

Τό ὄνόμασε «γαλλικό» ὄχι λόγω ἐνός ἐθνικισμοῦ πού ἀρχιζε νά ἐμφανίζεται μέ τήν κίνητοποίηση τῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἐπωμιστεῖ τήν Ἀπελευθέρωση ἀλλά ἀποβλέποντας σέ μιὰ συνάνθρωσις τῶν ἐλεύθερων πνευμάτων γιά τό τεράσιο και γενικό πρόβλημα τῆς Παιδείας. Πρέπει νά πῶμε ὄτι ὁ λαός πιστεψε τότε πῶς θά γεννιόταν ἓνα καινούργιο φαινόμενο· κάτι σάν ἓνα δεύτερο 1789! Ἐπρεπε λοιπόν νά ἀρχίσει κανείς ἀμέσως τή δουλειὰ ἐπιτελώντας τά ἔργα πού ἀπαιτοῦσε ἡ κοινωνική και πολιτική ἐπικαιρότητα ἀλλά ἐπίσης δουλεύοντας και μέ τήν ἔννοια τῆς Ἱστορίας, στήν κατεύθυνση μιᾶς πλαστικής ὄργάνωσης τῶν μαζῶν πού εἶχαν σιγκενιρωθεῖ γύρω ἀπό τά πιά θετικά τούς ἐνδιαφέροντα. Γι' αὐτούς ἀκριβῶς τούς ἀμεσους σιόχους γράφτηκε τοῦτο τό πρώιμο βιβλίο, πλούσιο σέ πρωταρχικά σπέρματα, πού σιμπυκνώθηκαν σ' ἓνα ἴπότιλο, πραγματικό πρόγραμμα γιά τότε: «Πρακτικός ὄδηγός γιά τήν ὄλική, τεχνική και παιδαγωγική ὄργάνωση τοῦ λαϊκοῦ σχολεῖου».

Αὐτός ὁ πρακτικός ὄδηγός δέν εἶναι λοιπόν ἓνα ἀπλό ἀπάνθισμα παιδαγωγικῶν σιναταγῶν: ἔχοντας ὄρισει τίς γενικές ἀρχές μιᾶς λαϊκῆς παιδαγωγικῆς, ὁ Φρενέ θά προσδιορίσει σιαδιακά και μέ ἀκρίβεια τήν ὄργάνωση, θά κάνει δηλαδή νά προβάλουν σάν σέ χειρουργική ἐπέμβαση ὄι δομές τῆς.

Ὀι δομές εἶναι ὄι βασικές τεχνικές τῆς σχολικής ἐργασίας, σιενά δεμένες μεταξύ τούς. Εἶναι ὄι σινατεταγμένες πού δίνουσι ἐνότητα και σιαθερότητα σέ μιὰ παιδαγωγική σινασφασημένη μέ τήν κίνηση, πού προχωράει σιό ρυθμό τῆς ζωῆς.

Φιάνουμε στήν ἔννοια τῆς σι α θ ε ρ ό τ η τ α ς πού ό Φρε-
νέ θά ἐπαναλάβει εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα στίς «Παιδα-
γωγικές σιαθερές» (1964).

«Πρόκειται γιά μιá καινούργια κλίμακα σχολικῶν ἀξιῶν, πού
θά θέλαμε νά καθιερώσουμε — ἔγραφε ό Φρενέ σ' ἕνα σύντομο
προοίμιο — καί πού γιά τό σχηματισμό της δέν πήραμε ὑπόψη
μας τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τή μέριμνά μας γιά ἔρευνα καί ἀλή-
θεια, σιό φῶς τοῦ πειράματος καί τῆς καλῆς θέλησης. Σιτή θάση
τῶν ἀρχῶν αὐτῶν πού θεωροῦμε σιαθερές, κι ἐπομένως ἀπόσο-
βλητες καί σίγουρες, θά θέλαμε νά δημιουργήσουμε ἕνα εἶδος
Π α ι δ α γ ω γ ι κ ο ῦ κ ῶ δ ι κ α, πού θά μᾶς ἐπιτρέψει, μέ
ἕνα μίνιμουμ ψηλαφισμάτων καί κινδύνων, νά καταλήξουμε στήν
ἄσκηση ἑνός ἐπαγγέλματος πού εἶναι τρόπο ς ζωῆς: σιό ἐπάγγελ-
μα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ.»

Σκόπιμα λοιπόν ἐνώσαμε σ' ἕνα μόνο βιβλίό τά δυό αὐτά ἀλ-
ληλοσὺμπληρούμενα ἔργα, δηλαδή τό «Σύγχρονο γαλλικό σχολεῖο»
καί τίς «Παιδαγωγικές σιαθερές», πού καί τά δυό ἀποβλέπουν
σέ μιá διαρκή ἐπανεκπαίδευση τῶν δασκάλων, μέ τόν ἴδιο σιό-
χο: τήν ἀνανέωση τοῦ Σχολεῖου τοῦ λαοῦ. Τό ζήτημα σήμερα δέν
εἶναι νά ἐπιφέρουμε μερικές τυπικές μεταρρυθμίσεις σέ μιá διδα-
σκαλία, ὅποιο κι ἄν εἶναι τό ἐπίπεδό της: «Μιá θαδιά καί ἀποτε-
λεσματική ἀνανέωση τῆς μόρφωσης τῶν νέων γενιῶν εἶναι αὐτό
πού πρέπει νά πραγματοποιήσουμε... Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι, παρά
τήν ἐπίμονη προσκόλληση σέ μιá αἰωνόβια παράδοση, ἡ βασιλεία
τοῦ σχολαστικισμοῦ ἔχει τελειώσει, πράγμα πού δέν σημαίνει ὅτι
ἐξέλιπε ό κίνδυνος νά παραταθεῖ ἡ ἐπιθανάτια ἀγωνία του. Ὁ-
φείλετε, χωρίς καθυστέρηση, νά τόν ἀντικαταστήσετε μέ μιá μόρ-
φωση πού θά ἀντλεῖ τελικά μέσα ἀπό τό λαό, μέσα ἀπό τίς ἀνάγ-
κες του, τόν τρόπο τῆς ζωῆς, τῆς δράσης, τῆς δουλειᾶς καί τῆς
σκέψης του, τίς θαδιές καί ζωντανές ριζες πού θά ἐξασφαλίζουν
τήν ἰσχύ τοῦ σφρίγους του. Ἀλλά ταυτόχρονα θά πρέπει νά συν-
δέσετε τή μόρφωση αὐτή μέ τή μεγάλη ἀνθρώπινη σκέψη, μέ ὅ,τι
θετικό καί ὀριστικό μᾶς ἔδωσε ἡ πρόδο ς, καθῶς καί μέ τά με-
γάλα πολιτιστικά ρεύματα, πού μέσα ἀπό τή θρησκεία καί τήν πα-
ράδοση ἄρχισαν ἔδῶ καί αἰῶνες τήν κίνηση πρὸ ς τᾶ μπρὸ ς. Ἀπο-
στολή μας εἶναι νά ἐνισχύσουμε καί νά συνεχίσουμε αὐτή τήν κί-
νηση».

Πρῶτο μέρος ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Όπως δηλώνει και ο υπότιτλος, τό βιβλίο αυτό είναι βασικά πρακτικό. Περιορίσαμε στό ελάχιστο δυνατό — κι αυτό γιά νά δικαιολογήσουμε τίς λύσεις πού προτείνουμε — όλες τίς ψυχολογικές και φιλοσοφικές θεωρίες, πού όμως οί αναγνώστες θά μπορούσαν τά μελετήσουν στό βιβλία πού θά υποδείξουμε σέ άλλο σημείο.

Παιδαγωγοί και γονείς βρίσκονται στό κατώφλι τούτης τής τραγικής μεταπολεμικής εποχής όπως σ' ένα δύσκολο και άγχώδες σταυροδρόμι. Έχουν συνείδηση του άνώφελου, τής άνικανότητας ή ακόμα και τής θλαβερότητας τών μέχρι πριν λίγο οικείων δρόμων πού δέν μπόρεσαν νά άποτρέψουν τήν καταστροφή, άν δέν δδήγησαν κιόλας σ' αυτή, σέ ορισμένες περιπτώσεις.

Άλλά ανάμεσα στό μονοπάτι πού άνοιγονται, περισσότερο ή λιγότερο ξεχερσωμένα, περισσότερο ή λιγότερο παράλληλα στους δρόμους του λάθους, ποιά νά διαλέξουμε πού νά μήν έχουν κυριευτεί από τά άχρηστα λόγια και τίς πανούργες θεωρίες;

Ο περιηγητής πού πηγαίνει εκδρομή δέν ξέρει τί νά κάνει μέ τίς αισθητικές, κοινωνιολογικές ή ανθρωπολογικές παρατηρήσεις εκκείνων πού πάτησαν τίς βουνοκορφές μόνο μέ τή φαντασία τους. Αυτό πού του χρειάζεται είναι ένας ακριβής και πρακτικός οδηγός πού θά του επιτρέψει νά φτάσει μέ τό μίνιμουμ τών κινδύνων και τών λαθών στό σκοπό πού θέλει.

Ένα τέτιο οδηγό θελήσαμε νά φτιάξουμε γιά τούς παιδαγωγούς. Οί δρόμοι πού υποδείχνει σίγουρα δέν είναι πάντα τέλεια εξομαλυσμένοι. Άκόμα, δέν είναι καθόλου πλατιοί, επίπεδοι, πλακοστρωμένοι ή ασφαλτοστρωμένοι. Τό πιο συχνά είναι χνάρι πάνω στην πλαγιά του λόφου πού ξετυλίγονται από ξέφωτο σέ ξέφωτο γιά νά δδηγήσουν σέ στενά περάσματα και κορφές.

Ὅσοι τὰ χνάρια αὐτὰ ὑπάρχουν, περιφραγμένα μέ φροντίδα, μέ τὰ καταφύγια καί τούς σταθμούς τους. Δικό σας ἔργο εἶναι, ἀκριβῶς, νά καλύτερέψετε τή χάραξη καί τή συναρμογή, νά φτιάξετε δρόμους σίγουρους, ὅπου θά μπορούν νά θαδίζουν μέ αὐτοπεποίθηση οἱ καλοί ἐργάτες τοῦ μέλλοντος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρὶν καταπιαστοῦμε μέ τό συνθετικό μέρος τοῦ βιβλίου μας θά προσπαθήσουμε νά τοποθετήσουμε ὀρθολογικά καί ἀνθρώπινα τό πρόβλημα τοῦ λαϊκοῦ σχολείου.

Ἐπιμένουμε στή λέξη **λ α ἰ κ ό**. Ὅχι μόνο γιά νά περιορίσουμε τό θέμα μας μέ σκοπό τή μεγαλύτερη ἐμβάθυνσή του ἀλλά καί γιά νά σημειώσουμε ἕνα καινούργιο στάδιο στήν ἐξέλιξη τοῦ σχολείου.

Μέ μιά, λίγο πολύ θλιβερή, καθυστέρηση ἐξαιτίας τῆς πεισματικῆς ἀδράνειας τῶν ξεπερασμένων θεσμῶν, τό Σχολεῖο, παντοῦ καί πάντοτε, προσαρμόζεται ἀργά στό οἰκονομικό, κοινωνικό καί πολιτικό σύστημα πού ἐπικρατεῖ. Εἴτε μᾶς στενοχωρεῖ εἴτε μᾶς χαροποιεῖ, ἡ προσαρμογή αὐτή εἶναι γεγονός πού μιά φευγαλέα ματιά στά δύο χιλιάδες χρόνια τῆς ἱστορίας μας θά τό ἀποδείκνυε συνοπτικά.

Ἀκοῦμε ὅτι στό Μεσαίωνα οἱ ἄρχοντες ἦταν ἐλάχιστοι μορφωμένοι καί δέν ἤξεραν πάντα νά διαβάσουν, μιά πού ἐκεῖνο τόν καιρό δέν ἦταν ἀπόλυτα ἀπαραίτητη στήν κοινωνική λειτουργία τοῦ ἄρχοντα ἡ γνώση ἀνάγνωσης καί γραφῆς. Ἀντίθετα ὅμως, δέν παραμελοῦσαν τή μόρφωσή τους στό ρόλο τοῦ ἄρχοντα, τοῦ κυνηγοῦ ἢ τοῦ πολεμιστῆ. Ἡ μόρφωση αὐτή εἶχε ἀκόμα τήν ἐπίζηλη πρωτοτυπία νά μὴν εἶναι τυπική οὔτε νά προέρχεται ἀποκλειστικά ἀπό βιβλία ἀλλά νάναί ἐνεργητική καί πρακτική: ἐξάσκηση τοῦ νεαροῦ ἄρχοντα σάν εὐπατρίδη, μύηση στό κυνήγι, τήν ἵππασία, τίς πολεμικές ἀσκήσεις, τούς δημόσιους ἀγῶνες. Αὐτό ἀποτελοῦσε ἕνα σχολεῖο στενά δεμένο μέ τή ζωή πού ἀνταποκρινόταν σέ μεγάλο βαθμό στίς ἀτομικές καί κοινωνικές ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς. Ἡ προσαρμογή ἦταν ἱκανοποιητική γιά ἐκεῖνο τό περιβάλλον.

Μητροπόλεις καί ἀδασεῖα εἶχαν ἐπίσης τά δικά τους σχολεῖα, ὅπου δέχονταν παιδιά κάθε προέλευσης. Ἡ μόρφωσή τους εἶχε σχε-

διαστέι και πραγματοποιούταν στή βάση ενός καθορισμένου στόχου: τή μύηση των μελλοντικών αντρών τής Έκκλησίας, πού δέν όφειλαν νά καταλαβαίνουν αλλά νά πιστεύουν και νά ύπηρετούν μέσα στή ζηλόφθογη κοινωνία των πιστών.

Παιδαγωγική και τεχνικές είχαν προσαρμοστεί στους σκοπούς αυτούς.

Η ανερχόμενη αστική τάξη απόκτησε κι αυτή μέ τή σειρά της τά σχολεία της όπου διδάσκονταν ανάγνωση και γραφή — αυτά τά τόσο σπάνια, τόσο εκτιμώμενα και τόσο σεβαστά για κείνη τήν εποχή έργαλεία —, αρχαία ελληνικά, λατινικά, ιατρική και τέχνη του λόγου, κατακτήσεις πού θά τοποθετούσαν πάνω σε καινούργιες βάσεις τό κύρος τούτης τής τάξης των διοικητών και εμπόρων.

Τό 19ο αιώνα καινούργιο στάδιο: ή μόρφωση του λαού γίνεται οικονομική αναγκαιότητα. Ο θριαμβευτής καπιταλισμός εγκαθιδρύει τότε τό δημόσιο σχολείο πού είναι κι αυτό προσαρμοσμένο, τουλάχιστο σε μία πρώτη φάση, στους ειδικούς σκοπούς πού προκάλεσαν τή γέννησή του. Στο βάθος τό ζήτημα δέν ήταν νά ανυψώσουν τό λαό — άσχετα μέ τίς θεωρίες και τούς λόγους των ιδεολιστών πανεπιστημιακών — αλλά νά τον προετοιμάσουν ώστε νά εκπληρώσει μέ τή μεγαλύτερη όρθολογική αποτελεσματικότητα τά νέα καθήκοντα πού ή μηχανοποίηση θά του επέβαλλε. Ανάγνωση, γραφή και αριθμητική γίνονταν οι βασικές τεχνικές, πού χωρίς αυτές ο προλετάριος δέν ήταν παρά ένας μέτριος εργάτης. Τήν ίδια εποχή, τά στοιχεία φιλολογίας, γεωγραφίας, ιστορίας, θετικών επιστημών και ήθικής όφειλαν νά τελειοποιήσουν τήν προσαρμογή του ατόμου στο στενό πλαίσιο του νέου οικονομικού του προορισμού.

Στήν περίοδο 1890-1914 ή προσαρμογή αυτή ήταν σχεδόν τέλεια. Ο ίδιος ο λαός ήταν, κατά τά φαινόμενα, ικανοποιημένος και ίσως ίσως λιγάκι περήφανος για ένα σχολείο πού έβγαζε «σοφούς» μέσα από τά παιδιά του. Οι φιλόσοφοι εξεθείαζαν τίς αρετές των καινούργιων θεών: του λογικού και τής επιστήμης. Η πατρίδα έμοιαζε σταθερά εξασφαλισμένη και οι κάθε λογής έμποροι έκαναν, μέ όλη τους τήν ασφάλεια, χρυσές δουλειές.

Όστόσο ή γοητεία κάποτε έσπασε και σ' αυτό συνέτεινε κατά μεγάλο ποσοστό ή μακάθρια αίσχροκέρδεια του 1914-1918. Σιγά σιγά οι διορατικότεροι και οι καλύτεροι άνάμεσα στο λαό συνειδητοποίησαν τον προορισμό τής τάξης τους και τό ιδιοτελές ψέμα τής παιδείας πού είχαν ύποστει, όπως ακριβώς είχαν συνειδητοποιήσει τον προορισμό τής τάξης τους και τίς κοινωνικοπολιτιστι-

κές τους δυνατότητες και οι πρώτοι μεγάλοι άσσοί, πού μέ τήν εκπαίδευση, τήν πανουργία και τή βία άρπαξαν από μία γερασμένη άριστοκρατία τά στοιχεία τής επιβολής τους.

Η λαϊκή τάξη άρχισε τήν πάλη για τήν προσαρμογή τής εκπαίδευσης των παιδιών της στις ειδικές ανάγκες της. Τό απαλλαγμένο από κάθε θρησκευτικό χαρακτήρα σχολείο παρήκμαζε. Οι δάσκαλοι τής πρωτοπορίας προσπάθησαν νά έπισπεύσουν τήν εξέλιξη, αναπροσαρμόζοντας προς τό καλύτερο τον εκτροχιασμένο οργανισμό. Οι στρατευμένοι εργάτες έπλεξαν γύρω από τό δημόσιο σχολείο ένα αταίριαστο δίχτυ μετασχολικών εργασιών, δημοσιεύσεων και οργανισμών πού ήταν ωστόσο άπόπειρες προσαρμογής. Οι ίδιοι οι φιλόσοφοι όρθωσαν θεωρητικά πλάνα για τή νέα εκπαίδευση.

Σήμερα τό διαζύγιο είναι όλοφάνερο, πράγμα πού άλλωστε αντικατοπτρίζει άπλά και μόνο τή μόνιμη αντίθεση των κοινωνικών τάξεων στήν αναζήτηση μιας καινούργιας ίσοροπίας.

Τό δημόσιο αυτό σχολείο πού προσαρμόστηκε στή ζωή τής περιόδου 1890-1914 και πού έπιμένει σε μία ξεπερασμένη σήμερα παιδαγωγική, τεχνική, πνευματική και ήθική αντίληψη δέν ανταποκρίνεται πιά ούτε στον τρόπο ζωής ούτε στα ιδανικά ενός προλεταριάτου πού συνειδητοποιεί κάθε μέρα και περισσότερο τον ιστορικό και ανθρώπινο ρόλο του.

Τό σχολείο αυτό δέν προετοιμάζει πιά για τή ζωή. Δέν βλέπει ούτε προς τό μέλλον ούτε προς τό παρόν. Έπιμένει πεισματικά σε μία πραγματικότητα πού έχει φύγει όριστικά, σαν κάτι γριές κυρίες πού έπειδή στα νιάτα τους είχαν, δίκαια, κάποια επιτυχία, δέν θέλουν ν' αλλάξουν τίποτε στον τρόπο ζωής τους ούτε στή μόδα πού τους πήγαινε κι έτσι καταριούνται δεξιά άριστερά τήν εξέλιξη ενός καταδικασμένου κόσμου.

Τό Σχολείο δέν προετοιμάζει πιά για τή ζωή, δέν ύπηρετεί πιά τή ζωή και αυτό είναι ή όριστική και ριζική καταδίκη του. Όλο και περισσότερο ή άληθινή μόρφωση των παιδιών, ή προσαρμογή τους στον κόσμο του σήμερα και στις δυνατότητες του αύριο γίνεται, περισσότερο ή λιγότερο μεθοδικά, έξω από τό σχολείο γιατί τό Σχολείο δέν ικανοποιεί καθόλου αυτές τίς απαιτήσεις. Και — χαρακτηριστικό σημάδι — οι νέοι μπροστάρηδες των λαών, από τό στρατευμένο εργάτη και τον οργανωτή συνεταιρισμών, ως τούς στρατιωτικούς άρχηγούς και τούς άνώτατους πολιτικούς ηγέτες, είναι πολύ συχνά άνθρωποι πού τό δημόσιο Σχολείο περιφρόνησε

ή απόδιωξε ή πού ή κοινωνία, σάν εξώστρια και άστοργη μηριά, τούς απομάκρυνε, γιά νά σφυρηλατήσουν μέσα από τόν ίδιο τόν άγώνα τους μιá κουλτούρα και μιá φιλοσοφία πού τείνει νά κυριέψει τόν κόσμο και στην όποια θά εξαναγκαστεί νά ύποκύψει και τό σχολείο.

Βρισκόμαστε σ' αυτό τό σημείο: μιá τάφρος πού καθημερινά θαθαίνει χωρίζει όλο και περισσότερο τό παραδοσιακό δημόσιο σχολείο, τό προσαρμοσμένο κουτσά στραβά στην καπιταλιστική δημοκρατία τών άρχών του αιώνα μας, από τίς κυριαρχικές ανάγκες μιās τάξης πού νιώθει την αναγκαιότητα νά διαμορφώσει τίς νέες γενιές κατ' εικόνα της κοινωνίας πού δραματίζεται και πού τή μεγαλόπρεπη οικοδόμησή της έχει κιόλας ξεκινήσει.

Οί εκπαιδευτικοί, χωρίς καμιά άλλη καθυστέρηση, όφείλουν νά συνειδητοποιήσουν αυτή την έλλειψη προσαρμογής, νά κάνουν την προσπάθεια άνανέωσης πού επιβάλλεται, νά πετάξουν τά πλατιά καπέλλα και τίς φούστες μέ τά βολάν μιās εποχής πού έφαγε τά ψωμιά της, νά στήσουν αúτι στά ακούσματα μιās νέας ζωής, νά προσαρμοστούν σέ τούτη τή ζωή, στό πνεύμα της, στις τεχνικές της, στις ύποχρεώσεις της. Νά πάψουν νά μπλοκάρουν τό μέλλον στό όνομα μιās ρουτίνας πού δέν είναι πιά τίποτε άλλο από μιá επικίνδυνη τροχοπέδη στη ζωή πού άνεβαίνει. Νά γίνουν μοντέρνοι.

«Χαιρετήστε μέ σεβασμό τό παρελθόν κι άνασκουμπωθείτε γιά τό μέλλον» έγραφε έδώ και είκοσι χρόνια ένας άγγλος παιδαγωγός, ό Σάντερσον.

Έμπρός, άνασκουμπωθείτε κι έλάτε νά μάς βρείτε στη μεγάλη οικοδομή του Λαϊκού Σχολείου.

Άκριβώς στη δική μας πρωτοποριακή ομάδα τών εκπαιδευτικών, πού συγκεντρώθηκαν γύρω από την ιδέα - σύμβολο του «σχολικού τυπογραφείου», άνατέθηκε τό καθήκον και ή τιμή νά προχωρήσει σέ τούτη τή στοιχειώδη προσαρμογή τών παιδαγωγικών άντιλήψεων, του ύλικού και τών τεχνικών έργασίας μας στην ύπηρεσία της ζωής.

Έδώ και τριάντα χρόνια αγωνιζόμαστε γιά νά ξεπηδήσει μέσα από τούς ίδιους τούς κόλπους του δημόσιου Σχολείου τούτο τό Σχολείο του λαού, πού τίς τεχνικές του βάσεις έπεξεργαστήκαμε τόσο λεπτομερειακά. Είμαστε ήδη πολλοί έμεις πού δρασκελίσαμε την

τάφρο, όχι μόνο μέ τή σκέψη ή τή θεωρία αλλά και στην πράξη. Σήμερα πρέπει νά κινητοποιήσουμε τή μάζα τών εκπαιδευτικών γιά την ούσιαστική μας μάχη, προετοιμάζοντας προσεκτικά — γιά νά μιλήσουμε στην τρέχουσα δυστυχώς, στρατηγική γλώσσα — τά κύρια προγεφυρώματα, κατασκευάζοντας πάνω από την τάφρο διαβάσεις πού θά επιτρέψουν και σ' αυτούς άκόμα τούς δειλούς νά ένωθούν χωρίς άλλη καθυστέρηση μέ τό κύριο τμήμα τών υπέρμαχων της νέας λαϊκής παιδείας.

Άλλωστε — αυτό νά λέγεται — δέν έχουμε την πρόθεση νά κρατήσουμε τό μονοπώλιο της προσαρμογής αυτής ούτε νά όρίσουμε πρόωρα τίς μορφές μιās σχολικής ζωής, πού ό δυναμισμός της άποτελεί γιά μάς τό μεγάλο παιδαγωγικό νόμο. Περήφανοι γιά τό παρελθόν μας, δυνατοί από την έμπειρία μας ριχνόμαστε μπροστά, μέ άγρυπνες και φωτισμένες πρωτοπορίες. Άλλά στη συνέχεια θά ένωθούμε όλοι μαζί οι δάσκαλοι του λαού γιά νά φτιάξουμε άνάμεσα στό λαό και μέσα από τόν άγώνα του λαού τό Σχολείο του λαού.

1. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΣΤΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Σύμφωνα με τὰ προηγούμενα, επιβάλλεται ἡ ἀναπροσαρμογή τῆς δημόσιας ἐκπαιδευτικῆς μας, ἂν θέλουμε νὰ δάλουμε στήν ὑπηρεσία τῶν παιδιῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα μιὰ παιδεία πού νὰ ἀνταποκρίνεται στίς ἀτομικές, κοινωνικές, πνευματικές, τεχνικές καί ἠθικές ἀνάγκες τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στήν ἐποχή τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τοῦ ἀεροπλάνου, τοῦ κινηματογράφου, τοῦ ραδιοφώνου, τῆς ἐφημερίδας, τῆς τυπογραφίας, τοῦ τηλεφώνου, μέσα σ' ἓνα κόσμο πού ἐλπίζουμε νὰ γίνῃ σύντομα ὁ κόσμος ἐνός θριαμβευτῆ σοσιαλισμοῦ.

Στό βιβλίον αὐτό θά περιοριστοῦμε νὰ ἐκθέσουμε μέ συντομία τίς βασικές ἀρχές πού θά μᾶς ὀδηγήσουν σ' αὐτή τήν ἀναπροσαρμογή. Δέν θά ἀσχοληθοῦμε οὔτε μέ τίς ψυχολογικές θάσεις οὔτε μέ τήν παιδαγωγική τῆς ἀξία, θέματα μέ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ ἐξοικειωθοῦν οἱ ἀναγνώστες μας, ἀνατρέχοντας στή βιβλιογραφία πού θά παραθέσουμε πρὸς τό τέλος.

1. Σκοπὸς τῆς παιδείας

Ἐἰς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας εἶναι κάτι πού πρέπει νὰ ἐπανεξεταστῇ ριζικά.

Τί θέλουμε νὰ πετύχουμε ἀπὸ τὰ παιδιά μας;

Ὁ μηχανικός, πρὶν ἀκόμα στήσει τὸ ἐργοστάσιόν του, ἔχει μιὰ συγκεκριμένη ἰδέα τῶν ἀντικειμένων πού ἐτοιμάζεται νὰ κατασκευάσει. Ἐκεῖνος πραγματοποιήσει μιὰ προκαταρκτικὴ ἐμπορικὴ σφυγμομέτρησιν γιὰ νὰ ὑπολογίσει τίς δυνατότητες καί τίς συνθήκες διακίνησιν τῶν προϊόντων του· ἔτσι, θά προχωρήσῃ στίς παραγωγικὰς φάσεις πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀνταγωνισμό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ μονομέρεια τῆς διερεύνησιν

αὐτῆς βρίσκεται στή ρίζα τῆς ἀπάνθρωπης καπιταλιστικῆς ἐκλογικεύσιν, γιὰ τὸν βιομήχανον δέν βάζει τὸ οὐσιαστικὸν ἐρώτημα: «Τὸ προϊόν πού θά παράγῃ θά εἶναι χρήσιμον στήν κοινωνία;» ἀλλὰ μόνον τὸ πέρα γιὰ πέρα ἐγώιστικὸν καί ἐπουσιῶδες ἐρώτημα: «Τὸ προϊόν μου θά μπορέσῃ νὰ πουληθῇ; Θά κατορθώσω νὰ τὸ πουλήσω ἀρκετὰ ἀκριβὰ καί σέ ἀρκετὰ μεγάλη ποσότητα; Θά μπορέσω νὰ περιορίσω ὅσο χρειάζεται τὰ γενικά μου ἔξοδα ὥστε νὰ ἀποκομίσω σημαντικὸν κέρδος πού νὰ ἀποζημιώσῃ τὴν ἐπιχείρησιν;»

Γονεῖς καί Κοινωνία, οἱ φυσικοὶ αὐτοὶ ἀνάδοχοι τοῦ δημόσιου σχολείου μας, σκέφτονται δυστυχῶς πολὺ συχνὰ σὰν τὸ φιλόκερδον καπιταλιστῆ.

Γιὰ τοὺς περισσότερους γονεῖς αὐτὸ πού τελικὰ ἔχει σημασία δέν εἶναι καθόλου ἡ διαμόρφωσιν, ὁ θαυὸς πλουτισμὸς τῆς προσωπικότητος τῶν παιδιῶν τους ἀλλὰ ἡ κατάρτιση πού ἐπαρκεῖ ἴσα ἴσα γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τίς ἐξετάσεις, νὰ καταλάβουν τὴν ποθούμενην θέσιν, νὰ μποῦν στήν τάδε σχολή ἢ νὰ τοποθετηθοῦν στὸ τάδε διοικητικὸν πόστο. Σκέψεις χωρὶς ἄλλο ἀνθρώπινες, πού ἡ ἀδυναμία τους δέν θαρῶναι ἀποκλειστικά τοὺς γονεῖς, ἀφοῦ κατὰ θάθος ἀποτελοῦν τὴ συνέπεια μιᾶς ἄμεσας χρησιμοθηρικῆς ἀντίληψιν περὶ κουλτούρας, τῆς πίστευς δηλαδὴ στήν ἀρετὴ τῆς ξερῆς τυπικῆς γνώσιν.

Στὸν ἄλλο πόλον, ἡ κοινωνία οὔτε περισσότερη κατανόησιν ἔχει οὔτε πῶς γενναϊδωρῆ εἶναι. Πάρα πολὺ συχνὰ, κυριευμένη καθὼς εἶναι ἀπὸ τὴ φροντίδα νὰ διατηρηθῇ σέ πολιτικὸν ἐπίπεδον, δέν ἔχει τὴν ἀνεσιν νὰ σκεφτῇ ἐκεῖνον πού θά ὑπάρχει σέ δέκα ἢ εἴκοσι χρόνια. Τὴν ἀπασχολεῖ μόνον τὸ ἄμεσον μέλλον καί ζητᾷ ἀπὸ τὸ σχολεῖον νὰ προετοιμάσῃ τὸ παιδί γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἄμεσον μέλλον, γιὰ τοὺς ἄμεσους στόχους πού ἐπιβάλλει καί πού δέν μπορεῖ νὰ εἶναι πῶς λογικοὶ καί πῶς ἀνθρώπινοι ἀπὸ κείνους πού στὸ ὄνομά τους ὁ βιομήχανος ἐπιχειρεῖ τὴ μαζικὴ παραγωγή καί τὴν προώθησιν ἐνός ἀντικειμένου ἄχρηστου ἢ καί, πολλές φορές, ἐπικίνδυνου καί βλαβεροῦ γιὰ τὴν κοινωνία.

Ἀπέναντι στίς δύο αὐτὰς συνιστώσας ἀντιλήψεις, πού οὔτε ἡ μιὰ οὔτε ἡ ἄλλη βλέπουν ἀπὸ τὴ σκοπιά τοῦ παιδιοῦ, πέφτει σέ μᾶς τὸ καθήκον νὰ καθορίσουμε τὸν πραγματικὸν παιδαγωγικὸν στόχον: τὸ παιδί θά ἀναπτύξῃ στὸ ἔπακρον τὴν προσωπικότητά του στοὺς κόλπους μιᾶς ὀρθολογικῆς κοινωνίας πού τὴν ἐξυπηρετεῖ καί τὸ ἐξυπηρετεῖ. Θά ἐπιτελέσῃ τὸν

προορισμό του κατακτώντας την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και δύναμη, δημιουργώντας έτσι τις βάσεις για να εργαστεί αποτελεσματικά όταν ενηλικιωθεί, μακριά από συμφεροντολογικά ψέματα, για την πραγματοποίηση μιάς αρμονικής κι εξισορροπημένης κοινωνίας.

Ξέρουμε ότι αυτό δεν είναι παρά ένα ιδανικό, που ωστόσο δεν θεωρούμε μάταιο να εκθέσουμε. Ξέρουμε ακόμα ότι στην πράξη οι παιδαγωγοί θα αναγκάζονται να αντιμετωπίζουν συνέχεια τον εγωισμό, το κακώς έννοούμενο συμφέρον, την παράλογη οργάνωση και, κοντολογίς, όλες τις αντιλήψεις που κινδυνεύουν να αποπροσανατολίσουν και να διαταράξουν την παιδαγωγική προσοδευτική πορεία. Νά ένας λόγος παραπάνω για να φωτιστούν μιά για πάντα οι εκπαιδευτικοί από το λαμπρό δράμα ενός ιδανικού στο όποιο, πολύ συχνά, θά βρεθούν μόνο αυτοί αφιερωμένοι.

2. Τό παιδοκεντρικό σχολείο

Γιά να μεταχειριστούμε τή γλώσσα τής τεχνικής, τό παραδοσιακό σχολείο περιστρεφόταν γύρω από τήν ύλη διδασκαλίας και γύρω από τά προγράμματα που καθόριζαν, διασαφήνιζαν και ιεραρχούσαν τήν ύλη αυτή. Η σχολική οργάνωση, οι δάσκαλοι και οι μαθητές συμμορφώνονταν στις απαιτήσεις τους.

Τό αυριανό σχολείο θά περιστρέφεται γύρω από τό μαθητή - μέλος τής κοινότητας. Από τις βασικές του ανάγκες και σέ συνδυασμό μέ τις εκάστοτε ανάγκες τής κοινωνίας όπου ανήκει θά προκύπτουν οι τεχνικές μέθοδοι — χειρωνακτικές και διανοητικές — που θά ρυθμίζουν τήν ύλη διδασκαλίας, τό σύστημα διδασχής, τις χαρακτηριστικές ιδιότητες τής εκπαίδευσης.

Πρόκειται για μιά πραγματικά ορθολογική, αποτελεσματική και ανθρώπινη παιδαγωγική ανόρθωση που πρέπει να επιτρέπει στά παιδί να φτάσει, μέ όσο περισσότερη δύναμη γίνεται, στόν ανθρωπινό προορισμό του.

3. Τό παιδί δημιουργεί μόνο του τήν προσωπικότητά του μέ τή δική μας βοήθεια

Ένώ μπορούμε να δρίσουμε μέ αρκετή σιγουριά τις λειτουργικές ανάγκες τής Κοινωνίας δυνάμει τών οποίων τό κράτος προβάλλει — λίγο ως πολύ αυταρχικά — τις απαιτήσεις του, αντίθετα μās

είναι πιό δύσκολο να γνωρίσουμε σέ αρκετό βάθος τό παιδί, τήν ψυχολογική και ψυχική του φύση, τις κλίσεις και τις δυνατότητές του, τόν πλοῦτο και τήν όρμη του για να βασίσουμε σέ τούτη τή γνώση τήν παιδαγωγική μας συμπεριφορά. "Όποια κι αν είναι, έ-δω και μισό αιώνα, ή πρόδος τής επιστήμης τού παιδιού, δεν μπορούμε να στηριχτούμε μέ επιτυχία σέ τούτα τά τραυλισματα. Θά αναγκαστούμε λοιπόν να ενεργήσουμε όπως ο κτηνοτρόφος που, κουτσά στραβά, καταφέρνει να μοιράσει στά ζώα του τήν ειδική τροφή που θά εξασφαλίσει τήν καλύτερη δυνατή ανάπτυξη τους και που δεν θρίσκει τίποτα καλύτερο από τό να ξαμολήσει λεύτερα τά πουλαράκια του στό λιβάδι, όπου μπορούν μέ τήν άνεσή τους, άνάμεσα σέ δυό χοροπηδήματα, να διαλέξουν τό νόστιμο χορτάρι που θά χαρίσει εύλυγισία και δύναμη στό κορμί τους, τή στυλπνότητα τής υγείας στό τρίχωμα τής φορεσιάς τους.

Άφου πρός τό παρόν δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως θά καθοδηγήσουμε μεθοδικά κι επιστημονικά τά παιδιά, δίνοντας στό καθένα τήν παιδεία που τού ταιριάζει, θά περιοριστούμε να ετοιμάσουμε για χάρη τους και να τούς προσφέρουμε ένα περιβάλλον, ένα υλικό και μιά τεχνική που θά μπορέσουν να υποδοθηθούν τή διαμόρφωσή τους. Θά περιοριστούμε να ετοιμάσουμε τούς δρόμους που θά πάρουν άνάλογα μέ τις ικανότητες, τις ανάγκες και τή διάθεσή τους.

Θά ρίξουμε λοιπόν τό βάρος, όχι πιά στην ύλη πρός αποστήθιση, όχι στά στοιχεία επιστημών πρός μελέτη αλλά:

α) στην υγεία και τήν όρμη τού άτομου, στην έπιμονή τών δημιουργικών και ενεργητικών δυνάμεων που κρύβει μέσα του, στην δυνατότητα — που αποτελεί μέρος τής φύσης του — να προχωράει όλο και πιό μπροστά για να αυτοπραγματωθεί μέσα σ' ένα μάξιμουμ ισχύος·

β) στόν πλοῦτο τού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος·

γ) στό υλικό και τις τεχνικές μεθόδους που, μέσα στό περιβάλλον θά επιτρέψουν τή φυσική, ζωντανή και πλήρη εκπαίδευση που εξυμνοῦμε.

4. Τό αυριανό σχολείο θά είναι τό σχολείο τής εργασίας

Αυτό δεν σημαίνει πως θά χρησιμοποιήσουμε τή χειρωνακτική εργασία σάν αποτύπωση τής σχολικής διανοητικής εργασίας ούτε

πώς θα προσανατολιστούμε προς μία πρόωρη παραγωγική εργασία ή πώς ή μαθητεία κάποιας τεχνικής θα εκθρονίσει από το σχολείο τη διανοητική και καλλιτεχνική προσπάθεια. *Ἡ ἐργασία θά εἶναι ἡ μεγάλη ἀρχή, ὁ κίνητήρας καί ἡ φιλοσοφία τῆς λαϊκῆς παιδαγωγικῆς, ἡ δραστηριότητα ἀπ' ὅπου θά πηγάζει κάθε γνώση.*

Μέσα στήν κοινωνία τῆς Ἑργασίας, τό Σχολεῖο, ἀναγεννημένο καί ἀνορθωμένο μ' αὐτό τόν τρόπο, θά ἐνσωματωθεῖ τέλεια στή γενική προοδευτική πορεία τῆς γύρω ζωῆς, ὄντας ἕνα ἐξάρτημα τῆς μεγάλης μηχανῆς, ἀπό τήν ὁποία τόσο αὐθαίρετα ἔχει σήμερα ἀποσπαστεῖ.

5. Καλοφτιαγμένα μυαλά καί ἱκανά χέρια

Ἡ ἀνάγκη, πού μόλις τονίσαμε, νά βασίσουμε ὅλη τή σχολική δραστηριότητα στήν ἐργασία προϋποθέτει ὅτι τό σχολεῖο γυρίζει μιά γιά πάντα τίς πλάτες στή μανία μιᾶς τυπικῆς καί παθητικῆς μόρφωσης, καταδικασμένης παιδαγωγικά, ὅτι ἐπανεξετάζει στό σύνολό του τό πρόβλημα τῆς διαμόρφωσης πού συνδέεται μέ τό πρόβλημα τῆς γνώσης καί ὅτι ὀργανώνεται γιά νά βοηθήσει τά παιδιά νά συγκροτηθοῦν μέσα ἀπό μιά ἐποικοδομητική δραστηριότητα.

Θεωρητικά, ἡ ἀνόρθωση αὐτή εἶναι σήμερα γενικά ἀποδεκτή. Πρακτικά, προσκρούει στίς στενόμυαλες καί ρουτινιέρικες συνήθειες τοῦ σχολαστικισμοῦ. Κοινωνικά, ἔχει ἐναντίον της ὅλο τό σύστημα ἐπιλογῆς, διαγωνισμῶν, ἐξετάσεων, πού ἐξακολουθεῖ νά δίνει τίς καλύτερες θέσεις στά παραφουσκωμένα ἀσκιά, ζημιώνοντας ἔτσι τά καλοφτιαγμένα μυαλά πού ἐξυπηρετοῦνται ἀπό ἱκανά χέρια καί πού πρέπει νά ἐπιβάλλουν τήν ἀνωτερότητά τους μέ μεγάλες μάχες.

6. Μιά ὀρθολογική πειθαρχία, ἀπόρροια τῆς ὀργανωμένης ἐργασίας

Ἡ παιδαγωγική καί κοινωνική αὐτή ἀνόρθωση κλείνει μέσα της μιά νέα ἄρμονία πού δημιουργεῖ μιά βαθιά καί λειτουργική τάξη, μιά πειθαρχία πού εἶναι ἡ ἴδια ἡ τάξη μέσα στήν ὀργάνωση τῆς

δραστηριότητας καί τῆς ἐργασίας, μιά ἀποτελεσματικότητα πού πηγάζει ἀπό τήν ἀνθρωπιστική ἐκλογίκευση τῆς σχολικῆς ζωῆς· κατακτήσεις ὅλες πού, πέρα ἀπό ἀχρηστούς φορμαλισμούς, συντελοῦν στόν ἄρμονικό σχηματισμό τῶν ἀτόμων μέσα σ' ἕνα ἀναγεννημένο κοινωνικό πλαίσιο.

Τό αὐριανό σχολεῖο δέν θάναί καθόλου, ὅπως συχνά διαβεβαιώγουν οἱ κακόπιστοι γιά κάθε καινοτομία, ἕνα σχολεῖο ἀναρχικό ὅπου ὁ δάσκαλος δέν θά κατορθώνει πάντα νά διαφυλάξει τό ἀπαράιτητο κύρος του. Ἀντίθετα, θά εἶναι τό καλύτερο πειθαρχημένο ἀφοῦ θά ὑπόκειται σέ μιά ἀνώτερη ὀργάνωση. Ἐκεῖνο πού πραγματικά θά ἐξαφανιστεῖ εἶναι ἡ τυπική ἐξωτερική πειθαρχία, πού χωρίς αὐτή τό σημερινό σχολεῖο δέν θά ἦταν παρά χάος καί ἀνυπαρξία. Ἡ πειθαρχία στό αὐριανό σχολεῖο θά εἶναι ἡ φυσική ἐκφραση καί ἡ συνισταμένη τῆς λειτουργικῆς ὀργάνωσης τῆς δραστηριότητας καί τῆς ζωῆς μέσα στή σχολική κοινότητα.

Ἔτσι, τό πρόβλημα τῆς πειθαρχίας περνάει σέ δεύτερο πλάνο, σέ ὄφελος τῆς ὕλικῆς, τεχνικῆς καί παιδαγωγικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας, πού πρέπει νά εἶναι τό βασικό καί ἀποφασιστικό στοιχεῖο τῆς σχολικῆς ἰσοροπίας.

7. Ἐνα σχολεῖο τοῦ εἰκοστοῦ αἵωνα γιά τόν ἄνθρωπο τοῦ εἰκοστοῦ αἵωνα

Τό Σχολεῖο μας πού σφύζει λοιπόν ἀπό μιά καινούργια ζωή κατ' εἰκόνα τοῦ περιβάλλοντος θά πρέπει βέβαια νά προσαρμόσει ὄχι μόνο τούς χώρους, τά προγράμματα καί τά ὄραριά του ἀλλά καί τά ἐργαλεῖα τῆς δουλειᾶς του, τά τεχνικά του μέσα, στίς οὐσιαστικές κατακτήσεις τῆς προόδου τῆς ἐποχῆς μας. Δέν πρέπει πιά νά ἀρκούμαστε σ' ἕνα σχολεῖο πού παρουσιάζει ἑκατό χρόνια καθυστέρηση μέ τό θερμοπαλισμό του, τά ἐγχειρίδια, τά χειρόγραφα, τό τραῦλισμα τῶν μαθημάτων του, τήν ἀποστήθιση τῶν κειμένων, τήν καλλιγραφία τῶν μοντέλων του. Ὅλα αὐτά στόν αἰῶνα τῆς ἀδιαιψισθήτητος βασιλείας τῆς τυπογραφίας, τῶν σταθερῶν καί κινούμενων σχεδίων, τῶν δίσκων, τοῦ ραδιοφώνου, τῆς γραφομηχανῆς, τῆς φωτογραφίας, τῆς κινηματογραφικῆς μηχανῆς, τοῦ τηλεφώνου, τοῦ τραίνου, τοῦ αὐτοκινήτου, τοῦ ἀεροπλάνου!

Ἡ ἀντίθεση αὐτή (εἶναι ἀληθινά ἐκπληκτικό τό ὅτι δέν κάνει καμιά αἴσθησή σέ παιδαγωγούς, γονεῖς καί νομοθέτες) θέτει σέ ὀ-

λη του τήν δεξύτερα τό πρόβλημα τής αναπροσαρμογής πού επιβάλλεται. Ἄλλά μόνο γιά τούς ἀνθρώπινους σκοπούς πού καθορίσαμε.

8. Ἡ αναπροσαρμογή αὐτή θά ξεκινήσει ἀπό τή βάση

Ἡ αναπροσαρμογή αὐτή καί ὁ ἐκσυγχρονισμός πού συνεπάγεται δέν θά γίνουν στό κράτος τής φαντασίας ἢ τής μόδας οὔτε καί σέ ἐφαρμογή κάποιου κρατικοῦ διατάγματος, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τίς λεπτομέρειες.

Δέν πρόκειται καθόλου γιά μιᾶ ὀργισμένη πυρπόληση κάθε ἱχνους ἀπό τό παρελθόν, θυσία σ' ἓνα ἀμφίβολο καί ἀνήσυχο μέλλον πού θά κυριαρχεῖται ἀπό τήν ταχύτητα καί τή μηχανή. Ἡ προσαρμογή αὐτή θά γίνει στή βάση τής ἰσοροπίας καί τής ἁρμονίας, στήν ὑπηρεσία τής ζωῆς. Καί τοῦτο προϋποθέτει μιᾶ παιδεία πού νά στηρίζεται καλύτερα ἀπό ποτέ στό ἔδαφος, στήν οἰκογένεια, στήν παράδοση, στήν ἀδιάκοπη προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πού ἔζησαν πρὶν ἀπό μᾶς. Προϋποθέτει μιᾶ μόρφωση πού δέν προέρχεται ἀπό τά πάνω — ὅπως εἶναι ἡ ἀντίληψη καί ἡ καλή θέληση τής ἐξουσίας πού τήν ἐπιτάσσει — ἀλλά πού βγαίνει μέσα ἀπό τή ζωή, γερὰ ριζωμένη, καλοθρεμμένη, ρωμαλέα καί εὐρωστη, ἱκανή νά σηκώσει πολύ ψηλά, μέσα στή λαμπρότητα ἑνός εὐνοϊκοῦ πεπρωμένου, τά παιδιά πού κλήθηκαν νά χτίσουν ἓνα κόσμο καλύτερο ἀπ' αὐτόν πού ἐμεῖς ἀφήσαμε νά καταρεῦσει σάν θλιβερός χάρτινος πύργος.

9. Ἡ κοινωνική πολυουνδιότητα αὐτῆς τῆς αναπροσαρμογῆς

Ἐτσι ἰδιωμένο, τό παιδαγωγικό πρόβλημα μᾶς φέρνει κατευθείαν στήν καρδιά τῆς κοινωνικῆς πολυσυνθετότητας. Συνεπῶς δέν μπορούμε νά παραβλέψουμε καμιᾶ ἀπό τίς κοινωνικές ἀνάγκες τοῦ σχολείου. Δέν πρόκειται νά ὑποτιμήσουμε οὔτε τό οικονομικό πρόβλημα οὔτε τό πρόβλημα τῆς διαμόρφωσης καί τῆς αναπροσαρμογῆς τῶν δασκάλων. Ὅποιοι κι ἂν εἶναι οἱ σπασμοί πού συνοδεύουν τή γέννηση μιᾶς νέας τάξης, ἡ παιδαγωγική μας ἐπανάσταση θά πρέπει νά γεννηθεῖ μέσα ἀπό τήν ὑπάρχουσα ἀταξία, νά χτίσει τό μέλλον στούς κόλπους τοῦ παρόντος, νά πείσει καί ὄχι νά ἐξαναγα-

κάσει. Νά πείσει, ὄχι μέ λόγια ἀλλά μέ τήν ἀπόδειξη μιᾶς οὐσιαστικῆς προόδου στήν ὀργάνωση, μέ τή λαμπρότητα μιᾶς δεκαπλευσιασμένης ἀποτελεσματικότητας, μέ τή σχεδόν μυστικιστική ἀκτινοβολία τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πού ἐμψυχώνει αὐτούς πού τόλμησαν, σάν πρόδρομοι, ν' ἀνοίξουν τούς σωτήριους δρόμους τῆς αναπροσαρμογῆς αὐτῆς.

10. Τό σχολεῖο τοῦ λαοῦ δέν θά μπορούσε νά ὑπάρξει χωρὶς τή λαϊκή κοινωνία

Ὅσотно ἡ ἐπιμονή μας νά συνδέσουμε τό ἔργο τοῦ αὐριο μέ ἓνα παρελθόν πού τό ξέρομε καταδικασμένο δέν θά ἔπρεπε νά ἐρημνευτεῖ σάν τάση γιά πολιτική καί οικονομική στασιμότητα. Ἀντίθετα, καταγγέλλουμε τήν αὐταπάτη τῶν δειλῶν, πού ἐλπίζουν πῶς μπορεί νά ἀνθίσει μέσα στό κοινωνικό χάος μιᾶ παιδαγωγική κι ἓνα σχολεῖο, ἱκανά νά χρησιμοποιοῦν σάν πρότυπο γιά μελλοντικά κοινωνικά ἐπιτεύγματα.

Ἡ πείρα μᾶς ἐξαναγκάζει σέ μεγαλύτερη ταπεινοφροσύνη. Μᾶς ἀποδειχνεῖ ὅτι, ἔξω ἀπό μερικές σπάνιες ἐξαιρέσεις, τό Σχολεῖο δέν εἶναι ποτέ ἡ πρωτοπορία στήν κοινωνική πρόοδο. Θεωρητικά ἴσως νά μπορεί — πράγμα πού δέν εἶναι ποτέ ἀρκετό — ἀλλά στήν πράξη, ἡ ἐκκόλαψή του καθορίζεται τόσο ἄμεσα ἀπό τό οἰκογενειακό, κοινωνικό καί πολιτικό περιβάλλον ὥστε ἀμφισβάλουμε ἂν θά τό δοῦμε ποτέ νά ἀποδεσμεύεται, μέ σκοπό μιᾶ ὑποθετική αὐτόνομη ἀπελευθέρωση.

Ἀντίθετα, τό Σχολεῖο ἀκολουθεῖ πάντα μέ καθυστέρηση, λίγο πολύ λυπηρή, τίς κοινωνικές κατακτήσεις. Δικό μας καθῆκον εἶναι νά ἐλαττώσουμε τούτη τήν καθυστέρηση, κι αὐτό θάναι κιόλας μιᾶ νίκη πού πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ.

Ἡ φεουδαρχία εἶχε τό φεουδαρχικό σχολεῖο τῆς. Ἡ ἐκκλησία εἶχε τήν εἰδική τῆς ἐκπαίδευση. Ὁ καπιταλισμός γέννησε ἓνα μπάσταρδο σχολεῖο μέ μιᾶ οὐμανιστική φλυαρία γιά νά κρύβει τήν κοινωνική του δειλία καί τήν τεχνολογική του στασιμότητα. Ὁ λαός, ἀνεβαίνοντας στήν ἐξουσία, θά ἀποκτήσει τό δικό του σχολεῖο καί τή δική του παιδαγωγική. Ἡ ἄνοδος αὐτῆ ἔχει ἀρχίσει. Ἄς μὴ περιμένουμε κι ἄλλο γιά νά προσάρμώσουμε τήν παιδεία μας στόν καινούργιο κόσμο πού γεννιέται.

2. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΒΑΘΜΙΔΕΣ

Θά εξετάσουμε:

- 1) Τήν προσχολική περίοδο, από τή γέννηση ως τή συμπλήρωση τών δυό χρόνων περίπου.
- 2) Τούς παιδικούς σταθμούς και τούς παιδικούς κήπους, από τά δυό ως τά τέσσερα χρόνια.
- 3) Τό νηπιαγωγείο, από τά τέσσερα ως τά επτά χρόνια.
- 4) Τό δημοτικό σχολείο, από τά επτά ως τά δεκατέσσερα χρόνια.

Δέν πιστεύουμε καθόλου ότι τό Σχολείο πρέπει νά σταματάει τή δράση του στην έφηβεία πού, κατά κάποιο τρόπο, είναι τό κατώφλι τής ζωής. Άλλά μιά πού θέλουμε νά μιλάμε γιά θέματα πού κατέχουμε ιδιαίτερα, σταματάμε τό εκπαιδευτικό μας έργο στην έφηβεία, αφήνοντας στους εκπαιδευτικούς του δεύτερου και τρίτου σταδίου τό καθήκον νά φροντίσουν γιά μιά ανάλογη μελέτη σέ σχέση μέ τίς ηλικίες πού τούς άφορούν και γιά τίς όποιες άλλωστε έξακολουθούν βασικά νά ισχύουν οι γενικές άρχές πού εκθέτουμε.

I. Ή προσχολική περίοδος

Στό βιβλίο μας «Συμβουλές στους γονείς»¹ επιμείναμε στην πρωταρχική και καθοριστική σημασία πού έχει ή διαμόρφωση του παιδιού στή διάρκεια τών πρώτων χρόνων τής ζωής του. Τήν έμπεριστατωμένη έρμηνεία αυτού του γεγονότος δώσαμε στό βιβλίο μας «Δοκίμιο αισθητής ψυχολογίας εφαρμοσμένης στην εκπαίδευση»².

1. Conseils aux parents. Περιλαμβάνεται στό Vous avez un enfant, έκδ. Table Ronde.

2. Essai de psychologie sensible appliquée à l'éducation, έκδ. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel.

Άπό τήν άρχική αυτή διαμόρφωση έξαρτάται σέ μεγάλο βαθμό ή παιδαγωγική επιτυχία — άτομική, κοινωνική και ανθρώπινη — στή διάρκεια τών κατοπιών βαθμίδων τής εκπαίδευσης.

Άπό τήν άλλη μεριά, κάθε άλλο παρά άδιάφορο μάς είναι τό άνθάχει τό παιδί θαυμάσια υγεία, άν θά είναι γερό και ίσοροπημένο, ενεργητικό και περίεργο ή άν θάχει κάποια άναπηρία από κείνες πού γεννάει ή άγνοια, ή εκμετάλλευση, ή τρώγλη, ή μιζέρια και πού θά τό αφήσει, παρά τίς προσπάθειές μας άμεταμόρφωτο. Σέ παιδαγωγικό και ήθικό επίπεδο, δέν έχουμε τό δικαίωμα νά άδιαφορούμε μπροστά στά λάθη και τίς άδικίες πού γίνονται στό παιδί και πού, νά μέν βρίσκονται έξω από τή δική μας έποπτεία και ευθύνη, αλλά καθορίζουν κι επηρεάζουν τήν εκπαιδευτική μας συμπεριφορά.

Χωρίς νά πλαταίνουμε επιτηδευμένα τό πεδίο του λειτουργήματος μας, μπορούμε τουλάχιστο νά προσπαθήσουμε όσο τό δυνατό περισσότερο γιά νά συνειδητοποιήσουν τούτη τήν πραγματικότητα — τήν πολύ παραμελημένη γενικά — γονείς, δάσκαλοι, κρατικοί υπεύθυνοι και νομοθέτες· νά έμποτιστούν άπ' αυτή τή θεμελιακή άλληλεξάρτηση, τοποθετώντας δίκαια και λογικά τά — όχι άποκλειστικά παιδαγωγικά προβλήματα — πού άπορέουν άπ' αυτή.

Άναφέρουμε σάν βασικά σημεία γιά εξέταση:

α) τήν υγεία των γονιών και τήν πάλη ενάντια στις αίτιες πού τή δάζουν πρόωρα σέ δοκιμασία όπως άνελέητες προλεταριακές συνθήκες, τρώγλες, αλκοολισμός·

β) ειδικές φροντίδες γιά τήν έγκυο·

γ) τεχνική, ός ποδμε, προετοιμασία του περιβάλλοντος πού κλήθηκε νά ύποδεχτεί τό νεογέννητο και νά καθορίσει μιά πρώτη συμπεριφορά σέ σχέση μ' αυτό:

— χώρος, άέρας, φώς, ήσυχία

— σπάργανα και κούνια

— τροφή

— πρώτη έμπειρία σέ σχέση μέ τό ύποδοθητικό περιβάλλον·

δ) τήν καθοδήγηση τών γονιών στα πρώτα χρόνια τής παιδικής ηλικίας.

Τά ζητήματα αυτά έχουν μελετηθεί ειδικότερα στό βιβλίο μας «Συμβουλές στους γονείς», όπου και παραπέμπουμε τούς άναγνώστες μας.

II. Παιδικοί σταθμοί και παιδικό κήπιο

Στό βιβλίο μας «Δοκίμιο αισθητής ψυχολογίας εφαρμοσμένης στην εκπαίδευση» αιτιολογήσαμε την ανάγκη δημιουργίας των λεγόμενων παιδικών σταθμών. Έδώ θα περιοριστούμε στό να συνοψίσουμε τίς αρχές τους.

Όποιο κι αν είναι τό στάδιο τής ζωής πού εξετάζεται, ή πραγματική εκπαίδευση γίνεται μέ βάση τή γενική αρχή μιᾶς ψηλαφητής ἐμπειρίας πού ξεπερνάει όλες τίς άλλες, λίγο επισημονικές, μεθόδους. Η συστηματική εκπαίδευση πέφτει σέ σφάλμα όταν ισχυρίζεται ότι αντικαθιστά τίς ὀρθολογικές τής μεθόδους μέ μιᾶ διαδικασία πού είναι ὁ ἴδιος ὁ νόμος τής ζωής. Ἐκείνο πού μπορεί και πρέπει νά κάνει εἶναι νά πλουτίσει ὅσο γίνεται περισσότερο τούτη τήν ψηλαφητή ἐμπειρία, νά ἐπιταχύνει τήν εξέλιξη δίνοντας στά ἄτομα τή δυνατότητα νά ἀνυψωθοῦν πρὸς τήν ἀνθρωπότητα και τήν κοινωνική ἀποτελεσματικότητα.

Γιά νά προετοιμαστοῦν λοιπόν ἀποτελεσματικά γιά τή ζωή, τά μικρά παιδιά ἔχουν ἀνάγκη νά βρίσκονται σ' ἕνα πλούσιο και «υποβοηθητικό» περιβάλλον, ὅπου θά μπορέσουν νά ἀφεθοῦν στίς ψηλαφητές τους ἐμπειρίες. Μέ τή λέξη «πλούσιο» δέν ἐννοοῦμε καθόλου τήν περιουσιακή κατάσταση τῶν γονιῶν — πού δέν εἶναι ἰκανή συνθήκη — ἀλλά τήν ποσότητα, τήν ποικιλία και τό ἐνδιαφέρον τῶν λειτουργικῶν δραστηριοτήτων πού τό περιβάλλον αὐτό διαθέτει στό παιδί γιά τή συγκρότηση τής προσωπικότητάς του.

Μιλᾶμε ὁμως γιά ἕνα περιβάλλον πού σπάνια ὑπάρχει, τουλάχιστο στίς ἐργατικές οἰκογένειες τίς κυνηγημένες ἀπό τήν καπιταλιστική κατάρτα: ξεραῖλα στίς πόλεις, τρώγλες, ἐργατικά σπίτια στοιβαγμένα τό ἕνα πάνω στό ἄλλο χωρίς ἀέρα, χωρίς δέντρα, χωρίς λουλούδια, χωρίς ζῶα, χωρίς ὀρίζοντα. Στήν ἐπαρχία φτώχεια τοῦ ἀνθρώπινου και κοινωνικοῦ περιγύρου πού δέν ἀντισταθμίζεται πάντα ἀπό τό μεγάλο πλοῦτο τής φύσης. Προπάντων στήν πόλη, τά παιδιά τοῦ λαοῦ εἶναι σάν ἐκεῖνα ἀκριβῶς τά ζῶα τῶν ζωολογικῶν κήπων πού ἀναγκάζονται νά προσαρμοστοῦν κουτσά στραβά σ' ἕνα περιορισμένο χώρο μ' ἕνα σκελετό δέντρου, ἕνα ψεύτικο ρυάκι και τή γῆ νεκρή και γυμνή.

Τά ζῶα δέν μποροῦν νά ζήσουν σ' ἕνα τέτιο ἀφύσικο περιβάλλον πού δέν τούς ἐπιτρέπει τίς στοιχειώδεις φυσιολογικές τους λειτουργίες ἤ, κι αν ἀκόμα ζήσουν, δέν ἀναπαράγονται και ὀπωσδήποτε ἐκφυλίζονται, ὅποιες και νάναι οἱ φροντίδες γιά τήν ἐπιβίωσή τους.

Ἔτσι, γιά νά διατηρηθοῦν ὀρισμένα εἶδη πού ἀπειλοῦνταν μέ ἐξαφάνιση, οἱ ἀρμόδιοι προνόησαν κάτι πιό ἀποτελεσματικό: μέσα στό φυσικό περιβάλλον αὐτῶν τῶν εἰδῶν (δάση, βουνά, λαγκάδια) ἔφτιαξαν ἐκτάσεις προφυλαγμένες ἀπό τή θάναυση ἀσυνηθισία τῶν καταστροφῶν. Ἔτσι, τά ὑπό διάσωση ζῶα μποροῦν νά ζοῦν και νά ἀναπτύσσονται στήν ἀτμόσφαιρα πού τούς ταιριάζει. Τίς ἐκτάσεις αὐτές ὀνόμασε ἡ Δασονομική Διεύθυνση **σταθμοὺς**.

Ζητᾶμε νά ἐπαγαλάθουμε και γιά τά παιδιά τῶν ἀνθρώπων τό ἔξυπνο και τολμηρό αὐτό ἐπιχείρημα πού ἔχει δώσει ἀποτελέσματα σέ σχέση μέ τά ζῶα.

Μέ λίγα λόγια, εἶναι μιᾶ νέα, πιό ὀρθολογική ἀντίληψη γιά τούς παιδικούς κήπους, πού τήν ἰδέα τους εἶχε ρίξει ἡ Μαρία Μοντεσὀρι ἀλλά πού, κατά τή γνώμη μας, ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς σύλληψης πολὺ ψευτοεπιστημονικῆς, πολὺ τυπικῆς και δέν ἀνταποκρινόταν παρά σέ μερικῆς μόνο ἀπό τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῶν παιδιῶν γιά τά ὅποια προοριζόταν.

Στό βαθμὸ πού τελειοποιοῦμε ἔτσι τό περιβάλλον, μεταθέτουμε τό κέντρο τοῦ παιδαγωγικοῦ θάρους ἀπό τήν εκπαίδευση στήν τελειοποίηση τής τεχνικῆς ὀργάνωσης. Ἐκεῖ ὅπου τό περιβάλλον δέν ἐπιτρέπει τίς ψηλαφητές ἐμπειρίες πού ἀπαιτεῖ ἡ προσαρμογή τής παιδικῆς ἡλικίας στίς νέες καταστάσεις, ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νά ἐπιδοθεῖ σέ μιᾶ εἰδική παιδαγωγική γυμναστική μέ μαθήματα, μιμική, ταχυδακτυλουργίες. Σάν τόν τσαρλατάνο, πού δέν θέλει βέβαια νά γίνουν πειράματα πάνω στό προϊόν πού προσφέρει και μιλάει γιά νά ἀποφύγει μέ ταχυδακτυλουργικά κόλπα τέτια πειράματα.

Μέσα στό φυσικό περιβάλλον, ἡ ἀποστολή τοῦ παιδαγωγοῦ θά εἶναι πολὺ πιό εὐκολη: τοῦ φτάνει νά κατανοήσει τό καινούργιο παιδαγωγικό πνεῦμα και νά μάθει νά ὑποβόηθῃ ὅπως πρέπει τήν παιδική ἐμπειρία.

Ὁ δικὸς μας «παιδικὸς σταθμὸς» δέν θάναι λοιπόν μιᾶ ὀποιαδήποτε αἰθουσα ἢ ἕνα ὀποιοδήποτε πάρκο. Ἡ ὀλική και τεχνική προπαρασκευή τοῦ χώρου θά εἶναι, ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς, μιᾶ ἀπό τίς βασικές ἐκπαιδευτικές μας φροντίδες.

1) **Τοποθεσία τῶν παιδικῶν σταθμῶν.** Οἱ παιδικὸι σταθμοὶ θά φτιαχτοῦν σ' ἕνα πάρκο, ἕνα δημόσιο κήπο, ἕνα ἐλεύθερο χώρο ὅσο τό δυνατό κοντινότερο στό ἀστικό κέντρο πού θά ἐξυπηρετοῦν.

3. Ἀπόδοση στά ἑλληνικά τοῦ γαλλικοῦ réserves (σ.τ.μ.).

2) Έξοπλισμός του σταθμού. Συνήθως αρχίζουν την περιγραφή μιᾶς κατοικίας από τους χώρους της και μετά περνούν στον έξοπλισμό, που συμπληρώνει αυτούς τους χώρους. Αντιστρέφουμε την περιγραφή αυτή για να τονίσουμε την προτεραιότητα που δίνουμε στο περιβάλλον, οι χώροι του οποίου γίνονται ένα είδος συμπληρωματικού έξοπλισμού, ειδικά για τις μέρες της κακοκαιρίας.

α) Φυσικό περιβάλλον. Το παιδί, όπως ακριβώς και το άγριο θηρίο, δεν φτιάχτηκε για να ζει κλεισμένο κάπου. Το περιβάλλον που του ταιριάζει καλύτερα είναι η φύση. Τη φύση λοιπόν δάζουμε στη διάθεσή του.

Δάση και θάμνοι, με τη δυνατότητα να κατασκευάζει το παιδί πρωτόγονα καταφύγια από κλαδιά.

Βράχια και σπηλιές, για να μπορεί να σκαρφαλώνει και να κρύβεται.

Ποταμάκι, με χείμαρους, κοχύλια, πίδακες χωρίς κίνδυνο πνιγμού.

Μικρή λίμνη με άμμουδιά και δυνατότητα για παιχνίδι στην άμμο τό καλοκαίρι.

β) Καλλιεργημένο φυσικό περιβάλλον. Λιβάδια, δημητριακά (κριθάρι, σάρι), όπωροφόρα δέντρα, λαχανικά, λουλούδια που θα καλλιεργούνται με την παρουσία των παιδιών.

γ) Άγρια ζώα που θα ζουν ελεύθερα και που θα απαγορεύεται να τὰ πειράξει κανείς: πουλιά, λαγοί, κουνέλια, φάρια κλπ.

δ) Κατοικίδια ζώα στο στάβλο ή στα χωράφια: αγελάδες, κατσίκες, γαϊδούρια, κότες, τρυγόνια, περιστέρια.

ε) Κήποι για τὰ παιδιά. Ειδικός χώρος όπου θα μπορούν τὰ παιδιά να σκάσουν ελεύθερα τή γη με έργαλεία φτιαγμένα ειδικά γι' αυτό τό σκοπό, που θα δώσουμε τὰ μοντέλα τους. Ακόμα, θά μπορούσαν να παραχωρηθούν ιδιαίτερα περιβολάκια στους πιό ντροπαλούς ή στους πιό σοβαρούς.

3) Οίχωροι. Θά φτιαχτούν στη βάση ενός ιδανικού σκοπού: να επιτρέπουν στα παιδιά τήν ψηλαφητή εμπειρία. Τό ισόγειο θά αποτελεί τήν επικράτεια των παιδιών, με:

— Ένα μέρος όπου θά μένουν τὰ κατοικίδια ζώα: αγελάδες, κατσίκες, κότες, κλπ.

— μιὰ ζωντανή αίθουσα με φυτά που εύδοκίμοϋν στο έσωτερικό των σπιτιών, μικρά φυτώρια σε δοχεία, τρυγόνια, έκθεση των προϊόντων τής κάθε έποχης,

— τήν αίθουσα τής ψηλαφητής εμπειρίας με: κιβώτια με άμμο, πίδακες και μικρή πισίνα, ύλικο για εκπαίδευση, κύβους, δίσκους, παιχνίδια, αυτοκίνητα, κούκλες, νοικοκυριά, κλπ.

— τήν αίθουσα ανάπαυσης με χαλιά, καθίσματα, τραπέζι, όργάνωση για άπογευματινό, κρεβάτια, κλπ.

Στό πρώτο πάτωμα θά μπορούσε να είναι ή κατοικία των φυλάκιων:

α) Έργάτες διαλεγμένοι για τις παιδαγωγικές τους ικανότητες, που θά φροντίζουν τὰ ζώα και θά δουλεύουν στα χωράφια, μπρός στα μάτια των παιδιών.

β) Παιδοκόμες και νοσοκόμες για να βοηθούν και να προσέχουν τὰ παιδιά.

Ένας τέτιος σταθμός θά μπορούσε να προγραμματιστεί για πηνίγνα παιδιά. Θά είχαν προβλεφτεί κρεβάτια και γεύματα για τὰ παιδιά που θά περνούσαν εκεί ελόκληρη τή μέρα τους.

Ίσως σκεφτεί κανείς ότι όλα αυτά είναι έντελώς άχρηστες περιπλοκές και ότι, όπως και να τό κάνουμε, οι παιδικόι κήποι μπορούν να είναι έπαρκεις σε πλατιά κλίμακα.

Στους παιδικούς κήπους προσάπτουμε κυρίως ότι είναι κήποι εκκλιματισμού, εύποροι λίγο πολύ: Ίσως να μή τους λείπει καμιά από τις σύγχρονες ανέσεις αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι παύουν να είναι κήποι εκκλιματισμού.

Έπιπλέον, τὰ ιδρύματα αυτά ρίχνουν αποκλειστικό θάρος στο παιχνίδι και παραμελούν τήν ψηλαφητή εμπειρία, που αποτελεί τό πρώτο στάδιο τής εργασίας. Ύποτιμοϋν ακόμη τή σπουδαιότητα του φυσικού περιβάλλοντος, του τόσο βαθιά ύποδοθητικού, με τὰ ζώα, τὰ φυτά, τις εργασίες που άπαιτεί.

Θά φτιάξουμε όσο μπορούμε καλύτερα τό πλούσιο περιβάλλον που επιτρέπει στο παιδί να προετοιμαστεί πραγματικά, αποκλειστικά μέσα από τή δράση, για τις αυριανές του προόδους.

Η δαπάνη για τήν όργάνωση αυτών των σταθμών δεν μπορεί να είναι με κανένα τρόπο υπερβολική, χάρη στις παραγωγικές δυνατότητες των χωραφιών και των ζώων. Μετά από ύπολογισμούς, ή λύση αυτή θά μπορούσε να δώσει τήν οικονομική και ουσιαστικά πρακτική μορφή στους λαϊκούς παιδικούς κήπους.

III. Τό Νηπιαγωγείο

Διατηρούμε τήν ονομασία αυτή για τό ἐνδιάμεσο, ἀνάμεσα στό οικογενειακό περιβάλλον — πού συμπληρώνεται καί υποβοηθεῖται στήν ἀνάγκη ἀπό τούς παιδικούς σταθμούς — καί τό συνηθισμένο σχολικό περιβάλλον, ἐκπαιδευτικό στάδιο.

Στό στάδιο πού προηγήθηκε τό παιδί ἐπιδόθηκε στή μεθοδική διερεύνηση τοῦ χώρου πού τό περιβάλλει κι ἔπειτα, ἔχοντας τά πρῶτα συμπεράσματα τῶν ἐμπειριῶν του, ἀφέθηκε σέ μιά πρώτη διευθέτηση τῆς προσωπικότητάς του. Στά τέσσερα χρόνια του δοκιμάζει νά κυριαρχήσει σέ τοῦτο τό περιβάλλον. Τώρα ἀρχίζει ἡ περίοδος ἐργασίας πού παρουσιάζεται κάτω ἀπό τίς δύο παράλληλες καί ἀλληλοσυμπληρούμενες μορφές τοῦ παιχνιδιοῦ - ἐργασίας καί τῆς ἐργασίας - παιχνιδιῦ.

Ὅπως καί στό προηγούμενο στάδιο, δέν θά παραχωρήσουμε καμιά θέση στά μαθήματα, μέ ὁποιαδήποτε ἐλκυστική μορφή κι ἂν παρουσιάζονται. Θά χρειαστεῖ λοιπόν νά προγραμματίσουμε:

α) τούς χώρους καί τό περιβάλλον πού ταιριάζουν ὅσο γίνεται καλύτερα σέ τούτη τήν ἐργασία - παιχνίδι·

β) τήν ὕλη, τό ὕλικό καί τίς τεχνικές πού ἐπιτρέπουν ἐργασία - παιχνίδι καί παιχνίδι - ἐργασία·

γ) τή γενική ὀργάνωση τῆς δραστηριότητας σέ λειτουργική σχέση τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἐργασία.

Ὁφείλουμε νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι πολλά ἔχουν γίνει σ' αὐτό τόν τομέα καί ὅτι ὀρισμένες πρακτικές λύσεις πού δόθηκαν, τόσο στή Γαλλία ὅσο καί στό ἐξωτερικό, πλησιάζουν ἐκπληκτικά τίς δικές μας λύσεις. Θά ἦταν λοιπόν ἄδικο νά μήν ὑπενθυμίσουμε αὐτά πού κάθε παιδαγωγός ὀφείλει στόν Ντεκρολύ, τή Μοντεσόρι καί στίς ἀφοσιωμένες δασκάλες πού ἔδωσαν στά γαλλικά νηπιαγωγεία τή φήμη πού ἔχουν.

Ἐδῶ θά ἀρκεστοῦμε νά σημειώσουμε τίς τροποποιήσεις, τίς διευθετήσεις καί τίς συμπληρώσεις πού κρίνουμε ἀπαραίτητες.

1. Χῶροι καί ἐξοπλισμός

Οἱ βελτιώσεις πού προτείνουμε προέρχονται ἀπό τίς νέες δυνατότητες πού μᾶς ἀποκάλυψε ἡ πρωτότυπη σύλληψη τῆς ψηλαφητῆς ἐμπειρίας.

Οἱ πιό τελειοποιημένες μέθοδοι — τῆς Μαρίας Μοντεσόρι γιά παράδειγμα — δέν ἐξέτασαν τή ζωή τοῦ παιδιοῦ μέσα ἀπό τή συνθετή ποικιλία τῆς ἀλλά ἀσχολήθηκαν μέ μιά συστηματική ἐκπαίδευση πού περιορίζει τήν ψηλάφηση σ' ἓνα ὀρισμένο ἀριθμό ἐντελῶς καθορισμένων δραστηριοτήτων πού προετοίμασε καί προγραμματίσε ἀπό πρῖν ὁ ἐκπαιδευτικός. Ἀπ' αὐτό τό γεγονός, τό Νηπιαγωγείο, ἀκόμα καί τῆς Μ. Μοντεσόρι, παραμένει μιά γωνιά ἐγκλιματισμοῦ — μιά γωνιά σύγχρονη, εἶναι ἀλήθεια — πού στόν περιορισμένο χώρο τῆς συγκέντρωσαν τά ἀπαραίτητα γιά ἓνα μίνιμουμ δραστηριότητας τοῦ παιδιοῦ ἀντικείμενα. Ὁ ἐνήλικος ἀφαιρεῖ αὐθαίρετα τίς δυνατότητες ὄλων τῶν προκαταρκτικῶν ἐμπειριῶν. Καταργεῖ ἓνα ὀρισμένο ἀριθμό θεματισμῶν. Πηγαίνει σ' αὐτό πού ὑποθέτει ὅτι εἶναι τό οὐσιώδες: κούμπωμα καί δέσιμο γιά νά μάθει κανεῖς νά γύνεται καλύτερα· συνδυασμός καί σύγκριση σχημάτων καί χρωμάτων γιά νά ὀξύνει τήν αἴσθηση τῆς ὄρασης καί τῆς ἀφῆς· ψαύση χαραγμένων ἐπιφανειῶν γιά νά μυηθεῖ στίς πρωταρχικές κινήσεις τῆς γραφῆς.

Ἀλλά ἡ πραγματικότητα τῆς ζωῆς ξεχειλίζει ἀδιάκοπα ἀπ' αὐτό τό πάντα στενό τυπικό πλαίσιο, σάν γιά νά μᾶς θυμίσει ὅτι μάλιστα θά περιμένουμε νά μᾶς ἐξυπηρετήσῃ στίς μεθόδους μας κι ὅτι αὐτές, ἀντίθετα πρέπει νά ἐμπλουτιστοῦν καί νά ἐλιχτοῦν γιά νά ἐξυπηρετήσουν καί νά ἐκκολάφουν τή ζωή.

Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ Μ. Μοντεσόρι καί οἱ γαλλίδες παιδαγωγοί ὀδήγησαν σχεδόν στήν τελειότητα τοῦ τό Νηπιαγωγείου - παραρτήμα τοῦ κήπου ἐγκλιματισμοῦ. Ὅστόσο πρέπει νά προχωρήσουμε ἀκόμα πιό πέρα ἀπό τήν ἐπίτευξη αὐτή, γιά νά φτάσουμε ὡς τήν ἀντίληψη ἐνός νηπιαγωγείου σὺ ν θ ε τ η ς ζ ω ῆ ς κ α ἰ ἐ ρ γ α σ ῖ α ς.

Ἀπό αὐτό προκύπτει:

— ὅτι θά χρειαστεῖ νά προβλέψουμε ἓνα περιβάλλον «υποβοηθητικό» σέ σχέση μέ τίς ψηλαφητές ἐμπειρίες, ἓνα περιβάλλον πλούσιο καί πολύμορφο ὅσο καί ἡ ζωή,

— ὅτι, κατά συνέπεια, ὁ χώρος του θά πρέπει νά εἶναι ὅσο γίνεται πιό μεγάλος,

4. Σχετικά μ' αὐτούς τούς ὄρους εἶπε τίς ἐξηγήσεις στό βιβλίο μας L' éducation du travail, ἐκδ. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel.

— ότι θα πρέπει προπάντων να συμπληρώνεται από ένα φυσικό περιβάλλον με κήπους, νερό, φυτά και ζώα.

Όστε το ζωντανό νηπιαγωγείο μας θα περιλαμβάνει:

— μία ευρύχωρη αίθουσα πολύ φωτεινή, εύαερη και εύηλια που να περιέχει το υλικό πειραμάτων και εργασίας που θα καθορίσουμε. Σήμερα, τα σύγχρονα νηπιαγωγεία διαθέτουν αίθουσες που δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα ως προς αυτά τα σημεία.

— μία διπλανή αίθουσα ή μία γωνιά φύσης μέσα στην ίδια αίθουσα που θα αντικαθιστά τη φύση και τον εξωτερικό κήπο τις μέρες της κακοκαιρίας.

— ένα κήπο με δέντρα, λιβάδια, νερό, καλλιέργειες για την αποδοτικότητα της εργασίας των παιδιών.

— ένα τμήμα με κατοικίδια ζώα, έντομα, ένυδρες, ιδάρι, βοτανολόγιο κλπ.

Ο κήπος αυτός θα μπορούσε ενδεχόμενα να θρίσκεται χώρια από το κυρίως σχολείο και οι μαθητές να πηγαίνουν εκεί τις μέρες με καλό καιρό, όπως πηγαίνει κανείς στην έξοχή την Κυριακή ή τα καλοκαιρινά θράδια.

2. Υλικό και τεχνική του Νηπιαγωγείου

Ούτε εδώ θα εμφανίσουμε σαν καινοτομία το υλικό και τις τεχνικές που πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί έβαλαν σε εφαρμογή πριν από μας, έτσι ώστε να έχουν πιά σχεδόν μπει στην τρέχουσα πρακτική των νηπιαγωγείων μας.

Εδώ επισημαίνουμε:

— την κριτική που κάνουμε σε όρισμένες πρακτικές μεθόδους,

— μία αναθεώρηση της ανάλογης σημασίας που πρέπει να δώσουμε στις διάφορες δραστηριότητες,

— τις καινοτομίες που υποδείχνουμε.

Δυό αντίθετες παιδαγωγικές τάσεις απειλούν σήμερα το νηπιαγωγείο. Από τη μία ή σχολαστική τάση, που θέλει να προσανατολίσει πολύ γρήγορα τα παιδιά προς το σχολικό καθήκον και το μάθημα, δίνοντας, κατά συνέπεια, το προβάδισμα στις δραστηριότητες που προετοιμάζουν την απόκτηση τυπικών γνώσεων (προπαρασκευή για ανάγνωση και γραφή, ήθικοπλαστικά αναγνώσματα, εισαγωγή στην αριθμητική με παιχνίδια ή ειδικούς πίνακες, πρόωρη

συστηματική καλλιέργεια μιας δευτερεύουσας μορφής μνήμης). Από την άλλη μεριά έχουμε την τάση που θα ονομάσουμε παιδική και που, αντίθετα από την προηγούμενη, μοιάζει να θέλει να συγκρατήσει το παιδί σε ένα ήδη ξεπερασμένο στάδιο. Ασχολείται λοιπόν με το πώς θα βάλει το μαθητή να παίζει ή να διασκεδάσει, χωρίς στο βάθος άλλο σκοπό πέρα από το να πετύχει ήσυχία και τάξη. Η τάση αυτή έδωσε ζωή σε μία μυριάδα παιχνιδιών, τάχα εκπαιδευτικών, που δεν είναι παρά για να περνάει, λίγο πολύ ξευπνα, ή ώρα. Ίσως τελικά, και κυρίως να αποτελούν μία συμφέρουσα πηγή κέρδους για αυτούς που τα κατασκευάζουν και τα πουλάνε.

Τη σωστή παιδαγωγική λύση θα τη βρούμε ανάμεσα σε αυτές τις δυό άκραιες θέσεις.

Στο βιβλίο μας «Δοκίμιο αισθητής ψυχολογίας» διακρίναμε τρία στάδια στην ενεργητική εξέλιξη της παιδικής ζωτικότητας:

1) Μία πρώτη περίοδο ψηλαφητής διερεύνησης, κατά την οποία το παιδί αποπειράται, ψάχνει, εξετάζει, δοκιμάζει για να εξοικειωθεί με το γύρω περιβάλλον και να άπωθήσει όλο και μακρύτερα το μυστήριο και το άγνωστο που απειλούν τη δύναμή του. Η περίοδος αυτή ολοκληρώνεται προς το τέλος των δυό χρόνων, όταν πιά το παιδί περπατάει αποκτώντας έτσι μία μεγαλύτερη αυτονομία στις αντιδράσεις του, ενώ τα χέρια του, απελευθερωμένα, του επιτρέπουν τις πρώτες κατασκευαστικές δραστηριότητες.

2) Μία δεύτερη περίοδος που ονομάζουμε περίοδο διεύθησης. Το παιδί δεν αρκείται πιά στο να μαθαίνει για να μαθαίνει, να σηκώνει μία πέτρα για να δοκιμάσει τις καινούργιες του δυνάμεις ή μόνο για να δει τι υπάρχει από κάτω. Αρχίζει να οργανώνει τη ζωή του και οι ψηλαφητές του εμπειρίες συγκεντρώνονται και προσκολλούνται γύρω στις βασικές φυσιολογικές ανάγκες και τα πολύπλοκα μυστήρια της ζωής. Πάντως εξακολουθεί να μη βγαίνει από τον έαυτό του, όπου έχει ακόμη να κάνει τα πάντα, και, εξαιτίας του γεγονότος αυτού, δεν μπορεί να επιδοθεί σε καμία συνδυασμένη δραστηριότητα που να είναι εργασία - παιχνίδι ή παιχνίδι - εργασία. Ακόμα και το καθαυτό παιχνίδι παραμένει μία δραστηριότητα αυστηρά προσωπική μέσα στο πλαίσιο αυτής της διεύθησης. Αυτή είναι η περίοδος του έγωκεντρικού, που έχει περιγραφεί από τόσους ψυχολόγους. Έμεις προτιμάμε να την πούμε διεύθηση για να κάνουμε φανερό το σκοπό του έγωκεντρισμού αυτού που δεν είναι: απλώς μία τάση του παιδιού να ανάγει τα πάντα στον έαυτό του (αφού μπορεί ταυτόχρονα να κάνει

και κινήσεις εκπληκτικής γενναιότητας. Μάλλον πρόκειται για μία λειτουργική αναγκαιότητα. Και για να μεταχειριστούμε τη σύγκριση που κάναμε στο βιβλίο μας: ο ένοικιαστής, αφού στην περίοδο της διερεύνησης είχε κάνει προσεχτικά το γύρο της καινούργιας του κατοικίας, τώρα την τακτοποιεί. Για την ώρα είναι απασχολημένος σχεδόν αποκλειστικά μ' αυτή τη ζωτική ανάγκη. Δεν είναι πώς δεν αγαπάει πιά τους φίλους του, κι αυτοί τό ξέρουν: διατηρεί την καλή του καρδιά και την κοινωνική του ποιότητα αλλά προς τό παρόν δεν πρέπει νά τον ένοχλήσουν. Όταν θάχει τελειώσει ή εγκατάστασή του θά τους ξαναβρεί.

Η περίοδος αυτή της διευθέτησης φτάνει μέχρι τά τέσσερα χρόνια περίπου.

3. Αρχίζει λοιπόν ή περίοδος εργασίας

Γύρω στά τέσσερα πέντε χρόνια του τό παιδί έχει διερευνήσει αρκετά μέσα του τούς χώρους μέ τούς οποίους ένωθε την ανάγκη νά εξοικειωθεί. Έκανε την απαραίτητη έλάχιστη ταχτοποίηση, οργάνωσε τά πρώτα ζωτικά του άντανακλαστικά. Από δω και πέρα έχει ελεύθερο χρόνο νά ξεκινήσει για την κατάκτηση του κόσμου. Η κατάκτηση αυτή πραγματοποιείται μέ την εργασία, δραστηριότητα μέ την οποία τό άτομο ικανοποιεί τίς μεγάλες φυσικές και ψυχικές του ανάγκες, μέ σκοπό νά αποκτήσει τή δύναμη πού του είναι αναγκαία για την εκπλήρωση του προορισμού του.

Σ' αυτό τό στάδιο λοιπόν, αν οι συγκυρίες του περιβάλλοντος και ο νόμος του ενήλικου του τό επιτρέπουν, τό παιδί εργάζεται. Η ελλειψή τους συνεπάγεται την επίδοση του παιδιού σ' ένα παιχνιδικό ή εργασιακό που είναι περισσότερο ή λιγότερο τό συμβολικό υποκατάστατο της εργασίας - παιχνίδι για την οποία νιώθει ανάγκη.

Μέ επαρκείς, λοιπόν, ψυχολογικές ένδείξεις για τίς αντίστοιχες δραστηριότητες, έχουμε τά βασικά στάδια του παιδαγωγικού μας συστήματος:

1) Τήν προσχολική περίοδο, πού αντιστοιχεί στην φάση της ψηλαφητής εμπειρίας.

2) Τούς παιδικούς σταθμούς και τούς παιδικούς κήπους για τή φάση της διευθέτησης.

3) Τό Νηπιαγωγείο και μετά τό Δημοτικό για τή φάση της εργασίας.

Αλλά στην πράξη, τό πέρασμα από τό ένα στάδιο στο επόμενο δεν είναι ποτέ άπτόμο. Μετά από μία γρήγορη διερεύνηση, ο ένοικιαστής μας αρχίζει την ταχτοποίηση όταν θά του φέρουν τά έπιπλα, διακόπτοντας από καιρό σε καιρό για νά συνεχίσει τή διερεύνησή του. Έτσι, δεν θά περιμένει νά ταχτοποιηθεί έντελώς για νά ξαναρχίσει τίς σχέσεις του ή για νά πάει στην δουλειά του. Αφήνει την ταχτοποίηση και τή διερεύνηση για μετά τή δουλειά. Αλλά υπάρχουν και ένοικιαστές λιγότερο τολμηροί, πού τό μυαλό και τά νεύρα τους δεν υποφέρουν αυτή την πολύμορφη δραστηριότητα και πού δεν μπορούν νά κάνουν δυό πράγματα ταυτόχρονα: θ' αποτολήσουν την ταχτοποίηση μόνο όταν ή διερεύνηση θάχει προχωρήσει πολύ. Μά αυτές οι φροντίδες της διεύθετης θά τους απασχολήσουν για τόσο μακρύ διάστημα, πού δεν θά τελειώσουν ποτέ και δεν θά θρουν πιά την άνεση ούτε τή δυνατότητα νά θρουν από τον έαυτό τους για νά ξανασυμφιλιωθούν μέ τό περιβάλλον και νά τό έξουσιάσουν για τά μεγάλα, κατεξοχήν ζωτικά, έργα.

Τό ίδιο ισχύει και για τό παιδί. Συνεχίζει τίς ψηλαφητές του εμπειρίες αλλά ώστόσο επιδίδεται και σε άσχολλίες πού είναι κιόλας άσχολλίες διευθέτησης. Ίσως αρχίζει την εργασία όταν οι περιστάσεις του φανούν έξαιρετικά ενοϊκές, για νά ξαναγυρίσει στην διευθέτηση ή άκόμη και στην διερεύνηση κάποια άλλη ώρα. Τά καθυστερημένα ή άνάπηρα άτομα άνεβαίνουν πιά δύσκολα τά σκαλοπάτια και δεν φτάνουν ποτέ στην περίοδο της εργασίας.

Οι μέθοδοι μας θά πρέπει, μέ την εύκαμψία τους, νά ανταποκρίνονται σε τούτη τή μύηση πού πραγματικά μετριάζει την πάντα πολύ τυπική άδστηρότητα στις ταξινομήσεις μας. Έπομένως θά χουμε στους παιδικούς σταθμούς άλλη μία μεγάλη φροντίδα, της ψηλαφητής διερεύνησης, πού τό στάδιο της δεν έχει ξεπεραστεί ριζικά. Όσο για τό νηπιαγωγείο, τουλάχιστον τίς πρώτες χρονιές, θά διευκολύνουμε τή συμπληρωματική διεύθετηση πού έχει ακόμα ανάγκη τό άτομο πριν επιδοθεί ολοκληρωτικά στην εργασία.

Τό ύλικό πού θά δάλουμε στην διάθεση των παιδιών σ' αυτό τό στάδιο θά ανταποκρίνεται στην ζωτική αυτή ανάγκη των συνδυασμένων δραστηριοτήτων.

Πρακτικά έλλωστε ή επαλληλία αυτή άντανακλάται σ' ένα ση-

μαντικό τομέα της ζωής, που ποικίλλει ανάλογα με τις ικανότητες του ατόμου: στην ηλικία που τα παιδιά ήδη επιδίδονται σε μία συνειδητή εργασία, συχνά θα τα δούμε να ξαναγυρίζουν, εάν να πρόκειται για λειτουργική τους δραστηριότητα, στα παιχνίδια, στις κινήσεις, στις έρευνες, που απλουστάτα δεν είναι άλλο από ψηλαφητή διερεύνηση ή διευθέτηση. Άλλά γιατί, ως ένα βαθμό, αυτή η διαδικασία να μην εξηγηθεί ορισμένες αναδιπλώσεις και των ίδιων των εγγλέων στον έαυτό τους, ορισμένα πιωγυρίσματα της συμπεριφοράς τους; Εάν κι αυτούς τους ένοικιαστές που τους άρξει να περνούν μερικές Κυριακές σπίτι τους για να εξερευνησουν κι άλλο τό διαμέρισμά τους, για να άσχοληθούν με τά άτέλειωτα νοικοκυρέματά του.

Νά πώς αντίλαμθανόμαστε την εργασία στο Νηπιαγωγείο και ποιά είναι τό ύλικό που πιστεύουμε ότι ανταποκρίνεται καλύτερα στις δραστηριότητες που προτείνουμε:

1) Η φύση παραμένει πάντα τό πιό πλούσιο περιβάλλον κι αυτό που προσαρμόζεται καλύτερα στις διάφορες ανάγκες των ατόμων.

Δέν πρέπει να ύπάρχει νηπιαγωγείο χωρίς φυσικό περιβάλλον: είναι άπαραίτητη μία έκταση γής, περισσότερο ή λιγότερο μεγάλη, με άμμο, νερό, πέτρες, δέντρα, βραχάκια, άγριε και κατοικίδια ζώα. Όπως είπαμε, ή έκταση αυτή μπορεί και να μή βρίσκεται, στή χειρότερη περίπτωση, στο χώρο που σχολείου.

Τό φυσικό αυτό περιβάλλον θα ανταποκρίνεται στή διπλή μας φροντίδα για διευθέτηση και εργασία.

Έχοντας ύπόψη την ανάγκη της διευθέτησης, θα πρέπει να άποφύγουμε να έπεξεργαστούμε ή να προκαθορίσουμε τά πάντα, να χαράξουμε στενά μονοπάτια που θα άπαγορεύεται να ριφονιδυνεύει κανείς έξω άπ' αυτά. Θα πρέπει να φυλάξουμε γωνίες όπου τά παιδιά που δεν έχουν φτάσει ακόμα στή φάση της εργασίας θα μπορούν να καταγίνονται με τις έμπειρίες τους, τις κατασκευές τους, τις δοκιμές τους, στο δικό τους ρυθμό κι ανάλογα με τά φυσιολογικά μέσα και την ψυχική ίσοροπία τους. Θα θλέπουμε εξάλλου συχνά τους μικρούς δουλευταράδες να ξαναγυρίζουν εκεί, και τώρα καταλαβαίνουμε τό γιατί.

Άλλά ταυτόχρονα θα οργανώσουμε τή σταδιακή κυριαρχία πάνω στο περιβάλλον μέσω της εργασίας, που έχει πάντα ένα

κοινωνικό σκοπό — έστω κι άν ο σκοπός αυτός μερικές φορές μάς διαφεύγει.

Πρέπει να προγραμματίσουμε:

— καλλιέργειες

— κτηνοτροφία

— κατασκευές τοίχων, φρακτών, καλυθών και σπιτιών, αλλοκίων, μύλων, κλπ.

Στήν προηγούμενη φάση τό παιδί δεν ενδιαφέρεται παρά περιπτωσιακά για τούτες τις εργασίες. Προτιμάει να κοιτάζει ή να άφήνεται σε μία περιοδική δραστηριότητα που είναι μόνο κατ' όνομα έμπειρία, άπόπειρα για να εξασκήσει, να ύπολογίσει και να τελειοποιήσει τις δυνατότητές του. Μετά ξαναγυρίζει στή διευθέτησή του. Στήν καινούργια φάση ή προσπάθεια έχει ένα, άς πούμε, αντικειμενικό σκοπό: να πραγματοποιήσει, να δημιουργήσει, να δείξει τή δύναμή του.

Σέ τούτη την πολυσυνθετότητα ρίχνουμε τό μεγαλύτερο θάρος.

2) Για τις μέρες που είναι αδύνατο να θρεθούμε σε φυσικό περιβάλλον, προπάντων όταν αυτό βρίσκεται έξω από τό σχολείο, θα έχουμε σε μία αίθουσα — όπως και στους παιδικούς σταθμούς — μία γωνιά φύσης που στο κάτω κάτω άς είναι και ή πιστή της εικόνα: άμμος, σπόροι, φυτά και λουλούδια σε κασόνια και δοχεία, φάρια, έντομα και, άν είναι δυνατό, ένδικά χοιρίδια, μία κότα, μία κατσίκα.

3) Όσοτόσο τό φυσικό περιβάλλον, ένθ ένισχύει ούσιαστικά, δεν έπαρκει για τή σύγχρονη εκπαίδευση. Του προσθέτουμε: τις μηχανικές, πνευματικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

Μέ τον όρο «μηχανικές δραστηριότητες» έννοούμε τή χρήση εργαλείων (καρπός του πολιτισμού μας) που επιτρέπουν να έπιταχύνουμε την ψηλαφητή έμπειρία μας, προεκτείνουν και κάνουν πιό έντονη τή δύναμή μας.

Όλα όσα περιέχει ή καινούργια αυτή μέθοδος έχουν περιφρονηθεί τελείως, ακόμα και στήν καινούργια παιδαγωγική. Άγνωσάμε την εργασία στο Νηπιαγωγείο, όπως άλλωστε και στις έπόμενες βαθμίδες. Περιοριζόμαστε στήν έφαρμογή της άρχής της δραστηριότητας που δεν είναι παρά παρωδία της εργασίας. Άλλωστε τά παιχνίδια και οι άσκήσεις που έμπνέονται άπ' αυτή όφειλουν την πιό μεγάλη τους έπιτυχία στο γεγονός ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες του σταδίου που προηγείται της διευ-

θέτησης. Μέσα από το ίδιο το δῆθεν επιστημονικό μοντεσοριανό υλικό το παιδί πλουτίζει τις σχέσεις του, φέρνει σέ ἄριστο σημείο τῆ μωϊκή του ἰσοροπία, ρυθμίζει τῆ ματιά του. Δέν λέμε πώς αὐτό εἶναι ἄχρηστο, προπάντων γιά τούς μὴ προνομιούχους πού δέν μπόρεσαν νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό ἕνα πλούσιο καί ὑποδοθητικό περιβάλλον, ἀπαραίτητο γιά τῆ διαμόρφωσή τους. Ἀλλά ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ διερεύνηση καί διευθέτηση, προσαρμοσμένες στό προηγούμενο στάδιο καί ἰδιαίτερα στήν περίπτωση τῶν ἀνώμαλων παιδιῶν πού βρίσκονται σ' αὐτό καθυστερημένα. Τό ἁπλό παιδί σέ τούτη τῆν ἡλικία θέλει καί πρέπει νά πάει πιά μακριά. Πρέπει — καί θέλει — νά μνηθεῖ στίς βασικές κινήσεις τῆς ἐργασίας πού, μέ τῆν ὄλο καί πιά διαφορετική ἐπίδρασή της πάνω στό γύρω περιβάλλον, δημιουργεῖ τά νέα στοιχεία ἰσοροπίας καί δύναμης.

Πιά πολύ ἀπό κύβους καί συναρμολογήσεις τό παιδί ἐπιζητεῖ αὐθόρμητα τῆ χρήση ἐργαλείων. Τίποτα δέν τό εὐχαριστεῖ περισσότερο ἀπό ἕνα σφυρί, ἕνα πριόνι, ἕνα καροτσάκι, ἕνα πατίνι ἢ μιά μοτοσυκλέτα. Τό ἐνδιαφέρον αὐτό, πού θά εἶχαμε ἄδικο ἄν παραγνωρίζαμε τῆν ἀξία του, δέν πρέπει ὡστόσο νά μᾶς τρέφει μέ αὐταπάτες. Ἀρχικά ἀνήκει στήν τάξη τῆς διευθέτησης: τό παιδί θά μπηγεῖ καρφιά ὀπουδήποτε, θά πριονίζει τῆ μπάρα μᾶς καρέκλας τό ἴδιο εὐχάριστα ὅσο κι ἕνα κούτσουρο, θά γυρίζει ἀτέλειωτα μιά μανιβέλλα μέ μόνη εὐχαρίστηση νά θαυμάζει τά ἀποτελέσματα. Αὐτό εἶναι ἕνα στάδιο. Ἀλλά δέν πρέπει νά εἶναι παρά ἕνα στάδιο.

Τό παιδί πρέπει τώρα νά ἐναρμονίσει τά ἐργαλεῖα αὐτά μέ τά χέρια του, νά τά μπάσει στήν κοινωνική του δραστηριότητα, νά τά χρησιμοποιήσει γιά τίς ζωτικές δημιουργίες πού σταδιακά συνειδητοποιεῖ. Δέν θά ἀρκεῖται πιά νά μπηγεῖ καρφιά: θά θέλει νά φτιάξει μιά καρέκλα γιά μιά ἰδιαίτερη χρήση πού τοῦ ἐπιβάλλεται. Δέν θά πριονίζει πιά ὀπουδήποτε ἀλλά μόνο ἐφόσον ἐπιδιώκει κάποιο ἀποτέλεσμα, καί θά κουραστεῖ πολύ γρήγορα νά γυρίζει μιά μανιβέλα ἄν ἡ κίνηση πού κάνει δέν ἔχει καμιά δημιουργική ὠφέλεια γιά τῆ λειτουργία τῆς ἐργασίας του.

Τό υλικό μας καί οἱ τεχνικές πού θά ρυθμίζουν τῆν καλύτερη δυνατή χρήση του θά πάρουν ὅσο γίνεται ὑπόψη τίς ἀνάγκες αὐτές. Ὅρισμένα ἐργαλεῖα (κυρίως μαχαίρια, πριόνια, σφυριά), ἄν καί προσφιλή στά παιδιά, θά πρέπει νά ἀπομακρυνθοῦν σέ τοῦτο τό στάδιο γιατί εἶναι ἐπικίνδυνα ἢ γιατί ἀπαιτοῦν δύναμη κι ἐλεγ-

χο πάνω στά χέρια πού ἡ ἡλικία αὐτή δέν διαθέτει ἀκόμα. Ἀλλά ἢ σύγχρονη μηχανική προσφέρει εὐτυχῶς μιά πολύ πλούσια γκάμα ἄλλων δυνατοτήτων πού πρέπει ἔμεις νά προσαρμόσουμε στήν ἐργασία τῶν παιδιῶν μας.

Εἶναι αὐτό πού εἶχαμε ἐπιχειρήσει νά πραγματοποιήσουμε μέ τό εἰδικό υλικό τῆς C.E.L.⁵ πού ἐπιτρέπει ταυτόχρονα τίς δραστηριότητες τῆς διευθέτησης καί τῆ δημιουργία, μέσα ἀπό τῆν ἐργασία, ἀντικειμένων, ὀργάνων, παιχνιδιῶν χρήσιμων στήν κοινότητα.

Οἱ ἐκπαιδευτικοί ἄλλωστε θά συμπληρώσουν τό υλικό αὐτό. Ἐάν κατάλαβαν τίς ἀρχές πού μᾶς ὀδηγήσαν σέ τούτη τῆ δημιουργία θά κάνουν ἕνα αἰσθητό βῆμα στήν τεχνική βελτίωση τῶν νηπιαγωγείων μας.

4. Πνευματικές δραστηριότητες

Μέ τό νέο υλικό καί τίς πολλαπλές δραστηριότητες πού ἐπιτρέπει, τόσο στόν κῆπο ὅσο καί μέσα στοῦς ἴδιους τούς χώρους τοῦ σχολείου, τό παιδί μυεῖται στό χειρισμό ὀρισμένων ἐργαλείων, λίγο πολύ μηχανικῶν, πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν νά κυριαρχήσει σιγά σιγά πάνω στήν ὕλη γιά νά τῆν ὑποτάξει στή θέληση καί τίς ἀνάγκες του, αὐξάνοντας ἔτσι τῆ δική του ἰσχύ.

Ἀλλά ὑπάρχει καί μιά ἄλλη κατηγορία ἐργαλείων, πιά λεπτῶν καί πιά ἁυλων ὀπουδήποτε, πού δέν μπορούμε νά παραγνωρίσουμε τῆν ἐρεθιστική χρήση τους. Εἶναι αὐτά πού ἐπιτρέπουν στό παιδί νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τά ὁμοιά του, νά ἐξωτερικεύσει καί νά σχηματοποιήσει τίς ἀνάγκες του, νά ἀναπτύξει καί νά θαύνη τῆ συνειδησή του γιά τίς σχέσεις ἀνάμεσα στά στοιχεία καί τίς ἐκδηλώσεις τους, νά κυριαρχήσει σταδιακά στή φύση μέ τῆ γλώσσα πού, μετά τά χέρια, εἶναι τό πρῶτο καί βασικότερο ἐργαλεῖο — μέ τό σχέδιο, τῆ γραφή, τῆν τυπογραφία καί τῆν ἀνάγνωση.

Γιά καθένα ἀπό τά ἐργαλεῖα αὐτά ὑπάρχει μιά τεχνική μύησης καί χρήσης πού χρειάζεται νά ρυθμιστεῖ τέλεια, ἀνάλογα μέ τῆν πορεία τῆς ζωῆς καί τῆς γνώσης τῶν παιδιῶν αὐτῆς τῆς ἡλικίας.

5. C.E.L.: Coopérative de l'Enseignement Laic (Συνεταιρισμός Λαϊκῆς Ἐκπαίδευσης) (σ.τ.μ.).

Όπως και για τα μηχανικά εργαλεία, χρειάζεται κι εδώ να αποκλείσουμε κάθε κίνδυνο και να ετοιμάσουμε ένα υλικό που θα μπορεί να χρησιμοποιεί το παιδί με επιτυχία για ζωντανές, δυναμικές, και όχι κατ' ανάγκη σχολαστικές, δημιουργίες.

α) Η γ λ ω σ σ α. Το παιδί που μπαίνει στο Νηπιαγωγείο ξέρει συνήθως να μιλάει λίγο πολύ σωστά. Άλλα ή γλώσσα του, προπάντων στα λαϊκά στρώματα, μένει αισθητά φτωχή γιατί είναι ή αποκλειστική έκφραση μιās επίπονης διερεύνησης και διευθέτησης. Οι σύγχρονες μέθοδοι καθυστερούν σε τούτη τή διευθέτηση όταν επιμένουν στις λέξεις και τα ονόματα των πραγμάτων, που καθορίζουν λιγότερο απ' όσα πιστεύουμε το γλωσσικό πλοῦτο. Θα προσανατολισουμε κατά προτίμηση τα παιδιά προς τήν ολοκληρωμένη γλώσσα σχέσης κι έκφρασης, ανάλογα με τή φυσική τους πρόοδο. Άλλωστε οι εργασίες που τους αναθέτουμε τα ώθουν σε μιὰ γλώσσα ζωντανή: μέσα στα χωράφια, γύρω από τα ζώα που φροντίζουν, αναγκάζονται να μιλοῦν, προσαρμόζοντας όπως μπορούν τις λέξεις και τις εκφράσεις που τους είναι οικείες, για να εκφράσουν τις πολύπλοκες αντιδράσεις τους. Όταν το παιδί σκάβει ή σπέρνει, όταν φροντίζει τήν κατσίκια ή τα κουνέλια, όταν κατασκευάζει μιὰ καλύβα, ένα γκαράζ, ένα καροτσάκι, όταν φτιάχνει μαριονέτες, το συνεπαίρνει μιὰ ολόκληρη νέα ζωή που έχει τή φυσική της έκφραση στην αὐθόρμητη και εὐαίσθητη γλώσσα.

Αν αποφύγουμε αυτό το μεθοδικό περιορισμό που με το πρόγραμμα τῆς διδρῶσης ή τῆς συγκέντρωσης δέν κάνει άλλο από το να συμπίπτει αυτή τήν ανάγκη έκφρασης του παιδιού, τότε θα το ἐνθαρρύνουμε να τή χρησιμοποιήσει και να τή εξυψώσει.

Αφού βάλει τα παιδιά στο στοιχείο τους, τῆς δημιουργίας και τῆς εργασίας, ή δασκάλα θα τα ακούσει να μιλοῦν, θα τα ἐνθαρρύνει προς τις κατευθύνσεις που θεωρεῖ κατάλληλες. Θα κρατήσει το ουσιαστικό μέρος από τις κουβέντες τους και θα φτιάξει μ' αυτό ένα κείμενο που θα είναι κάτι σαν ἀνώτερη ἀπόρροια, σύνθεση και μαγική ἀποθανάτιση ενός κομματιού τῆς ζωῆς. Τα παιδιά είναι ἐξαιρετικά εὐαίσθητα σ' αυτό το σημείο και ή συγκίνηση που θα προκληθεῖ θα είναι ή πρώτη καθαρά διανοητική ἐκδήλωση.

Το κείμενο αυτό θα γραφτεί στον πίνακα, εἰκονογραφημένο ἄν είναι δυνατό με ένα ἐντυπωσιακό σχέδιο, μετά θα ξαναγραφτεί από τή δασκάλα σε ένα τετραδίον τῆς ζωῆς τῆς τάξης, όπου θα φυλάγονται επίσης τα καλύτερα σχέδια και που ή θέση του θάναί σε τιμητικό συρτάρι πάνω από τήν ἐταξέρα

που θα ἐκθέτονται τα πιο ἐπιτυχημένα ἀντικείμενα.

Σε ένα πρώτο στάδιο ἴσως δέν θα σπρώξουμε πιο μακριά τήν πνευματική εἰδίκευση. Τελικά πρέπει να αποφύγουμε ὅπωςδήποτε να συστηματοποιήσουμε, να σχολαστικοποιήσουμε τις ἀντιδράσεις αυτές. Μή δοκιμάζετε καν να βάλετε το παιδί να διαβάσει το κείμενο. Το κείμενο βρίσκεται ἐκεῖ, ἄσπρο σε μαῦρο, στον πίνακα κι ἔπειτα, με μυστηριώδη λεπτά ὀρνιθοσκαλισματα, στο ὠραίο σας τετράδιο. Ἡ ἀντιγραφή αυτή είναι σαν ένα ὑπέροχο εργαλείο που το παιδί θα θαυμάσει τή μαγική του ἀκρίβεια πολύ πριν γνωρίσει το μηχανισμό του και μάθει να χρησιμοποιεί κι αυτό το ἴδιο. Θα ἀρκεστεί να ἐπωφεληθεῖ μέχρι τή μέρα που θα δοκιμάσει να κατανοήσει και να προσαρμοστεί στη χρήση.

Πῶς θα γίνει ή προσαρμογή αυτή; Το ἐξηγήσαμε με σαφήνεια, βασιζόμενοι στο πείραμα του Μπάλ, σε ένα βιβλίο που δείχνει τήν ἀνωτερότητα μιās νέας φυσικῆς μεθόδου για το πέρασμα στη γραφή και τήν ἀνάγνωση, και που το υλικό και ή τεχνική της είναι σήμερα τῆς δυνατότητας ἔλων. Ἐδώ δίνουμε περιληπτικά τα πρακτικά συμπεράσματα τῆς μελέτης μας.

β) Σ χ ε δ ι ο. Το πρώτο στάδιο τῆς γραφῆς - ἀνάγνωσης δέν βρίσκεται καθόλου, κατά τή γνώμη μας, στην ἀναγνώριση και τή μηχανική ἀντιγραφή στοιχείων, λέξεων και φράσεων ἀπογυμνωμένων από τήν ὑποκειμενική ζωτική τους ἀξία ἀλλά στο σχέδιο — χειρωνακτική δημιουργία στην ἀρχή, έκφραση ἀργότερα.

Ὡστόσο μπορείτε να ἐνθαρρύνετε και να πλουτίσετε τούτη τήν πρακτική του σχεδίου με τήν ἀκόλουθη τεχνική:

Προμηθευτεῖτε μιὰ κόπια ή καλύτερα, ένα πολύγραφο. Ἡ κόπια έχει το πλεονέκτημα ὅτι μπορεί να ἀνατυπώνει ένα σχέδιο σε πολλά χρώματα ἀλλά τα χρώματα αυτά δέν είναι πολύ σταθερά και ὁ ἀριθμός ἀντιτύπων είναι περιορισμένος. Ὁ πολύγραφος τυπώνει μόνο σε μαῦρο ἀλλά ὁ χειρισμός του είναι ἀπλός και ὁ ἀριθμός των ἀντιτύπων ἀπεριόριστος.

Με ένα από τούτα τα μηχανήματα θα ἀνατυπώνετε λοιπόν κάθε μέρα το σχέδιο που σας φαίνεται πιο ἐκφραστικό, χωρίς να εἰ-

6. Méthode naturelle de lecture, BEM, 8-9. Ἡ μελέτη αυτή περιλαμβάνεται στο Méthode naturelle d' apprentissage de la langue, ἐκδ. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel.

7. Ὁ Συνεταιρισμός Λαϊκῆς Ἐκπαίδευσης στις Κάννες κατασκεύασε ένα πολύγραφο C.E.L. 13,5 X 21, τέλεια προσαρμοσμένο σ' αυτές τις ανάγκες.

ναι αναγκαστικά και το τελειότερο. Από την άλλη μεριά, φροντίστε να γίνεται σε κάθε μαθητή, με τη σειρά, ή τιμή της ανατύπωσης.

Θά δείτε τί ενθουσιασμό θά προκαλέσει ή θεά αυτής τής αυτόματης και γρήγορης ανατύπωσης του αρχικού έργου, πόση χαρά θά νιώσει ο σχεδιαστής και τί συωτισμός θά γίνει για να χειριστεί ο καθένας τό εργαλείο πού παράγει ένα τέτιο θαύμα!

Μόλις στεγνώσουν τά φύλλα μοιράζονται στους μαθητές, πού τά χρωματίζουν για να τά τοποθετήσουν, στή συνέχεια, σε ένα ντοσιέ πού αποτελεί τό πρώτο τους βιβλίο — τόσο ζωντανό και τόσο επιβλητικό.

Περιπτωσιακά ο εκπαιδευτικός μπορεί, είτε χώρια είτε μαζί με τό σχέδιο, να ανατυπώσει και τό κείμενο ενός ήμερολογίου, ελπίζοντας ότι στήν επόμενη βαθμίδα ή ανατύπωση αυτή θά γίνει κανόνας.

"Άλλο θαύμα, μέσα στις δυνατότητές σας κι αυτό: αγοράστε ένα σέτ χαρακτηριστικής, λιγόλευμ⁸ και υλικό εκτύπωσης. Από καιρό σε καιρό χαράζετε οι ίδιοι ένα από τά σχέδια των παιδιών σας, μέχρι τή στιγμή πού κάποιος ικανός μαθητής θά κάνει τό ίδιο. Έπειτα ανατυπώστε αυτό τό σχέδιο με τό ειδικό υλικό ή φτιάξτε ένα ανάλογο κλισέ με χαρτόνι πού θά κόψετε, θά χαράξετε και θά κολλήσετε πάνω σ' ένα σανίδι, έχοντάς το εκτυπώσει με τόν ίδιο τρόπο. Τό αποτέλεσμα τούτης τής εκτύπωσης με τά ώρατα της μαύρα ή χρωματιστά σχέδια πάνω στό άσπρο φόντο του χαρτιού θά καταπλήξει τά παιδιά σας, θά εξάψει τήν ανάγκη τους για σχέδιο κι έκφραση, ενώ ταυτόχρονα θά καλλιεργήσει με τόν καλύτερο τρόπο τό καλλιτεχνικό τους αισθητήριο.

Τά σχέδια αυτά, πού θά βελτιωθούν με χρώματα, θά μπουν με τίς πολυγραφημένες σελίδες στό βιβλίο τής προσωπικής ζωής.

Δείγματα των εκτυπώσεων αυτών θά τοποθετηθούν γύρω γύρω στήν τάξη ή θά σταλούν στους γονείς για να ενθαρρύνουν αυτή τήν ανάγκη επικοινωνίας για τήν οποία θά μιλήσουμε.

Μαντεύει κανείς τόν πλούτο και τήν παιδαγωγική αξία παρόμοιων τεχνικών, προπάντων όταν εφαρμόζονται με τόσο πλήρη τελειότητα σε όλη τήν πορεία τής ζωής, τής δράσης και τής εργασίας.

Τό παιδί άσκειται αρχικά στό να ελέγχει τό χέρι και τό μολύ-

8. Υλικό για χαρακτηριστική κι εκτύπωση C.E.L.

βι του και μόνο όταν θά αρχίσει να ελέγχει ικανοποιητικά και τήν τεχνική του τό σχέδιό του θά γίνει έκφραση.

Τήν ιστορία αυτή πού σκισάρατε, σχολιάσατε κι αντιγράψατε έτσι, τό παιδί θά προσπαθήσει τώρα να τήν εκφράσει με τό δικό του τρόπο, να τήν ξαναζήσει, να τήν οικειοποιηθεί και να τήν πλουτίσει με τό σχέδιο. Άς σημειωθεί ότι πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερο. Θά δώσετε χαρτιά και μολύβια στό παιδί και θά τό αφήσετε να εξασκηθεί. Η δημιουργία θά είναι στήν αρχή άμορφη αλλά; βοηθώντας το με τό παράδειγμά σας, θά τελειοποιείται και θά εμπλουτίζεται συνέχεια.

Μή δίνετε καμιά συμβουλή. Μή κρίνετε... Άρκεστείτε στό ενδιαφέρον σας για τό έργο πού πραγματοποιείται και πού έχει πάντα τό μεγάλο προσόν τής πρωτοτυπίας' επωφεληθείτε απ' αυτό για να κάνετε τό παιδί να μιλήσει, για να τό αναγκάσετε να εξωτερικευτεί και να κοινωνικοποιηθεί.

γ) Η γ ρ α φ ή. Μετά από ένα όρισμένο βαθμό αυτοκυριαρχίας αρχίζει να υπάρχει διχοτόμηση και διακλάδωση ενδιαφερόντων. Τό παιδί εξακολουθεί να εκφράζεται με τό σχέδιο αλλά αρχίζει να ενδιαφέρεται πιο ιδιαίτερα μετάφραση τής γλώσσας: σχεδιάζει μιμούμενο τό χειρόγραφο κείμενο και μετά αρχίζει να ενδιαφέρεται πιο ειδικά για τίς λέξεις, τά γράμματα. Η διαίσθησή του προέρχεται από τό ίδιο τό σύστημα τής γραπτής έκφρασης πού βασίζεται στή φωνητική αξία των σημείων. Με βάση τούτη τήν αξία των σημείων θά γράφει κι αυτό με τή σειρά του, θά εκφράσει τή δική του σκέψη.

Τό πέρασμα από τό σχέδιο στή γραφή τελειοποιείται μετά από ένα πλήθος ενδιάμεσων ψηλαφημάτων πού ένα έκφραστικό τους παράδειγμα δώσαμε στή μπροσούρα μας.

Γιά τό στάδιο αυτό δέν προβλέπουμε καμιά συστηματική άσκηση, λίγο πολύ μεθοδική.

δ) Η ο λ υ γ ρ ά φ η σ η κ α ι τ υ π ο γ ρ α φ ι α. Άν τό σχέδιο, σάν όλες τίς τεχνικές καλλιτεχνικής έκφρασης για τίς οποίες θά μιλήσουμε, άρκείται σ' αυτό τό ίδιο, μιά πού παράγει όμορφα και ξυπνάει συγκίνηση, δέν συμβαίνει τό ίδιο και με τή γραφή, πού στερείται αυτό τό προνόμιο του ενθουσιασμού. Δέν αναζητείται και δέν καλλιεργείται παρά όταν πρόκειται να χρησιμοποιηθεί για ένα πολύ άμεσο σκοπό, όταν μιά όργανική αναγκαιότητα τήν άπαιτεί. Άλλιώς είναι σάν εκείνα τά ποδήλατα γυ-

μναστικής πού, καρφωμένα πάνω σέ μιά σανίδα και μέ τίς ρόδες τους νά γυρίζουν στό κενό, δέν κατορθώνουν νά μετακινηθοῦν, πράγμα πού θά ἦταν ἡ φυσική συνέπεια τῆς ποδηλάτησης.

Οἱ νέες μας τεχνικές ἀνταποκρίνονται σέ τούτη τήν παιδαγωγική ἀνάγκη γιά κάποια παρακίνηση.

Τό παιδί καταλαβαίνει τώρα τήν ἀξία ἔκφρασης και ἐρμηνείας πού ἔχει ἡ γραφή. Πρέπει ὅμως ἡ ἐρμηνεία αὐτή νά γίνει ἀντιληπτή σάν μιά ἀναγκαιότητα. "Ἄν πρόκειται μόνο νά ἐπικοινωνήσῃ μέ τούς συμμαθητές ἢ μέ τό δάσκαλό του, ὁ λόγος και ἡ μιμική φτάνουν, χωρίς μιά τέτια κατάρτιση. "Ἄν τό ἐργαλεῖο ἀποδειχθεῖ περιττό γιατί νά τό μεταχειριστεῖ; "Ὅταν τό παιδί γυρίζει τά πετάλια στό κενό, μπορεῖτε νά τό ἀναγκάσετε νά συνεχίσει αὐτή τή δουλειά, μπορεῖτε ἀκόμα νά τό κατευθύνετε, ἔτσι ὅπως κατευθύνουν τό σκίουρο νά γυρίσει μέσα στό κλουβί του... Τότε ὅμως πρόκειται γιά μιά τελείως διαφορετική περίπτωση.

Ἡ γραφή δέν ἔχει νόημα παρά ὅταν ὑποχρεώνεται κανεῖς νά προστρέξει σ' αὐτή γιά νά μεταδώσει τή σκέψη του ἐκεῖ πού δέν φτάνει ἡ φωνή του, πέρα ἀπό τά ὅρια τοῦ σχολείου μας στή δοσμένη περίπτωση.

Πρακτικά, πετύχαμε τήν παρακίνηση αὐτή χάρις στήν τεχνική μας: ἐλεύθερη ἔκφραση — πολυγράφηση ἢ τυπογραφία - εἰκονογράφηση - δημιουργία μιᾶς σχολικῆς ἔφημερίδας πού θά δίνεται στους γονεῖς και θά ἀνταλλάσσεται μέ τίς ἔφημερίδες ἄλλων ἀντιστοιχῶν σχολειῶν — ἀνταλλαγή πού, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, φτάνει σέ μιά τέτια ἀλληλογνωριμία πού τήν παιδαγωγική της ἐμβέλεια δέν μπορούμε οὔτε νά ὑποψιαστοῦμε.

Νά τό σχῆμα τῆς τεχνικῆς αὐτῆς, πού τή λεπτομερειακή περιγραφή της θά βρεῖτε στά βιβλία και τίς προσοῦρες μας.

Κάθε μέρα συντάσσεται ἀπό κοινοῦ και γράφεται στόν πίνακα ἓνα κείμενο, ἔκφραση τῶν ἀνησυχιῶν και τῶν ἐνδιαφερόντων πού κυριαρχοῦν στό παιδί. Τό κείμενο αὐτό μπορεί νά θυγῆ σέ ἀντίγραφα μέ τή βοήθεια τοῦ πολυγράφου. Ὅσοσο ἡ ἀνωτερότητα τῆς τυπογραφίας μέ μεγάλα στοιχεῖα εἶναι ἀναμφισβήτητη. Μέ τή βοήθεια τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἢ κάποιου μεγαλύτερου μαθητῆ, τά παιδιά ξαναφτιάχνουν στό συνθετήριό τους τό κείμενο τοῦ πίνακα. Μετά, ὀλόκληρο τό κείμενο τυπώνεται ἀπό τά ἴδια τά παιδιά πού, ἀπό τά πέντε ἢ ἕξι χρόνια τους, τά καταφέρνουν θαυμάσια.

Ἄπό τήν ἄλλη μεριά, τό κείμενο μπορεί νά ἐμπλουτιστεῖ μέ ἔ-

να πολυγραφημένο σχέδιο ἢ μέ ἓνα κλισέ σέ λιτόλεουμ ἢ χαρτόνι ἢ, ἀκόμα, νά εἰκονογραφηθεῖ μέ τό χέρι ἀπό τά ἴδια τά παιδιά, πού θά τό ξαναζήσουν, θά τό ξανασκεφτοῦν και θά τό οἰκειοποιηθοῦν πρῖν τό ταξινομήσουν στό βιβλίό τῆς σχολικῆς ζωῆς ἢ τό προσθέσουν στό διάζωμα πού ἀπλώνεται στους τοίχους.

"Ἄς προσεχτεῖ ὅμως και μιά ἀπαραίτητη συμπλήρωση: ἓνας δρισμένος ἀριθμός φύλλων θά μένουν κάθε μέρα κατά μέρος. Μερικά ἀπ' αὐτά θά φτιάξουν στό τέλος τοῦ μήνα μιά πρωτότυπη σχολική ἔφημερίδα πού θά μοιραστεῖ στό χωριό, στους γονεῖς και τούς φίλους τοῦ σχολείου, θά ἀνταλλαχθεῖ μέ τίς ἔφημερίδες — μέ τόν ἴδιο τρόπο τυπωμένες ἢ πολυγραφημένες — μιᾶς δεκάδας σχολειῶν διασκορπισμένων σ' ὅλη τή Γαλλία. Δυό φορές τή ἔδομάδα θά γίνεται εἰδική ἀποστολή τούτων τῶν τυπωμένων φύλλων σ' ἓνα σχολεῖο πού θά εἶναι ὁ ἰδιαιτέρος ἀλληλογράφος μας και πού γι' αὐτά θά ξέρουμε ὀτιδήποτε ἀφορᾷ τόν τρόπο ζωῆς του, τά ὀνόματα τῶν μαθητῶν, τίς ἀντιδράσεις τους, τά παιχνίδια, τίς χαρές, τίς λύπες τους. Πολύ γρήγορα, χειρόγραφες ἀλληλογραφίες θά συμπληρώσουν τούτη τήν ἔντυπη ἀλληλογραφία. Ἡ ἀποστολή φωτογραφιῶν, παιχνιδιῶν και διαφόρων δεμάτων θά προσδώσει ἓνα μᾶξιμουμ ἔντασης στήν ἐπιθυμία νά ἀκούγεται κανεῖς μακριά, πού εἶδαμε πόσο ἀναγκαῖα εἶναι.

"Ἔτσι τό παιδί μπαίνει σ' ἓνα πραγματικό δίκτυο φυσικῶν ἐνδιαφερόντων πού ἡ ἐκμετάλλευσή τους μᾶς ἀρκεῖ γιά νά ἱκανοποιήσουμε μέ τόν καλύτερο τρόπο τίς σχολικές ἀνάγκες.

"Ἄλλά ἐκεῖνο πού θέλουμε νά τονίσουμε ἐδῶ εἶναι ὅτι αὐτή ἡ πορεία, ἀπόλυτα σύμφωνη μέ τή φυσική πορεία μύησης στή γλώσσα, ἐπιτρέπει τή σίγουρη ἀνοδο — μέσα ἀπό τή διαδικασία τῆς φηλαφητῆς ἐμπειρίας — ἀπό τή γλώσσα στήν ἔκφραση, τή γραφή και, ἀργότερα, τήν ἀνάγνωση.

"Ἄς μή θορυβηθοῦμε ἂν δοῦμε τά παιδιά μας νά «ζωγραφίζουν» στόν πίνακα ἓνα κείμενο πού δέν ξέρουν νά διαβάσουν ἀλλά πού τό καταλαβαίνουν τέλεια ἢ τά δοῦμε νά συνθέτουν μέ χαρακτηριστικές πού δέν διακρίνουν ἀκόμα ἀλλά πού ὡστόσο προσπαθοῦν νά ἀναγνωρίσουν μέσα ἀπό μιά προσεκτική σύγκριση μέ τό χειρόγραφο κείμενο, ἔχοντας βέβαια και τή γύρω βοήθεια. "Ἄς μή πιστεύουμε πιά πώς εἶναι ἀδύνατο νά ἔχουν ἀλληλογραφία πρῖν μάθουν νά γράφουν μακριές ἐπιστολές χωρίς λάθη. Δέν βάζουμε ἐμεῖς τό κάρο μπρός ἀπό τά βόδια ἀλλά ἐκεῖνοι πού ζεύουν κανονικά τά βόδια τους στό κάρο γιά νά φτιάξουν μιά παρωδία ἐργασίας, ὀρ-

γώνοντας... Ένα δάπεδο από μπετόν άρμέ. Τό ούσιαστικό είναι ότι τό παιδί νιώθει τήν άξία, τό νόημα, τήν αναγκαιότητα, τήν άτομική και κοινωνική έμβέλεια τής γραφής - έκφρασης. Τό όλικό μας επιτρέπει αυτή τήν πρωταρχική έμπνευση. Για τά υπόλοιπα άς έχουμε έμπιστοσύνη στό παιδί. Μέ λίγη βοήθεια από τή μεριά μας θά γίνει κύριος τών διαφόρων τεχνικών μέ τόν ίδιο τρόπο πού έγινε κύριος τής τεχνικής τής γλώσσας.

Όσο παράδοξες κι άν φαίνονται οι θέσεις αυτές στους συνηθισμένους σέ «έπιστημονικές» μεθόδους παιδαγωγούς, επιμένουμε νά ισχυριζόμαστε πώς ή μέθοδός μας είναι ή μόνη πού επιτρέπει τή φυσική και μορφωτική άνοδο από τήν όμιλία στην έκφραση μέ τή γραφή και άργότερα στην ανάγνωση.

Προπαντός αντίσταθείτε όσο μπορείτε περισσότερα στή σχολαστική τάση πού ώθει στή δογματική εφαρμογή μιās μεθοδικής μύησης πού άλλο σκοπό δέν έχει από τό νά περιορίσει τήν ψηλαφητή έμπειρία και, σέ ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, νά τής κάνει οικονομία. Μ' αυτό τόν τρόπο μπορεί πραγματικά τό παιδί νά κατορθώσει νά διαβάσει και νά γράφει σέ μικρότερο χρονικό διάστημα αλλά αυτό θά γίνει σέ θάρος μιās σειράς ένδιάμεσων έμπειριών πού, έντελώς άπερίσκεπτα, θεωρούμε άχρηστες. Δείχνουμε στό παιδί νά άνοίγει τό διακόπτη, νά βάζει γκάτσι, νά γυρίζει τή μανιβέλα πού κάνει τή μηχανή νά παίρνει θαυμάσια μπρός. Άν όμως συμβεί τό ελάχιστο μπέρδεμα, άν εμφανιστεί τό παραμικρό έμπόδιο; Μπροστά στην άδυναμία τών μηχανικών κινήσεων πού θεωρούσε παντοδύναμες, τό παιδί θά μετανιώσει για τούτη τήν κατάρτιση πού του απέκλεισε τίς ένδιάμεσες έμπειρίες στίς όποιες θά υποχρεωθεί νά ξαναγυρίσει μέ τή ριζική άναθεώρηση τής εκπαίδευσής σας.

ε) Ἄ ν ά γ ν ω σ η. Τό παιδί μιλάει και βλέπει νά έντυπώνονται στόν πίνακα μέ μιá νέα μορφή οι σκέψεις ή οι πράξεις πού εκφράζονται. Μέ τή δική του εργασία, τούτο τό χειρόγραφο κείμενο μεταμορφώνεται σέ μιá συναρπαστική τυπωμένη σελίδα. Έτσι τό παιδί κοινοποιεί τό λόγο του σέ άπομακρυσμένα πρόσωπα, πού κι αυτά του άπαντούν μέ τόν ίδιο διεργμηνά. Σάν άποτέλεσμα αυτής τής διαρκούς διαπότισης, έντυπώνονται στην όπτική μνήμη, πού υποδοθηθείται κι από τήν άκουστική μνήμη, μορφές, λέξεις και φράσεις μέ άναφορά στην έννοια πού εκφράζουν. Τό παιδί συγκρίνει μόνιμα τίς γραμμένες μέ τίς προφορικές λέξεις, τίς λέξεις πού έγραψε τό ίδιο μ' αυτές πού χρησιμεύουν σάν

μοντέλο στόν πίνακα ή στό τυπωμένο χαρτί, τίς λέξεις πού άναγνώρισε στίς έφημερίδες τών άλληλογράφων μ' αυτές πού θρήκε στό βιβλία και τίς άλλες έφημερίδες. Έτσι γίνεται μιá εργασία σέ δάθος, καρπός μιās πλούσιας ψηλαφητής έμπειρίας, πού καταλήγει σέ τούτο τό άποτέλεσμα: τό παιδί άναγνωρίζει προσδευτικά και χωρίς ειδική εξάσκηση ένα όλο και μεγαλύτερο άριθμό λέξεων. Τίς άναγνωρίζει όχι μόνο από τόν τρόπο γραφής τους αλλά κι από τήν έννοια μέ τήν όποιε συνδέεται ό τρόπος αυτός. Άναγνώριση και κατανόηση τών λέξεων πάνε μαζί, συμμετέχουν σέ μιá κοινή διαδικασία.

Έτσι τό παιδί άναγνωρίζει — χωρίς νά διαβάσει — στην άρχή τά κείμενα πού του είναι οικεία, κατόπιν ορισμένες φράσεις τών κειμένων ή τών επιστολών τών άλληλογράφων του και μερικές φορές συμπεραίνει άστραπιαία τό νόημα άγνωστων λέξεων και φράσεων. Κάποια στιγμή θά άναγνωρίσει όλόκληρα κομμάτια από εύκολα βιβλία. Άργότερα θά έρθει σέ έπαφή μέ σοβαρές δυσκολίες.

Τό παιδί ξέρει νά διαβάσει: χωρίς νά έχει εξασκηθεί στην ανάγνωση. Άρχικά ξέρει νά διαβάσει γιατί πίσω από τή χειρόγραφή ή τήν τυπωμένη λέξη άναγνωρίζει τή σκέψη πού ύπάρχει. Είναι σάν νά άκούει από μακριά τήν όμιλία άπόντων ή μακρινών μέσα στό χρόνο προσώπων, τήν όμιλία νεκρών. Τι σημασία έχει άν δέν διαβάσει ακόμα φωναχτά μέ ευχέρεια. Όπως και νά τό κάνουμε, αυτό δέν είναι παρά μιá άνιαρή και σχεδόν άπόλυτα άχρηστη άσκηση πού από τήν άρχή τό Σχολείο τήν άνήγαγε στό ύψος μιās αναγκαιότητας, γιατί ήταν άνίκανο νά έλέγξει τή σιωπηλή κατανόηση. Άς θυμηθούμε ώστόσο ότι ή ιδέα τής σιωπηλής ανάγνωσης κερδίζει σταθερά έδαφος, πράγμα πού δέν μπορεί παρά νά αξιήσει τή σημασία τών μεθόδων πού δίνουν ένα άποτέλεσμα τόσο βαθιά παιδαγωγικό.

Παραπέμπουμε τους άναγνώστες στίς προσοϋρες μας «Φυσική μέθοδος ανάγνωσης» και «Ίδανική όλική ανάγνωση», όπου θά βρούν τή λεπτομερειακή περιγραφή τής διαδικασίας, του όλικού και τής τεχνικής πού θά επιτρέψουν στό παιδί νά περάσει από τήν όμιλία στην ανάγνωση τής τυπωμένης σκέψης κι αυτό όχι βέβαια σέ χρόνο ρεκόρ, αλλά μέ τόσο σίγουρη έπιτυχία και τόσο παιδαγωγικό όφελος πού δέν χρειάζεται νά επιμελούμε περισσότερα.

9. Bl. Méthode naturelle d' apprentissage de la langue, εκδ. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel.

5. Δραστηριότητες καλλιτεχνικής έκφρασης

Οι προηγούμενες τεχνικές, με τη χρήση εργαλείων όπως η γλώσσα, η γραφή και η ανάγνωση, προσανατόλισαν τους μαθητές στις ιδιαίτερα πνευματικές κατακτήσεις.

Αλλά υπάρχουν και άλλοι τρόποι έκφρασης, που το γεγονός ότι είναι αποκλειστικά ένστικτώδεις και σύνθετοι δεν μειώνει τις εξαιρετες μορφωτικές τους δυνατότητες ούτε την αξία που έχουν σαν πολύτιμα εργαλεία για την κατάκτηση της δύναμης μέσα από τη δημιουργία και την εργασία.

Τά εργαλεία αυτά έχουν ακόμα το ιδιαίτερο — που μερικοί το θεωρούν έλλειψη ενώ μάλλον τονίζει την ανώτερη ευγένειά τους — ότι ούτε η χρήση ούτε η τεχνική τους μπορεί να συγκριθεί με τη χρήση και την τεχνική των κατεξοχήν πνευματικών εργαλείων. Είναι σαν να αποτελούν μία ιδιαίτερη περιοχή του άτομου που μπηκε σε ενέργεια, μία περιοχή ύποσυνείδητη και ψυχική. Άρκετά συχνά μάλιστα, συμβαίνει εκείνα ακριβώς τα άτομα που δεν υποκύπτουν στην τυπική διδασκαλία και τις τυποποιημένες γνώσεις, να μπορούν στον τομέα της τέχνης ν' αγγίξουν μ' ένα πέταγμα την τελειότητα.

Θά ήταν έτσι πραγματικό έγκλημα ενάντια στην προσωπικότητα αν την ακρωτηριάσαμε από ένα σημαντικό μέρος των δυνατοτήτων της και μάλιστα από τις δυνατότητες εκείνες που αγγίζουν πιο πολύ απ' όλες τις άλλες την ευαισθησία, την ισοροπία και το βαθύ συναίσθημα δημιουργίας και δύναμης.

Πρόκειται, όπως είπαμε, για μία διαφορετική, στον άφορό την αρχή που τη διέπει, διαδικασία: άρα πρέπει να κριθεί ή να εκτιμηθεί και με διαφορετικά κριτήρια. Μία γραφή είναι περισσότερο ή λιγότερο τέλεια, ένα κείμενο περισσότερο ή λιγότερο γνωστό, μία ανάγνωση περισσότερο ή λιγότερο εκφραστική. Είναι εύκολο να καθοριστούν τα σχετικά κριτήρια. Ωστόσο, προσέξτε να μη τα μεταφέρετε και στον καλλιτεχνικό τομέα.

Γιά να κρίνετε ένα σχέδιο ή ένα χαρακτηριστικό πρέπει να ξαναποκτήσετε ψυχή νέα κι ευαίσθητη, να νιώσετε, πέρα από την αδεξιότητα της μολυβιάς, την προσωπικότητα που διαφαίνεται, μία φευγαλέα αίσθηση που εκφράζεται, ένα όν που πραγματώνεται και ανεβαίνει.

Θά δώσουμε σημαντική θέση σε αυτές τις καλλιτεχνικές δημιουργίες: σχέδιο, που θά συνεχίσει την εξέλιξή του ξεκινώντας α-

πό τη διακλάδωση στην οποία τό είχαμε αφήσει, εικονογράφηση κειμένων, ζωγραφική, χαρακτηριστική σε χαρτόνι ή λιγόλευμο, τραγούδι, ρυθμική — για τα όποια, αν λείπει τό πιάνο ή τό όργανάκι, συνιστούμε τη χρήση φωνογράφου — κουκλοθέατρο, θέατρο, μαριονέτες.

Απ' τη μεριά μας, ποτέ δέν θά θεωρήσουμε υπερβολική τη θέση που δίνουμε σε αυτές τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες.

6. Δελτιοθήκες

Θά συμπληρώσουμε τό υλικό μας με ένα καινούργιο κομμάτι, άγνωστο προς τό παρόν στά νηπιαγωγεία: τη δελτιοθήκη των ντοκουμέντων.

Ξέρουμε την αγάπη των παιδιών για τις εικόνες και τη χαρά που δοκιμάζουν όταν κόβουν, κολλάνε, ταξινομούν. Τούτη ακριβώς την αγάπη τους θά ικανοποιήσουμε.

Στις τάξεις μας γίνεται μόνιμα κυνήγι εικόνων και τά παιδιά συμμετέχουν σ' αυτό ένεργητικά, φέρνοντας τις φωτογραφίες ή τά περιοδικά που αξίζει τον κόπο να κοπούν. Τις εικόνες αυτές τις κολλάμε σε λευκά δελτία από μαλακό χαρτόνι διαστάσεων 13,5X21 και 21X27, ταξινομημένα σε χωριστά ντοσιέ. Ανατρέχουμε σε τούτη τη δελτιοθήκη ανάλογα με τις ανάγκες της σχολικής εργασίας.

Νά μία καινοτομία που δέν κοστίζει ακριβά και που είναι πλούσια σε παιδαγωγικές προοπτικές.

7. Πλάνα εργασίας

Όσο τό παιδί δέν έχει τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε μία ποικιλία γκάμα δραστηριοτήτων, οι ιδέες του πλάνου εργασίας δέν του επιβάλλονται καθόλου. Αν μέσα στην οικογένεια δέν είναι δυνατή παρά μία μόνο δραστηριότητα, ή μητέρα σπεύδει να πει «πηγαίνετε να μου φέρετε ξύλα», εργασία που άρέσει, ανάλογα, λίγο ή πολύ και που συνεπώς επιζητούν είτε να την ταχτοποιήσουν είτε μόλις μειωθεί ή αυστηρότητα, να την αποφύγουν.

Αλλά αν υπάρχει μεγάλη ποικιλία καθηκόντων — να φροντίσουν, ως ποίμε, τά κουνέλια, να φυλάξουν την κατσίκα, να οδη-

γήσουν τήν καρότσα, νά χτίσουν ένα τοίχο, νά επισκευάσουν μιὰ πόρτα, νά βάψουν ἢ νά περάσουν μέ κερί ένα ξιπιλο — εἶναι ἀπαραίτητο νά κάνει ὁ ἀρχηγός τῆς οἰκογένειας ἀπό τό θράδυ τῆς προηγούμενης ἕνα καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Τόν καταμερισμό αὐτό μπορεί νά τόν κάνει ὁ ἴδιος, σύμφωνα μέ κριτήρια πού θά ἔρχονται ἴσως σέ ἀντίθεση μέ τίς διαθέσεις τῶν παιδιῶν. Ἐνα ἀπό τά παιδιά θάθελε νά ὀδηγήσει τήν καρότσα μέ τί ζέση καί τί φροντίδα πού θά τόκανε! Μέ τή δικαιολογία ὅμως ὅτι δέν κάνει κανεῖς πάντα αὐτό πού τοῦ ἀρέσει, τό στέλνουν νά προσέχει τίς κασίκες — πράγμα πού δέν ξέρει πῶς νά τό ἀποφύγει — καί τή θέση στήν ἀμαξά θά πάρει ἕνα ἀγόρι πού δέν ὀνειρευόταν ἄλλο ἀπό τό νά κάνει τό μαραγκό καί πού δέν θά βρῖσκει τρόπο νά γλιτώσει ἀπό τούτη τή δυστυχία. Ἀταξία, ἀδράνεια, πλήξη, σαμποτάζ, δυσἀρέσκεια, κακή ἐκπαίδευση.

Ἐτσι ἐνεργεῖ πολύ συχνά τό Σχολεῖο ὅταν δέν κρίνει πῶς φρόνιμο νά περιορίσει στό ἐλάχιστο, πού θεωρεῖ εὐνοϊκό γιά τή συγκέντρωση, τούτη τή ζωτική ποικιλία.

Ἀλλά ἡ μητέρα, περισσότερο διπλωμάτισσα καί λιγότερο ἀκαμπτη καί αὐταρχική, στή διάρκεια ἑνός εἴδους οἰκογενειακοῦ συμβουλίου θά μοιράσει τά καθήκοντα, παντρεύοντας τίς προτιμήσεις τοῦ καθένα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ κοινοῦ δυναμικοῦ. Ὁ καθένας θά ξέρει τί ἔχει νά κάνει τήν ἄλλη μέρα: θάχει νά κάνει τήν ἐργασία πού τοῦ ἀρέσει περισσότερο, τήν ἐργασία πού διάλεξε ἢ τουλάχιστο τήν ἐργασία πού καταλαβαίνει τήν ἀναγκαιότητά της. Θά προσπαθήσει λοιπόν μέ ὅλη του τήν καρδιά νά ἐκπληρώσει τό καθήκον του.

Μιά παρόμοια πρακτική θά ἀπαιτηθεῖ καί σέ μᾶς, χάρη στόν πλοῦτο τοῦ ὕλικου μας καί τήν ποικιλία τῶν δραστηριοτήτων πού προσφέρει. Ὁ παιδαγωγός δέν θά ἀρκεῖται πιά στό νά τά ρυθμίζει ὅλα ὁ ἴδιος, λεπτό τό λεπτό. Θά φτιάχνει τό πλάνο ἐργασίας σέ συνεργασία μέ τά παιδιά. Πρέπει νά προβλέψει:

1) Ἐνα πλάνο γενικῆς ἐργασίας γιά μιὰ βδομάδα, πού θά παίρνει ὑπόψη τίς ἀνάγκες πού ἐπιβάλλονται ἀπό τό περιβάλλον, τούς κανονισμούς καθῶς καί ἕνα μίνιμουμ συλλογικῆς πειθαρχίας — στήν οἰκογένεια ὅλοι ὀφείλουν νά εἶναι ἀκριβεῖς στήν ὥρα τοῦ δείπνου, μέ κίνδυνο νά περιπλακεῖ ἔτσι ἡ πορεία τῆς γενικῆς ἐργασίας. Τό ἴδιο καί στό σχολεῖο ἐπιβάλλονται κάποιες περιορισμοί: ἐργασίες ὁρισμένες ὑποχρεωτικά γιά σταθερές ὥρες, ἔξοδοι στόν κήπο κάποια ὥρα τίς μέρες πού θά καθο-

ρίζεται ἀπό τόν καιρό, τήν ἐποχή καί τό γενικό ὠράριο, ἐτοιμασία τοῦ κειμένου τῆς ἐφημερίδας, ἐκτύπωση τῶν φύλλων, κλπ.

2) Ἐνα πλάνο ἀτομικῆς ἐργασίας γιά μιὰ βδομάδα, ὅπου τό παιδί θά καταγράφει τά καθήκοντα πού θέλει καί ὀφείλει νά ἐκπληρώσει καί πού γιά τήν ἐκτέλεσή τους εἶναι ὑπεύθυνο τό ἴδιο.

Ἐκδίδουμε εἰδικά μοντέλα αὐτῶν τῶν πλάνων, πού ἡ χρήση τους εἶναι πολύ πῶς ἀγαπητή καί σωτήρια ἀπ' ὅτι θά πίστευε κανεῖς.

Χωρίς πλάνο ἐργασίας ὁ μαθητής εἶναι σάν φόρου ὑποτελής καί διαθέσιμος στήν ἀγχαρεία τοῦ καθηγός. Ἄν ἔχει τελειώσει τή συλλογική ἐργασία, γρήγορα τοῦ δίνουν μιὰ ἄλλη συμπληρωματική ἐργασία. Τόν ἐνοχλοῦν τήν ὥρα πού τόν παθιάζει μιὰ δραστηριότητα γιά ἄλλες, ἐκτός προγράμματος, ἐργασίες. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἀταξία, τεμπελιά, ἐκνευρισμός.

Μέ τό πλάνο ἐργασίας τό παιδί γίνεται, κατά κάποιο τρόπο, ἐλεύθερο μέσα στό πλαίσιο ὁρισμένων φράγμων πού ἀπό πρῖν ἔχει ὑπολογίσει καί ἀποδεχθεῖ. Μέσα στό ὅριο τοῦ πλαισίου αὐτοῦ μπορεί νά προχωρήσει μέ τό δικό του ρυθμό, νά ὑπολογίσει τήν πρόοδο τῆς ἐργασίας του, νά διαστεῖ γιά νά ἀναπαυθεῖ στή συνέχεια ἢ γιά νά ἐπιδοθεῖ σέ ἄλλες πολύ πῶς ἐνδιαφέρουσες ἀσχολίες. Ἄν καί πολύ μικρό, τό παιδί ἀποδέχεται μέσα ἀπό μιὰ τέτια πρακτική τίς ἐννοιες τῆς τάξης, τῆς αὐτοπειθαρχίας, τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς ἀγάπης γιά τήν ὀλοκληρωμένη ἐργασία — πού θά ἐξελιχθεῖ σέ ἐπαγγελματική συνείδηση —, τῆς ἰσοροπίας καί τῆς εἰρήνης, πού κατακτιοῦνται μέ τόν περήφανο ἀγῶνα μέσα ἀπό τή δύναμη τῆς ἐργασίας.

Ἡ πρακτική αὐτή τῶν πλάνων ἐργασίας στό Νηπιαγωγεῖο — ὅπως καί στίς ἄλλες ἐκπαιδευτικές βαθμίδες — θά βρῖσκεται στό κέντρο τῆς νέας πειθαρχίας πού δέν εἶναι καθόλου αὐτοσχέδια καί ἀτομικιστική, ὅπως ἀρκετές φορές ὑποθέσαν, οὔτε ἀδικαιολόγητα φιλόδοξη ἀλλά ἡ συνισταμένη μιᾶς μεθοδικῆς ὀργάνωσης τῆς ἀτομικῆς δραστηριότητας μέσα στό πλαίσιο τῆς σύνθετης ζωῆς τῆς τάξης.

8. Ἡ θέση τῶν μαθημάτων

Εἰδικά στό Νηπιαγωγεῖο, θά μειώναμε εὐχαρίστως στό μηδέν κάθε λίγο πολύ διδακτικό μάθημα. Ὁ πλοῦτος καί τό ἐκπαιδευ-

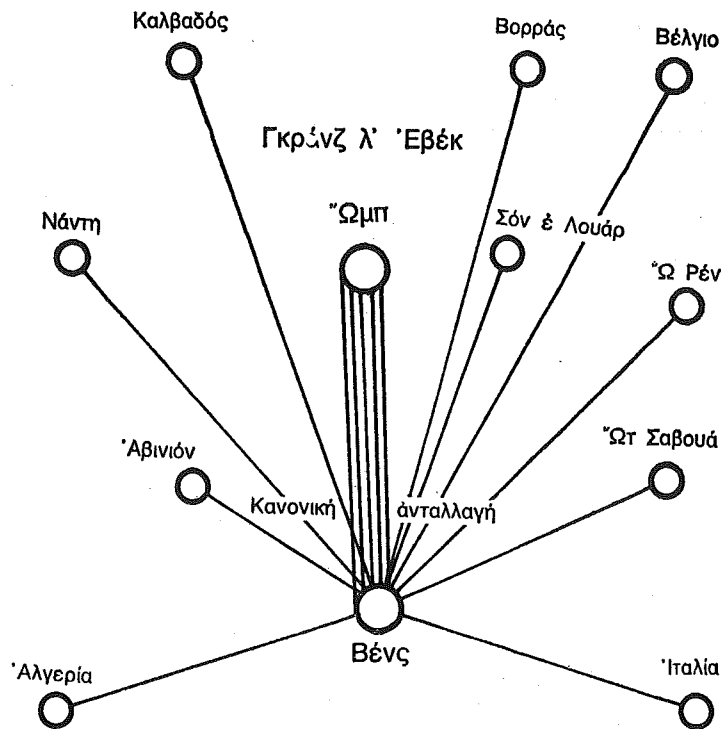
κό βεληγεκές του ύλικού και των τεχνικών που συνιστούμε είναι τά πιό σίγουρα εχέγγυα τής σχολικής προόδου, που κάθε παιδαγωγός θά θεωρήσει ικανοποιητικά. Οι καθυστερήσεις δέν θά μπορούσαν νά είναι παρά τό γεγονός άνώμαλων καταστάσεων και ελλείψεων για τίς όποιες οι μέθοδοι μας είναι τό καλύτερο θεραπευτικό μέσο.

Στά έφτά του χρόνια τό παιδί θά ξέρει νά μιλάει και νά εκφράζεται κανονικά, νά διαβάξει και νά γράφει μέ ένα λεξιλογικό πλούτο περισσότερο ίσως διαισθητικό παρά τυπικό αλλά που ποτέ δέν θά πέφτει κάτω άπό τό μέσο όρο που είναι άποδεκτός στά σχολεία. Από τή διπλή έπαφή του μέ ένα ύποβοηθητικό περιβάλλον και τίς κατάλληλες μηχανικές, διανοητικές και καλλιτεχνικές τεχνικές θά τελειοποιήσει τή σιγουριά των κινήσεων του, που βρίσκονται στή βάση τής σιγουριάς των κρίσεων και των αντιδράσεων του. "Ό,τι δέν μπορεί ακόμα νά εκφράσει μέ άρκετή άκρίβεια μέσα άπό τό λόγο, τό γραφτό ή τή χειρωνακτική έργασία, θά μπορούσε νά τό εξωτερικέψει μέ έπιτυχία μέσα άπό τό σχέδιο, τή χαρακτηριστική, τό τραγούδι, τή μιμική: θά έχει μία λειτουργική ιδέα για τίς άτομικές του ύποχρεώσεις και τόν κοινωνικό του ρόλο: θά ξέρει νά ύπακούει στην πειθαρχία που είναι λειτουργία τής τάξης και τής ίσοροπίας, διατηρώντας άπό τήν άλλη μεριά τό ζήλο του, τήν πρωτοπορία του κι ακόμα — γιατί όχι; — τή δύναμη τής ένστικτώδους αντίδρασης σε τάσεις που του φαίνονται ελαβερές για τούτη τήν άρμονία.

Όστόσο, πάνω σ' αυτές τίς στέρρες, μά και λειτουργικές, βάσεις ύπάρχει πάντα δυνατότητα νά μπολιαστούν, χωρίς μεγάλη ζημιά, όρισμένα μαθήματα που άπαιτούνται άπό τά σχολικά προγράμματα ή άπό τό περιβάλλον και τίς περιστάσεις. Μπορούν νά εφαρμοστούν μέ έπιτυχία άπό τους προχωρημένους μαθητές όρισμένες τεχνικές που θά δώμε νά εϋδοκιμούν στην έπόμενη βαθμίδα. Έτσι, όρισμένες ομάδες μπορούν νά έπωφεληθούν μέ τή δημιουργία αυτόδιορθωτικών δελτιοθηκών ανάγνωσης, γραφής ή άριθμητικής, σε μίμηση των αυτόδιορθωτικών δελτιοθηκών των έπόμενων βαθμίδων, που τήν κατασκευή και τή χρήση τους θά εξηγήσουμε πιό κάτω. Για τούτη τήν προσαρμογή μπορούμε νά ανατρέξουμε στό βασικά πρακτικό βιβλίο τής Mawet «Ίδανική όλική ανάγνωση», άποτέλεσμα μιας μακράς κι άποδοτικής πείρας σε ένα δημόσιο σχολείο.

Θά άρκεστούμε νά τονίσουμε τίς λεπτομέρειες αυτές για νά δώ-

σουμε μία ιδέα των δυνατοτήτων προσαρμογής των τεχνικών μας στις ποικίλες συνθήκες των δημόσιων σχολείων κι ακόμα για νά διασαφηνίσουμε ότι, αντίθετα μέ όρισμένες διεθνώς άγαγνωρισμένες μεθόδους, δέν προτείνουμε κάποιο άξιοματικά άμετάδλητο

πλαίσιο άπ' όπου οι παιδαγωγοί δέν θά μπορούσαν για τίποτα στόν κόσμο νά άπομακρυνθούν χωρίς νά τά διακινδυνεύσουν όλα και νά προδώσουν τό ίδιο τό πνεύμα, που στό όνομά του τιμωρεί τόσο άτεγχετα ή άύστηρότητα αυτή.

Παρέχουμε:

— μία ύλη πλήρως έπεξεργασμένη, όπου θά μπορούσαν, άλλωστε, νά ξεπέμουν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, καλύτερευόντάς

τη και προσαρμόζοντάς τη στις ανάγκες τους, αρκεί να εμπνέονται από τις βασικές αρχές που θεσπίσαμε·

— τή γενική τεχνική χρήσης των εργαλείων αυτών·

— οργανωτικές αρχές τής ζωής και τής εργασίας των παιδιών, όπου συμπεριλαμβάνεται ή διαρκής συνεργασία των εκπαιδευτικών καθώς και ή γενικευμένη πρακτική των διασχολικών επικοινωνιών.

Είναι υπόθεση του καθενός να άντλήσει από τό σύγολο αυτό όσα περισσότερα μορφωτικά όφέλη μπορεί, μέ τήν έγνοια τής πολυσυνθετότητας τής ατομικής και κοινωνικής ζωής. Σας έγγυόμαστε σέ τόυτο τό δρόμο, πέρα από τό μάξιμουμ μιās σχολικής επιτυχίας, μιá νέα άντίληψη του ρόλου σας σάν εκπαιδευτικού κι έκείνη τή θαυμάσια έσωτερική ίκανοποίηση που έμφυχώνει και άνταμείβει τή γεμάτη κατανόηση γενναιότητα των άφυπνιστών των ψυχών.

Στό σχεδιάγραμμα τής προηγούμενης σελίδας σχηματοποιούμε τό σύστημα των διασχολικών άνταλλαγών μέ τους δυό ρυθμούς του: τόν κανονικό και τό μηνιάτικο.

IV. Τό δημοτικό σχολείο

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις

Οί προηγούμενες σελίδες θά έχουν κιόλας έξοικειώσει τους άναγνώστες μας μέ τό γενικό πνεύμα των έρευνών και τις δυνατότητες των λύσεών μας.

Στήν αρχή του πιό λεπτού σημείου τούτης τής εργασίας θά θέλαμε να προλάβουμε τή δυσπιστία των συναδέλφων μας που θά δίσταζαν να προχωρήσουν πιό πέρα, από φόβο μήπως ακολουθήσουν κάποιον δήτην φωτισμένο σέ καινοτομίες που ίσως θεωρητικά νάναι άποδεκτές αλλά που ή πρακτική τους εφαρμογή μπορεί να άναστατώσει επικίνδυνα τή ζωή του σχολείου, τις σχέσεις μέ τις αρχές, τή διδασκαλία, τήν εργασία και τήν επιτυχία των παιδιών — χωρίς να υπολογίσουμε και τις συνήθειες του ίδιου του εκπαιδευτικού, που μερικές φορές είναι κιόλας άποκρυσταλλωμένες σέ μιá άμετακίνητη ρουτίνα.

Είμαστε τόσο ένθερμοι όπαδοί τής εκπαίδευσης - εργασίας έπειδή από τό ξεκίνημά μας κιόλας εφαρμόσαμε τις αρχές της στή σύλληψη και τήν πραγματοποίηση του έργου μας. Στή διάρκεια

των τριάντα χρόνων τής σταδιακής εφαρμογής του ποτέ δέν ξεκινήσαμε από τήν παιδαγωγική θεωρία για να άνυψωθούμε στήν έπικοδομητική πραγματικότητα. Οί πραγματοποιήσεις μας είναι καρπός άποκλειστικά τής ψηλαφητής εμπειρίας που έγινε πράξη στήν ίδια τή σχολική εργασία μέ τα παιδιά, μέσα στο φυσικό περιβάλλον του λαϊκού σχολείου. Καιιά από τις καινοτομίες μας δέν έχει τις ρίζες της σέ μιá a priori ιδέα που δοκιμάσαμε να περάσουμε στα γεγονότα: προσαρμόσαμε στήν καθημερινή εργασία τα παλιά εργαλεία, σφυρηλατήσαμε και τελειοποιήσαμε τα καινούργια. Άντι να ίκανοποιηθούμε από τις πρώτες επιτυχίες, συναισθανόμασταν τις ανεπάρκειες και τις άδυναμίες, είχαμε συνείδηση των κενών που έπρεπε να καλυφθούν και δέν σταματήσαμε να φάχνουμε ψηλαφώντας τους υλικούς και τεχνικούς τρόπους που θά έκαναν πιό άποτελεσματικό τό εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Άν δέν είχαμε ενεργήσει έτσι, θά έπρεπε, όπως τόσοι άλλοι, να άναζητήσουμε στο εμπόριο τα τυπογραφικά στοιχεία που θά άνταποκρίνονταν στήν προϋπάρχουσα παιδαγωγική μας ιδέα. Βέβαια θά είχαμε άποτύχει, όπως και τόσοι άλλοι που δοκίμασαν πριν από μας, γιατί οι αρχές τής σχολικής εργασίας δέν έχουν τίποτε τό κοινό μέ τις αρχές τής βιομηχανικής εργασίας. Δημιουργήσαμε όλο τό υλικό του τυπογραφείου και κατόπιν τό θελιτώσαμε μέ θάση τήν εργασία των παιδιών. Τό ίδιο συνέβη και μέ τή σχολική δελτιοθήκη, που άνταποκρίνεται σέ μιá καινούργια ανάγκη και που μιá προσεκτική άναδρομή θά άπόδειχνε τή συγκινητική ψηλαφητή πορεία μας. Τό ίδιο ίσχύει για τήν εικονογράφηση, τα πλάνα εργασίας, για όλες τις λεπτομέρειες τής νέας όργάνωσης τής σχολικής εργασίας.

Θέλουμε να πούμε ότι οι τεχνικές μας έχουν σάν πρώτο λόγο ύπαρξης να άνταποκρίνονται στις άνάγκες των δημόσιων σχολείων μας. Άντι να πηγάζουν από κάποιους φανταστικούς στόχους ή παιδαγωγικές θεωρίες, άνεβαίνουν άποκλειστικά από τή θάση, από τήν ίδια τήν εργασία και τή ζωή των παιδιών μέσα στις άναγεωμένες τάξεις μας.

Έπειδή άκριβώς οι έρευνές μας δέν παρεξέκλιναν από τό σκοπό τους μέ έξωσχολικές θεωρίες κι έπειδή ακόμα μάθαμε να έλέγχουμε στήν πράξη τή χρήση τους, χάρη στήν άποτελεσματική και μόνιμη συνεργασία εκατοντάδων δημόσιων σχολείων, πετύχαμε μιá σύζευξη, μοναδική ίσως στήν ιστορία τής παιδαγωγικής: τή σύζευξη τής σχολικής τεχνικής και τής παιδαγωγικής θεωρίας,

πού ή μιιά αίτιολογεί τήν άλλη. Σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ Κλαπαρέντ, μέ τή δράση μας στούς κόλπους τοῦ σχολείου πραγματοποιήσαμε τά ὑψηλά ὄνειρα τῶν ψυχολόγων καί τῶν παιδαγωγῶν.

Ὅπωςδήποτε δέν μᾶς εἶναι σήμερα καθόλου δυσάρεστο νά συγκρίνουμε τίς πραγματοποιήσεις μας μέ τίς θεωρητικές ἀπόψεις τῶσων ἐρευνητῶν οὔτε νά ἐπιχειροῦμε μερικές φορές μιιά *a p o - s t e r i o r i* δικαιολόγησι τῶν ἐπιτυχιῶν μας. Ἄλλά ὅταν σκοντάφτουμε ἀκόμη σέ μερικές δυσκολίες, ὅταν τό πείραμα δέν μᾶς φαίνεται νά συμφωνεῖ ὀλίγε μέ τήν παιδαγωγική ἰδέα, ἐπανερχόμαστε πάντα στή δοκιμασία τῆς πρακτικῆς. Αὐτή θά ἀποφανθεῖ ὀριστικά. Στό ὄνομά της θά ἐγκαταλείψουμε μερικές δοκιμές πού σέ μᾶς δέν πέτυχαν, ἀκόμα κι ἂν ἄλλοῦ εἶχαν συστηθεῖ σάν πανάκεια. Στό ὄνομά της θά ἀποτολήσουμε πράξεις πού στήν ἀρχή θά ταραξοῦν τοῦς θεωρητικούς, ἀργότερα ὅμως θά τοῦς κάνουν νά παραδοθοῦν στά ἀδιαμφισβήτητα γεγονότα.

Νά ή παιδαγωγική μας γενεαλογία. Ἡ πορεία τῆς ἐξέλιξής της εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μέ τοῦς ἀληθινούς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας, ἔτσι ὅπως τήν ὅρισε ὁ Κλών Μπερνάρ: Ξεκινᾶμε ἀπό τή ζωή, ἀπό πειράματα πάνω στήν ἴδια τή ζωή, χωρίς νά ἀγνοοῦμε καμιά ἀπό τίς θεωρίες καί τίς ἀρχές πού εἶναι ἱκανές νά ἐπηρεάσουν καί νά βοηθήσουν τήν ψηλάφησή μας. Κάνουμε νά ξεπηδήσει ή νέα ὀργάνωση ἀπό τήν καθημερινή πραγματικότητα.

Χωρίς αὐταρέσκεια, θέλουμε νά ποῦμε ὅτι μποροῦμε νά σᾶς ἐξασφαλίσουμε τήν ἐπιτυχία. Δέν σᾶς παρουσιάζουμε μιιά θεωρία ἀφήνοντάς σας τή φροντίδα νά τή μεταφέρετε στήν πράξη. Πηγαίνουμε κατευθεῖαν στήν πρακτική καί τό ἐπαναλαμβάνουμε: ἂν περνοῦσε ἀπό τό χέρι μας νά σᾶς κάνουμε νά παρευρεθεῖτε, μέ τή βοήθεια μιᾶς κινηματογράφησης καί προβολῆς, στή νέα δραστηριότητα τῶν τάξεων πού ἐργάζονται σύμφωνα μέ τίς τεχνικές μας ἤ ἂν σᾶς ἦταν δυνατό νά δεῖτε ἐπί τόπου — δέν θά χρειαζόταν πάνω ἀπό μιῆ μέρα γι' αὐτό — τί ἀποδίδουν τοῦτες οἱ καινοτομίες, θά σιωπαίναμε ἐντελῶς λέγοντάς σας μόνο στήν ἔξοδο: «Εἶδατε τό ἐργαλεῖο. Καταλάβετε τή χρήση του. Χρησιμοποιεῖστε το στήν τάξη σας καί ἐνωθεῖτε μαζί μας γιά νά τό τελειοποιήσουμε καί νά τό διεθνοποιήσουμε».

Γιά ὄσους δέν μποροῦν νά ἐπισκεφθοῦν τά σχολεῖα αὐτά τήν ὥρα πού ἐργάζονται, συνοψίζοντας τή θεωρία στό ἐλάχιστο:

I. θά περιγράψουμε τήν ἀπαραίτητη προσαρμογή τῶν χώρων στίς νέες ἀνάγκες,

II. θά παρουσιάσουμε τό ὕλικό,

III. θά δείξουμε, μέσα ἀπό τή ζωή μιᾶς ὀδομάδας τῆς τάξης, τήν παιδαγωγική χρήση τῶν νέων ἐργαλείων καί τήν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας πού ἀπαιτεῖ, αὐτή ή χρήση,

IV. θά δώσουμε στή συνέχεια ὅλες τίς πρακτικές ὑποδείξεις γιά τή βαθμιαία εἰσαγωγή στίς τάξεις, ἐκείνων τῶν μεθόδων ἐργασίας πού θά φτιάξουν ἀπό τό πολύ διανοουμενίστικο σχολεῖο σας ἕνα ἐκπαιδευτικό περιβάλλον πραγματικά προσαρμοσμένο στίς νέες ἀνάγκες τῆς ὀδομάδας.

A. Οἱ χώροι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου

Γιά νά δώσουμε μιιά συνολική ἰδέα τῆς καινούργιας ἀντίληψης γιά τοῦς σχολικούς χώρους καί τήν ἐπίπλωσή τους, θά παρουσιάσουμε ἕνα, ἄς ποῦμε, ἰδανικό σχέδιο πού θά ἐπιχειροῦσαμε νά πραγματοποιήσουμε ἂν ἐπρόκειτο νά χτίσουμε τό λαϊκό σχολεῖο τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Σέ τούτη τήν ὕλική ἐγκατάσταση ἀποδίδουμε πῶς καθοριστική, ἀπ' ὅσο πιστεύεται, σημασία γιά τήν ἐπιτυχία τῶν μεθόδων. Πρέπει νά ξεφορτωθοῦμε μιιά καί καλή τόν ἀχρηστο ψευτοσυναίσθηματισμό πού μᾶς κάνει νά λέμε ὅτι δέν ἔχει κανείς ἀνάγκη ἀπό τόσα πλοῦτη γιά νά ζήσει εὐτυχισμένος ἤ γιά νά μορφωθεῖ ὅπως πρέπει. Ὅπωςδήποτε ξέροισι ὅτι μπορεῖ νά μᾶς χίλιες φορές πῶς εὐτυχισμένοι σέ μιιά καλύδα παρά στήν πολυτέλεια ἐνός σύγχρονου σπιτιοῦ ἤ ὅτι μποροῦμε νά κάνουμε ἐργασία ποιότητας σ' ἕνα σχολεῖο φτωχό παρά σέ χώρους ἀπ' ὅπου δέν λείπει καμιά ἀπό τίς σύγχρονες ἀνάγκες. Ἐδῶ ὅμως πρόκειται γιά μεμονωμένες περιπτώσεις, γιά ἐξαίρεση. Στό σύνολο, ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι παράγοντες εἶναι ἴδιοι, μποροῦμε νά διαβεβαιώσουμε ὅτι ἐκεῖνο πού εἶναι ἀπαραίτητο γιά τήν ἀρμονική ζωή τῆς οἰκογένειας εἶναι ἕνα μίνιμουμ ὕλικῶν ἐγκαταστάσεων ἤ ἔλλειψη αὐτοῦ τοῦ μίνιμουμ, κάνει κανονικά ἀδύνατη κάθε ἀποτελεσματική ἐργασία στίς τάξεις.

Τό νά δώσουμε στήν οἰκογένεια, στό σχολεῖο αὐτό τῶν μίνιμουμ, αὐτό τό «στάνταρ», πρέπει νά ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά πρῶτα μας αἰτήματα.

Δέν εἶναι τυχαῖο πού γιά τήν κατασκευή ἐνός ἐργοστασίου ἤ ἐ-

νός μεγάλου καταστήματος δ μηχανικός κατεδαφίζει πρίν απ' όλα τὰ παλιά αιωνόβια οικοδομήματα, πού ώστόσο στηρίζονται σταθερά μέ χοντρούς τοίχους πάνω σέ υπόγεια πού άντέχουν σ' όλες τίς δοκιμασίες: οι τοίχοι αυτοί, ή διάταξη τών δωματίων, τό περιορισμένο μήκος τών δοκών δέν επιτρέπουν τήν ύλική διευθέτηση πού απαιτεί δ ορθολογικός σχεδιασμός τής έργασίας.

Τό ίδιο ισχύει καί γιά τό σχολείο μας: διαφορετικοί χώροι καί ύλικό γιά τή νέα έργασία, πού νά προσαρμόζονται στις μορφές τής δραστηριότητας.

1. Καταρχήν τοποθέτηση

Στή μελέτη μας «Δοκίμιο αισθητής ψυχολογίας εφαρμοσμένης στην εκπαίδευση», έδειξαμε ότι ή προσφυγή στή φύση αποτελεί περισσότερο από ποτέ μία αναγκαιότητα γιά τό δυνάμωμα του παιδιού. "Αν λοιπόν τό σχολείο δέν είναι εγκατεστημένο τό ίδιο στό κέντρο μας «υποβοηθητικής» φύσης, αν δέν μπορεί νά είναι πάντα κοντά σέ δάση, σ' ένα ποτάμι, σέ θράχια, σέ καλλιεργήσιμες εκτάσεις είναι απαραίτητο νά περιβάλλεται τουλάχιστον καί νά συμπληρώνεται από αυτό τό φυσικό περιβάλλον πού ήδη προτείναμε γιά τίς προηγούμενες βαθμίδες. Έδώ όμως τό φυσικό περιβάλλον αποκτάει διαφορετική σημασία, μέ τόν κήπο του — μέ λάχανα καί όπωρικά — τό λιβάδι του, τό μελισσοκομείο του, τό πτηνοτροφείο του, χωρίς νά ξεχνάμε καί τούς ελεύθερους χώρους γιά παιχνίδι, κατασκήνωση, κατασκευές, κλπ.

Σέ γενικές γραμμές, οι συνθήκες αυτές ικανοποιούνται πάντα στά άγροτικά σχολεία. Γιά τά σχολεία τών πόλεων πρέπει φυσικά νά εξετάσουμε τή δυνατότητα τών παιδιών νά πηγαίνουν στό σχολείο χωρίς υπερβολικό κόπο ή κινδύνους από τήν κυκλοφορία. Σέ όρισμένες περιπτώσεις, ή διευθέτηση τών μεταφορικών μέσων θά επιτρέψει τήν εγκατάσταση σχολείων στην περιφέρεια τών συνοικισμών όπου θά μπορούν νά πληρωθούν οι πιό πάνω συνθήκες. (Η μεταφορά αυτή ήταν κίβλας πρίν τόν πόλεμο συνηθισμένη γιά μερικά καινούργια σχολεία.)

Όπως υποδείξαμε καί αναφορικά μέ τά νηπιαγωγεία, σέ περίπτωση πού δέν συμβαίνει αυτό, τό φυσικό περιβάλλον θά είναι χωρισμένο από τό σχολείο, πράγμα πού θά αναστατώσει λιγάκι τά ώράρια. Αλλά δέν θά πρεπε νά ύπάρχει σύγ-

χρονο δημοτικό σχολείο χωρίς φυσικό περιβάλλον.

Επιμένουμε καί πάνω σέ άλλες συνθήκες εγκατάστασης, πού λίγη καλή διάθεση θά άρκούσε γιά νά τίς κάνει σεβαστές: εκθεση στόν ήλιο καί σέ μέρος χωρίς ύγρασία, όσο γίνεται προστατευμένο από τάν άέρα καί μακριά απ' τούς θορύβους του δρόμου, τών τραίων ή τών έργοστασιών.

2. Σχεδιάγραμμα του χώρου

Παρουσιάζουμε ένα σχέδιο - μοντέλο γιά μονοτάξιο σχολείο πού μπορεί νά χρησιμέψει σάν άρχικός πυρήνας, στή βάση του όποιο οι άρχιτέκτονες θά κάνουν τούς σχετικούς συνδυασμούς γιά τήν κατασκευή σχολείων μέ πολλές τάξεις.

Έκείνο πού πρέπει νά καθορίσει τή δομή τών χώρων είναι ή φύση καί ή μορφή τής σχολικής έργασίας, άκριβώς όπως ή τεχνική τών πωλήσεων καθορίζει τή διάταξη καί τή δομή του σύγχρονου καταστήματος.

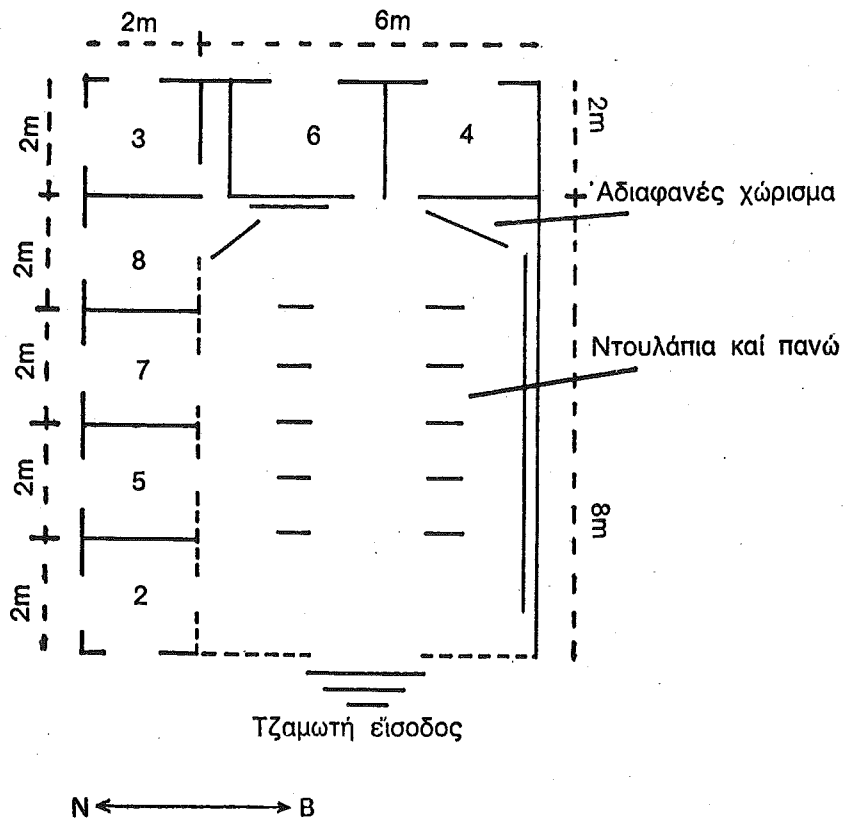
Τό παραδοσιακό Σχολείο είναι ένα auditorium - scriptorium, πού πολυτελής μορφή του είναι τό άμφιθέατρο τών μεγάλων σχολών. Η πιό κατάλληλη διάταξη γιά τούτο τό auditorium - scriptorium ήταν μία μοναδική αίθουσα, έπαρκής όπως ήποτε γιά τή συνάθροιση του σχολικού δυναμικού έχι όμως καί τόσο μεγάλη, γιά νά μή χάνεται ή φωνή του καθηγητή καί νά μπορεί τό μάτι του δασκάλου νά επιδέλπει τίς πιό κρυφές γωνιές. Δέν μιλάμε γιά τή βέργα, πού άλλοτε έπρεπε νά φτάνει από τήν έδρα ως τά «κουμπούρια» του βάθους. Η αίθουσα αυτή δέν έπρεπε νά ναι καί πολύ ανοιχτή πρós τά έξω, γιατί τά ανοίγματα αυτά μείωναν τήν άντήχηση τής φωνής του καθηγητή καί μπορούσαν νά κάνουν τούς μαθητές νά αφαιρούνται, άπρόοπτο πού διορθωνόταν μέ τήν ύπερφύωση τών παραθύρων καί τήν άδιαφάνεια τών τζαμιών.

Τό δικό μας σύγχρονο σχολείο θά είναι ένα έργαστήριο διδουλεϊας συνδεμένο μέ τή ζωή του περιβάλλοντος. Ο ειδικός αυτός προορισμός απαιτεί μία νέα δόμηση.

Τό Σχολείο θά είναι ένα εργαστήριο δουλειάς κοινό γιά όλους καί ταυτόχρονα εξειδικευμένο. Θά πρέπει λοιπόν νά διαθέτει:

— μι ά κοιν ή αίθουσα, παρόμοια μέ τήν αίθουσα τής παραδοσιακής τάξης, όπου τά παιδιά θά μπορούν νά συγκεν-

τρώνονται για όλες τις συλλογικές εργασίες, που τον παιδαγωγικό τους ρόλο θα δούμε πιο κάτω. Αλλά η αίθουσα αυτή θα πρέπει να είναι όσο γίνεται περισσότερο εύαερη και εύηλια. Παρακάτω θα μιλήσουμε και για την επίπλωση.

— έξωτερικά εξειδικευμένα εργαστήρια που θα περιλαμβάνουν:

- α) τό φυσικό περιβάλλον (ανθόκηπο, λαχανόκηπο, όπωροφόρα δέντρα).
- β) τό χώρο της κτηνοτροφίας (κουνέλια, κυψέλη, ινδικά χιρίδια, κόττες, κατσίκες).

— έσωτερικά εξειδικευμένα εργαστήρια, όχτώ τον αριθμό, που θα συγκοινωνούν με την κοινή αίθουσα, σύμφωνα με τις ύποδείξεις του σχεδιαγράμματος που δίνουμε.

3. Έκσυγχρονισμός των χώρων που ήδη υπάρχουν

Σέ όρισμένες περιπτώσεις θα είναι δυνατό να χτιστεί, σέ μία πλευρά τουλάχιστον του υπάρχοντος κτιρίου και μία προσθήκη δάθους δύο μέτρων με μεγάλο άνοιγμα προς την κοινή αίθουσα, όπου θα έχουν εγκατασταθεί τά εργαστήρια. Τά έξοδα δέν είναι καθόλου υπερβολικά και τό έγχείρημα θα αναγνωριστεί όπωσδήποτε σάν πραγματοποιήσιμο τή μέρα που γονείς και όπηρεσιακοί παράγοντες θα αντίληφθούν τήν αναγκαιότητά του.

Όστόσο, αρκετά συχνά συμβαίνει να διαθέτει, τό σχολείο ένα συνεχόμενο με τήν αίθουσα τής τάξης έλεύθερο δωμάτιο ή ένα δωμάτιο που μπορεί τουλάχιστον να άδειάσει (παλιά αίθουσα δημαρχείου, έλεύθερη σχολική αίθουσα κλπ.). Έκει ακριβώς θα εγκαταστήσουμε άνέξοδα τά ειδικευμένα εργαστήριά μας. Φυσικά χρειάζεται μία πόρτα για άπευθείας επικοινωνία με τήν τάξη.

Μαντεύουμε τήν άνησυχία των παιδαγωγών: πώς θα γίνεται ή επίβλεψη και τί θα συμβαίνει με τους μαθητές τής μιας αίθουσας όταν ο δάσκαλος θα βρίσκεται στήν άλλη; Τό πρόβλημα θα ήταν πραγματικά άλυτο για τό παραδοσιακό σχολείο, όπου ή εργασία είναι άποτέλεσμα τής επίβλεψης και τής άυταρχικότητας.

Εύτυχώς οι συνθήκες έχουν αλλάξει στά σχολεία που δουλεύουν σύμφωνα με τις μεθόδους μας. Πρόκειται για ένα άδιαμφισβήτητο σήμερα γεγονός: όταν οι μαθητές επιδίδονται σέ εργασίες που τους ενδιαφέρουν βαθιά, μία και ανταποκρίνονται στίς λειτουργικές τους άνάγκες, ή πειθαρχία περιορίζεται στήν όργάνωση των εργασιών αυτών και δέν άπαιτεί παρά ένα μίνιμουμ επίβλεψης που τον περισσότερο καιρό γίνεται από τον ίδιο τον όμιλο ή τήν ομάδα. Ό δάσκαλος παύει να είναι ο θδομαδιάτικος δεκανέας και γίνεται ο μόνιμος σύμβουλος και βοηθός. Αυτό δέν σημαίνει ότι θα επιτύχουμε έτσι άμέσως τήν τελειότητα στή σχολική άρμονία. Αν ο μηχανισμός ήταν τέλεια ρυθμισμένος, αν δέν ύπήρχαν ανάμεσα στους μαθητές παιδιά νευρικά, άρρωστα, ταραγμένα, βίαια, ίσως. Στήν πράξη όμως, ο δάσκαλος θα πρέπει να ενεργεί σάν τό μη-

χανικό που επιδίδει ένα συγκρότημα μηχανών και μπορεί να ξεκουραστεί στο πόδι όταν όλα πάνε καλά. Μόλις όμως ακούσει κάποιο υποποτο θόρυβο, μόλις αντιληφθεί μία αδυναμία ή κάποια ελάττωση πρέπει να τρέξει για να βάλει λάδι, να βάλει μπρός ένα μηχανισμό, να επιβραδύνει ένα τροχό.

Τέτιος θα είναι ο καινούργιος ρόλος του δασκάλου, που μπορεί συνεπώς μία χαρά να βάλει να εργάζονται ομάδες μαθητών σε δύο συνεχόμενες αίθουσες.

“Αν δεν υπάρχει συνεχόμενη αίθουσα, τα εργαστήρια μπορούν να εγκατασταθούν σε ένα διάδρομο ή, αν αυτό είναι αδύνατο, μέσα στην ίδια την κοινή αίθουσα. Στην τελευταία περίπτωση χρειάζεται να τροποποιηθεί λίγο η διάταξη της επίπλωσης και να μονταριστούν τεζάκια, είτε πάνω σε παλιά τραπέζια είτε πάνω σε στρίποδα.

Η λύση αυτή δεν είναι δυνατή παρά σε τάξεις αρκετά ευρύχωρες και όχι παραφορτωμένες. Για τις άλλες, τις σχολικές τρώγλες, όπως και για τις εργατικές, δεν υπάρχει δυνατή λύση και επιβάλλεται η κατάργυσή τους.

Η εγκατάσταση των εργαστηρίων μέσα στην ίδια την αίθουσα έχει το μειονέκτημα ότι δυσκολεύει τη συλλογική εργασία. Ο θόρυβος των εργαστηρίων κάνει δύσκολη τη συγκέντρωση των μαθητών που καταγίνονται με πνευματικές ή καλλιτεχνικές ασχολίες.

Έχει όμως το πλεονέκτημα μιας πιο εύκολης επίδρασης στις κακοδιαρρυθμισμένες ή παραφορτωμένες αίθουσες.

Εδώ θα κάνουμε μία ακόμη βασική παρατήρηση: τα τελευταία χρόνια υπήρξε στην κρατική εκπαίδευση μία χαρακτηριστική τάση για οργάνωση χειρωνακτικής εργασίας στους κόλπους και του Δημοτικού (τελευταίες τάξεις). Δόθηκαν πιστώσεις για την εγκατάσταση εργαστηρίων που θα έκαναν δυνατή την εργασία αυτή.

Στό βαθμό που η χειρωνακτική εργασία για την οποία προορίζονται τα εργαστήρια αυτά είναι ανεξάρτητη από την πνευματική σχολική δραστηριότητα μπορεί να επιχειρηθεί ο χωρισμός τους από την τάξη και η συγκέντρωσή τους σε ένα είδος παραρτήματος εργαστηρίων τεχνικής εκπαίδευσης.

Διευκρινίζουμε ακόμα ότι δεν βρίσκεται στους σκοπούς μας αυτή η πρόωγη εξειδίκευση. Δεν έχουμε την πρόθεση να διατηρήσουμε όλη την ουσία — πνεύμα και μέθοδο — της σχολαστικής διδασκαλίας και να τη μολιάσουμε ή να τη συνδέσουμε με ένα τμήμα ερ-

γασίας για τους μεγαλύτερους μαθητές. “Ένας τέτιος συνδυασμός δεν είναι ούτε το «μή χειρον»: είναι ένα δέλεαρ, μία ψευτομεταρρύθμιση, μία από κείνες τις ψεύτικες κινήσεις τις πολύ ειδικές στο να σαμποτάρουν και να δυσφημούν την ιδέα που υποτίθεται ότι εξυπηρετούν.

Επιδιώκουμε την εκπαίδευση μέσω της εργασίας, μία κουλτούρα που να πηγάζει από τη φιλόπονη δραστηριότητα των ίδιων των παιδιών, τη γνώση σαν θυγατέρα της εμπειρίας, μία σκέψη αδιάκοπα εντοπισμένη στην ίδια την ύλη και τη δράση. Γι’ αυτό το λόγο, το εργαστήριο εργασίας, ή κοινή αίθουσα και ή βοήθεια του δασκάλου, είναι οι αδιαχώριστες συνθήκες του ίδιου συνόλου, της μόρφωσης δηλαδή του παιδιού και, πέρα απ’ αυτό, της μόρφωσης του ανθρώπου, του πολίτη της νέας λαϊκής κοινωνίας.

Η παρατήρηση αυτή είναι ιδιαίτερα απαραίτητη για την αναγνώριση και διαρύθμιση των χώρων σε σχολεία με πολλές τάξεις. Πράγματι, εδώ θα ήταν πολύ πιο εύκολο απ’ όσο στα μονοτάξια σχολεία, να ξεχωρίσουμε τις τάξεις από τα ειδικευμένα εργαστήρια, με τον ίδιο τρόπο που εγκαθιστά κανείς ένα κοινόχρηστο νιπτήρα, μία καντίνα ή μία πισίνα. Έτσι, θα στήναμε, θα τακτοποιούσαμε και θα οργανώναμε τέλεια τα εργαστήρια, με ένα σημαντικό μίνιμουμ εξόδων και θα τοποθετούσαμε επικεφαλής τους απόλυτα ειδικευμένους δασκάλους, άρα ιδιαίτερα συνεπείς. Τα πολυτάξια αυτά σχολεία θα απαρτίζονταν λοιπόν από τάξεις παραδοσιακές, μόνο που θα είχαν επιπλέον ένα ξυλουργείο, ένα σιδηρουργείο, μία δελτιοθήκη, ένα τυπογραφείο, ένα εργαστήριο θετικών επιστημών, μία αίθουσα οικοκυρικών στη διάθεση όλων των τάξεων. Είναι αυτό που συναντάμε σχεδόν ολοκληρωμένο σε πολλά, καλά οργανωμένα, σχολεία της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Νορβηγίας, της Σουηδίας... Έμεις ορθωνόμαστε ενάντια ακριβώς σε μία τέτοια παιδαγωγική αντίληψη, ενάντια σε αυτό τον αφύσικο διαχωρισμό της διανοομενιστικής τάξης από το ενεργητικό εργαστήριο, διαχωρισμό που προετοιμάζει τον κοινωνικό δυαδισμό με τους χειρωνακτες εργάτες ριγμένους στη μετριότητα από τη μία μεριά και μία πνευματική τάξη, από την άλλη, τόσο αλαζονική όσο και στείρα.

Η νέα παιδαγωγική μας αντίληψη απαιτεί — ακόμα και για τα σχολεία με πολλούς δασκάλους — ή κάθε τάξη να περιλαμβάνει ειδικευμένα εργαστήρια που θα αποτελούν τμήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως αποτελούσε τμήμα της μέχρι τώρα ή υπερ-

ψωμένη έδρα, μέσο και σύμβολο διδασκαλίας. Αυτό δέν θά έμποδίσει τήν όργάνωση συμπληρωματικών έργαστηριών, όπου ειδικευμένοι δάσκαλοι θά μπορούν νά δίγουν όλες τίς πρακτικές κατευθύνσεις για τήν κυρίως σχολική έργασία.

Η διαρύθμιση του πολύπλοκου αυτού συνόλου είναι υπόθεση των άρχιτεκτόνων. Τώρα ξέρουν τίς πραγματικές ανάγκες τής παιδαγωγικής μας, όπως ξέρουν και τίς ανάγκες τής ορθολογισμένης βιομηχανικής έργασίας. Δικό τους έργο είναι νά φτιάξουν τους χώρους πού θά επιτρέψουν τίς δραστηριότητες, πού για τήν προέχουσα αναγκαιότητά τους μιλήσαμε παραπάνω.

Γιά τά πολυτάξια σχολεία ή αναδιοργάνωση και ή αναπροσαρμογή των χώρων πού ήδη υπάρχουν είναι μία πιό λεπτή υπόθεση. Η μόνη πρακτική λύση θά ήταν ίσως ή κατάργηση των ενδιάμεσων τάξεων πού, εφοδιασμένες με διαγώνια χωρίσματα, θά μπορούσαν νά στεγάσουν τά, συνεχόμενα με τίς αίθουσες πού διατηρούνται, έργαστήρια. Όλα αυτά με κίνδυνο νά μεγαλώσει λίγο ή όμάδα των τάξεων πού καταργούνται έτσι.

Οι οικονομικές δυσκολίες πού προβάλλονται σάν πρόσχημα για τή μη αναπροσαρμογή, είναι πάντα μία λειπή δικαιολογία. Πρόσφατα αποφασίστηκε μία σημαντική επιχορήγηση για τή βελτίωση των άγροτικών οικισμών. Έτσι είδαμε εύπορους χτηματίες νά γκρεμίζουν τον παλιό τους στάβλο για νά φτιάξουν ένα στάβλο σύγχρονο, μεγάλο και εύαερο, με φωτισμό, άνυψωτήρα κλπ. Δέν θά ζητήσουμε περισσότερα για τά παιδιά.

Εέρουμε πώς έκείνο πού λείπει δέν είναι τά χρήματα αλλά ή συνείδηση τής αναγκαιότητας μιας τέτοιας προσαρμογής, ή συνείδηση του πραγματικού ρόλου του σχολείου, τής ύψηλης αποστολής του, τής καθοριστικής για τή ζωή των ατόμων, για τήν ευημερία και τήν ειρήνη των πόλεων. Πέφτει λοιπόν σέ μās, κατά παράδοξο τρόπο, τό καθήκον νά αποδείξουμε περπατώντας τήν κίνηση, νά αποδείξουμε με ένα πειστικό πείραμα τήν ανάγκη τής αναπροσαρμογής αυτής.

Γιά μία ακόμα φορά, αυτοί από τους όποιους περιμένουμε τήν αποφασιστική δοκιμή πού θά παρασύρει όλο τον εκπαιδευτικό μηχανισμό είναι οι εκπαιδευτικοί των μικρών διτάξιων σχολείων των χωριών και των κωμοπόλεων, οι δάσκαλοι των μονοτάξιων σχολείων. Αυτοί πρέπει νά κάνουν νά ανατελλει στή ζωή των άγροτικών κοινοτήτων, μέσα από τό παραδοσιακό Σχολείο, τό σύνθετο χειρωνακτικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό έργαστήρι, πού θά

διαμορφώσει άρμονικά τον ενεργητικό και δλοκληρωμένο άνθρωπο τής αύριανής κοινωνίας.

4. Η επίπλωση

Η επίπλωση του παραδοσιακού Σχολείου είναι φυσικά ή επίπλωση ενός auditorium - scriptorium : ύπερψωμένη έδρα, ένας και μοναδικός πίνακας για χρήση τής διδασκαλικής παράδοσης άποκλειστικά ή των έρωτήσεων, θρανία - πάγκοι για παιδιά πού κάθονται και γράφουν ή διαβάζουν (κάθε άλλη δραστηριότητα αποκλείεται, εκτός κι αν είναι λάθραία)· άπουσία κάθε ελεύθερου χώρου πού ή χρήση του δέν έχει προβλεφτεί καθόλου στήν παιδαγωγική όργάνωση, βιβλιοθήκη κι επιστημονική έπιτομή προσεχτικά κλεισμένα και τά δύο, προστατευμένα από τή σκόνη και τά αδιάκριτα χέρια και, πάνω σέ μία κονσόλα, ή προτομή τής Δημοκρατίας ή ο έσταυρωμένος!

Η επίπλωση αυτή δέν ανταποκρίνεται πιά καθόλου στίς νέες σχολικές ανάγκες, γιατί:

—κάθε έργασία, όρθια ή καθιστική — εκτός από τήν παθητική γραφή - άκρόαση — γίνεται έτσι αδύνατη,

—τό ίδιο αδύνατη γίνεται και ή μετακίνηση

—και, άπ' αυτό τό γεγονός, κάθε συνεργασία μεταξύ μαθητών, από τή μία μεριά, και μαθητών δασκάλου, από τήν άλλη, είναι έντελώς άπραγματοποίητη.

Προδλέπουμε:

Σ υ ν η θ ι σ μ έ ν α τ ρ α π έ ζ ι α, δηλαδή τραπέζια πού, βασικά, μετακινούνται, διαστάσεων 1 μ. X 0,80 μ., με όριζόντια έπιφάνεια, όπου θά μπορούν νά εργάζονται άνετα τέσσερις μαθητές. Ένα μικρό φορητό αναλόγιο πού θά τοποθετείται πάνω στό τραπέζι θά μπορεί ένδεχόμενα νά χρησιμοποιηθεί από τους μαθητές πού προτιμούν νά γράφουν πάνω σέ έλαφρά έπικλινές έπίπεδο.

Εξήμαστε έντελώς αντίθετοι στό θρανίο, πού δέν μπορεί νά χρησιμοποιηθεί παρά για γράψιμο.

Τά τραπέζια μας είναι πρακτικά για τή γραφή, τήν άνάγνωση, τήν κοπτική, τό κολλάζ, τό σχέδιο, τή μελέτη χαρτών και ντοκουμέντων. Τοποθετημένα τό ένα κολλητά στό άλλο, φτιάχνουν ένα μεγάλο τραπέζι για ήμαδικές έργασίες. Μπορούμε νά τά σπρώ-

ξουμε στή μιὰ πλευρά τῆς αἴθουσας ἢ, ἀκόμα, νά τὰ θάλομε τό ἕνα πάνω στό ἄλλο σέ μιὰ γωνιά καί νά ἀπελευθερώσουμε ἔτσι τό χῶρο γιά ἄλλες συλλογικές χρήσεις, ὅπως γυμναστική, ἐκθεση, θέατρο κλπ.

Σέ περίπτωση ἔλλειψης φορητῶν τραπεζιῶν, σανίδες πάνω σέ στρίποδα γιά ὀχτώ μαθητές, θά πρόσφεραν τήν ἴδια ὑπηρεσία καί θά ἦταν καί φτηνότερες. Ὡστόσο δέν ἔχουν τήν ἴδια σταθερότητα. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, πρέπει νά ἀποφύγουμε, ὅσο γίνεται, μερικοί μαθητές νά ἐξαρτιόνται ὀλικά ἀπό τοὺς συμμαθητές τους. Κάτι τέτιο δημιουργεῖ καυγάδες, ἀτυχήματα, περιττή ἀταξία.

Γιὰ κ ἄ θ ι σ ι α, συνιστοῦμε τήν κανονική καρέκλα καί, ἂν δέν γίνεται, τό ξύλινο σκαμνί. Γιά τοὺς λόγους πού ἀναφέραμε πιό πάνω, τό συλλογικό θρανίο πρέπει νά ἀποκλειστεῖ.

Μποροῦμε νά ἔχουμε μαξιλάρια γιά νά σηκώνονται πιό ψηλά τὰ καθίσματα τῶν πολὺ κοντῶν μαθητῶν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, τό ὕψος τῶν τραπεζιῶν καί τῶν καθισμάτων θά πρέπει νά εἶναι προσαρμοσμένο στό ἐπίπεδο τῆς κάθε τάξης.

Μιά τέτια ἐγκατάσταση εἶναι, ὅπως καί νάχει τό πράγμα, λιγότερο ἐνοχλητική ἀπό τὰ βαριά παραδοσιακά θρανία.

Ἐάν μὴ ταραζόνται οἱ ὑγιεινολόγοι μέ τὰ πλατιά τραπέζια μας ἢ τὰ ἐλαφριά καί χωρὶς πλάτες σκαμνιά μας. Σέ μᾶς ἡ γραφή καί ἡ ἀνάγνωση δέν εἶναι οἱ μόνες σχολικές ἐργασίες· οἱ μαθητές δέν θά ἐξαναγκάζονται πιά σέ πολὺωρη καί ἀφύσικη ἀκίνησις — πρόξενο σκολίωσης. Μέ τήν ποικιλία τῶν δραστηριοτήτων πού τοὺς προσφέρονται θά διορθώσουν μόνιμοι τοὺς τίς ἐλαττωματικές τοὺς στάσεις, ἀντισταθμίζοντας μέ τή σωματική δραστηριότητα τήν πνευματική ἢ καλλιτεχνική συγκέντρωση πού ἔκανε τοὺς μῦς τοὺς νά ἀτονήσουν καί ἀκίνητοποιήσε τὰ σώματά τους.

Σέ μιὰ ἀπό τίς ἐλεύθερες πλευρές τῆς τάξης θά τοποθετηθοῦν γτουλάπια. Οἱ μαθητές θά ἀφήνουν ἐκεῖ διβλία, τετράδια καί ἐργαλεῖα, πού δέν θά παραφορτώνουν πιά τὰ τραπέζια. Ἡ διάταξη τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς αἴθουσας θά ἐπιτρέπει στό μαθητὴ νά σηκώνεται ἐλεύθερα καί ἀθόρυθα, ὅταν τό θελήσει, γιά νά πάει στό γτουλάπι του.

Ἡ ὑπερψωμένη ἔδρα τοῦ δασκάλου καταναίει περιττή. Ὁ ἐκπαιδευτικός θά κάνει ὄλο καί λιγότερο — ἢ καί καθόλου πιά — σχολαστικές παραδόσεις. Θά καλεῖται ὄλο καί συχνότερα νά συνεργαστεῖ μέ τοὺς μαθητές στίς διάφορες γωνιές τῆς

τάξης. Ἐνα ἀπλό τραπέζι, σάν αὐτά πού προορίζονται γιά χρήση τῶν μαθητῶν, ὀπισθόηποτε κινητό, καί ἕνα ἰδιαίτερο γτουλάπι τοῦ εἶναι ὑπεραρκετά.

Ἀντίθετα, ἐπεκτείνουμε τή χρήση πινάκων. Θά ἔχουμε ἕνα πινάκα σέ καθαλέτο γιά τήν ἀντιγραφὴ κειμένων, σημειώσεων καί ἀνακοινώσεων πού ἐνδιαφέρουν ἄμεσα ὅλη τήν τάξη καί ἀκόμα ἕνα, δύο ἢ καί τρεῖς πίνακες — πού μποροῦν νά φτιαχτοῦν μέ τή βαφή τῶν ἐλεύθερων τμημάτων τῶν τοίχων ἢ πάνω σέ φαρδιές σανίδες — προορισμένους γιά τίς ἐργασίες τῶν δμιάδων.

Δέν εἶναι ἀπαραίτητο οἱ πίνακες αὐτοὶ νά ἔχουν βαφτεῖ μέ πένθιμο μαῦρο χρῶμα. Ἐνα ἐλαφρὰ σκοῦρο πράσινο ταιριάζει θαυμάσια. Δέν πρέπει νά παραμελήσουμε τίποτα ἀπ' ὅτι θά μειώσει τήν ἀχρηστη αὐστηρότητα τῆς τάξης.

Ὁ φυσικός φωτισμός πρέπει νά εἶναι ἐπαρκής. Ἐάν μὴ φοθηθοῦμε τίς πλατιές τζαμαρίες στό ὕψος τῶν παιδιῶν, ὅπως εἶναι στά σπίτια. Εἶναι καλά νά μποροῦν τὰ παιδιά νά βλέπουν ἔξω. Κάτι τέτιο δέν εἶναι πάντα ἀχρηστο, δέν θά θλάψει τήν ποιότητα τῆς ἐργασίας μας καί θά ἀπελευθερώσει μιὰ γιά πάντα τό σχολεῖο ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα φυλακῆς.

Θά παρθοῦν μέτρα γιά τήν στυκίωση τῆς αἴθουσας σέ ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς μέρας γιά τήν προβολή σλάιτς ἢ κινηματογράφου.

Τό ἴδιο ἐπαρκῆς θά πρέπει νά εἶναι καί ὁ τεχνητός ἐμμεσος φωτισμός.

Ἡ ἐπιπλοση τῶν ἐργαστηρίων θά περιλαμβάνει τραπέζια κινητά ἢ στηριγμένα στόν τοῖχο, ἀνάλογα μέ τόν προορισμό τους, γτουλάπια καί ἐταζέρες.

Σέ ὅλα αὐτά δέν βλέπουμε τίποτα τό πολυτελές ἢ τό ἀνέφικτο. Ἄλλωστε, τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα, ἂν ἐξαιρέσουμε τίς ἀνιάτες περιπτώσεις τῶν στενῶν καί παραφορτωμένων τρωγλῶν, μποροῦν νά προσανατολιστοῦν πρὸς μιὰ τέτια σταδιακὴ προσαρμογή. Ἀνάμεσα στίς ἄμεσες δυνατότητες, σημειώνουμε:

— Τὴν ἐξαφάνιση τοῦ θάθρου τοῦ δασκάλου καί τὴν τοποθέτηση τοῦ γραφείου του στό ὕψος τῶν μαθητῶν. Τό μέτρο αὐτό ἀποφέρει συνήθως σημαντικὸ κέρδος σέ ἐλεύθερο χῶρο. Τό θάθρο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ γιά κάποια ἄλλη δουλειά.

— Μερικά διαθέσιμα ἢ ἀχρησιμοποίητα θρανία μποροῦν νά μεταποιηθοῦν σέ μικρὰ τραπέζια ἐργασίας ἢ σέ πάγκους ἐκθεμάτων.

— Ἄν πρέπει νά ἀντικαταστήσετε παλιωμένους πάγκους, δώστε

έντολή νά κατασκευαστοῦν τραπέζια καί σκαμινιά σύμφωνα μέ τίς υποδείξεις μας, περιμένοντας τή στιγμή πού θά μεταδληθεῖ τό σύνολο τῆς ἐπίπλωσης. Ἄν αὐτή ἡ δουλειά δέν ἀπαιτεῖ παραπανίσια ἔξοδα, οἱ ἀρχές δέν θά φέρουν καμιά ἀντίρρηση.

— Ἀλλάξτε τή διαρύθμιση τῆς τάξης σας, τοποθετώντας τά τραπέζια μέ τέτιο τρόπο ὥστε νά δημιουργηθοῦν ὅσο γίνεται περισσότερα περάσματα καί ἐλεύθεροι χώροι.

5. Τό ὕλικό ἐργασίας

Σέ τοῦτο τό πλαίσιο, τό προσαρμοσμένο ὅσο γίνεται περισσότερο στίς καινούργιες περιστάσεις τῆς σχολικῆς ἐργασίας, ποῦ θά εἶναι τό ὕλικό καί τά ἐργαλεῖα πού θά μεταχειριστοῦμε γιά τήν πρακτική καί ἀποτελεσματική ἐφαρμογή τῆς ἐκπαίδευσης μέ τήν ἐργασία;

Μετά ἀπό τήν ἐξέταση τῶν βασικῶν ψυχολογικῶν καί κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῶν παιδιῶν τῆς ἐποχῆς μας, καταλήξαμε στόν ἀριθμό ὁ κ τ ὠ γιά τά εἰδικευμένα ἐργαστήρια.

Τέσσερα ἀπό τά ἐργαστήρια αὐτά θά εἶναι προορισμένα γι' αὐτό πού ὀνομάζουμε χ ε ι ρ ω ν α κ τ ι κ ῆ ἔ ρ γ α σ ί α θ ἄ σ η ς, δηλαδή τήν ἐργασία στήν ὁποία στρέφεται αὐθόρμητα τό παιδί ὅταν ἀφήνεται ἐλεύθερο νά διαλέξει τή δραστηριότητά του. Αὐτό εἶναι πράγματι ἕνα γεγονός πού ἐπιμένουν νά ἀγνοοῦν ἢ νά παραμελοῦν ἐπειδή βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀποκλειστική καί πρόωρη φροντίδα τους τῆς διανοουμενοποίησης: ἀνάμεσα σέ μιὰ δραστηριότητα πού ἀπαιτεῖ εἰδική καθολική προσπάθεια καί μιὰ χειρωνακτική ἐργασία πού ἐπιτρέπει νά κυριαρχήσει κανεῖς — ἐλάχιστα ἔστω — πάνω στήν ἐμφυχή ἢ ἀψυχή ὄλη, κανένα παιδί δέν θά διστάσει νά διαλέξει, ἐκτός κι ἂν ἔχει ἤδη διαφθαρεῖ ἀπό μιὰ μόρφωση πού τοῦ κόστισε τήν ἀφύσικη ἀποστροφή γιά τή χειρωνακτική προσπάθεια. Εἶναι ὅπως ἀκριβῶς τό παιδί πού πηγαίνει αὐθόρμητα πρὸς τό φυσικό καί ζουμερό φρούτο, προτιμώντας τό ἀπό τά δελεαστικότερα τεχνητά περασμάτα, ἐκτός ἂν ἡ γεύση του ἔχει ἤδη διαφθαρεῖ σέ σημείο πού νά τό κάνει νά προτιμᾷ τά κρέατα καί τά μαγειρεμένα φαγητά.

Σήμερα ξέρουμε τοὺς κινδύνους πού κρύβει ἡ οἰκοδόμηση ἐνός συστήματος — εἴτε διαιτηκοῦ εἴτε παιδαγωγικοῦ — πάνω στή διαστροφή καί τή νόθευση. Ἐπιμένουμε νά σκεφτόμαστε ὅτι εἶναι δ-

πωσδήποτε προτιμότερο νά δεχτοῦμε τή φύση ὅπως ἔχει καί νά δημιουργήσουμε ξεκινώντας ἀπό τίς πιό ὑγιεῖς τῆς δυνατότητας.

Δέν θά ἐξαναγκάσουμε λοιπόν τό παιδί πού φτάνει στό σχολεῖο μας νά στραφεῖ σέ μιὰ διανοητική δραστηριότητα πού, μέ τή μορφή πού τοῦ τήν ἐμφανίζουμε, δέν τοῦ ἔρχεται καθόλου φυσιολογικά. Θά τό ἀφήσουμε νά κατευθυνθεῖ πρὸς τά πατροπαράδοτα ἔργα πού πλουταίνουν τή ζωὴ μέ τήν ἐργασία τῶν χειρῶν καί τήν ἀδιάκοπα τελειοποιούμενη χρήση τῶν ἐργαλείων. Στήν ἀρχή θά τό βοηθήσουμε νά συγκροτηθεῖ μέσα ἀπό τούτη τήν ἐργασία πού ἀργότερα θά τήν ὑψώσουμε στήν ἐξέχουσα πνευματική καί κοινωνική τῆς θέση.

Θά μπορούσε ὅμως νά ρωτήσῃ κανεῖς: κι ὅταν ἀκόμη τό παιδί καθυστερεῖ ὑπερβολικά σέ τούτη τή χειρωνακτική δραστηριότητα βάσης μέ κίνδυνο νά παραμελήσῃ καί νά περιφρονήσῃ τίς γνώσεις, πού ἴσαμε τώρα ἦταν ἀποκλειστικότητα τοῦ σχολείου, οὔτε τότε θά τό ἐξαναγκάσετε;

Θεωροῦμε τούτη τή βία πέρα γιά πέρα ἀνώφελη.

Ἀπό αὐτή τήν ἐργασία βάσης, τρίτο στάδιο τῆς προσωπικότητας μετά τήν ψηλαφητὴ διερεύνηση καί τή διευθέτηση, θά προκύψει μοιραῖα ἢ συνείδηση τῶν συσχετισμῶν ἀνάμεσα στά γεγονότα, ἢ λογική στό πείραμα καί τήν κατασκευή κι ἐκείνη ἢ ἀδιάκοπα αὐξανόμενη ἀνάγκη τοῦ παιδιοῦ νά γνωρίσῃ καλύτερα γιά νά ἐλέγξει καί καλύτερα τήν ἐργασία του, γιά νά προσδώσῃ στά ἐργαλεῖα τή μεγαλύτερη δυνατή ἀπόδοση, στήν ὑπηρεσία τῆς προσωπικῆς ἰσχύος πού συνδέεται μέ τήν ἰσχύ τῆς κοινότητος.

Τό πέρασμα ἀπό τό ἕνα στάδιο στό ἐπόμενο δέν εἶναι ἐξωτερική ὑπόθεση ἀλλά ἐσωτερική. Μπορεῖτε νά τό διευκολύνετε, νά τό βοηθήσετε, νά τό ἐπιταχύνετε. Ἄλλά δέν θά μπορέσετε νά τό ὑποσκελίσετε ἀτιμώρητα γιά νά τηρήσετε μέ μιᾶς στό ἀνώτερο στάδιο. Τό πέρασμα αὐτό εἶναι τόσο πιό γρήγορο ὅσο πιό ὑποβοηθητικό εἶναι τό περιβάλλον κι ὅσο περισσότερες εἶναι οἱ δυνατότητες τοῦ ἀτόμου νά κατανοήσῃ τόν κόσμο, μ' ἄλλα λόγια ὁ βαθμὸς τῆς ἐξυπνάδας του. (Ἡ ἐξυπνάδα δέν νοεῖται ἐδῶ μέ τή στενή σχολική τῆς ἔννοια).

Ὅσο πιό καθυστερημένο εἶναι τό ἄτομο, τόσο περισσότερο θά κάνει σημειωτόν στή διεκπεραίωση τῆς καθαρᾶ χειρωνακτικῆς ἐργασίας. Ἴσως ἀκόμα καί νά μείνῃ στάσιμο σ' αὐτό τό στάδιο. Ἄλλά μποροῦμε, σ' ἀλήθεια, νά πιστέψουμε ὅτι θάχομε ἐπιτελεῖσῃ χρήσιμο ἔργο ἂν τό ἀποσπάσουμε τεχνητά ἀπό τήν ἀργή λει-

τουργική μόρφωση, πού ήταν ουσιαστική για κείνο, για νά τό μυήσουμε μέ σειρά μαθημάτων, ασκήσεων μνήμης και γραπτών τιμωριών σ' ένα διανοουμενισμό πού τό ξεπερνά; Δέν θάχουμε κάνει τίποτε άλλο από τό νά απομακρύνουμε από τόν άξονά του, νά τό ξεριζώσουμε, νά ταράξουμε τήν Ισοροπία του, νά διακυβεύσουμε τή φυσική του πορεία πρός τήν πραγματική έξυπνάδα.

“Ως τώρα ένεργούσαμε σαν τήν άσυνείδητη μάνα — δέν ύπάρχει ώστόσο καμιά πού θά μπορούσε νά σπρώξει τήν άσυνείδησία μέχρι ένα τέτιο παραλογισμό — πού θά έμπόδιζε τό παιδί της από τό άργό ψηλάφισμα μέ τό όποιο ρυθμίζει μέρα μέ τή μέρα τή δύναμη τών μυών του και τήν άρμονία τών κινήσεών του, έπειδή φοβάται μήπως ό γιός της δέν καταφέρει πατέ νά προχωράει όρθός!... Πολύ θάθελε νά τό βάλει σ' ένα μηχανήμα δικής της έμπνευσης πού θά τό ύποχρέωνε νά στηρίζεται στά πόδια του και νά περπατάει. “Ό,τι πρέπει, νά είστε σίγουροι, για νά μή κατορθώσει ποτέ τό παιδί νά θαδίσει όρθιο από μόνο του και για νά καταδικαστεί νά προχωράει μέ τά πλαδαρά ή σακάτικα πόδια του σ' όλη του τή ζωή, μέ τή βοήθεια τών μηχανημάτων πού του έπιβλήθηκαν, χωρίς σεβασμό στή διαδικασία τής εξέλιξής του.

Καμιά μητέρα δέν θά δεχόταν μιά τέτια άνοησία γιατί όλες διαθέτουν εκείνη τήν ένστικτώδη έμπιστοσύνη — πού ό ψευδοεπιστημονικός σχολαστικισμός έχει σκοτώσει σέ μās — στήν άκατανίκητη ανάγκη του παιδιού νά άνέθει, νά αυξήσει και νά τελειοποιήσει τίς τεχνικές του μέχρι πού νά κυριαρχήσει στον κόσμο μέ τή γρηγοράδα τών ποδιών του, τή σιγουριά τών κινήσεών του, τή δύναμη του άρμονικού του κορμιού. Καλύτερα: πιστεύει, μέσα από τό στοργικό της άθρομητισμό, ότι κάθε στάδιο τής ανάπτυξης αυτής έχει τή χάρη του και θά θύμωνε πολύ άν θά ήταν ύποχρεωμένη νά τό στερηθεί.

“Όπωςδήποτε, ή άνοδος αυτή από τίς πρώτες συνδυασμένες κινήσεις ως τό κανονικό βάδισμα συντελείται περισσότερο ή λιγότερο γρήγορα, άνάλογα μέ τήν Ικανότητα τών παιδιών. Υπάρχουν μάλιστα μερικά παιδιά πού δέν θά φτάσουν ποτέ στήν κανονική Ισοροπία και πού για όλη τους τή ζωή θά περπατάνε σαν νά ψηλαφούν, μέ τά χέρια άνήσυχτα, ξεκολλημένα από τό κορμί, σαν για νά πιαστούν από κάποια σανίδα σωτηρίας. “Άλλομονο” δέν έχουμε καταλάβει πώς ή έπιστήμη πέτυχε μέχρι τώρα νά εξασφαλίσει τό βάδισμά τους, νά βελτιώσει τήν Ισοροπία τους μέ διαφορετικούς τρόπους από τήν άργή και προβληματική επέμβαση στή

γενική συμπεριφορά, πού καθορίζει τήν εξειδικευμένη έπιτυχία.

Στήν πραγματικότητα, μόνο οι παιδαγωγοί Ισχυρίζονται ότι καταργούν τά στάδια, ότι τά καταφέρνουν καλύτερα από τή φύση, και, παρά τήν όλοφάνερη άποτυχία τους, επιμένουν στα λάθη τους.

“Ας ξαναποχτήσουμε έμπιστοσύνη στή ζωή κι ως είμαστε βέβαιοι ότι είναι Ικανή νά κάνει τά άτομα πού δέν έχουν παραμορφωθεί ή χάσει τή ζωτικότητα τους νά φτάσουν από τίς βασικές δραστηριότητες στή μόρφωση, τήν κουλτούρα, τήν έπιστήμη και τήν τέχνη, μέχρι τήν ύπέρτατη κατάκτηση μιας πνευματικότητας πού αποτελεί τό χαρακτηριστικό σημάδι τής ανθρώπινης ύπεροχής.

“Εκείνο πού προσφέρουμε στα παιδιά μέ τά εργατήρια θάσης, είναι οι δυνατότητες εργασίας κι όχι συνταγές για ντροπάρισμα. Θά αποφύγετε τό πιασούρισμα στο σχολαστικισμό άν προσέξετε νά μή μετατρέψετε τήν εργασία τών εργατηρίων αυτών σε ασκήσεις συναφείς προς όρισμένα μεθοδικά μαθήματα, άν δέν ύποχρεώσετε τά παιδιά νά περάσουν έναλλακτικά από όλα τά εργατήρια για μιά μήση πού ένδεχόμενα θά θεωρούσατε άπαραίτητη. Είναι σπάνιο ένα άτομο νά ένδιαφέρεται εξίσου για όλες τίς χειρωνακτικές ασχολίες και νά δείχνει σ' αυτές τήν ίδια μαστοριά. “Άλλωστε τά ένδιαφέροντα αυτά ποικίλλουν άνάλογα μέ τήν ήλικία. Βασικά ποικίλλουν άνάλογα μέ τήν έποχή, τόν καιρό, όρισμένους αστάθμητους παράγοντες πού θρίσκονται στο «προσκήνιο». Για παράδειγμα, άν ή εργασία στα χωράφια εγκαταλείπεται σχεδόν όλοκληρωτικά τέ χειμώνα, έρχεται μιά στιγμή τής άνοιξης πού ξαφνικά όλος ό παιδόκοσμος ρίχνεται μέ χαρακτηριστική μανία στο σκάψιμο, τό ξεχέρσωμα, τή σπορά... “Επειτα, μόλις ό σπόρος μπει στο χώμα, τό ένδιαφέρον αυτό έξασθenei για όρισμένο χρονικό διάστημα προς όφελος άλλων δραστηριοτήτων.

Τό Σχολείο όφείλει νά καταλαβαίνει και νά σέβεται τό ένδιαφέρον και τό ρυθμό τών παιδιών, ακόμα κι όταν δέν συμπίπτουν μέ τά προβλεπόμενα παιδαγωγικά σχήματα. Θά αφήσουμε τό παιδί νά διαλέξει τή δραστηριότητά του μέσα στο πλαίσιο τών συλλογικών αναγκών άρκούμενοι νά τό βοηθήσουμε νά τά καταφέρει και νά θαδίσει μέ έπιτυχία προς τήν κυριαρχία και τή δύναμη.

Οι συστάσεις αυτές έχουν πολύ περισσότερη σημασία απ' όση θά πίστευε κανείς. “Αν δέν τίς σεβαστείτε, άπλούστατα θά φτιάξε-

τε μιά τεχνική εκπαίδευση, πρόωρη λίγο πολύ, πού μπορεί θέ-
βαια νά έχει τά πλεονεκτήματά της αλλά δέν θά πραγματοποιηθή-
σετε τήν *ε κ π α ί δ ε υ σ η* μ έ τ ή ν *ε ρ γ α σ ί α*.

Οι ίδιες βασικές παρατηρήσεις δικαιολογούν μιά τελευταία ἐ-
πιανεξέταση αὐτοῦ καθαυτοῦ τοῦ πλοῦτου τῶν ἐγκαταστάσεων. Μή
παρεξηγήσετε τήν πρόθεσή μας: δέν πρόκειται νά ἐξιδανικεύσουμε
τή φτώχεια καί τή στέρηση, ὅπως ἀρκετές φορές ἐπιχείρησαν νά
κάνουν ὀρισμένοι κύκλοι. Ἀπεναντίας, σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐρ-
γασίας μας διαβεβαιώναμε ὅτι γιά νά εἶναι ἀποτελεσματικό τό
Σχολεῖο, σχεδόν σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη ἐ-
νός μίνιμουμ ὕλικου, ἐγκατάστασης καί ὀργάνωσης. Εἶναι αὐτό ἀ-
κριβῶς τό μίνιμουμ πού στήν ἀρχή προσπαθοῦμε νά ὀρίσουμε καί
στή συνέχεια νά τό κάνουμε τεχνικά καί οἰκονομικά ἐφικτό γιά τά
σχολεῖα μας.

Ὅπως σ' ἕνα σπίτι: χρειάζεται ἕνα μίνιμουμ ἀνέσεων πού χω-
ρίς αὐτό ἡ ζωή τοῦ ἀτόμου δέν μπορεῖ νά ὀργανωθεῖ κανονικά.
Αὐτό ἀκριβῶς τό μίνιμουμ πρέπει νά προσπαθήσουμε νά κατακτή-
σουμε.

Συμβαίνει ὡστόσο, πέρα ἀπό ἕνα ὀρισμένο μέσο ὄρο, νά κινδυ-
νεύει τό ἄτομο νά καταδυναστευτεῖ ἀπό τίς ἀνέσεις. Δέν ἔχει πιά
τήν ἐλευθερία τῶν κινήσεών του. Δέν ὑπάρχει πιά χώρος στή ζωή
του γιά τή φαντασία, τό ἀπρόβλεπτο, καί κείνη τήν ἀνείπωτη εὐ-
χαρίστηση πού δοκιμάζει κανεῖς ὅταν καλυτερεύει, πλουτίζει, τε-
λειοποιεῖ, προσαρμόζοντας ὕλικό καί τεχνική στό πρωταρχικό
παιχνίδι τῆς προσωπικότητάς του.

Μέ τήν ἔγνοια αὐτή, μιά πολύ προωθημένη ὀργάνωση τούτων
τῶν ἐργαστηριῶν βάσης κινδυνεύει νά θλάψει τήν πρωτοβουλία,
τήν προσαρμογή τῆς ἐργασίας στό περιβάλλον, νά ὑποτάξει τή
δημιουργία στήν τάξη καί στήν ψυχρή πειθαρχία πρὸς ἕνα ὕλικό
πού θά ἐπέβαλλε τό νόμο του ὅπως τόν ἐπιβάλλει ἡ παραγωγή στους
ἐργάτες πού εἶναι ἐνσωματωμένοι σ' αὐτή. Φοβᾶμαι σέ τέτιο ση-
μεῖο τόν τόσο φορτικό πλοῦτο πού, ἂν μοῦ προσέφεραν γιά τά ἐρ-
γαστήρια αὐτά ἕνα ὕλικό πλήρες καί τελειοποιημένο, θά θιαζόμουν
νά κρύψω στή σοφίτα τά πράγματα πού δέν εἶναι ἀπόλυτα ἀναγ-
καῖα γιά τήν παιδαγωγική ἐργασία πού θέλω νά κάνω.

Θά προσπαθήσουμε νά καθορίσουμε τοῦτο τό μίνιμουμ ὕλικου
βάσης. Στή συνέχεια, θά ἀφήσουμε τούς μαθητές νά τελειοποιή-
σουν, μέ τή βοήθεια τοῦ δασκάλου, τῶν γονιῶν καί τῶν φίλων

τοῦ σχολείου, τό ὕλικό αὐτό, μέ βάση τήν προσφορά τοῦ καθένα,
τήν ἐργασία τῶν πιδ ἱκανῶν καί τή λίγο πολύ καλοπροαίρετη βοή-
θεια τῶν τεχνιτῶν τῆς περιοχῆς.

Τότε τό ἐργαστήρι θά εἶναι ὀλότελα δικό μας. Θά μᾶς γίνει οἰ-
κεῖο καί θά τό χρησιμοποιοῦμε μέ συνέπεια.

Στόν κατάλογο τοῦ ἐξοπλισμοῦ καθενός ἀπό τά ἐργαστήρια μας,
γράφουμε: σέ μιά πρώτη στήλη τό ἀπαραίτητο, κατὰ τή γνώμη
μας, ὕλικό πού πρέπει νά ἀποκτηθεῖ ἢ νά κατασκευαστεῖ ἀμέσως·
σέ μιά δεύτερη στήλη τά βοηθητικά εἶδη μέ τά ὁποῖα θά πλουτίζε-
ται τό σχολεῖο ὅσο θά αὐξάνουν οἱ δυνατότητές του.

Πρῖν περάσουμε στήν ἀπαρίθμηση αὐτή, ἄς δοῦμε τόν κατάλογο
τῶν ἐργαστηριῶν πού ἔχουμε προγραμματίσει.

Τέσσερα ἐργαστήρια γιά τή χειρωνακτική ἐργασία βάσης

1. Γεωργικές ἐργασίες. Κτηνοτροφία.
2. Σιδηρουργεῖο καί ξυλουργεῖο.
3. Νηματοργία, ὕφανση, ραπτική, μαγειρική, οἰκοκυρικά.
4. Κατασκευές, μηχανουργεῖο, ἐμπόριο.

Τέσσερα ἐργαστήρια ἐξελιγμένης, κοινωνικοποιημένης καί διανοητικῆς δραστηριότητας

5. Διερεύνηση, γνώσεις καί συλλογή ντοκουμέντων.
6. Πειραματισμός.
7. Γραπτή δημιουργία, ἔκφραση καί ἐπικοινωνία.
8. Καλλιτεχνική δημιουργία, ἔκφραση καί ἐπικοινωνία.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 1

ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ — ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

<i>Ἀπαραίτητο ὕλικό</i>	<i>Βοηθητικό ὕλικό</i>
3 ὀδοντωτές ἀξίνες	— κιώτια ἢ μιά καλόβα γιά τή διατροφή κουνελῶν, κατοί- κιῶν κλπ.
2 πλατιές ἀξίνες	— βοηθητικά ἐργαλεῖα, ἀνάλογα μέ τήν περιοχή

1 σκαπάνη	— καλάθια ή πανέρια
1 τσουγκράνα	— μιά κουνέλα
1 φτυάρι	— Ινδικά χοιρίδια
1 μικρή χειράμαξα	— μιά κατοίκια
1 χειράμαξα μέτρου μεγέθους	— όπωροφόρα δέντρα

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 2
ΣΙΔΗΡΟΥΡΓΕΙΟ ΚΑΙ ΣΥΛΟΥΡΓΕΙΟ

Απαραίτητο υλικό

- 1 σιδερένια μέγγενη
- 1 σιδερένια λίμα
- 1 μεγάλη τανάλια
- 1 πολλαπλή πένσα
- 1 μεγάλο σφυρί
- 1 μικρό σφυρί
- χωριάτικο τραπέζι αντί για τεζάχι
- ξύλινη μέγγενη
- πλάνη
- πριόνι
- τόννος
- 1 λίμα για ξύλα
- 1 τρυπάνι με σειρά ανταλλακτικών τρυπανιών
- 1 φαλίδι
- 1 σέγα και πριόνι για κόντραπλακέ

Βοηθητικό υλικό

- σιδερένια πλάκα πού θά αντι-καθιστά προσωρινά τό άμόνι
- ξύλινο δικέφαλο σφυρί
- κοπίδι
- παλιά σίδερα και λαμαρίνες
- τεζάχι ξυλουργού, άγορασμένο σε τιμή εύκαιρίας ή φτιαγμένο με τή βοήθεια των τεχνιτών του τόπου
- μεγάλη πλάνη
- στήριγμα
- άλφάδι
- χάρακτρο
- διαβήτη
- μηχανική έγκατάσταση για τό κόψιμο του κόντρα πλακέ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 3
ΝΙΜΑΤΟΥΡΓΕΙΑ — ΥΦΑΝΣΗ — ΡΑΠΤΙΚΗ
ΜΑΓΕΙΡΙΚΗ — ΟΙΚΟΚΥΡΙΚΑ

Απαραίτητο υλικό

- μικρό καμινέτο βενζίνης, γκαζιού ή ηλεκτρικό μάτι
- καταρόλες
- κουτάλα τής σούπας
- σουρωτήρι
- μικρό τραπέζι σιδερώματος με

Βοηθητικό υλικό

- κανονική έγκατάσταση κουζίνας με φούρνο
- σειρά από καταρόλες
- μπρίκι
- σπάτουλες
- κουταλοπήρουνα
- πιάτα και φυτζάνια
- προμήθειες για μαγειρική, ζαχαροπλαστική, άφεψήματα
- έγκατάσταση νερού
- ηλεκτρικό σίδερο
- χειροκίνητη, ποδοκίνητη ή

- ένα συνηθισμένο σίδερο
- κουτιά με κλωστές
- βελόνες

- ηλεκτρική ραπτομηχανή
- κούκλα για πρόδες
- δείγματα από ύφασματα
- φιγουρίνια και πατρόν

- νήμα, σπάγγος, βουρλιά, για πλέξιμο και ύφανση στο χέρι
- ρόκα και άδράχτια
- βελόνες και βελονάκια πλεξίματος

- εργαλεία για ύφανση στο χέρι
- άργαλειός
- σειρά από κλωστές ροδάνι

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 4
ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ — ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟ — ΕΜΠΟΡΙΟ

Απαραίτητο υλικό

- πολλαπλή πένσα
- κατασβίδια
- τραπέζι - γραφείο του συνεταιρισμού με λογιστικά βιβλία
- ζυγαριά και σειρά σταθμών
- ένα τενεκεδένιο λίτρο ή μιά μπουκάλα του λίτρου
- μέτρο πτυσσόμενο

Βοηθητικό υλικό

- υλικό C.E.L.
- μπλόκ
- ηλεκτρικά είδη εύκαιρίας
- συσκευές για να λύνονται: ρολόγια μηχανές
- συλλογή από διάφορες ζυγαριές που φτιάχνονται στο σχολείο
- σταθμά φτιαγμένα στο σχολείο
- μέτρο - κορδέλα
- άλυσίδα γεωμετρική

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 5
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ — ΓΝΩΣΕΙΣ — ΣΥΛΛΟΓΗ ΝΤΟΚΥΜΕΝΤΩΝ

Απαραίτητο υλικό

- συνεργατική σχολική δελτιοθήκη¹⁰
- βιβλιοθήκη εργασίας: πληροφοριακά φυλλάδια για τήν έλεύθερη εργασία των παιδιών
- βιβλία από τις υπάρχουσες συλλογές
- γεωγραφικοί χάρτες (δσοι

Βοηθητικό υλικό

- δελτιοθήκες και αυτοδιορθωτικά τετράδια
- προγραμματισμένες ταινίες
- αγορά βιβλίων για τή βιβλιοθήκη εργασίας, στο μέτρο των δυνατοτήτων του σχολείου
- συνδρόμες σε διάφορα εικονογραφημένα περιοδικά πού

10. Βλ. φυλλάδιο BEM 33-34: «Le Fichier documentaire».

— υπάρχουν)
— υδρόγεια σφαίρα (αυτή που υπάρχει)

— φωνόγραφος και δίσκοι
— κινηματογράφος και φιλμ
— λεξικό-εθρετήριο, που θα ενημερώνεται με φροντίδα και θα επιτρέπει να ταξινομούνται και να ξαναβρίσκονται στη στιγμή δελτία, βιβλία, δίσκοι, αναγνώσματα κλπ.¹¹

μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμα για τη δελτιοθήκη

— κινηματογραφική μηχανή για τη λήψη σκηνών
— φωτογραφική μηχανή και υλικό εμφάνισης
— μηχανή σταθερών προβολών

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 6 ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΣ

Α παραίτητο υλικό

— κιβώτια εργασίας C.E.L.
— μίνιμουμ συλλογή πειραματικού υλικού, από μηχανήματα και εργαλεία για πειράματα:
α) στη φύση
β) στη φυσική
γ) στη χημεία
— φυλλάδια που θα συνοδεύουν τη συλλογή, αναφερόμενα στον τρόπο χρήσης της
— πανίδα και χλωρίδα
— μικροσκόπιο και μεγεθυντικοί φακοί
— άπλες ηλεκτρικές συσκευές

— συσκευές μετεωρολογικών παρατηρήσεων:
α) θερμόμετρο κοινό,
β) θερμόμετρο μεγίστου - ελάχιστου

Βοηθητικό υλικό

— κατασκευή ή αγορά βοηθητικού υλικού - ανάλογα με την περίπτωση
— προγραμματισμένες ταινίες

— σχολικό μουσείο, συλλογή διαφόρων προϊόντων
— υλικό για συλλογή ζώων και φυτών, ταριχευτήριο, φυτολόγιο, κλπ.
— βροχόμετρο
— βαρόμετρο
— άνεμοδείκτης

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 7

ΓΡΑΦΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, ΕΚΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Α παραίτητο υλικό

— υλικό για πολυτυπία ή πολύγραφος

Βοηθητικό υλικό

— απλή γραφομηχανή

11. Βλ. Pour tout classer, έκδ. Ecole Moderne Française, Κάννες.

— υλικό για τυπογραφείο στο σχολείο, με τα αναγκαία βοηθητικά εξαρτήματα¹²

— συμπλήρωση του υλικού αυτού ανάλογα με τις εκάστοτε δυνατότητες

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 8

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, ΕΚΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Α παραίτητο υλικό

— υλικό για χαρακτηριστική σέ λινόλεουμ
— χρήση του φωνογράφου του εργαστηρίου 5
— ειδικοί δίσκοι για μαθήματα ωδικής
— δίσκοι χορού και ρυθμικής
— ποσότητα από συνηθισμένες μογιές, καθώς και μογιές σε σκόνη, για δραματικές εργασίες
— άργιλος για εκμαγεία
— θέατρο, κουκλοθέατρο και μαριονέτες (που θα κατασκευαστούν σύμφωνα με τις υποδείξεις)

Βοηθητικό υλικό

— πίκ - άπ
— ραδιόφωνο
— πιάνο ή όργανο για τραγούδι
— φλογέρες
— μαγνητόφωνο
— ηλεκτρικός φορνος

B. Η σχολική τεχνική για μιá εκπαίδευση με τήν εργασία

Καταλαβαίνουμε ότι οι εκπαιδευτικοί βρίσκονται μπρός στο Σχολείο αυτό, που τις εγκαταστάσεις του μόλις αναλύσαμε, όπως θα βρίσκονταν μπροστά στις πόρτες ενός καινούργιου έργου - στάσιου όπου είδαν να διεισδύουν σανίδες, ράφια, έπιπλα, άσυαρμολόγητα εξαρτήματα και επιβλητικές μηχανές.

— Πώς, άναρωτιούνται, θα κατορθώσουμε ώστε μέσα από τούτη τήν ποικιλία να ξεπηδήσει μιá άποτελεσματική άρμονία;

— Πώς λοιπόν θα λειτουργήσει τούτο τό σχολείο;

— Σύμφωνα με ποιές άρχές θα γίνει ή σύζευξη των δυό στοιχείων, δηλαδή τής χειρωνακτικής και τής διανοητικής εργασίας; Στήν πράξη, δέν θα θυσιαστεί τό ένα για χάρη τού άλλου αλλά ποιό θάναί αυτό;

— Οί μαθητές θα ένεργούν έτσι, σύμφωνα με τή φαντασία τους;

12. Βλ. Dossiers pédagogiques, άρ. 8 και 17.

Τί πειθαρχία θά υπάρχει; Τί θ' απογίνει, μέσα σ' ἕλλη αὐτή τήν περιπέτεια, τό κύρος τοῦ δασκάλου;

—Πότε θά κάνετε τίς παραδόσεις σας; Κι ἂν τίς καταργήσετε, τί θ' απογίνουν τά προγράμματα καί οἱ ἐξετάσεις; Ἀλλά κι ἂν ἀκόμα, πράγμα πού δέν εἶναι πάντα δυνατό, ἐφαρμόσουμε κατά βούληση καί τά μέν καί τά δέ, θά μάθουν τουλάχιστον οἱ μαθητές μας νά γράφουν, νά διαβάζουν καί νά συντάσσουν; Θά διδάχτοῦν ἱκανοποιητικά γιά νά μπορέσουν νά ἀντιμετωπίσουν τή ζωή χωρίς ἐπικίνδυνα μειονεκτήματα;

—Τά παιδιά πού θά μορφωθοῦν μ' αὐτό τόν τρόπο θά εἶναι τουλάχιστο πιό καλά καί πιό ἔξυπνα, ἂν ὄχι πιό μορφωμένα καί πιό κοινωνικά; Μέ ποιό θαῦμα;

—Μέσα σ' αὐτό τό σχολεῖο θά ἔχετε ποτέ μιὰ στιγμή ἡσυχίας;

—Τί θά πῶν οἱ γονεῖς καί ὁ ἐπιθεωρητής;

—Ὅχι, ποτέ δέν θά νιώσω ἀρκετά ἱκανός γιά μιὰ τέτλια προσρμογή... Λοιπόν, κάτι τέτλιο θά σήμαινε ἐπιπολαιότητα καί ἀδυναμία!... Τελικά, δέν ἀξίζει περισσότερο νά ἐξασφαλίσω τήν πειθαρχία καί νά κάνω κανονικά τά μαθήματα, βασίζόμενος σέ κάθε μου βήμα στά σχολικά ἐγχειρίδια πού, τελικά, δέν εἶναι καθόλου ἄσχημα;...

Τόσα φυσικά καί λογικά ἐρωτήματα μπαίνουν στό μυαλό τῶν ἐκπαιδευτικῶν πού στέκουν ἀγήσυχοι καί διστακτικοί στό κατώφλι τῶν νέων ἐπιτευγμάτων.

Οἱ ἐκπαιδευτικοί αὐτοί ἔχουν δίκιο. Ἄν δέν εἶχαμε τή βασισμένη σέ μιὰ πλατιά καί μακρόχρονη πείρα σιγουριά ὥστε νά ἀπαντήσουμε σήμερα θετικά στίς προκαταλήψεις τους καί ἂν τό σύγχρονο Σχολεῖο δέν ὄφειλε νά τοῦς δώσει καλύτερη πνευματική, ἠθική, φυσική, ψυχική καί κοινωνική ἀπόδοση ἀπ' αὐτή πού ἐμφανίζουν οἱ μέθοδοι πού ἰσχυρίζεται σήμερα πώς ἀντικαθιστᾶ, δέν θά ἐκθειάζαμε καθόλου τήν ἀναγκαιότητα νά ἀνατραπεί ἔτσι ἔλο τό παιδαγωγικό οἰκοδόμημα.

Τό τονίσαμε: εἴμαστε πρακτικοί καί καθόλου θεωρητικοί. Πρακτικοί ὡς τούς τεχνίτες πού πάνω στό τεζάχι τους, μέ περιορισμένες, μερικές φορές, θεωρητικές γνώσεις, ἐφευρίσκουν ἢ τελειοποιοῦν ἐργαλεῖα, ἐπινοοῦν μέ δεξιοτεχνία μεθόδους γιά τή δουλειά τους, πού ἀργότερα κατορθώνουν νά συστηματοποιήσουν καί νά κωδικοποιήσουν γιά νά τίς προσφέρουν στοῦς λιγότερο ἐπινοητικούς ἢ προικισμένους συναδέλφους τους.

Ἔχουμε παί καί κάτι ἄλλο: ἂν αὐτοί οἱ ἴδιοι ἐκπαιδευτικοί, οἱ μισοπεισιμένοι ἀλλά μέ τήν ἀνθρώπινη ἀποστροφή γιά τή συνθετότητα τῆς ὕλικῆς, παιδαγωγικῆς καί ψυχολογικῆς μεταρρύθμισης πού πρέπει νά ἐπιχειρήσουν, μποροῦσαν νά μποῦν σήμερα στό ἐργαστάσιο σέ ὦρα πλήρους λειτουργίας, ἂν μποροῦσαν νά παρευρεθοῦν γιά μερικές μόνο ὥρες στή ζωή μιᾶς τάξης ἔτσι ἀναμorfωμένης ἢ τουλάχιστον νά δοῦν τήν εἰκόνα τῆς στήν ὀθόνη, ἂν μποροῦσαν νά πάρουν μέρος σέ σεμινάρια ἀνάλογα μ' αὐτά πού ὀργανώναμε πρὶν ἀπό τόν πόλεμο στή Βέγγυ καί πού ξαναεπιχειροῦμε σήμερα σέ διάφορα ἐπαρχιακά κέντρα, σίγουρα θά ἠσύχαζαν καί θά ἦταν ἔτοιμοι νά ἐνωθοῦν μέ τή δυναμική μας ομάδα, ἀκολουθώντας τίς συγκεκριμένες καί προσδευτικές ὑποδείξεις πού κάνουμε στό τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Προσπαθοῦμε, ὅσο γίνεται, νά ξεπεράσουμε τήν προσωρινή ἀδυναμία νά πραγματοποιήσουμε τήν ὁποιαδήποτε μύηση, φέρνοντάς σας νά παρευρεθεῖτε νοερά στή ζωή τοῦ σχολείου μας, ὀργανωμένου σύμφωνα μέ τίς τεχνικές πού τίς θάσεις τους ὑποδείξαμε, μέσα σέ ἐγκαταστάσεις καί μέ ὕλικά πού ἀπέχουν ἀκόμα πολύ ἀπό τήν τελειότητα πού ἀναλύσαμε λεπτομερειακά.

Μήν ἀγανακτεῖτε. Αὐτό δέν εἶναι κάποιο πείραμα πού γίνεται ἢ ἔγινε ἀλλά ἕνα πείραμα πού θά ἐπαναληφθεῖ καί θά ἀναπτυχθεῖ. Ἔνα πείραμα πού ἐπαναλαμβάνεται σέ πολλές χιλιάδες ἀντίγραφα, σέ μορφές προσρμοσμένες στίς τοπικές περιστάσεις καί στίς δυνατότητες τοῦ περιβάλλοντος· στό χέρι σας εἶναι νά μιμηθεῖτε, σύμφωνα μέ τοῦς βασικά πρακτικούς τρόπους πού θά σᾶς ἐκθέσουμε μετά ἀπό τοῦτο τό σύντομο καί πολύ ἀφήρημένο πλάνο τῆς καινούργιας ζωῆς ἐνός σύγχρονου σχολείου τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Γ. Ἀρχική ἐπισκόπηση τῆς κοινοτικῆς ζωῆς στό σχολεῖο

Βρισκόμαστε — γιά νά ἀρχίσουμε ὅπως ἕνας ἐκφωνητής στό ραδιόφωνο — μέσα στή μοναδική σχολική τάξη τοῦ χωριοῦ, μέ καμιά τριανταριά παιδιά, κορίτσια καί ἀγόρια, ἀπό ἕξη ὡς δεκατεσσάρων χρόνων. Ὅλοι συμφωνοῦν πώς αὐτό τό εἶδος σχολείου, τό τόσο κοινό στή Γαλλία, εἶναι καί τό πιό δύσκολο, πράγμα πού ὡστόσο δέν σημαίνει ὅτι εἶναι καί τό λιγότερο ἐνδιαφέρον — κάθε ἄλλο!

Ἀρχίζουμε τήν ἱστορία μας ἕνα σαββατιάτικο ἀπόγευμα, τήν

τελευταία ώρα της τάξης, που είναι αφιερωμένη στη δομαδιτική συνέλευση του σχολικού συνεταιρισμού.

Ο πρόεδρος κάθεται στο γραφείο του δασκάλου (ή έδρα έχει εξαφανιστεί μετατράπηκε σε σοφά για το τυπογραφείο). Ο γραμματέας είναι δίπλα του. Όλοι οι μαθητές κάθονται όπου θέλουν μέσα στην τάξη, που έγινε αίθουσα συνεδριάσεων.

Ο δάσκαλος στέκεται σεμνά στο θάθος της αίθουσας κι ένας από τους βενιαμίν κάθεται στα γόνατά του, λές και θέλει να νιώσει πιο μεγάλη και οικεία σιγουριά.

Ο γραμματέας διαβάξει τα πρακτικά της προηγούμενης συνέλευσης:

«Έτοιμάζουμε τη χριστουγεννιάτικη γιορτή. Οι μεγάλοι ανεβάζουν μια κωμωδία. Ο Κριστιάν θα επαναλάβει για τα μικρά ένα χαριτωμένο έργοκι με τραγούδια. Η Λουλού κι ο Ζάν θα πάνε στο Ούνιπρι¹³ να αγοράσουν παιχνίδια για το χριστουγεννιάτικο δέντρο.

»Υπάρχουν παιδιά που τραγουδάνε μέσα στην τάξη την ώρα που εργαζόμαστε. Το αποτέλεσμα είναι να κάνουμε λάθη. Η Κοκό κι ο Λουί, οι πιο τρομεροί, θα είναι επιμελητές για το θόρυβο τούτη τη δομάδα.

»Ο Ροζέ δέν θέλει να δάλει σε τάξη τα τυπογραφικά συνθετήρια για τα όποια είναι υπεύθυνος. Η επιμελήτρια του τυπογραφείου, ή Ζάν, δέν δίνει αρκετή προσοχή. Ο Ροζέ και ή Ζάν, που αναγνωρίζουν τό βάσιμο της κριτικής, υποχρεώνονται να κάνουν καλύτερα τη δουλειά τους και μένουν σε ύπηρεσία ακόμη δεκαπέντε μέρες.

»Η Κολέτ, υπεύθυνη της δελτιοθήκης, μάς λέει ότι υπάρχουν πολλά ντοκουμέντα που πρέπει να καταχωρηθούν. Αποφασίζουμε να ριχτούμε χωρίς καθυστέρηση στη δουλειά.

»Ο Ρενέ θα ήθελε να αλληλογραφήσει με κάποιον στην Ίταλία. Τό Γραφείο θα γράψει γι' αυτό τόν σκοπό στόν Έρυθρό Σταυρό Νεότητας».

Στη συνέχεια εξετάζουν την οικονομική κατάσταση.

Συζητούν λοιπόν τα θέματα της ήμερήσιας διάταξης: πρέπει να αγοράσουν ένα κουνέλι; να αλλάξουν τό ρυθμό παραλαβής τών φίλμς; να παραγγείλουν τούς δίσκους που ζήτησαν πολλοί μαθητές;

Ο ταμίας υπενθυμίζει τό περιεχόμενο του ταμείου, που είναι τό βαρόμετρο για τά σχέδια. Ο δάσκαλος λέει την άποψη του σχετικά μέ τό έπείγον όρισμένων εξόδων.

Μετά περνούν στην ανάγνωση της έφημερίδας τοίχου, που δίνει την ευκαιρία για ένα είδος θατιάς εξέτασης της κοινοτικής ζωής του σχολείου στη δομάδα που πέρασε. Η έφημερίδα αυτή είναι ένα μεγάλο φύλλο 40 X 50 που τοιχοκολλείται τη Δευτέρα τό πρωί σε μια ειδική γωνιά της τάξης. Ο τίτλος εικονογραφείται από δυο μαθητές που όρίζονται κάθε Σάββατο. Τό κυρίως φύλλο χωρίζεται σε τρεις μεγάλες στήλες, που έχουν για τίτλο αντίστοιχα: «Κριτικάρουμε... Συγχαίρουμε... Ζητάμε...»

Σε τούτη την έφημερίδα οι μαθητές γράφουν ελεύθερα στη διάρκεια της δομάδας τά παράπονά τους, τά σφάλματα ή τά λάθη που διαπιστώνουν, καταγγέλλουν τίς ανεπάρκειες ύπηρεσιών ή όργανώσεων. Στην τρίτη στήλη γράφουν τίς προτάσεις ή τίς επιθυμίες που σχετίζονται μέ τη ζωή της τάξης. Ό,τι γράφεται ύπογράφεται — άλλωστε ή άνωνυμία δέν θα χρησίμευε σε τίποτα, άφου ή ίδια ή γραφή είναι αρκετά άποκαλυπτική. Η έφημερίδα αυτή πρέπει να συνθέτει τό σύνολο τών παιδικών αντιδράσεων μπροστά στην άντα άτελή λειτουργία του όργανισμού «Σχολείο».

Ο γραμματέας διαβάξει φράση φράση την έφημερίδα. Και άμέσως αρχίζει ή σχετική συζήτηση:

«Η Ζάν δέν επιδέπει καλά την επανατοποθέτηση τών τυπογραφικών στοιχείων. Δέν μπορούμε έτσι να κάνουμε γρήγορα τη σύνθεση».

Η Ζάν ύπερασπίζεται τόν έαυτό της. Κατηγορεί τούς κακοθελητές. Ζητάει να αντικατασταθεί και προτείνει να βοηθάει στη δελτιοθήκη. Ποιός μπορεί να την αντικαταστήσει; Δέχεται ο Ζάν Πιέρ. Άμέσως μετά αποφασίζουν να προχωρήσουν, από τό πρωινό διάλειμμα της Δευτέρας, στη γενική ταξινόμηση της στοιχειοθήκης. Κι άς φυλάγονται τότε όσοι θα κακοταχοποιήσουν τά στοιχεία τους!

«Ο Πιέρ πηδάει άπ' τό παράθυρο». Ποιός άπευθύνει τέτια κατηγορία; Είναι ο Φελίξ. Αδύθρημητη ή όργή του Πιέρ: «Και κείνος που πετάει λάσπες στους τοίχους!» Ο Πιέρ θα καθαρήσει όλα τά παράθυρα και ο Φελίξ θα ξύσει τίς λάσπες από τόν τοίχο.

Μερικές φορές μπαίνει σε άμφισβήτηση κι ο ίδιος ο δάσκαλος: «Θάθελα να έχω περισσότερο χρόνο για τά πειράματα της φυσι-

13. Uniprix, άλυσίδα σουπερ μάρκετ στη Γαλλία (σ.τ.μ.).

κῆς...» «Ἡ ἱστορία δὲν θάπρεπε νὰ γίνεται ἔτσι!» Συζητοῦν. Ὁ δάσκαλος ἀναγνωρίζει πρόθυμα ὀρισμένα λάθη πού μερικές φορές ὀφείλονται στά προγράμματα, στίς ἀδυναμίες του... Ὁ καθένας μπορεῖ νὰ κάνει λάθη... Θά προσπαθήσουμε νὰ πᾶμε καλύτερα...

Μαντεύει ἔτσι κανεῖς τό πνεῦμα τούτης τῆς ἐφημερίδας τοῖχου. Ὅταν τελειώνει ἡ κριτική τῆς ἀνάγνωσης, ὁ πρόεδρος ρωτᾷ ἂν ὑπάρχουν μαθητές πού ἔχουν νὰ προσθέσουν κάτι. Μέχρι κι οἱ πιό δειλοί, ἐνθαρρυσμένοι ἀπ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα αὐτοκριτικής, παίρνουν τό λόγο. Πρέπει νὰ τελειώνουμε γρήγορα, ἀναγκάζοντας τούς ἐπερωτητές νὰ γράφουν τίς κριτικές ἢ τίς εἰσηγήσεις τους στήν ἐπόμενη ἐφημερίδα.

Τίποτα δὲν εἶναι τόσο ἠθικό καί ὠφέλιμο ὅσο τούτη ἡ ἀπό κοινοῦ κριτική κι ἐποικοδομητική ταυτόχρονα, ἐξέταση τῆς ζωῆς τῆς τάξης. Οἱ ἴδιες οἱ συνθήκες τῆς συλλογικῆς αὐτῆς ἐξέτασης ἀποκλείουν κάθε τάση γιά δυσφήμιση, συκοφαντία, μικρόπρεπη κακολογία γιατί ἡ κακή πρόθεση μπορεῖ πολύ γρήγορα νὰ ξεμασκαρευτεῖ καί νὰ γελοιοποιηθεῖ. Μετά ἀπό μιά σύντομη πρακτική — χρόνος πού ἀπαιτεῖται γιά νὰ ἀπαλλαγεῖ ἡ τάξη ἀπό τίς συνήθειες τῆς παθητικότητας, τῆς αὐστηρῆς ὑποταγῆς καί τῆς ὑποκριτικῆς συναδελφικότητας πού ἴσαμε τώρα ἦταν ὁ κανόνας — τά παιδιά δίνουν μέσα ἀπ' αὐτή τήν αὐτοκριτική δείγματα μιᾶς ἐντιμότητας καί, προπάντων, ἐνός θάρρους πού καταπλήρσουν. Ἡ καθαυτή συναδελφικότητα δὲν ἐπηρεάζεται παρά σέ ἀσήμαντο ποσοστό. Οἱ μαθητές μποροῦν νὰ κάνουν κριτική καί ὠστόσο νὰ παραμένουν θαυμάσιοι συμμαθητές ἂν εἶναι ἐντιμοί, εἰλικρινεῖς καί καλοί.

Σέ μερικές σοβαρές περιπτώσεις μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ κάποια κύρωση. Τό Γραφεῖο τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶχε προτείνει τελευταία τή σύνταξη ἐνός πραγματικοῦ κώδικα πού θά προέβλεπε γιά κάθε ὀμάδα πλημμελημάτων τήν ἀντίστοιχη τιμωρία. Πρακτικά ὅμως ἡ δοκιμή αὐτή ἀποδείχθηκε ἀνεφάρμοστη.

Στήν πράξη, τό ἴδιο ὅπως καί στήν οἰκογένεια, δὲν πρέπει νὰ ὀπολογίζουμε πολύ στίς κυρώσεις γιά νὰ καλύτερέψουμε μιά κατάσταση. Ἡ συλλογική κριτική, ἡ ἀναγνώριση τῶν λαθῶν, τό κοινό αἶσθημα, ἡ ἐπιθυμία νὰ τά κάνουμε ὀλα καλύτερα ἀποδείχονται γενικά ὀρκετά ἀποτελεσματικά. Συνήθως ἡ μοναδική κανονική κύρωση εἶναι νὰ διορθώνουμε τό κακό, νὰ ξαναφτιάχνουμε ὅ,τι ἔχει χαλάσει, νὰ καθαρίζουμε ὅ,τι ἔχει λερωθεῖ, νὰ βοηθάμε σέ μιά δουλειά γιά νὰ ἀντισταθμιστεῖ τό ἀδίκημα πού θά ἐπιβαρύνει τήν τάξη. Ὡστόσο προβλέπεται ἕνα μικρό πρόστιμο γιά ὀρισμένα σφάλ-

ματα: τό ποσό πηγαίνει στό ταμεῖο τοῦ συνεταιρισμοῦ... Δέν ὀπάρχουν μικροπρονόμια!

Γιά νὰ τελειώσουμε θετικά τούτη τήν ἐποικοδομητική αὐτοκριτική, ὀς κανονίσουμε, ἂν εἶναι δυνατό, τή λειτουργία τῆς μηχανῆς μας. Ὁ Σάρλ, ὀπεύθυνος γιά τή γενική καθαριότητα τῆς τάξης, θά ἤθελε νὰ ἀλλάξει ὀπηρεσία. Τοῦ ὀπενθυμίζουν ὅτι ἔχει διοριστεῖ γιά ἕνα μήνα καί ὀρα ὀφείλει νὰ μείνει ἐκεῖ ὀκόμα μιά ὀδομάδα. Τελικά εἶναι θαυμάσιο νὰ συνηθίζει κανεῖς ἀπό νωρίς νὰ καταργεῖ τά ὀλλματα τῆς διάθεσης καί νὰ ὀπακούει σέ κανόνες πού ἔχει ἀποδεχτεῖ, νὰ τελειώνει τίς δουλειές πού ἀνέλαβε.

— Ποιός θά εἰκονογραφήσει τήν ἐφημερίδα τοῖχου;

— Πρέπει νὰ κάνουμε ἕνα σχολικό περίπατο στό μύλο. Ποιός ἐπιφορτίζεται νὰ δεῖ τό μωλυνά καί νὰ ὀργανώσει τήν ἐξοδο ὀς τήν παραμικρή τῆς λεπτομέρεια;

— Νά φτιάξουμε γρήγορα τόν κατάλογο τῶν καθημερινῶν διαλέξεων γιά τοῦτο τό δεκαπενθήμερο καί νὰ τόν κολλήσουμε στό πανῶ τῶν ἐκθέσεων... Πρώτα πρώτα, ποιόι ἔχουν ἔτοιμη μιά διάλεξη;

Ἡ ὀρα τῆς ἐξόδου ἴσως καί νάχει σημάνει ἀπό ὀρα ὀλλά ὀρισκόμαστε ὀκόμη ἐδῶ, μέσα σέ μιά παθιασμένη συναδελφικότητα, γιά νὰ φωτίσουμε σέ ὀλες τῆς τίς πτυχές τῆ ζωῆ τῆς τάξης, πού μ' αὐτό τόν τρόπο γίνεται σέ μεγάλο βαθμό ὀπόθεση τοῦ κάθε παιδιοῦ. Τό Σχολεῖο γίνεται σχολεῖο τ ο υ.

Καί τοῦτο εἶναι κιόλας μιά πρώτη ὀριστική κατάκτηση!

Δ. Ἡ εἴσοδος στήν τάξη μιά Δευτέρα πρωῖ

Τό καινούργιο πνεῦμα τοῦ σχολείου μας ἐμφανίζεται στή στάση τῶν παιδιοῦν πρῖν ὀκόμα τήν εἴσοδό τους στήν τάξη.

Δέν εἶμαστε ὀύτε ὀπέρ τῆς νεκρικῆς σιγῆς πού, σύμφωνα μέ ὀρισμένους, πρέπει νὰ ἀκολουθήσει τό χτύπημα τοῦ κουδουνιοῦ ὀυτε ὀπέρ τῆς στρατιωτικῆς στοίχισης, ὀπου ὀλλοι κορδώνονται ὀλαζογικά κι ὀλλοι κρῦβονται γιά νὰ ξεχαστοῦν ἢ νὰ συγχωρεθοῦν. Σωπαίνει κανεῖς μέ τέτιο καρδιοχτύπι ὀταν χτυπᾷ τήν πόρτα κάποιοιο φοβεροῦ ὀγνωστοῦ. ὀλλά ὀταν γυρίζει στό πατρικό σπιτί, γυρίζει χαρούμενος, μέ τό μυαλό καί τό στόμα γεμάτο ἀπό ἐκμυστηρεύσεις πού διάζεται νὰ κάνει κι ἀπό ἐρωτήσεις πού ἀνυπομονεῖ νὰ βάλει. Θέλουμε νὰ γίνει τό σχολεῖο μας τό σπιτί ὀπου ἡ καρδιά νιώθει εὑτυχισμένη καί οἱ σκέψεις ἐξωτερικεύονται. Δέν θά φρά-

ξουμε λοιπόν την είσοδό του μ' ένα απονεκρωμένο φορμαλισμό, που δεν είναι παρά ή παρωδία της πειθαρχίας.

Αυτό δεν σημαίνει ότι αδιαφορούμε για την καθαριότητα και την ευγένεια, με τις οποίες ασχολούνται, στον ίδιο βαθμό, οι έξυπνοι και οι άξιοι γονείς.

Η ομάδα καθαριότητας άρχισε κιόλας τη δουλειά της ξεσκονίζοντας, καθαρίζοντας τον πίνακα, ανάδοντας τη σόμπα — αν υπάρχει. Ο υπεύθυνος του φωνογράφου βάζει ένα τραγούδι ή ένα μουσικό κομμάτι... αν θέλει. Δεν βάζουμε κανένα κανόνα που θα διακινδύνευε να μειώσει την αξία του ενθουσιασμού και της επικοινωνίας της μουσικής. Δεν υποχρεώνουμε τους μαθητές μας να μπαίνουν στην τάξη τραγουδώντας, όπως δεν επιβάλλουμε και κάποιο μάθημα ήθικης πριν αρχίσει η μέρα. Όσο λίγο κι αν ανταποκρίνεται το σχολείο στον πραγματικό του προορισμό, πάντα υπάρχει αρκετή έρεξη τό πρωί στην παιδική φύση. Μας αρκεί να νιώθουμε τον ενθουσιασμό αυτό, να τον αιχμαλωτίσουμε, να τον χρησιμοποιούμε, να τον εκμεταλλευόμαστε παιδαγωγικά. Θα φυλάξουμε τη μουσική, όπως και όλες γενικά τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες, για τις στιγμές της φυσικής κούρασης, τότε που δοκιμάζει κανείς την ανάγκη να μπει βαθιά μέσα στην ψυχή του ανθρώπου για να προκαλέσει την ανανέωση των δημιουργικών του δυνατοτήτων.

Ο μαθητής που είναι υπεύθυνος για την καθαριότητα κάνει την επιθεώρησή του. Τα βρώμικα ή κακοχτενισμένα παιδιά πηγαίνουν στο νιπτήρα, απ' όπου ξανάρχονται όμορφα και φρέσκα. (Κι αυτό δεν είναι τιμωρία.)

Η είσοδος είναι, ανάλογα, λίγο πολύ ζωνρή και θορυβώδης. Αυτό εξαρτάται από τις μέρες. Για μας είναι πιο γόνιμη μία ζωνρή είσοδος, γιατί κάτι τέτοιο είναι σημάδι ζωτικότητας που μπορούμε να εκμεταλλευτούμε.

Δεν είμαστε αυστηροί ως προς το τυπικό της ευγένειας. Έκείνο το παιδί έρχεται προς το μέρος μας ανυπομονώντας να μας ενημερώσει για μία ανακάλυψη που έκανε στο δρόμο ή να μας αναγγείλει ένα νέο. Μέσ στη βιασύνη του ξεχνάει να μας πει καλημέρα. Άλλά η φιλική του εμπιστοσύνη δεν είναι ή πιο ευγενική απ' όλες τις καλημέρες; Ένα άλλο παιδί κουβαλάει κάποιο αντικείμενο για τό μουσείο μας — πέτρα, φυτό ή αρχαίο κομμάτι — ή ένα εικονογραφημένο περιοδικό, απ' όπου θα πάρουμε ντοκουμέντα για τη δελτιοθήκη μας. Ένα κοριτσάκι μας προσφέρει ένα υπέροχο

μπουκέτο λουλούδια ή τό πρώτο — μάλλον τό δεύτερο, αφού κανείς δεν μπορεί ν' αντισταθεί στον πειρασμό νά φάει ο ίδιος τό πρώτο — κεράσι.

Τούτη τη ζωή, τόσο γεμάτη εμπιστοσύνη, ανυπόμονη νά εξωτερικευτεί, δεν πασχίζουμε νά την περιορίσουμε δασκαλίστικα ή με μία λίγο πολύ καταπιεστική περιφρόνηση. Άντίθετα, την αφήνουμε νά χτυπάει με θάρρος τις πόρτες το σχολείου μας. Διαποτιζόμαστε από αυτή τη ζωή για νά διανθίσουμε καλύτερα τη μέρα μας, για νά ανταποκριθεί καλύτερα ή εργασία μας σέ αυτές τις βαθιές ανάγκες, που τό μυστικό τους μας φανερώνουν τά παιδιά.

Κι αν, ανάμεσα σ' αυτούς που φτάνουν στην πόρτα μας, υπάρχουν μερικοί που μένουν σιωπηλοί, σοβαροί και θλιμμένοι, χωρίς νά ενώνονται μαζί μας, θά μπορούμε νά συμπεριφερθούμε ανάλογα για νά γνωρίσουμε τις βαθύτερες αιτίες αυτής της ανωμαλίας. Έτσι θά μας αποκαλυφτούν πολλά σοβαρά δράματα που και μόνο ή εξομολόγησή τους μπορεί μερικές φορές νά είναι αποφασιστική για τον προσανατολισμό μιας δλόκληρης ζωής.

Αν φτάσουμε σέ τούτη τη συναδελφικότητα που μπορεί νά υψωθεί στην αξία της επικοινωνίας, τό παιδί που μέχρι πριν λίγο άφηγε έξω από την πόρτα το σχολείου μας τά κυρίαρχα ενδιαφέροντά του, τις ευαισθησίες και τό καλύτερο μέρος της ζωτανίας του φέρνοντας μέσα στην τάξη μόνο τη ντροπαλή και φοβισμένη σκιά το έαυτο το, τό ίδιο παιδί θά μπαίνει τότε μέ δλη του την καρδιά στο σχολείο «του». Και ή ζωή γύρω, λεπτή και σύνθετη, θά μπαίνει μέσα μαζί του.

Θά μας είναι αρκετό λοιπόν νά ανταποκριθούμε σ' αυτές τις ανάγκες, νά ικανοποιήσουμε αυτή την έρεξη, νά οργανώσουμε και νά πλουτίσουμε αυτή τη ζωή που βρίσκεται έδω μαζί μέ όλες τις τεράστιες δυνατότητές της.

Έτσι έχει χαραχτεί όλο τό παιδαγωγικό μας πρόγραμμα.

Συνήθως έπωφελούμαστε άμέσως από τό συγκεχυμένο αυτό πλοῦτο στην πρώτη συλλογική εργασία μέ την οποία ξεκινά ή μέρα μας. Τή Δευτέρα γίνεται εξαίρεση αυτο το κανόνα, γιατί τότε υπάρχει μία πιο έπείγουσα δουλειά: νά οργανώσουμε την εργασία και τη ζωή δλης της εβδομάδας.

Άντίθετα μέ ορισμένους θεωρητικούς μιας νέας εκπαίδευσης, δεν πιστεύουμε ότι πρέπει νά αφήσουμε τά παιδιά νά προχωρήσουν

σύμφωνα με τις ατομικές τους μόνο τάσεις και τή φαντασία τους. Αυτό θά σήμαινε ότι τά εξαπατούμε σέ σχέση με τή ζωή και ότι προκαλούμε μιά ανισοροπία πού, άργά ή γρήγορα, θά τά φέρει αντιμετώπιμα με τίς απαιτήσεις του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

Τό παιδί, από τή γέννησή του κιόλας, θρίσκειται θυθισμένο σ' ένα περίπλοκο και, άλλήμονο, συχνά τυραννικό σύνολο οίκογενειακών και κοινωνικών υποχρεώσεων πού καταδυναστεύουν άκόμα και τή μορφωτική μας δράση. Θά είχαμε άδικο άν αφήναμε στήν τύχη τούτες τίς αναγκαίες σχέσεις με τό περιβάλλον γιατί θά ήταν σάν νά διαγράφαμε μιά στοιχειώδη απαίτηση τής λειτουργίας μας. Ο ρόλος μας είναι νά προσαρμόσουμε όσο γίνεται περισσότερο τήν ανθρώπινη προσωπικότητα, πού αναμφισβήτητα υπερέχει, στίς ανάγκες τής κοινής ζωής, άκόμα κι άν οι ανάγκες αυτές μäs φαίνονται μερικές φορές παράλογες και χωρίς λόγο. Οι ανάγκες αυτές υπάρχουν και ή παιδαγωγική μας τακτική δέν θά μπορούσε νά άδιαφορήσει απέναντι στή δοσμένη πραγματικότητα.

Δέν θά άρκεστούμε νά αφήσουμε τά παιδιά νά βρούν τό δρόμο τους στήν τύχη των περιστάσεων, τής δύναμης και τής ικανότητάς τους. Θά οργανώσουμε ως τήν τελευταία λεπτομέρεια τή ζωή του σχολείου, για νά πηγάσουν με τρόπο φυσικό από τούτη τήν οργάνωση ή ισοροπία και ή άρμονία, πού θά λύσουν ευεργετικά τά προβλήματα πειθαρχίας.

Η οργάνωση αυτή καθορίζεται από τήν προηγούμενη τοποθέτηση αυτού πού ονομάσαμε π ρ ο σ φ υ γ έ ς - φ ρ α γ μ ο ύ ς, δηλαδή οίκογένεια, φύση, κοινωνία, ατομικά γνωρίσματα, πού δάζουν τούς φραγμούς τους, ένοχλητικούς λίγο πολύ, αλλά πού έμεις δέν μπορούμε πάντα νά απομακρύνουμε ούτε νά κάνουμε κάτι ώστε νά ξεπεραστούν και πού, από τήν άλλη μεριά, μπορούν νά αποτελέσουν στήριγμα και βοήθεια πού αποδέχεται λίγο ως πολύ ευνόικιά, τίς προσφυγές πού θά τούς απευθύνει ο άνθρωπος όταν βρεθεί σέ δύσκολη θέση.

Μέχρι τώρα δέν παραμελούσαν τή λειτουργία φραγμό — πού ξέρει άλλωστε νά επιβάλλεται — αλλά δέν χρησιμοποιούσαν τό αντιστάθμισμα τής λειτουργίας προσφυγή. Τό Σχολείο, κλεισμένο στους κόλπους ενός κινούμενου κόσμου πού φοβόταν τό δυναμισμό του, δέν κατόρθωνε νά άντλήσει τίποτα για τή δική του ζωή ούτε από τήν οίκογένεια ούτε από τήν κοινωνία ούτε από κάποιο άτομο εκτός από τό δάσκαλο. Άκόμα και οι προσφυγές στή φύση

παραμέναν δειλές και ανεπαρκείς. Θά προσπαθήσουμε νά αποκαταστήσουμε τήν άρμονία τής διπλής αυτής λειτουργίας.

Στήν οργάνωση τής εργασίας μας θά υπολογίσουμε όσο γίνεται πού πολύ τούς φραγμούς. Τό Σχολείο είναι αυτό πού είναι: ή αίθουσα δέν είναι όσο χρειάζεται μεγάλη, ο φωτισμός δέν είναι πάντα τέλειος. Θά ξεκινήσουμε αναγκαστικά τό χτίσιμο πάνω σ' αυτά τά δεδομένα και μερικές φορές θά άντιτάξουμε σέ συγκινητικούς πόθους ένα άποφασιστικό «άδύνατο», έλπίζοντας τουλάχιστο νά πετύχουμε με τίς προσφυγές μας μιά υλική βελτίωση πού θά επιτρέψει τήν πραγματοποίηση των όνειρων μας.

Άλλά και ή κοινωνία έχει θάλει τούς φραγμούς της. Άλλοι είναι γενικοί — όπως τά προγράμματα και τά ώράρια σά όποια υποχρεωνόμαστε νά συμμορφωθούμε — και άλλοι περιπτωσιακοί και τοπικοί — όπως οι συνήθειες, οι παραδόσεις, οι άντιλήψεις, οι απαιτήσεις των γονιών ή των άρχόντων. Κι έδω θά συνεχίσουμε με βάση αυτά τά δεδομένα πού, από τήν άλλη μεριά, άντισταθμίζονται με δυνατότητες προσφυγής πού θά προσπαθήσουμε νά εκμεταλλευτούμε.

Είναι δική μας δουλειά νά υποδοθηθούμε τήν οργάνωση μέσα σέ τούτο τό πλαίσιο των προσφυγών - φραγμών, αποθώνοντας όσο γίνεται τούς φραγμούς, εντείνοντας και συστηματοποιώντας τίς προσφυγές. Η λύση, όσον άφορά τό πρώτο σημείο, είχε βρεθεί στό παραδοσιακό Σχολείο, χάρη σά τυπικά μαθήματα και τήν άυστηρή χρήση των έγχειρίδιων. Όσο για τίς προσφυγές, τίς μείωναν, όπως είπαμε, στό έλάχιστο για νά άπλοποιήσουν τά πράγματα — γιατί τό Σχολείο φοβόταν ούσιαστικά καθετί πολλαπλό και σύνθετο.

Μäs χρειάζεται κάτι άλλο για νά αναπληρώσουμε αυτό τό σχήμα και αυτή τήν ανεπάρκεια. Τό σύστημα των π λ ά ν ω ν έ ρ γ α σ ί α ς θά μäs δώσει τήν πρακτική λύση.

Σέ ένα ειδικό φυλλάδιο δίγουμε όλες τίς παιδαγωγικές υποδείξεις σχετικά με τήν έτοιμασία και τή χρήση αυτών των πλάνων εργασίας. Έδω συνοψίζουμε τίς κατευθυντήριες γραμμές:

Προβλέψαμε:

1) Έ τ ή σ ι α γ ε ν ι κ ά π λ ά ν α, πού με μιά καινούργια μορφή είναι σχεδόν σύμφωνα με τίς απαιτήσεις των προγραμμάτων για τίς τέσσερις εκπαιδευτικές βαθμίδες μας: τήν Προπαρασκευαστική, τή Στοιχειώδη, τή Μέση και τήν Άνώτερη.

2) **Μηνιάτικα γενικά πλάνα**, για κάθε βαθμίδα.

Οι δύο αυτές κατηγορίες πλάνων φτιάχνονται από τους δασκάλους.

3) **Βδομαδιατικά ατομικά πλάνα**, που καταρτίζονται στο πλαίσιο των δύο προηγούμενων κατηγοριών.

*Όλοι οι μαθητές παίρνουν κάθε Δευτέρα πρωί από ένα αντίτυπο πλάνου εργασίας.

*Ας δούμε πώς προχωρούν τα παιδιά — με τη συνεργασία του δασκάλου — στη δημιουργία αυτών των π λ ά ν ω ν έ ρ γ α σ ί α ς .

α) **Γραμματική**: Πέρα από μερικές συλλογικές εργασίες που θα διασαφηνίσουμε, τα παιδιά μπορούν να τελειοποιηθούν στην τυπική γνώση της γραμματικής (ανάγκη που περισσότερο επιβάλλεται από τα προγράμματα παρά δικαιολογείται παιδαγωγικά) φτιάχνοντας μία σειρά δελτία στις δ ε λ τ ι ο θ ή κ ε ς γ ρ α μ μ α τ ι κ ή ς. Ο Λούι είχε σταματήσει στο δελτίο 15. Θα γράφει, για παράδειγμα, δέκα δελτία, από τό 15 ως τό 25.

β) **Άριθμητική**: Όπως θα εξηγήσουμε πιο κάτω, μειώνουμε σχεδόν στο μηδέν τη θεωρία, που θα εγαίνει τώρα από την πρακτική: μία πρακτική ζωντανής χειρωνακτικής και κοινωνικής εργασίας και τυπικών ασκήσεων, που θα πραγματοποιούνται με τις δ ε λ τ ι ο θ ή κ ε ς ά ρ ι θ μ η τ ι κ ή ς.

Κάθε μαθητής σημειώνει στο πλάνο του τον αριθμό των δελτίων που προτίθεται να φτιάξει για τη δελτιοθήκη της τάξης του. Πράγματι ένα από τα πλεονεκτήματα της χρήσης των δελτιοθηκών αυτών είναι ότι επιτρέπουν στα παιδιά να προχωρούν με τό δικό του ρυθμό και, αν χρειαστεί, να πηδήξουν μερικά πράγματα για να πάνε πιο μπρός.

γ) **Έκθεση**: Για να είμαστε συγκεκριμένοι, δρίσαμε σέ τρία, κατά μέσο όρο, τά ελεύθερα θέματα που πρέπει να γράφονται κάθε εβδομάδα. Άλλά στην πράξη ο αριθμός αυτός μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με την εμπνευση ή την ποικιλία των πιθανών δραστηριοτήτων. Σέ σχέση προπάντων με τούς μεγάλους μαθητές, ένα φροντισμένο και ολοκληρωμένο κείμενο τήν εβδομάδα μπορεί να θεωρηθεί αρκετό. Τά κείμενα που φτιάχνονται με διαδίκχη εργασία, σάν συνέχεια παρατηρήσεων ή πειραμάτων που μπορούν να

ένδιαφέρουν τούς αλληλογράφους, υπολογίζονται για ελεύθερα θέματα.

δ) **Στήν ιστορία, τή γεωγραφία, τίς φυσικές και τίς φυσιογνωστικές έπιστημες**, ο δάσκαλος γράφει στόν πίνακα τά διάφορα θέματα που πρέπει να μελετηθούν.

Τά θέματα αυτά έντοπίζονται από τήν προηγούμενη εβδομάδα, στό βαθμό που γεννούν ή επιβάλλουν όρισμένα έρωτήματα και είναι θέματα που προκύπτουν από τήν έπικαιρότητα και τή διασχολική αλληλογραφία.

Πέρα απ' αυτά τά δευτερεύοντα αντικείμενα, ο δάσκαλος προγραμματίζει στά πλαίσια του πλάνου έτήσιας και μηνιάτικης εργασίας, τό θέμα που θά μελετηθεί ιδιαίτερα.

*Έτσι έχουν ύπαγορευτεί 5, 6, 8 αντικείμενα εργασίας. Άτομικά ή σέ ομάδες, τά παιδιά διαλέγουν τήν εργασία τους και τή σημειώνουν στό πλάνο τους.

Μας μένει σίγουρα — και δέν είναι τό πιο εύκολο — να κάνουμε αυτή τήν εργασία πρακτικά δυνατή, με τή δημιουργία εργαλείων, τεχνικών, δελτίων - οδηγών, κλπ.

Στή διάρκεια τής εβδομάδας και τό Σάββατο, τήν ώρα τής διόρθωσης των πλάνων, πραγματοποιείται ένα έργο σύνθεσης, με τήν άμεση συμμετοχή και του δασκάλου:

ε) **Τό παιδί δρίζει τον τίτλο τής διάλεξης** που ετοιμάζει.

στ) **Χειρωνακτική εργασία βάσης**: Τό παιδί δηλώνει στά αντίστοιχα τμήματα τά σχέδια που σκοπεύει να πραγματοποιήσει, είτε ή πρωτοβουλία είναι δική του είτε διαλέχτηκε ανάμεσα σέ πολυάριθμες δυνατότητες που ύπαγορεύτηκαν από προηγούμενες εργασίες και ύποδείχνονται από τό σημειωματάριο.

Η σύνθεση αυτού του πλάνου εργασίας είναι προφανώς αρκετά λεπτή, λιγότερο απ' όσο θά νόμιζε κανείς με μία πρώτη ματιά, γιατί στή διάρκεια τής προηγούμενης εβδομάδας κάθε μαθητής μέτρησε, κατά κάποιο τρόπο, τίς δυνάμεις του. Έμφανίστηκαν κέντρα ένδιαφέροντος, που ανάμεσά τους μερικά παιδιά έκαναν από τά πριν τήν έκλογή τους και που, όσον άφορά τά υπόλοιπα, άρκει να μοιραστούν για να μπούν σέ εφαρμογή.

Τό ούσιαστικό είναι, από τή μία μεριά να έχουν προετοιμαστεί σοβαρά τά γενικά πλάνα εργασίας και από τήν άλλη να υπάρχουν τά καινούργια εργαλεία, προσφορά για τούτη τή μορφή εργασίας. Τά εργαλεία αυτά είναι βασικά:

Οι αυτοδιορθωτικές δελτιοθήκες αριθμητικής και γραμματικής.

Ἡ δελτιοθήκη τῶν γυαλιμμένων.

Τό λεξικό - εὔρητήριο (Γιά νά ταξινομοῦνται τά πάντα).

Ἡ βιβλιοθήκη ἐργασίας.

Τά κιβώτια ἐργασίας¹⁴.

Ἔτσι λοιπόν ἡ σύνθεση τῶν πλάνων ἐργασίας γίνεται σχεδόν αὐτόματα. Ἄρκει νά ἐπαγρυπνοῦμε, ὄχι, ὅπως θά ὑπέθετε κανεῖς, μή τυχόν καί ὁ μαθητής περιορίσει μέ πονηριά τήν ποσότητα τῆς δουλειᾶς του ἀλλά, ἀντίθετα, μήπως ὑπερεκτιμήσει τίς ἰκανότητες καί τή δύναμή του. Ἐδῶ ἐπωφελοῦμαστε ἀπό μιά τάση πού ἄλλωστε δέν παρατηρεῖται μόνο στό παιδιά. Κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ὅταν γυρίζουμε ἀπό διακοπές, κάνουμε γιά τήν καινούργια χρονιά σχέδια πού στήν πράξη ἀποδείχονται πάντα ὑπερβολικά. Ὅταν, πάλι, ξεκινᾶμε γιά μιά ὀχταήμερη ἄδεια, κουβαλάμε τρεῖς φορές περισσότερους φακέλους καί βιβλία ἀπ' ὅσους θά μπορούσαμε νά ἐξετάσουμε. Τό παιδί κάνει τό ἴδιο: εἶναι μεγαλόκαρδο καί γενναϊόδωρο στήν ἐκτίμηση τῶν δυνατοτήτων του κι ἐμεῖς ἐπωφελοῦμαστε ἀπό τούτη τήν εὐνοϊκή του διάθεση, ἀποφεύγοντας ὅμως τίς ὑπερβολές. Ἀλλιῶς, τό παιδί ἢ θά κουραστεῖ ἢ θά νιώσει τό καταστροφικό συναίσθημα τῆς ἀδυναμίας καί τῆς ἀποτυχίας του, πράγματα πού θλάφτουν καίρια καί οὐσιαστικά τό παιδαγωγικό ἔργο.

Ἦδη, μέ ἀφορμή τό Νηπιαγωγεῖο, ἀναφέραμε τά ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τούτης τῆς τεχνικῆς τῶν πλάνων ἐργασίας, πού, πολύ πρὶν εἰσχωρήσει στό Σχολεῖο, ἔδειξε τήν ἀξία της στό βιομηχανικό ἢ γεωργικό τομέα τόσο πού νά δεσπόζει πιά σέ ὅλη τήν οἰκονομική δραστηριότητα τῶν μεγάλων σύγχρονων κρατῶν.

Συνοψίζουμε τίς παρατηρήσεις μας:

—Τό παιδί — καί ὁ ἐνήλικος τοῦ μοιάζει περίεργα σέ τούτο τό σημεῖο — θρίσκειται μπρός στό σχολικό πρόβλημα ὅπως μπροστά σ' ἕνα πλατύ καί μονότονο μεγάλο περιδῶλι πού πρέπει νά καλλιεργήσει. Ἡ τεράστια ἔκταση τό ἀποθαρρύνει προκαταβολικά. Ἄν χωρίσουμε τό περιδῶλι σέ τμήματα, στό μέτρο τῶν καθημερινῶν δυνατοτήτων, θά ἀπλοποιήσουμε καί θά κάνουμε πιό προσιτή τή δουλειά.

Τό ἴδιο συμβαίνει καί στό Σχολεῖο. Ἡ ἀκριθής ὀριοθεσία τῆς ἐργασίας πού πρέπει νά γίνει δίνει ἀσφάλεια καί θάρρος στό παιδί.

—Ὁ μαθητής θά ἔχει τό ζήλο νά φέρι σέ πέρας τό πλάνο ἐργασίας του μέ τόν ὄρο ὅτι τό ἔχει καταρτίσει ὁ ἴδιος — μέ τή βοήθεια τοῦ δασκάλου ἢ συμμαθητῶν — μέσα στό πλαίσιο ὀρισμένων ἀναγκῶν πού τήν ἀναγκαιότητά τους καταλαβαίνει ἢ δέχεται. Τό νά μή πετύχει θά ἦταν μιά σοβαρή ἥττα πού δέν θέλει νά δοκιμάσει.

—Τό πλάνο ἐργασίας δίνει στό παιδί μιά κάποια αὐτονομία σέ σχέση μέ τήν ἀξιοποίηση τῆς μέρας του. Στά συνηθισμένα σχολεῖα, ὅταν ὁ μαθητής τελειώσει τή δουλειά του θά βρεθεῖ μιά ἄλλη νά τόν περιμένει. Τότε κάνει ὅπως στό στρατό: παρατείνει τήν εὐχαρίστηση πού νιώθει ὅποιος τελειώνει τελευταῖος... Μιά ἐκπαίδευση - γελιούτητα δηλαδή. Ἐκτός, βέβαια, ἂν ἡ ἄμιλλα καί οἱ ἐπιδοκιμασίες δέν συγκινοῦν τούς «φωστῆρες» ἀλλά καί πάλι μόνο τούς «φωστῆρες»... Πράγμα πού δέν εἶναι τό καλύτερο.

Μέ τό πλάνο ἐργασίας ὁ μαθητής θέλει νά κάνει γρήγορα, ὅλο καί πιό γρήγορα — πράγμα πού δέν ἔρχεται ἀναγκαστικά σάν ἀντίφαση μέ τήν ποιότητα. Θέλει νά ξεπεράσει τόν ἑαυτό του... κι αὐτό εἶναι μέσα στή φύση του. Ἴσως μάλιστα ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα σφάλματα τοῦ σημερινοῦ σχολεῖου εἶναι ὅτι αὐτό δέν τό πήρε καθόλου ὑπόψη του. Σέ μᾶς, τά παιδιά ἐργάζονται γρήγορα... Αὐτό εἶναι μιά κατάκτηση πού μετράει. Ἀλλά ἡ τεχνική δίνει τά ἀποτελέσματα της μόνο ὅταν καί ὁ εκπαιδευτικός ἀπό τή μεριά του μπαίνει στό παιχνίδι καί σέβεται στό σύνολό της τήν κανονική σύμβαση πού ἀντιπροσωπεύει τό πλάνο. Ἄν τό παιδί πού τελειώσει τό πλάνο του τήν Παρασκευή θέλει νά περάσει τό Σάββατο διαδάζοντας ἢ παίζοντας, δέν πρέπει νά φέρετε ἀντίρηση. Κάτι τέτιο θά ἦταν ἀδέξιο καί ἄδικο.

Σέ μιά ἰδανική τάξη πού λειτουργεῖ μέσα σ' ἕνα σύνολο ἐξαιρετικά εὐνοϊκῶν προσφυγῶν - φραγμῶν, ἡ τεχνική αὐτή τῶν ἀτομικῶν πλάνων ἐργασίας, στό πλαίσιο τῶν γενικῶν πλάνων, θά μπορούσε καί θάπρεπε νά δεσπόζει: σέ ὅλη τή σχολική δραστηριότητα. Ἀλλά γιά κάτι τέτιο χρειάζονται ὀρισμένες συνθήκες ἐργασίας πού δέν διαθέτουμε ἀκόμη: κατάλληλες διαστάσεις καί διαρύθμιση τῶν χώρων, μικρός ἀριθμός μαθητῶν καί, προπάντων, τελειότητα τοῦ χρησιμοποιοῦμενου ὕλικου.

Γιά νά ξεπεράσουμε τίς ἀτέλειες αὐτές, γιά τίς ὁποῖες ἔχουμε πλήρη συνείδηση, υἱοθετήσαμε μιά μέση λύση: στή διάρκεια τῆς μέρας κρατᾶμε μερικές ὥρες κοινῆς, λίγο πολύ στερεότυπης, ἐργασίας γιά ἕνα ἢ περισσότερα μαθήματα, πού προσπαθοῦμε νά τήν

14. Ἀπό τό 1963 ἡ C.E.L. ἐκδίδει προγραμματισμένες σειρές γαλλικῶν, ἀριθμητικῆς, ἱστορίας, γεωγραφίας καί φυσικῆς.

ἐντάξουμε ὅσο γίνεται στή γενική δραστηριότητα τῆς τάξης. Ὁ ρόλος τῆς κοινῆς αὐτῆς ἐργασίας θά εἶναι τόσο μεγαλύτερος ὅσο πιο ἀτελής ἢ ἀνεπαρκῆς θά εἶναι ἡ παιδαγωγική ἐπανάσταση πού ἐπαγγελάμαστε.

Τέλος, δέν ξεχνᾶμε ὅτι τό ἄτομο ἐργάζεται σέ λειτουργική σχέση μέ τήν κοινότητα καί ὅτι ἡ κοινότητα αὐτή πρόκειται νά γνωρίσει διάφορα ἐπιτεύγματα σέ ἐπίπεδο ἀτόμων, ὀμίλων ἢ ὀμάδων.

Ε. Τό κείμενο τοῦ τυπογραφείου καί τό σύνολο τῶν ἐνδιαφερόντων

Ἡ ἐργασία τῆς ἐβδομάδας ἔχει λοιπόν καθοριστεί. Κολλάμε τά πλάνα πάνω σ' ἓνα μακρόστενο κόγτρα - πλακέ καρφωμένο στό βορεινό τοίχο, κάτω ἀπό τά ντουλάπια γιά τά βιβλία καί ἀρκετά χαμηλά γιά νά μπορεί ὁ καθένας, ἀνάλογα μέ τήν πορεία τῆς ἐργασίας νά χρωματίζει τό μέρος πού ἀντιστοιχεῖ στήν πραγματοποιούμενη ἐργασία. Στή διάρκεια τῆς ἐβδομάδας, μιά ματιά τοῦ δασκάλου στό σύνολο τούτων τῶν πλάνων ἀρκεῖ γιά νά ὑπολογίσει σχεδόν στή στιγμή τήν πορεία τῆς δουλειᾶς, ὥστε νά σπρώξει ὁσους, σάν τό λαγό τοῦ μύθου, περιμένουν ν' ἀρχίσουν δταν θάναί πολύ ἀργά.

Ἡ προετοιμασία αὐτή ἀπαίτησε μισή ὥρα, πού γιά σήμερα θά ἀφαιρεθεῖ ἀπό τόν ἐλεύθερο χρόνο τῶν μαθητῶν. Εἶναι ὀχτώμισι τό πρωί. Τό μάθημα ἀρχίζει τώρα, ἐνῶ τίς ἄλλες μέρες ἀρχίζει στίς ὀχτώ.

Περνάμε ἀμέσως σέ μιά ἀπό τίς κοινές ἐργασίες, πού κατά κάποιο τρόπο ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς ζωῆς τοῦ σχολείου μας: τ ὀ κ ε ἴ μ ε ν ο τ ο ὕ τ υ π ο γ ρ α φ ε ἴ ο υ.

Σήμερα ξέρουμε τίς ἀρχές τῆς τεχνικῆς αὐτῆς¹⁵: οἱ μαθητές διαδάζουν τά κείμενα πού ἔγραψαν ἐλεύθερα, μόνοι τους ἢ ὀμαδικά, στό σχολεῖο ἢ τό σπίτι. Μετά ψηφίζουν πού θά εἶναι τό κείμενο πού θάχει τήν τιμή τοῦ τυπογραφείου.

Ἄν τό Σχολεῖο ἦταν τέλειο, θά ἔμπαινε θριαμβευτικά μέσα στή ζωή καί θά πραγματοποιοῦνταν στούς ἴδιους τούς κόλπους τούτης τῆς ζωῆς. Θά ξεπηδοῦσε μέσα ἀπό τήν ἐργασία καί τή ζωή τοῦ βοσκῆ, τοῦ ἀγρότη, τοῦ τεχνίτη, τοῦ ἐργάτη, μέσα ἀπό τίς μετα-

15. Βλ. *Dossiers pédagogiques*, ἀρ. 1, 8 καί 17, ἐκδ. Ecole Moderne, Κάννες.

βαλλόμενες συνθήκες τῆς φύσης, ἐνῶ ἡ δραστηριότητα στά ἐργαστήρια τοῦ σχολείου θά περιοριζόταν στό μέρος πού δέν θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεῖ μέσα στή ζωή.

Θέλουμε δέν θέλουμε, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά περιορίσουμε τίς ἀξιώσεις μας. Ἡ ζωή τοῦ Σχολείου θά ἔχει μιά τριπλή πηγή: πρῶτα πρῶτα, μολονότι σέ ἐξαιρετικές περιπτώσεις, τά διαστήματα ἐργασίας στό περιθώρι, μέσο ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς στήν ἐξωτερική ζωή χάρη σέ μιά κοινωνική δραστηριότητα, μέ τούς περιπάτους καί τίς ὀργανωμένες ἐπισκέψεις. Δεύτερο, τή δημιουργία μέσα στά ἐργαστήρια τοῦ σχολείου καί μέ τή συνεργασία ἐργατῶν καί τεχνιτῶν μιάς ἀτμόσφαιρας ἐργασίας πού, τουλάχιστο, θά εἶναι πολύ κοντινή στήν ἐξωτερική πραγματικότητα.

Ἄλλά μιά καί τούτα τά δύο μέσα δέν ἐξαντλοῦν ἀκόμη τόν πλοῦτο τῆς συμμετοχῆς τοῦ Σχολείου στή ζωή τοῦ περιβάλλοντος, θά καταφύγουμε σ' ἓνα διερχόμενα: τήν ἄμεση, πειραματική καί τυπική γνώση τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, μέσα ἀπό τούς ἀπόηχους πού θά μᾶς φέρουν τά ἴδια τά παιδιά, εἴτε μετά ἀπό συστηματικές ἐρευνες εἴτε ἀπλῶς μέ τή ζωντανή καί ποικίλη διήγηση, πού θάναί ἡ ἔκφρασή του.

Αὐτή ἀκριβῶς τή σύνθετη κατάσταση θά ἐπιδιώξουμε κάτω ἀπό τίς τρεῖς μορφές μέ τίς ὁποῖες τή συλλάβαμε. Τό σχολικό τυπογραφεῖο, ἐπιτρέποντάς μας νά ὑποκινούμε, νά στεριώνουμε, νά μεγεθύνουμε, νά ἐκμεταλλευόμαστε καί νά διαδίδουμε τήν ὀλοκληρωτική διείσδυση τῶν τριῶν παραπάνω μορφῶν ἐργασίας στό Σχολεῖο, θά δικαιολογήσει τήν κεντρική θέση πού σέ μικρό χρονικό διάστημα κατέκτησε ἀνάμεσα στίς πιο ζωογόνες σχολικές τεχνικές.

Πῶς θά γίνει μιά τέτια σύζευξη;

Ὅπωςδήποτε, θά μπορούσαμε νά ἐμφανίσουμε στά παιδιά ἓνα πλάνο δραστηριότητας γιά τά διάφορα ἐργαστήρια, φτιαγμένο ἀπό τά πρῖν πάνω σέ ὀρθολογικές καί ἐπιστημονικές, ἀπό ὀποψη ψυχολογίας, θάσεις. Ἔτσι, αὐτή τήν ἐβδομάδα θά κατασκευάζαν τά τάδε ἀντικείμενα στά τάδε ἐργαστήρια. Θά τύπωναν τά κείμενα πού θά ἀναφέρονταν σέ καθορισμένα θέματα καί πού θά τά συμπλήρωναν μέ τίς τάδε συγκεκριμένες ἐρευνες στή δελτοθήκη ἢ μέ τίς δεινά ἐξωσχολικές ἐρευνες. Κάτι τέτιο, μέσα σέ μιά ἀτμόσφαιρα τυπικῆς τάξης καί λογικῆς, ἱκανοποιητικῆς γιά ὀρισμένα πνεύματα πού ἡ ζωή φοβίζει καί ξεπερνᾶει, θά ἀποτελοῦσε ἀναμφισβήτητη πρόοδο ἀπέγαντι στό δογματικό καί παθητικό σχολεῖο. Δέν θά πετυχαίναμε ὀμως τήν ψυχική αὐτή σύζευξη πού κάνει τήν

κουλτούρα να πηγάζει μέσα από την άρμονία της εργασίας, που δίνει οργανικά, συστηματικά τη γνώση και τη σχολική μόρφωση με την πραγμάτωση μιας ισχυρής προσωπικότητας.

Μπορούμε να κρίνουμε την ειδοποιό διαφορά: είναι ένα τίποτα αλλά αυτό το τίποτα είναι τα πάντα. Είναι ή φινέτσα και το φέγγος της ζωής. "Οποιοσδήποτε πλησιάζει στο μάξιμουμ κρατάει τα κλειδιά της παιδαγωγικής μεθόδου που είναι ή πιό κατάλληλη για να ανταποκριθεί στους πραγματικούς σκοπούς της παιδείας.

Μέ δυό λόγια, θα λέγαμε πως αυτή είναι ή μέθοδος των κ έ ν τ ρ α ε ν δ ι α φ ε ρ ό ν τ ω ν.

Ναι, στο βάθος αυτό είναι. Μπορούμε μάλιστα να πούμε πως μόνο εμείς είμαστε τεχνικά σε θέση να εφαρμόσουμε τη γνήσια μέθοδο των κέντρων ενδιαφερόντων. "Αλλωστε αυτός είναι ο λόγος που μας χωρίζει πέρα για πέρα από τη σχολαστική μορφή που έδωσε ή παιδαγωγική σε τούτη τη μέθοδο μετά τον Ντεκρολύ. "Επιδή δεν έχει κανείς αρκετά τεχνικά μέσα για να ανταποκριθεί στην πολύπλοκη πρωτοτυπία των παιδικών ενδιαφερόντων, περιορίζεται σε μία λίγο πολύ αυθαίρετη συγκέντρωση γύρω από μερικές κυρίαρχες τάσεις. "Όπως εκείνα τα μαγαζιά που μειώνουν τη δραστηριότητά τους σ' ένα περιορισμένο αριθμό ειδών γιατί δεν έχουν αρκετό χώρο και ειδικά τμήματα για να ανταποκριθούν στις υπερβολικά πολύπλοκες απαιτήσεις της πελατείας τους. "Αλλά ο αγοραστής έχει τουλάχιστο την ευχέρεια να φύγει για να βρει άλλου τό αντικείμενο της άρεσκειάς του ενώ το παιδί στο σχολείο δεσμεύεται να άρκεστεί στο κατά προσέγγιση είδος που του παρέχουν. «Από το τίποτα, καλό είναι κι αυτό» θα του πούν για παραρηγοριά. "Αλλά το παιδί συμβιβάζεται άσχημα μ' αυτά τα ήμίμετρα, που μερικές φορές προδίνουν μάλλον τη ζωή παρά την ύπηρετούν.

"Αντί για κ έ ν τ ρ α ε ν δ ι α φ ε ρ ό ν τ ω ν θα μιλήσουμε περισσότερο για σ ύ ν ο λ ο ε ν δ ι α φ ε ρ ό ν τ ω ν. Τό δικό μας Σχολείο εργασίας βρίσκεται στο κέντρο της ζωής και έπηρεάζεται από τα πολλά και διάφορα ενδιαφέροντα της ζωής αυτής. Είναι δουλειά των παιδιών να διαλέξουν, ανάμεσα στα τμήματά μας, τα αντικείμενα της απόλυτης άρεσκειάς τους.

Κανείς δεν θα άμφισβητήσει ότι αυτό το σ ύ ν ο λ ο ε ν δ ι α φ ε ρ ό ν τ ω ν είναι άνώτερο από τα περισσότερο ή λιγότερο λογικά κ έ ν τ ρ α. "Εκείνο που μας έμπόδισε ως τώρα να περάσουμε από τό φορμαλισμό του ενός στη ζωντανή πραγματικότητα

του άλλου, δέν είναι παρά ζήτημα τεχνικής, όπως συμβαίνει και με τον έμπορο. "Αν επιλύσουμε αυτό τό θέμα — και πιστεύουμε ότι θα τό κατορθώσουμε — θα έχουμε κάνει από παιδαγωγική άποψη ένα σημαντικό βήμα στο δρόμο της λειτουργικής εκπαίδευσης.

Μ' αυτό άκριβώς τό σ ύ ν ο λ ο ε ν δ ι α φ ε ρ ό ν τ ω ν θα προσπαθήσουμε να σάς έξοικειώσουμε.

Μέσα από την πρακτική του τυπογραφείου δρισκόμαστε μπρός στην άποκάλυψη πραγματικά κυρίαρχων ενδιαφερόντων. "Όστόσο θα άποφύγουμε να δώσουμε στα ενδιαφέροντα που βγαίνουν στην επιφάνεια με τό κείμενο της έφημερίδας ένα είδος σχολαστικής πριμοδότησης, που θα μείωνε άμέσως και λίγο πολύ αυθαίρετα τό σύνολο. Στη διάρκεια των έρευνών που θα συνοδεύουν τό κείμενο αυτό δέν θα παραλείψουμε να αφήσουμε να έξωτερικευτούν και να εκφραστούν οι ύπόλοιπες άνάγκες που βρίσκονται λίγο πολύ σε σχέση με τό πρωταρχικό ενδιαφέρον.

Θά άνιχνεύσουμε κατά κάποιον τρόπο τη σύνθετη κατεύθυνση σύμφωνα με την όποία προανατολίζεται ή πραγματική ζωή των παιδιών. Τό παιδαγωγικό μας έργο θα συνίσταται στο να βοηθάμε στο μάξιμουμ στη χειρωνακτική, καλλιτεχνική και ψυχική πλήρωση της δυναμικότητάς τους.

Τά παιδιά διάβασαν λοιπόν τά κείμενά τους. "Εγραψαν τους τίτλους στον πίνακα. "Επειτα ψήφισαν. "Εκλέχτηκε τό παρακάτω κείμενο:

ΤΟ ΜΠΑΝΑΚΙ

Προχτές, ο Ρενέ, ο Πέντρο κι εγώ ποτίζαμε τον κήπο.

Πρίν τελειώσουμε τό πότισμα, λέμε:

—Δέν παίζουμε λίγο με τά λάστιχα;

"Ο Ρενέ μιλούσε μέσα σε δυό λάστιχα ταυτόχρονα. Τά λάστιχα ήταν γεμάτα νερό. "Ο Πέντρο άκουγε στην άλλη άκρη. "Ο Ρενέ φυσάει και τό πρόσωπο του Πέντρο γίνεται μούσκεμα.

Πάω τότε ν' άκούσω κι εγώ. Τό νερό πλημμυρίζει τό πρόσωπό μου.

"Ο Ρενέ βάζει τό λάστιχο στη δρύση. Μου λέει:

—Κλείσε την άλλη άκρη!

"Ηταν δύσκολο να τό βουλώνω με τό χέρι μου. Εαφνικά τό νερό πηδάει πάνω μου. "Εγίνα μούσκεμα και συγχύστηκα. "Ηθελα να καταβρέξω κι εγώ με τη σειρά μου τον Ρενέ. Πιέζω τό λάστιχο αλλά... δυστυχώς! Τό νερό γυρίζει πάλι πίσω και με καταβρέχει για δεύτερη φορά.

Κάτι γέλια που κάναμε!

Στά διάφορα φυλλάδιά μας αναφέραμε τὰ παιδαγωγικά πλεονεκτήματα τῆς ἐλεύθερης καὶ αὐθόρμητης σύνταξης κειμένων, πού θά ἐνθαρρύνεται ἀπό τό τυπογραφεῖο, τή σχολική ἐφημερίδα καί τίς διασχολικές ἀνταλλαγές. Ἀναφέραμε τὰ προτερήματα τῆς ἐπιλογῆς ἀπό τὰ ἴδια τὰ παιδιά, τῆς ἀπό κοινού ἀξιοποίησης αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἔξαρσης καί ψυχικῆς ἀπελευθέρωσης πού προκαλεῖ ἡ σοβαρή ἀντιμετώπιση μιᾶς σκέψης παιδιοῦ, ἡ μεγαλόπρεπη μετατροπή τῆς σέ τυπογραφικά στοιχεῖα, ἡ εἰκονογράφηση καί ἡ διάθεσή τῆς.

Δέν θά ἐπιμείνομε ἄλλο σ' αὐτά τὰ σημεῖα ἀλλά θά παραπέμψομε τόν ἀναγνώστη στά εἰδικά φυλλάδια, πού θά τοῦ παράσχουν ὅλες τίς ψυχολογικές, παιδαγωγικές καί τεχνικές ὑποδείξεις.

Τό κείμενο αὐτό μπορούμε νά τό ἐξετάσουμε στήν, ἄς πούμε, φιλολογική του μορφή καί νά ἐπακολουθήσει μιὰ λίγο πολύ τυπική μελέτη τοῦ συντακτικοῦ καί τῆς γραμματικῆς. Μποροῦμε νά τό ἐξετάσουμε ὡς πρός τήν καλλιτεχνική του μορφή, φροντίζοντας πολύ προσεχτικά τήν ἐμφάνιση καί τήν εἰκονογράφηση.

Δέν θά παραδλέψομε καμιά ἀπ' αὐτές τίς δυνατότητες. Θέλομε ὡστόσο νά προχωρήσουμε πιο πέρα καί πιο βαθιά, νά δοῦμε τί στοιχεῖα ζωῆς μᾶς φέρνει αὐτό τό κείμενο, νά μελετήσουμε τίς ἀποκαλύψεις πού μᾶς κάνει σχετικά μέ τίς ἀνάγκες, τίς τάσεις, τὰ ἐνδιαφέροντα πού κυριαρχοῦν στό παιδί τῆς δοσμένης στιγμῆς, μέ σκοπό νά προσανατολίσουμε ἀνάλογα ὅλη τή δραστηριότητα τῆς τάξης.

Τό ὅτι ἡ τάξη προτίμησε αὐτό τό κείμενο ἀπό ἄλλα, πού ἴσως εἶχαν μεγαλύτερα φιλολογικά καί καλλιτεχνικά προτερήματα, σημαίνει πώς σ' αὐτό ὑπῆρχαν ἰδιαίτερα στοιχεῖα πού τό ἔκαναν νά ἐπιβληθεῖ. Αὐτά ἀκριβῶς τὰ ἀπροσδιόριστα στοιχεῖα ὀφείλομε νά ἀνακαλύψομε καί νά ἐκμεταλλευτοῦμε. Χωρίς καμιά ἀπό τὰ πρὶν ἰδέα, φάχνομε μαζί μέ τούς μαθητές.

Τό θέμα μας μπορεῖ νά συνδεθεῖ μέ δύο κυρίαρχες ἀνάγκες:

1) Δραστηριότητες καλλιεργητῆ.

2) Κυριαρχία στή φύση.

Σέ σχέση μέ καθένα ἀπό τὰ θέματα αὐτά, βρίσκουμε:

α) τίς πιθανές ἐργασίες - παιχνίδια: συγκοινωνοῦντα δοχεῖα, ἀντλία, σύριγγα.

β) τὰ συμπεριρωματικά παιχνίδια - ἐργασίες πού ἔχουμε νά προτείνουμε, ἰδίως γιά τίς κατώτερες βαθμίδες: σύριγγα, τραγούδια, αἰνίγματα καί παροιμίες.

γ) τίς γνώσεις: λαχανικά, πότισμα, ἱστορία τῆς ἄρδευσης, ἀντλία νεροῦ, πυροσβεστική ἀντλία.

δ) τόν κατάλογο τῶν σχετικῶν διπλωμάτων, πού τή χρήση τους θά δοῦμε πιο κάτω.

Κάτω ἀπό τό φῶς αὐτοῦ τοῦ ὁδηγοῦ καί τῶν ὑποδείξεων πού μᾶς παρέχει «καταδουμάστε» στό σύνολό μας:

—Γιατί ὁ Ρενέ ἤθελε νά μιλήσει μέσα ἀπό τὰ λάστιχα; Ἀνάμνηση, χωρίς ἀμφιβολία, τοῦ περίφημου τηλεφώνου μέ σύρμα. Γιά νά δοῦμε... Ἄν φτιάχναγε ἕνα γιά νά τό ἐξετάσουμε... Ἔτσι θά μελετήσουμε τίς διαφορές τῆς διάδοσης τοῦ ἤχου στόν ἀέρα, μέσα ἀπό τούς σωλήνες καί μέ τό σύρμα. Ἴσως πειράματα διάδοσης τοῦ ἤχου. Ἄς σημειώσουμε στόν πίνακα αὐτές τίς δυνατότητες.

—Γιατί ὅταν ὁ Ρενέ φουσοῦσε ὁ Πέντρο βρεχόταν; Ἀτμοσφαιρική πίεση, πίεση τοῦ νεροῦ, ἀρχή τῆς ἀντλίας... Ἄν φτιάχναμε μιὰ μπομπάρδα ἀπό κουφοξυλιά καί μιὰ ἀληθινή ἀντλία; Γράψτε το!

—Γιατί ὑπάρχει πίεση τοῦ νεροῦ ὅταν τό λάστιχο εἶναι στή βρύση; Συγκοινωνοῦντα δοχεῖα. Ὑδρευση στά σπίτια.

—Πότισαν τὰ λαχανικά... Γιατί ποτίζουμε; Ἐδῶ ποτίζουμε μέ τό λάστιχο. Πᾶει καιρός πού γίνεται ἔτσι τό πότισμα; Ἐρευνα γιά τήν ἄρδευση μέσα στοῦς αἰῶνες...

Μᾶς προσφέρονται λοιπόν ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες δυνατότητες. Ἄς μὴ τρομάξομε λοιπόν ἀπό τόν ἀριθμό ἢ τήν ποικιλία τους. Ἀλλά νά διαλέξομε. Ἄς διαλέξομε στή βάση τῶν ἀναγκῶν τῶν προγραμμάτων πού ἔχουμε ἐξειδικεύσει στά μηνιάτικα πλάνα ἐργασίας καί, ταυτόχρονα τῶν κυρίαρχων ἐνδιαφερόντων τῶν παιδιοῦν. Δέν χρειάζεται πολύ μεγάλη τεχνική ἱκανότητα γιά νά πετύχομε αὐτή τή σύζευξη κάτω ἀπό ἱκανοποιητικές συνθήκες.

Τὰ σχέδιά μας γράφονται στόν πίνακα:

Ἐργασίες
στό ἐργαστήριο

Διανοητικές
δραστηριότητες

Κατασκευή μπομπάρδας
(νά φέρομε κουφοξυλιά).
Ἀντλία (νά θροῦμε κυλίνδρους).
Τηλέφωνο μέ σύρμα καί
πειράμα πάνω στήν ταχύτητα
τοῦ ἤχου.
Πείραμα πάνω στά συγκοινωνοῦντα
τα δοχεῖα καί ἐφαρμογές τους.

Ἐρευνες στή δελτιοθήκη τῶν
ντοκουμένων σχετικά μέ τήν
ἄρδευση μέσα στοῦς αἰῶνες.
Ἡ ἀνακάλυψη τῆς πίεσης τοῦ
νεροῦ καί τῆς ἀτμοσφαιρικής
πίεσης.
Τό τηλέφωνο καί ὁ τηλέγραφος
στό πέρασμα τῶν χρόνων.

Έχουμε εδώ έφτά σειρές εργασιών που πρέπει να μοιραστούν στα παιδιά. "Ας προχωρήσουμε γρήγορα σ' αυτή τή μοιρασιά. "Αν κάποιος από τὰ παραπάνω θέματα δέν βρίσκει θαυμαστή, καλύτερα νά τό αφήσουμε για σήμερα παρά νά τό επιβάλουμε. Σίγουρα θά παρουσιαστούν πιό εδνοϊκές συνθήκες.

Οι εργασίες αυτές πρέπει νά γίνονται στή διάρκεια τής μέρας, ώστε νά είναι έτοιμες για τό βραδινό απολογισμό. Μπορούν νά εκτελούνται άτομικά ή κατά ομάδες. Αυτό εξαρτάται από τὰ άτομα, τό αντικείμενο τής μελέτης και δρισμένες συνθήκες εργασίας, πράγματα που θά ήταν άδικο νά τὰ παραδιάσουμε για νά επιβάλουμε οποιαδήποτε απ' αυτές τις τεχνικές. Ένας σύντομος απολογισμός σχετικά μέ τό τετραδιο παρατηρήσεων και πειραμάτων θά συμπλήρωνε τούτη τήν εργασία (τά χειρωνακτικά έργα μπορούν νά κατανέμονται σέ περισσότερες μέρες αν φανεί απαραίτητο).

Η έμβάθυνση σ' αυτά τὰ θέματα που κινούν τήν περιέργειά μας δέν θά έμποδίσει φυσικά δρισμένους μαθητές νά παθιαστούν για μία πιό ολοκληρωμένη μελέτη κάποιου από αυτά τὰ κεφάλαια, που θά είναι και τό θέμα μιας διάλεξης.

Φαίνεται κιόλας πως επεκτείνουμε στήν ίδια τή ζωή τούτο τό σύνολο ένδιαφερόντων.

Άλλά, πέρα από τὰ στοιχεία που ξεπηδάνε μέσα από τό κείμενο τής εφημερίδας, έρχονται και άλλα κύματα νά χτυπήσουν τούς τοίχους τού σχολείου μας: τὰ κείμενα που δέν προσρίζονται για εκτύπωση αλλά που μερικά ανάμεσά τους δέν είναι λιγότερο πλούσια σέ ένδιαφέρουσες γραμμές, αξίες νά παρθούν υπόψη. Νά ένα γεγονός που θ' άξιζε νά σημειωθεί... μία ιστορική παρατήρηση που θάχαμε άδικο αν τήν αφήναμε κατά μέρος... ένα ζήτημα που άξιζει τόν κόπο νά τεθεί στους άλληλογράφους μας... Προσφέρονται τόσες δυνατότητες εργασίας! "Αν οι εργασίες αυτές δέν είναι επείγουσες, θά τις σημειώσουμε στήν άτζέντα μας. "Ο μέχρι τώρα πλοϋτος μας είναι άρκετός. "Αντίθετα, αν τό θέμα μας είχε θρει μικρότερη άπήχηση, αν είχε προκαλέσει λιγότερες ευκαιρίες για εργασία, τότε θά καταφεύγαμε σ' αυτό τό συμπληρωματικό ένδιαφέρον. Κι ακόμα, αν δούμε ότι παρόλο αυτόν τόν πλοϋτο ένας μαθητής ή μία ομάδα μαθητών ένδιαφέρεται για κάποιο από τὰ συμπληρωματικά αυτά θέματα, τό προσθέτουμε στόν κατάλογο μας. Άλλιώς κρατάμε κατά μέρος αυτά τὰ θέματα.

Μιά και αναφέραμε τήν άτζέντα, που τήν ύπαρξή της μόλις ανακαλύψαμε, άς πούμε σχετικά δυό λόγια. Κατά τή γνώμη μας είναι βασικό έξάρτημα τού σημερινού σχολείου, τό ίδιο απαραίτητο σ' αυτό όσο και για τό γραφείο ένός διευθυντή εργοστασίου.

Είναι μία απ' αυτές τις ώραιες άτζέντες που διαθέτουν ολόκληρη σελίδα για κάθε μέρα τού χρόνου. Μπορεί όμως νά κατασκευαστεί και από φύλλα διαστάσεων 13,5 X 21 συγκεντρωμένα σ' ένα έξώφυλλο που θά μπορεί νά μπαινοβγαίνει όπως στα βιβλία μας τής σχολικής ζωής. "Αν κάτι τέτιο δέν είναι εύκολο, φτάνει ένα τετράδιο.

Σέ τούτη τήν ήμερήσια σελίδα καταγράφουμε λοιπόν:

- τὰ θέματα που άξιζει νά μελετηθούν έξαντλητικά σέ διάλεξη
- τις προτάσεις για δρισμένες εργαστηριακές εργασίες
- τὰ σχέδια που ανακαλύψαμε ότι παρουσιάζουν ένδιαφέρον
- ότι θά πρέπει νά επισκεφτούμε τόν τάδε τεχνίτη
- ότι οι μεγάλοι μαθητές θά πρέπει νά κατασκευάσουν τό τάδε αντικείμενο μέ κόντρα - πλακέ

—ότι θά μπορούσαμε νά ζητήσουμε από τόν κ. Χ. νά έρθει νά μας εξηγήσει μία δουλειά που κατέχει.

Αυτά τὰ σχόλια και τὰ σχέδια θά έξεταστούν τό άπόγευμα τού Σαββάτου ή τή Δευτέρα τό πρωί και θά μπορέσουν, μαζί μέ τὰ άλλα ένδιαφέροντα, νά πάρουν θέση στα πλάνα εργασίας.

Υπάρχει όμως και μία άλλη χρήση τής άτζέντας για τήν όποία θά μιλήσουμε πιό λεπτομερειακά. Οι μαθητές γράφουν έλευθερα στή σελίδα τής μέρας τις άπορίες που τούς γεννήθηκαν και για τις όποιες θά ήθελαν μία εξήγηση. Θά δούμε τι θά κάνουμε μέ τούτες τις άπορίες. "Ας σημειώσουμε άμέσως ότι ή πρακτική αυτή μας επιτρέπει νά ικανοποιήσουμε τήν ένστικτώδη περιέργεια τών παιδιών χωρίς, από τήν άλλη μεριά, νά παρεμποδίζουν τή ζωή τής τάξης τὰ γ ι α τ ι και τὰ π ω ς τους. «Γράψτε στήν άτζέντα!...»

Σέ όλους τούς τομείς βλέπουμε διερευνήσεις, σχέδια, δυνατότητες εργασίας που φτάνει νά διαλέξουμε ανάμεσά τους.

Αυτή ή μεθοδική διερεύνηση είναι ένα από τὰ ουσιώδη στοιχεία τής καινούργιας ζωής τού σχολείου. Δέν άποτελεί μόνο έγγύηση για ένα μάξιμουμ προσαρμογής αλλά και ένα μόνιμο έρέθισμα για τήν παιδική περιέργεια, που είναι τό πρώτο σκαλοπάτι για τή γνώση και τήν έπιστήμη και που χωρίς αυτή γνώσεις κι έπιστήμες δέν θάταν παρά ένας κούφιος φορμαλισμός.

Τό σύνολο ενδιαφερόντων μας είναι στέρα τοποθετημένο τήν ψυχολογική καί παιδαγωγική του αξία αναγνωρίζετε κι εσεις.

Τώρα, τό πιό λεπτό σημείο είναι αναμφισβήτητα τό νά ξεδιαλύουμε τό σύνολο αυτό. Έχουμε εκθέσει τό πρόβλημα. Υπολείπεται νά τό διευκρινίσουμε.

Τό παραδοσιακό Σχολείο διαβεβαίωσε ότι μιιά πρακτική λύση είναι αδύνατη. Ακόμη, συνιστούσε νά αποφεύγουμε, νά παρακάμπτουμε έντεχνα τούτο τό σύνολο. Έκείνο τό παρέκκλιπε κλείνοντας μέ «σύνεση» τίς πόρτες του στην έξω ζωή, καταπιέζοντας τήν ανάγκη έκφρασης του παιδιού, περιορίζοντας τή δραστηριότητα — είτε χειρωνακτική ήταν αυτή είτε διανοητική — στά λίγο πολύ αυθαίρετα σχηματοποιημένα προβλήματα, γιά τά όποια είχε τή λύση από τά πριν.

Έτσι, ούτε ψηλάφηση υπήρχε ούτε ρίσκο.

Κύρος καί πειθαρχία είχαν διασωθεί... άφού χρειάστηκε όμως νά πληγεί άνεπανόρθωτα ή ζωή.

Έμείς μπορούμε νά πλησιάσουμε τά σύνολα αυτά επειδή βρήκαμε ήδη τούς τρόπους γιά νά τά άποσαφηνίσουμε καί νά τά ζήσουμε.

Απέναντι στους μαγαζάτορες, πού από τεχνική άδυναμία είχαν περιορισμένη ποικιλία ειδών, τά σύγχρονα μαγαζιά πλάτυναν τίς πόρτες καί τίς διτρίνες τους, μεγάλωσαν τίς αίθουσες, ξφτιαξαν διαδρόμους, εγκατέστησαν τμήματα καί αναβατήρες, προγραμματίσαν τήν ταξινόμηση, τίς προμήθειες καί τόν έλεγχο. Έτσι, προσφέρουν στον πελάτη όλη τή γκάμα των δυνατοτήτων, πού ανάμεσα τους διαλέγει ό,τι του κάνει. Μόνο νά μήν αφήσει νά τόν θαμπώσει όλη αυτή ή ποικιλία καί νά αποφύγει νά καταποντιστεί σέ επιπολαιότητες καί άεροβασίες.

Έτσι κι έμεις: επιχειρήσαμε μιιά καινούργια ύλική διευθέτηση του σχολείου μας. Φτιάξαμε νέα εργαλεία, προγραμματίσαμε τίς προμήθειες, τήν ταξινόμηση, τόν έλεγχο. Θα πετύχουμε.

Πώς πραγματοποιείται στό σχολείο μας ή παιδαγωγική εκμετάλλευση αυτού του συνόλου ενδιαφερόντων;

Η άνάγνωση των κειμένων, ή διασάφηση στον πίνακα, ή διερεύνηση των ενδιαφερόντων καί ό καταμερισμός των καθηκόντων άπαίτησε 30 μέ 40 λεπτά. Η ώρα πρέπει νά είναι έννιά μέ έννιά καί δέκα. Τίς άλλες μέρες τής έβδομάδας τούτη ή εργασία θα τελειώνει γύρω στις όχτώμισι ή έννιά παρά είκοσι. (Αυτό έξαρτάται ά-

πό τόν αριθμό των κειμένων, από τόν πλοΰτο πού παρουσιάζουν, από τήν ποικιλία τής διερεύνησης). Σύμφωνα μέ τήν τεχνική πού έχουμε εκθέσει στά φυλλάδιά μας, άντλούμε από τό επιλεγμένο κείμενο τή μεγαλύτερη δυνατή παιδαγωγική ώφέλεια: συντακτική άνάλυση, γλώσσα, έτυμολογία, κλίσεις ρημάτων, κλπ.

Πράγματι, τώρα είμαστε στό ξεκίνημα τής δουλειάς. Η ώρα είναι έννιά καί τέταρτο... Τίς άλλες μέρες θα είναι έννιά παρά τέταρτο.

Σύμφωνα μέ μιιά περιοδική σειρά πού γράφεται σέ κάποιο ειδικό πίνακα καθορίζονται οι στοιχειώτες, καθώς καί ό δρισμένος καί έπακριθής τομέας εργασίας του καθένα. Σέ μιιά γωνιά του πίνακα έχουμε γράψει τά ειδικά καθήκοντα τής μέρας, μέ τούς αντίστοιχους υπεύθυνους, έτσι όπως αυτά προέκυψαν από τίς άλλεπάλληλες διερευνήσεις μας στό κείμενο. Η κοινή εργασία έχει τελειώσει στό λεπτό. Άτομα ή διάδες πηγαίνουν στις ιδιαίτερες ασχολίες τους, όχι — όπως είδαμε — άνάλογα μέ τό κέφι τους αλλά σύμφωνα μέ τίς ακριβείς όδηγίες πού τούς δόθηκαν ή πού προέκυψαν από τό πλάνο εργασίας τους.

Στήν εκθεση τής τεχνικής μας συνιστούμε τήν εικονογραφημένη άντιγραφή του κειμένου τής έφημερίδας στό τετράδιο. Έξαιρετική πρακτική, από τήν καθαυτό σχολική άποψη: τό παιδί συνηθίζει νά ξανασκεφτεί καί νά ξαναζει ως ένα δρισμένο βαθμό τό κείμενο τής έφημερίδας, ενώ έξασκεΐται στην καλλιγραφία καί τό δμορφάινει μέ έντυπωσιακά σχέδια. Η άντιγραφή φράσεων καί λέξεων πού τίς είδε νά εκκολάπτονται καί νά χρησιμοποιούνται, πού έμαθε νά τίς αναλύει γραμματικά καί λογικά, σίγουρα κρύβει μεγάλα πλεονεκτήματα. Όστόσο, μετά από κάποιο στάδιο, όταν ή κατοχή τής γλώσσας είναι αρκετά προχωρημένη, ή άντιγραφή αυτή δέν άποτελεί πιιά παρά ένα σχολικό καθήκον μέ τό όποιο ξεμπερδεύει όσο γίνεται πιό βιαστικά καί, κατά συνέπεια, είναι άνώφελο νά συνεχίζουμε τήν πρακτική του.

Η προπαρασκευαστική, ή στοιχειώδης καί ή μέση τάξη άντιγράφει καί εικονογραφεί τό κείμενο. Η εργασία αυτή γίνεται προαιρετικά καί από τούς άλλους μαθητές πού όμως, κατά τή γνώμη μας, έχουν νά κάνουν σπουδαιότερα πράγματα.

Μέχρι τώρα δέν κάναμε διακρίσεις ανάμεσα σέ τάξεις γιαντί αυτή ή ζωτικής έκφρασης καί διερεύνησης εργασία έχει αξία γιά όλους, μικρούς καί μεγάλους. Άρκει, στον καταμερισμό των καθηκόντων, νά επιφορτίζεται ό καθένας άνάλογα μέ τίς ικανότητές

του ενώ, από την άλλη μεριά, οι αρχάριοι μπορούν να φτιάξουν ομάδες με μεγαλύτερους μαθητές για δρισμένες εργασίες κι έρευνες. Η πρακτική μας έδειξε ότι οι μαθητές της προπαρασκευαστικής και στοιχειώδους τάξης ενδιαφέρονται για την επιλογή και την σύνταξη των κειμένων που αποτελούν μέρος της κοινής τους ζωής.

Σε δρισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν τα κείμενα είναι πολύ δύσκολα για κάτι τέτιο, οι μαθητές των δυο αυτών τάξεων αρχίζουν τη μέρα τους φτιάχνοντας ένα ελεύθερο σχέδιο στο τετράδιο. Μόλις κατανεμηθεί ή εργασία στις άλλες τάξεις αποφσιώνομαι σ' αυτούς: ανάγνωση ελεύθερων κειμένων ή από κοινού γράψιμο ενός κειμένου, έτυμολογία, γραμματική, διερεύνηση όπως και για τις άλλες τάξεις, στοιχειοθέτηση στο τυπογραφείο, έναλλακτικά με τό σώμα 24 των πολύ μικρών και τό σώμα 12 της στοιχειώδους τάξης, αντιγραφή και εικονογράφηση του κειμένου, εκτύπωση στη διάρκεια του απογεύματος με σκοπό τη δημιουργία μιας ειδικής για τις δυο αυτές τάξεις εφημερίδας, την «Έκδοση των μικρών».

Σ' αυτό τό διάστημα δυο πρώτες ομάδες έφυγαν για τη δουλειά τους. Έτσι είμαστε πιο ελεύθεροι να ασχοληθούμε με τους μικρούς, σύμφωνα με τις τεχνικές που έχουν προγραμματιστεί για τά νηπιαγωγεία. (Σε δρισμένες περιπτώσεις μπορεί να προβλεφτεί ένας ειδικός εκπαιδευτής.)

Η συλλογική αυτή εργασία της στοιχειώδους και της προπαρασκευαστικής τάξης έχει τώρα τελειώσει. Οι μέν αντιγράφουν, οι δέ εικονογραφούν. Άλλοι στοιχειοθετούν τις άράδες τους. Άλλοι πήγαν να αρχίσουν άμέσως την εργασία τους στη δελτιοθήκη και θα επιστρέφουν στη γραπτή εργασία του πίνακα μετά από λίγη ώρα άλλαγής. Άλλοι αντιγράφουν τον κατάλογο των λέξεων που φτιάχτηκε από κοινού ή κλίνουν ένα ρήμα που ή χρήση του επιβλήθηκε από τό κείμενο. Καθένας ξέρει τί έχει να κάνει και τί χρόνο έχει στη διάθεσή του: αυτό φτάνει.

ΣΤ. Τό σχολείο σέ λειτουργία

Και να τώρα τό εργοστάσιό μας σέ λειτουργία: τάξη, έμβάθυνση, φυσική επιμέλεια, συγκέντρωση, πειθαρχία μέσα στη συνθετότητα και στην ύπηρεσία των ενδιαφερόντων και της λειτουργικής εργασίας.

Άλλά τούτη ή διερεύνηση, τούτη ή πολύ προωθημένη δργάνωση της εργασίας του καθένα μέσα στους κόλπους της συλλογικής δραστηριότητας δέν είναι παρά μία πρώτη δψη της νέας σχολικής τεχνικής. Επιπλέον πρέπει τώρα να μπορέσουν αυτά τα ά να ανταποκριθούν στο καθήκον τους χωρίς πολλά θάσανα, χωρίς υπερβολικά ψηλαφίσματα και με ένα ποσοστό επιτυχίας άρκετό για να δικαιώσει την δρμή τους, να συντηρήσει τον ένθουσιασμό τους.

Η πρώτη αυτή δψη της τεχνικής μας είναι σίγουρα μέσα στις δυνατότητες όλων των σχολείων, όσο παραδοσιακά κι αν είναι. Μπορείτε να δείξετε σ' ένα φτωχό τεχνίτη του χωριού τό σχέδιο μιας εργασίας που τον ενδιαφέρει, που την καταλαβαίνει και για την οποία αισθάνεται ότι έχει τις άπαιτούμενες ικανότητες. Άλλά αν, στη συνέχεια, δέν υπάρχουν οι έγκαταστάσεις και τά άπαραίτητα εργαλεία θα πασατευεί άνώφελα, θα προσπαθει να άναπληρώσει με την καλή του θέληση και την ικανότητά του την τεχνική του φτώχεια. Θα άποτύχει άξιοθρήνητα και θα χάσει, ίσως μία για πάντα, την αυταπεποίθηση και τον ένθουσιασμό του.

Άν τό σχολείο δέν διαθέτει για την εκτέλεση της προγραμματισμένης εργασίας μας άλλο από τά παραδοσιακά εργαλεία, δηλαδή τό τετράδιο και τά έγχειρίδια, τον κοντυλοφόρο και τά γυμνάσματα, θα είναι έξίσου άνίσχυρο με τον ιδεαλιστή μαραγκό. Η βασική μας φροντίδα, που χωρίς αυτή τά σύνολά μας δέν θα ύπήρχαν παρά μονάχα στα χαρτιά, είναι να δα λ θ ο υ - με ά π ό τ ά π ρ ί ν ν ά κ ά ν ο υ μ ε δ υ ν α τ ή τ ή ν ο υ σ ι α σ τ ι κ ή έ ρ γ α σ ι α τ ω ν π α ι δ ι ω ν . Π ά ν ω σ ' α υ τ ή ά κ ρ ι β ώ ς τ ή ν ύ λ ι κ ή και τεχνική δάση στηρίζεται όλο τό εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Άν δέν έχετε ύλικό τυπογραφείου που να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στους σκοπούς για τους όποιους προορίζεται, δέν πρέπει να προγραμματίσετε τη δημιουργία ενός βιβλίου της ζωής του σχολείου ή τη διάδοση μιας σχολικής εφημερίδας. Όστόσο ο πολύγραφος μπορεί ως ένα σημείο να καλύψει τό κενό. Θέλετε δέν θέλετε, είστε ύποχρεωμένοι να μείνετε στο Μεσαίωνα της εκπαίδευσης, με μόνη πρόοδο την αντικατάσταση του φτερού της χήνας από τη μεταλλική πένα.

Άν δέν έχετε βιβλιοθήκη εργασίας, αν δέν έχετε μία άρκετά πλούσια δελτιοθήκη που να επιτρέπει στους μαθητές να βρίσκουν γρήγορα τά ντοκουμέντα που άφορούν τά αντικεί-

μενα για μελέτη, είναι περιττό να μπλεχτείτε με τα σύνολά μας. Οι μαθητές θα απογοητευόταν μπρός στην τεχνική τους αδυναμία κι εσείς θα εκνευριζόσασταν μαζί τους. Τελικά θα κάνετε μια πολύ κακή δουλειά.

Πιο καλά είναι να παραμείνετε στην πρακτική του σχολικού έγχειριδίου παρά να επιχειρήσετε κέντρα ενδιαφερόντων, που για την πραγματοποίησή τους ή τεχνική σας αδυναμία θα αποτελούσε ένα μεγάλο εμπόδιο, μολονότι υποτιμημένο από τους μύστες της μεθόδου.

"Αν δέν έχετε καλά ειδικά εργαλεία, μήν επιχειρείτε να κάνετε χαρακτηριστική σέ λιγόλευοι. Μή δοκιμάζετε κοπτική σέ κόντραπλακέ αν δέν διαθέτετε τά απαραίτητα όργανα. "Αν δέν έχετε ένα μίνιμουμ εργαλείων για ξυλουργείο, σιδηρουργείο ή μηχανουργείο, είναι επικίνδυνο να ρίχνετε τά παιδιά σέ δουλειές όπου κανονικά δέν μπορούν να πετύχουν. Θά ήταν σαν να αναθέτατε σέ ερασιτέχνες να σκάφουν τό περιβάλλο χωρίς τσάπα ή αξίνα' σαν να περιμένατε από τούς μεγάλους μαθητές να κάνουν αποδεικτικά ή δοκιμαστικά πειράματα στή Χημεία και τή Φυσική χωρίς άρκετό και έπαρκώς προσαρμοσμένο υλικό. Θά ήταν προτιμότερο να επιστρέψετε στήν αύστηρά λεκτική εξήγηση του έγχειριδίου, που τουλάχιστο θά σας δώσει — έλλείψει καλύτερου — τήν αυταπάτη της επιστήμης, μέσα από μια τόσο έφησυχαστική όσο και άπατηλή μέθοδο.

"Επιμένουμε επίτηδες στά γεγονότα αυτά, που οι πρακτικοί θά καταλάβουν τή μεγάλη σημασία τους. Πρόκειται για μια επιστροφή σέ υλιστική βάση όλου του εκπαιδευτικού συστήματος. Τό μυστικό της θά αποκαλύψουμε στο τέλος τούτου του μελετήματος. Δέν θά σας πούμε ποτέ «εφαρμόστε τή μέθοδο του ελεύθερου κειμένου» αλλά «προμηθευτείτε τυπογραφικό υλικό για τό σχολείο ή, αν αυτό δέν γίνεται, ένα πολύγραφο με τά απαραίτητα εξαρτήματα». Θά προσανατολίσετε τότε τήν παιδεία σας προς τίς δραστηριότητες που τά εργαλεία αυτά κάνουν δυνατές και για τίς όποιες θά σας δώσουμε όλες τίς υποδείξεις.

Δέν θά σας πούμε «εφαρμόστε τή ζωντανή διερεύνηση με τή μέθοδο των συνόλων ενδιαφέροντος» αλλά «συγκροτείστε μια πλήρη βιβλιοθήκη εργασίας' φτιάξτε και μεγαλώστε τή δελτιοθήκη σας' οργανώστε περιπάτους και επισκέψεις' ενημερώνετε κάθε μέρα τό Λεξικό - ε ύ ρ ε τ ή -

ρ ι ο¹⁶. Τότε φυσικά θά σπάσετε τό τυπικό και νεκρό πλαίσιο των σχολαστικών και άχρηστων τεχνικών».

Δέν θά σας πούμε «κάνετε ενδιαφέροντα τά μαθήματα Φυσικής και Χημείας στήν αποκλειστική βάση των γνοουμένων και των πειραμάτων» αλλά «οργανώστε τά εργαστήρια έρευνας και γνοουμένων, προμηθευτείτε τό αναγκαίο υλικό που θάναυ εύχρηστο για τά παιδιά». Η νέα τεχνική, ή μόνη λογική επιστημονική τεχνική θά εκθρονίσει για πάντα τά πομπώδη και άφηρημένα έγχειρίδιά σας.

Δέν θά σας πούμε «κάνετε χειρωνακτική εργασία» αλλά «οργανώστε μεθοδικά τά εργαστήριά σας». Τότε θά δείτε με τί επισημικότητα θά μεταχειριστούν οι μαθητές σας τά εργαλεία που θά έχετε έτοιμάσει για τήν αποτελεσματική εκπλήρωση των δημιουργικών τους πόθων, για τήν ύλοποίηση των λειτουργικών τους τάσεων.

"Η πνευματική, ήθική και κοινωνική αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσής σας δέν εξαρτάται αποκλειστικά, όπως για πολύ καιρό θέλησαν να μάς κάνουν να πιστέψουμε, από τήν προσωπικότητα του εκπαιδευτικού ή τή μαγική αξία μιας μεθόδου. Είναι αποτέλεσμα του χρησιμοποιούμενου υλικού, της τελειότητας του υλικού αυτού και της τεχνικής οργάνωσης της εργασίας.

"Αν τό τυπογραφείο σας λειτουργεί κακά ή μέτρια, τό αποτέλεσμα είναι ανεπαρκές και δέν ικανοποιεί τά παιδιά που κουράζονται κι εκνευρίζονται. "Αναγκάζεστε να επέμβαινετε, πολλές φορές χωρίς επιτυχία. Και σ' αυτό τό διάστημα παραμελείτε άλλες απαραίτητες δουλειές. "Εκνευρισμός, άταξία, ματαιοπονία.

"Αν ή δελτιοθήκη σας είναι ακόμη υποτυπώδης ή κακοφτιαγμένη, τά παιδιά δέν κατορθώνουν να θρούν τίς πληροφορίες, που χωρίς αυτές, οι προγραμματισμένες εργασίες γίνονται υπόθεση πολυμάθειας, κατώτερης των δυνατοτήτων τους. Κι άλλη κούραση, εκνευρισμός, τσακωμοί, άταξία, χάσιμο χρόνου μαθητών και δασκάλων.

"Εμείς που ζήσαμε τήν κοπιαστική περίοδο των ψηλαφισμάτων, ξέρουμε, για παράδειγμα, τή σημασία που είχε για τό $\epsilon \nu \tau \upsilon \pi \omicron$ $\beta \iota \beta \lambda \iota \omicron \tau \eta \varsigma \sigma \chi \omicron \lambda \iota \kappa \eta \varsigma \zeta \omega \eta \varsigma$ μια φαινομενικά ασήμαντη λεπτομέρεια: τό σύστημα της βιβλιοδεσίας. "Εμείς ξέρου-

16. Βλ. Pour tout classer, έκδ. Ecole Moderne, Κάννες.

με τί ανακούφιση νιώσαμε όταν επιτέλους αποκτήσαμε ένα πρακτικό και απλό δέσιμο.

Τό ίδιο συμβαίνει και μέ όλες τις εργασίες μας. Δέν ξεχνάμε βέβαια ότι τό μαγαζί πού ρίχεται σέ μία ποικιλία ειδών χωρίς νάχει προβλέψει τίς ύλικές θάσεις τής επιτυχίας του πηγαίνει ολοταχώς γιά διάλυση: είναι λειψά εφοδιασμένο μέ αντικείμενα αμφίδολης ποιότητας' οι πωλητές μάταια φάχγουν μέσα στό χάος τών ανεπαρκών ραφιών, τό έλλειμμα είναι τεράστιο λόγω άνυπαρξίας άριθμομηχανής στό ταμείο. Κι έδώ άταξία, έκνευρισμός τών πωλητών, άνώφελες φωνές τών τμηματάρχων, δυσαρέσκεια τών πελατών, γενική καταστροφική ανεπάρκεια.

Άπό τήν άλλη μεριά, μέ τούτο άκριβώς τό τέχνασμα τής ύλικής και τεχνικής όργάνωσης τής τάξης λύνουμε έμεις τό πρόβλημα τής πειθαρχίας. Σήμερα ένα γεγονός είναι σίγουρο άπό ψυχολογική άποψη: αν τό παιδί μπορεί νά άφοσιωθεί σ' αυτό πού όνομάσαμε « λ ε ι τ ο υ ρ γ ι κ έ ς έ ρ γ α σ ί ε ς - π α ι χ ν ί δ ι α », αν άπό τή δραστηριότητά του άντλεί φυσική ίκανοποίηση τής περιέργειάς του, τής ανάγκης του γιά δύναμη, κυριαρχία και ίσορροπία, τότε όλοι οι τροχοί τής μηχανής μας λειτουργούν κανονικά, χωρίς σοδαρές άνωμαλίες. "Αν ύπάρξει καμιά δυσχέρεια, θά όφείλεται στό ότι συνέδη κάτι άπρόβλεπτο, έπειδή κάτι δέν λειτουργήσε ή λειτουργήσε στραβά. "Ας μειώσουμε στό έλάχιστο αυτά τά πιθανά άπρόβλεπτα και δέν θάχουμε πιά νά στενοχωριόμαστε παρά μέ μερικές παρεξηγήσεις πού προέρχονται άπό τήν έλλειψη ίσορροπίας τών παιδιών, έπειδή κανονικά έχουν περισσότερη ανάγκη άπό καθαρό άέρα, ύγιεινή τροφή και φυσιολογικές φροντίδες παρά άπό σχολικές ύποχρεώσεις.

Σ' όλες αυτές τις παρατηρήσεις, ό ρόλος τής τεχνικής επιτηδειότητας και τής παιδαγωγικής ίκανότητας του δασκάλου, χωρίς νάναί άμελητέος, περιορίζεται αισθητά. Τό παραδοσιακό σχολείο ζητάει πάρα πολλά άπό τό δάσκαλο, λιγότερα ώστόσο — κι αυτό είναι τό πιό σοδαρό — στόν τομέα τής τεχνικής παρά στόν τομέα τών προσωπικών και ψυχικών ίκανοτήτων, πού δέν έξαρτάται πάντα άπό τόν ίδιο νά διαθέτει ή νά άποκτήσει: ήρεμία, εϋθύτητα, προσωπικό κύρος, διαίσθηση, ύπακομή, αυτοκυριαρχία, αυταπάργηση, άφοσίωση και... άγάπη! Καθώς λοιπόν οι δάσκαλοι είναι άνθρωποι πού, κατά συνέπεια, δέν μπορούν νά διαθέτουν παρά έντελώς έξαιρετικά όλες αυτές τις ιδιότητες πού κρίνονται ουσιώδεις, όλο τό παιδαγωγικό σύστημα καταρεί, οι άνίσχυροι δάσκαλοι ά-

ποκάμουν και τελικά καταλήγουν νά υίοθετούν τήν πρακτική τής καθημερινής ρουτίνας, πού είναι τό χειρότερο...

Έπειδή θέλουμε νά οικοδομήσουμε άποτελεσματικά και στέρεα ξεκινώντας άπό τήν πραγματικότητα, άναζητούμε εργαλεία, τεχνικές και μία όργάνωση πού νά επιτρέπει τό μάξιμουμ τών παιδαγωγικών άποτελεσμάτων, μέ δασκάλους πού νά μένουν στά ανθρώπινα μέτρα. Δασκάλους πού μπορούν νά χάγουν σέ πολλές περιπτώσεις τήν ήρεμία τους, πού δέν διαθέτουν πάντα άρκετή ύπομονή, πού δέν έχουν καμιά έξαιρετική ίκανότητα, πού σίγουρα ξέρουν νά άφοσιώνονται αλλά πού τόν περισσότερο καιρό είναι άνίκανοι νά φτάσουν στήν επικοινωνία και τήν άγάπη. Δέν πρόκειται έδώ νά άποδώσουμε τή χειρότερη δυνατή εικόνα τών σημερινών δασκάλων αλλά νά τοποθετηθούμε άπέναντι στά πραγματικά δεδομένα. Τά έξαιρετικά όντα, πού δέν ύποτιμάμε καθόλου τήν άκτινοβολία τους, θά τά καταφέρουν όπωσδήποτε καλύτερα. Θέλουμε όμως νά πάψουμε νά ύπολογίζουμε στό έξαιρετικό και τό ύποθετικό, γιά νά όδηγήσουμε τήν παιδαγωγική τεχνική στά αληθινά μέτρα του ανθρώπου.

Μέσα στά πλαίσια αυτού άκριβώς του σκοπού, πού άπέναντί του δέν είναι δυνατό νά μείνει άδιάφορη ή μάζα τών εκπαιδευτικών, άντιστρέψαμε τά δεδομένα του προβλήματος: φτιάξαμε ένα πλαίσιο, ένα ύλικό, μία τεχνική χρήσης, μία όργάνωση τής εργασίας πού θά επιτρέψουν στά παιδιά νά αυτοδημιουργηθούν καλύτερα, όσο λίγο κι αν τά ύποδοηθεί ό δάσκαλος, άρκεί νά μή τά έννοχλεί στις ψηλαφητές δοκιμές και τις έρευνές τους.

Ο σύγχρονος γιατρός πείθεται όλο και περισσότερο γιά τήν καθοριστική σημασία του περιβάλλοντος στή ζωή, τήν έξέλιξη και τις αντιδράσεις τών ατόμων. Στήν προετοιμασία αυτού άκριβώς του λειτουργικού παιδαγωγικού περιβάλλοντος έχουμε άφοσιωθεί. Πέρα άπό θεωρητικές φλυαρίες, ή επιτυχία τών επιτευγμάτων μας μάς επιβεβαιώνει τή μεγάλη άποτελεσματικότητα τής μεταρύθμισης πού έπιχειρήσαμε.

"Αν έξαιρέσουμε τις Δευτέρες κι αν όλα πηγαίνουν κανονικά, ή προετοιμασία του κειμένου και, στή συνέχεια, ή διερεύνηση γιά τήν προετοιμασία και τό μόρασμα τής δουλειάς φτάνει μέχρι τις έννιά παρά είκοσι περίπου. Ένώ οι δυό μεγάλες ομάδες πού σχηματίστηκαν άρχίζουν τήν έλεύθερη εργασία τους, άπασχολούμαι πιό συστηματικά μέ τήν προπαρασκευαστική και τή στοιχειώδη

τάξη. Προετοιμασία κι έκμετάλλευση του κειμένου απαιτήσαν ένα ακόμη ημίωρο κι έτσι η ώρα πήγε έννιά και δέκα.

Ποιά είναι τή στιγμή αυτή ή φυσιογνωμία του σχολείου μας;

—Πέντε μεγάλοι μαθητές στοιχειοθετούν με την κάσα των 10.

—Τέσσερις μαθητές από την προπαρασκευαστική και τή στοιχειώδη στοιχειοθετούν τό κείμενο των μικρών με την κάσα των 12 ή των 24 ή μερικές φορές με συνδυασμό και των δύο.

—Τό μεγαλύτερο μέρος των παιδιών τής προπαρασκευαστικής και τής στοιχειώδους αντιγράφει τό κείμενο ή εκτελεί τίς συμπληρωματικές εργασίες πού απαιτούνται.

—Δυό μαθητές του μέσου τμήματος φτιάχνουν ένα σχέδιο για χαρακτηριστική σέ λιγόλευμο πού θά εικονογραφήσει τό κείμενο τής μέρας.

—Ο υπεύθυνος τής δελτιοθήκης, με τή βοήθεια των μαθητών πού είναι επιφορτισμένοι μ' αυτό, δγάζει από τά κλασέρ τά ντοκουμέντα για τή μελέτη των θεμάτων του συνόλου.

—Ο Ζοζέφ έχει νά κάνει μία διάλεξη απόψε: «Η θέρμανση μέσα από τους αιώνες». Σέ μία γωνιά του τραπεζιού, πίσω από μία στοίβα βιβλία και δελτία, σοβαρός σάν ακαδημαϊκός, ρίχνει μία τελευταία ματιά στο όριστικό κείμενο τής δμιλίας του. Βιάζεται γιατί θέλει ακόμα νά γράψει τό κείμενο στή μηχανή και νά εκθέσει πριν τό μεσημέρι στά ειδικά πανώ τά ντοκουμέντα πού θά συμβουλευτούν οι μαθητές για νά πληροφορηθούν από πριν τά αντικειμενικά στοιχεία τής διάλεξης.

—Δυό μαθητές πήγαν στο χωριό. Θέλουν νά ξεσηκώσουν από τά αετώματα των παλιών σπιτιών τίς παραστάσεις, τίς χρονολογίες και τίς επιγραφές, πού είναι απαραίτητες για μία εργασία πού ετοιμάζουν.

—Άλλοι ασχολούνται με τά αυταδιορθωτικά δελτία.

Η χειρωνακτική εργασία αναβάλλεται κατά προτίμηση για τό απόγευμα. Ωστόσο τίποτα δέν εμποδίζει όσους μαθητές θέλουν νά πάνε άμέσως στο εργαστήρι τους, για νά αρχίσουν ή νά συνεχίσουν τήν εργασία πού τους ενδιαφέρει ή πού είναι γραμμένη στο πλάνο εργασίας τους.

Άλλά τί κάνει ό δάσκαλος μέσα σ' όλα τούτα; Προς τό παρόν βοηθάει τους μαθητές των δύο πρώτων τάξεων, πού δέν κατέχουν ακόμη ικανοποιητικά τό μηχανισμό τής ανάγνωσης, νά διαβάσουν τό κείμενο του πίνακα. Έπειτα βοηθάει τίς ομάδες ή τά άτομα στην εργασία τους. Τονίζουμε: **θ ο η θ ά ε ι** και **δχι** ελέγχει

ή άπειλει ή επιπλήττει ή τιμωρεί. Έπιβλέπει κι επιθεωρεί τήν εργασία στο τυπογραφείο, βοηθάει κάποια στιγμή στή στοιχειοθέτηση έναν αρχάριο πού κοπιάζει πολύ σ' αυτή τή δουλειά με τήν δποία δέν είναι ακόμη άρκετά εξοικειωμένος. Βοηθάει στήν επιλογή των ντοκουμένων τής δελτιοθήκης και δίνει μερικές προκαταρκτικές συμβουλές για τή χρήση τής. Κάθεται μία στιγμή κοντά στον δμιλητή για νά εξετάσουν μαζί ένα λεπτό σημείο, κρίνει κάποιο ποίημα πού μόλις του έφερε ένας μαθητής, δίνει εξηγήσεις σέ μερικές ομάδες τής μέσης τάξης ή του δεύτερου κύκλου σέ ζητήματα μαθηματικών και φυσικής.

Σίγουρα δέν του λείπει ή άπασχόληση και, αντίθετα από τό δάσκαλο του παλιού σχολείου, κάθεται πολύ σπάνια. Άλλά, από τήν άλλη μεριά, δέν γνωρίζει πιά τήν πλήξη. Οι ώρες περνούν και περνούν έντεκα χωρίς κανείς νά τό καταλάβει. Τό τυπογραφικό μπλόκ των μεγάλων είναι έτοιμο στο πιεστήριο και τό πρώτο δείγμα έχει παρθεί, θαυμαστεί, διορθωθεί. Τό μπλόκ των μικρών έχει κι αυτό τελειώσει και περιμένει νά ελευθερωθεί τό τυπογραφείο. Μερικοί μαθητές, ίκανοποιημένοι, διαγράφουν κιάλας με κόκκινο μολύδι από τό πλάνο εργασίας τους τίς δουλειές πού έχουν τελειώσει. «Όλοι έχουν, πριν άπ' όλα, εργαστεί καλά και καθένας φεύγει εύχαριστημένος. Από τήν άλλη μεριά, οι μαθητές δέν φεύγουν πιά από τό σχολείο όπως άλλοτε, με ένα στεναγμό άνακούφισης και μία νευρική αντίδραση από μάχες και κραυγές. Όπωςδήποτε δέν ισχυριζόμαστε ότι τό παιδί είναι θλιμμένο πού αφήνει τό σχολείο του: ξέρουμε ότι πεινάει κι έχει άνάγκη από ήλιο και άσκηση. Δέν δρισκόμαστε όμως πιά μπρός στην εύφλεκτη σκανδάλη ενός οργανισμού καταπιεσμένου για μεγάλο χρονικό διάστημα. Από τό θέμα τής εξόδου ενός σχολείου μπορεί κανείς νά κρίνει τό επίπεδο τής λειτουργικής του οργάνωσης.

Συμβαίνει και σέ μας νά καθυστερούν τά παιδιά σέ μία δουλειά πού θέλουν νά φέρουν σέ πέρας: νά χαράξουν τό λιγόλευμο, νά τελειώσουν μία διάλεξη, νά καλλωπίσουν ένα αντικείμενο και ίσως, ακόμα, νά φτιάξουν στα γρήγορα μερικά δελτία για νά προχωρήσουν τό πλάνο εργασίας... Όλα αυτά είναι δόλοτελα φυσικά.

Άκόμα και τό παιδί πού φεύγει στίς έντεκα με θόρυβο από τό σχολείο δέν ξεκόβει άπόταμα από ένα τυπικό και λογικό ρυθμό ζωής για νά ξαναβυθιστεί στή γύρω πραγματικότητα. Η σύνθετή μας αντίληψη για τό σχολείο τό συνοδεύει και τό διατρέχει. Ωστόσο δέν υπάρχουν ούτε γραψίματα ούτε μαθήματα ούτε κείμενα για

ἀποστήθιση. Ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου εἶναι ἐνωματωμένη στή ζωή του: θέλει νά μεταφέρει στό σχολεῖο τόν ἀπόηχο ὁποιοδήποτε πράγματος τό ἐντυπωσιάζει ἢ τό συνταράζει στήν οἰκογένεια, τή φύση, στίς ἐργασίες τῶν ἀνθρώπων, στό θόρυβο τῶν μηχανῶν. Φέρνει, ὅ,τι βρίσκει καί τό θεωρεῖ ἰκανό νά ἐξυπηρετήσῃ μέ ὁποιοδήποτε τρόπο τή σχολική ἐργασία: ντοκουμέντα ἢ φωτογραφίες γιά τή δελτιοθήκη· πέτρες ἢ ἀντικείμενα γιά τό μουσεῖο· κάποιο παλιό ἐργαλεῖο πού μπορεῖ νά ἐπισκευαστεῖ γιά τό ἐργαστήρι· ξύλα γιά τό ξυλουργεῖο. Τό σχολεῖο βρίσκεται πραγματικά στό κέντρο τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν. Νά ἡ πιά ὁμορφιά καί πιά ριζική κατάκτησή μας.

Ζ. Τό ἀπόγευμα

Τό μάθημα, ξαναρχίζει στή μία τό μεσημέρι.

Ἀρχίζει ἀμέσως ἡ δραστηριοποίηση, ἀφοῦ ὁ καθένας ξέρεי τί ἔχει νά κάνει.

Ἀπό τή μία ὡς τίς δύο καί τέταρτο οἱ μαθητές ἐπιδίδονται κατά προτίμηση στίς χειρωνακτικές ἀσχολίες, χωρίς ὥστόσο αὐτό νά τοῦς εἶναι ὑποχρεωτικό. Ἡ ὁμάδα πού πρέπει νά τυπώσει τό κείμενο τῶν μεγάλων κάνει τή δουλειά της μέσα σέ 20-30 λεπτά τῆς ὥρας περίπου γιά 80 ἀντίτυπα. Ἡ ὁμάδα τῶν μικρῶν τυπώνει ἀμέσως μετά τό δικό της κείμενο σέ 50 ἀντίτυπα καί σέ διάρκεια μιᾶς ὥρας περίπου. (Οἱ ὁμάδες αὐτές καθορίζονται τό πρωί, σύμφωνα μέ μιᾶ αὐτόματη περιοδικότητα τοῦ ρόλου τους). Ὅρισμένοι μαθητές, ἂν τό ἐπιτρέπει ἡ ἐποχή, ἐργάζονται στόν κήπο. Ὁ ὑπεύθυνος φροντίζει τά ζῶα τοῦ συνεταιρισμοῦ. Τά ἐργαστήρια εἶναι ιδιαίτερα ζωηρά, πράγμα πού δέν ἐμποδίζει μερικούς πεισματάρηδες «διανοούμενους» νά φτιάχνουν δελτία. Μιά ὁμάδα μικρῶν ἐγκαταστημένων γύρω ἀπό ἕνα χαμηλό τραπέζι πού πάνω του τοποθετοῦνται μπογιές καί πινέλα, φτιάχνει κάποιο σχέδιο ἢ εἰκονογραφεῖ τό κείμενο τῆς ἐπομένης.

Χάρη στήν τελειοποίηση — σχετική ἀκόμα, παρόλα αὐτά — τοῦ ὕλικου μας, ἡ παρουσία τοῦ δασκάλου δέν εἶναι σέ καμιά περίπτωση μόνιμα ἀπαραίτητη. Ὁ δάσκαλος βοηθάει ὅποιον ζητήσει τή συνδρομή του. Ἐκτός θέβαια, ἂν ἀπό προσωπικό κέφι, μερικές φορές, κάθεται νά φροντίσει μιᾶ πολυτελή ἐκτύπωση στό τυπογραφεῖο, νά ἐπεξεργαστεῖ ἕνα ἀντικείμενο πού φτιάχτηκε μέ

χειρωνακτική ἐργασία, νά παίξει μουσική... Σίγουρα αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπό τίς ἱκανότητες του καί τά προσωπικά του γούστα.

Ἀνάμεσα στίς δύο καί τέταρτο καί τίς τρεῖς παρά τέταρτο διαθέτω ἕνα ἡμίωρο πού ἔχω θαφτίσει «τρυποφράχτη» καί τό μεταχειρίζομαι κατά διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες.

Ἔχουμε ἤδη πει ὅτι ἂν ὁ μηχανισμός μας ἦταν ὅσο ἔπρεπε προηγημένος, ἂν τό κοινωνικό καί οἰκογενειακό περιβάλλον εἶχε κατανοήσει ἐπαρκῶς τίς πραγματικές ἀνάγκες τῆς παιδαγωγικῆς μας, οἱ μαθητές θά μᾶς ἔδειχναν τήν ἴδια ἐμπιστοσύνη πού δείχνει τό μικρό παιδί στή μάνα του. Αὐτό πού δέν δέχεται τό παιδί σήμερα, τούτη τήν ἐβδομάδα ἢ ἀκόμα τούτη τή χρονιά θά τό μάθει ἀργότερα. Τό οὐσιαστικό εἶναι πῶς τό ἄτομο μεγαλώνει, πλουταίνει, δυναμώνει σωματικά, πνευματικά, ἠθικά καί ψυχικά, πῶς ἐδραιώνει λογικά καί δυναμικά τήν προσωπικότητά του. Ὅλα τά ἄλλα θά ἔρθουν σάν συμπλήρωμα.

Δυστυχῶς ὅμως, εἴμαστε ἀκόμη μακριά ἀπό τό ἰδανικό μας! Στήν πράξη, μπορεῖ νά ἐκδηλωθοῦν ὀρισμένες καθυστερήσεις, μερικά κενά στήν ἐκμάθηση βασικῶν τεχνικῶν ἢ γνώσεων πού θεωροῦνται ἀπαραίτητες: στήν ἀνάγνωση, τή γραφή, τήν ἀριθμητική, τή φυσικοχημεία, τήν ἱστορία, τή γεωγραφία. Οἱ καθυστερήσεις καί τά κενά αὐτά ὑπάρχουν μόνο σέ σχέση μέ ὀρισμένες ἐξωτερικές νόρμες πού, γιά νά κυριολεκτήσουμε, δέν θίγουν τίς παιδαγωγικές μας τεχνικές. Ἀλλά δέν παύουν νά εἶναι κενά, πού ἔχουμε συμφέρον νά καλύψουμε. Πολύ περισσότερο, ὅταν μπορεῖ νά προέρχονται ἀπό ὀρισμένες ἀτέλειες τοῦ ὕλικου ἢ τῆς ὀργάνωσής μας: ἂν διαθέτουμε ἕνα ἐξαιρετικά περιορισμένο ἐπιστημονικό ὕλικό, θά πρέπει ὁπωσδήποτε νά καλύψουμε τήν τεχνική ἀδυναμία ὡς πρός τήν πραγματοποίηση τῆς ἀληθινῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας μέ μιᾶ πέρα γιά πέρα λυπηρῆ ἐπιστροφή στίς παλιές θεωρητικές καί ἐπεξηγηματικές μεθόδους. Ἄν μᾶς λείπουν τά ντοκουμέντα γιά μιᾶ ζωντανή ἱστορία καί ἂν τά προγράμματα ἐξακολουθοῦν νά ἀπαιτοῦν ἀπό μᾶς μιᾶ τυπική ἀντιπαιδαγωγική διδασκαλία, θά χρειαστεῖ νά δοκιμάσουμε ἕνα λεκτικό γιατροσόφι πού δέν πρόκειται νά ξεγελάσει κανέναν — οὔτε καί τά ἴδια τά παιδιά.

Πράγματι, τοποθετοῦμε τίμια καί τοῦς ἴδιους τοῦς μαθητές ἀπέναντι στίς πραγματικές καταστάσεις πού μᾶς ἀναγκάζουν ἐνδεχόμενα νά ἐπιστρέψουμε σέ ξεπερασμένες πρακτικές. Δέν προσπαθοῦμε νά ἐξωραίσουμε μέ κίβδηλα χρώματα πρακτικές πού δέν εἶναι σύμφωνες μέ τίς δικές μας μεθόδους ἐργασίας. Δέν ἐπιζητοῦ-

με φτηνές δικαιολογίες, με κίνδυνο να επιφέρουμε στο σύνολο της δραστηριότητας μιιά σύγχυση που θά ήταν θανάσιμη αλλά λέμε: «Γι' αυτούς και γι' αυτούς τούς λόγους που είναι ανώτεροι των δυνάμεών μας» — και που τούς εξηγούμε — «πρέπει να μελετήσετε τὰ τάδε κείμενα, να εφαρμόσετε αυτούς τούς κανόνες...». Τὰ παιδιά θά κάνουν με περισσότερη ευχαρίστηση μιιά τέτια άφυσική προσπάθεια όταν τούς ζητηθεί έτσι. Τό πνεύμα της εκπαίδευσής μας δέν θά θιχτεί καθόλου.

Η χρήση του ήμίωρου «τριποφράχτη» θά ποικίλλει ανάλογα με τίς περιστάσεις: εξήγηση σε μιιά ή περισσότερες ομάδες μιιάς μαθηματικής ή επιστημονικής έννοιας που αναφέρεται στο πρόγραμμα και άρα έχει μεταφερθεί στο γενικό πλάνο αλλά που ή τακτική μας δραστηριότητα δέν επέτρεψε να μελετήσουμε περισσότερο μεθοδολογικές ύποδείξεις για όρισμένα μαθήματα του δεύτερου κύκλου: τυπική ιστορία και γεωγραφία.

Μπορούμε να έχουμε μιιά καθορισμένη χρήση του ήμίωρου αυτού ή να τό χρησιμοποιούμε ανάλογα με τίς ανάγκες. Αυτό έξαρτάται από τήν τελειότητα της όργάνωσής μας, από τίς απαιτήσεις του περιβάλλοντος και άκόμα από τήν ικανότητα του δασκάλου, τήν έξυπνάδα και τίς δυνατότητες των μαθητών.

Η ελεύθερη εργασία συνεχίζεται για τούς μαθητές που δέν περιλαμβάνονται στις ομάδες όπου άπευθύνεται αυτού του είδους ή διδασκαλία.

Στίς τρεις τό άπόγευμα — μετά τό διάλειμμα — τελειώνει ή ελεύθερη εργασία της, άς πούμε, μάλλον σύνθετης δραστηριότητας που έχει προγραμματιστεί και προετοιμαστεί από τή μεθοδική όργάνωση της σχολικής ζωής.

Η τελευταία ώρα στο σχολείο είναι συνήθως ή πιό κοπιαστική και εκείνη που γεμίζει πιό δύσκολα, έξαιτίας της άμοιβαίας κούρασης που πολλαπλασιάζει τὰ συμπτώματα άφηρημάδας, άνυπακοής και λαθών από τή μιιά μεριά, τιμωριών και άδικίας από τήν άλλη.

Εμείς, αντίθετα, τούτη τήν ώρα θά τήν κάνουμε μιιά από τίς πιό συναρπαστικές της μέρας. Θά είναι λιγάκι... έπως τὰ θράδια στο σπίτι, ή στιγμή που, άφου τὰ καθημερινά καθήκοντα έχουν τελειώσει, ξαναβρίσκονται όλοι μαζί στο ίδιο δωμάτιο πριν πάνε για ύπνο. Λένε τότε τί έκαναν στή διάρκεια της μέρας. Άφηγούνται τὰ σημαντικά γεγονότα, έπισκοπούν τίς εργασίες που έγιναν. Σκέφτονται αυτούς που λείπουν. Συμβουλευονται γονείς

και παιπουδες ή άκουν τήν αφήγηση κάποιας συναρπαστικής ιστορίας.

Είναι ό,τι άκριβώς κάνουμε κι εμείς.

Μαζευόμαστε όλοι στο κοινό δωμάτιο: τό πρώτο ήμίωρο, από τίς τρεις ως τίς τρεις και μιισή περίπου, άφιερώνεται στο σύντομο άπολογισμό των έργασιών της μέρας.

Στήν αρχή, μοίρασμα των φύλλων από τίς ομάδες που τὰ τύπωσαν τό άπόγευμα. Τά φύλλα αυτά θά ένσωματωθούν στο βιβλίο του κάθε μαθητή. Άν τό φύλλο πρέπει να τυπωθεί και στήν πίσω σελίδα τήν άλλη μέρα, οι τυπογράφοι άρκουονται στο να δείξουν τό έργο τους και να διαβάσουν τό κείμενο.

Άς δούμε τώρα τόν πρωινό μας πίνακα, που πάνω του είναι γραμμένες οι λεπτομέρειες του συνόλου:

α) Σέ τί σημείο βρίσκεται ή κατασκευή της μπομπάρδας; Σήμερα τό άπόγευμα φέραμε τήν κουφοξυλιά αλλά ή μπαμπάρδα δέν θάναί έτοιμη πριν από αύριο.

β) Τηλέφωνο μέ σύρμα και ταχύτητα ή χρο: Όλα είναι έτοιμα. Ραντεβού αύριο, τήν ώρα του «τριποφράχτη», για τό δημόσιο πείραμα.

γ) Άρδευση διά μέσου των αίωνων: Ό υπεύθυνος έχει φτιάξει μιιά σύντομη περιληψη που τή διαβάξει. Κοιτάζουμε μαζί τὰ σχολιασμένα ντοκουμέντα. Ό δάσκαλος διαβάξει δυό δελτία που παρουσιάζουν ένδιαφέρον.

δ) Πίεση του νερού: Δέν έχει τελειώσει ακόμα. Πρέπει να εργαστούμε και αύριο. Θά έτοιμάσουμε κι ένα δημόσιο πείραμα, που θά προαναγγείλουμε.

ε) Έξέλιξη του τηλεφώνου στο πέρασμα των χρόνων: Ό υπεύθυνος διαβάξει μιιά σύντομη έκθεση και δηλώνει ότι θέλει να κάνει μιιά διάλεξη πάνω σ' αυτό τό θέμα.

Εγώ ό ίδιος, για να συμπληρώσω όλα τούτα, έφαξα να θρω ένα ένδιαφέρον κείμενο ή ποίημα, που τό διαβάξω. Ένας δίσκος μέ τραγούδια, που ανταποκρίνεται στα βασικά ένδιαφέροντά μας και ύποδεικνύεται από τό γενικό πλάνο των συνεταρικών μας συνόλων, κλείνει τούτη τήν άνασκόπηση των έργασιών.

Η άνασκόπηση και οι άνακοινώσεις αυτές μπορούν ναναί περισσότερο ή λιγότερο έκτενείς. Άν δέν έχουμε καιρό να τά έξετά-

σοιμε δλα, αφήνουμε μερικά πράγματα για την άλλη μέρα. "Η, αν ξέρουμε ότι η διάλεξη θα είναι σύντομη, μπορούμε να δανειστούμε λίγο χρόνο από το επόμενο ημίωρο, με την υποχρέωση να τον «επιστρέψουμε». Πρόκειται εδώ για ζήτημα ισοροπίας, που κάθε δάσκαλος μπορεί να ρυθμίσει. Σάν τή μάνα που αναγγέλλει «είναι άργά... θα συνεχίσουμε αύριο».

Ξέρουμε πώς η τεχνική του τυπογραφείου στο Σχολείο έχει σαν κύριο πλεονέκτημα το ότι επιτρέπει να γίνεται απλά, πρακτικά, μόνιμα και φτηνά η αλληλογραφία ανάμεσα σε γαλλικά και ξένα σχολεία. Ένα σχολείο — του ίδιου περίπου επιπέδου και σύνθεσης με το δικό μας — είναι ο τακτικός μας αλληλογράφος, που μας στέλνει τρεις φορές την εβδομάδα ένα πακέτο τυπωμένα φύλλα, αρκετά για όλους τους μαθητές. Τα φύλλα αυτά, μέρα με τη μέρα φτιάχνουν το βιβλίο της ζωής του σχολείου - αλληλογράφου, που συμπληρώνει θαυμάσια το βιβλίο της ζωής του δικού μας σχολείου. Επιπλέον, καθένας από τους μαθητές μας έχει στο σχολείο - αλληλογράφο έναν προσωπικό αλληλογράφο στον οποίο γράφει και ο οποίος του απαντά και ανταλλάσσει μαζί του εικόνες, παιχνίδια, φωτογραφίες ή, μερικές φορές, ακόμα κι επισκέψεις. Τέλος έχουμε τα σχολεία - αλληλογράφους — γαλλικά και ξένα — που κάθε μήνα μας στέλνουν τη «Σχολική εφημερίδα» τους, ανταλλάσσοντας την με τη δική μας¹⁷.

Διαβάζουμε λοιπόν, όπως είναι φυσικό, τα έντυπα, σιωπηρά στην αρχή κι έπειτα με δυνατή φωνή, έτσι όπως από καιρό σε καιρό διαβάζουμε τα δικά μας κείμενα. Συζητάμε. Σημειώνουμε στην άτζέντα τις προτάσεις που προκύπτουν από τούτη την ανάγνωση, τις εργασίες που αυτή υπαγορεύει. Θα υπάρχουν ερωτήσεις που πρέπει να υποβληθούν, αποστολές που πρέπει να γίνουν. Όλα αυτά σημαίνουν δουλειά και μάλιστα δουλειά ενδιαφέρουσα και ζωντανή, που αρκεί να την ενσωματώσουμε μεθοδικά στον κύκλο του συνόλου μας.

Ίσως ακριβώς κανείς ότι τούτη η ώρα είναι παραφορτωμένη. Αυτό εξαρτάται από τις μέρες και την εργασία. Ο πλοῦτος των ενδιαφερόντων και η ποικιλία των πραγματοποιήσιμων σχεδίων δεν είναι ποτέ ελάττωμα. Είναι καλύτερα να χει κανείς πολλά να κάνει — αρκεί να διαλέγει συνειδητά — από το να μή ξέρει με τί

17. Σε σχέση με την τεχνική αυτή, βλέπε περισσότερες λεπτομέρειες στο BEM, αρ. 50 - 53, Les Correspondances scolaires.

να καταπιαστεί, στη διάρκεια μαθημάτων ή ασκήσεων άχρωμων και χωρίς αντιδράσεις.

Όσο στήν πράξη το πράγμα προχωρεί. Δυό φορές την εβδομάδα συνταμιεύουμε τον απολογισμό μας για να αφιερώσουμε περισσότερο χρόνο στην ανάγνωση των φύλλων μας και των φύλλων των αλληλογράφων μας, καθώς και των σχολικών εφημερίδων που λάβαμε. Κάθε δεύτερη Τετάρτη γράφουμε στους αλληλογράφους μας' ο καθένας είναι ελεύθερος να γράψει το γράμμα του όπως και δ,τι ώρα θέλει.

Μένει το τελευταίο ημίωρο, από τις τρεις και μισή ως τις τέσσερις.

Στήν αρχή απαντήσεις στις ερωτήσεις των παιδιών που γράφτηκαν στην άτζέντα και για τις όποιες μιλήσαμε πιο πάνω. Στιγμική συναρπαστική για όλους αλλά ιδιαίτερα για κείνους — μικρούς και μεγάλους — που ξκαναν ερωτήσεις. Πρέπει βέβαια να είμαστε σε θέση να απαντήσουμε.

Αρχικά θα πρέπει να αποκλείσουμε από την πρακτική αυτή, τη συνήθεια — που στα παραδοσιακά σχολεία θα ήταν φυσιολογική — να στήνουν τα παιδιά με τις ερωτήσεις τους παγίδες στο δάσκαλο, για να τον δούν με κακόδουλη ευχαρίστηση να βουβαίνεται. Θα αποσοθήσετε άμέσως αυτή την τάση, εκφράζοντας την ταπεινοφροσύνη σας, τη σχετικότητα της γνώσης σας, ενώ, από την άλλη, θα μετριάσετε την εντύπωση τούτης της ανθρώπινης δμολογίας, δηλώνοντας τις δυνατότητες που έχετε να πάρετε πληροφορίες σχετικά με τα σημεία για τα οποία δεν βρίσκετε άμέσως την απάντηση. Τότε το παιχνίδι θα είναι καθαρό: ακόμα μία φορά θα κάνετε σαν τη μάνα που λέει τίμια δ,τι ξέρει και επιφυλάσσεται για δ,τι άγνωστ δλότελα ή μερικά. Μόνο που δεν θα πρέπει να σταματήσετε σε τούτη την άγνοια. «Θά φάξουμε, πείτε, στη δελτιοθήκη, στο μεγάλο μας λεξικό, σ' ένα βιβλίο που νομίζω πως έχω και αύριο θά έχουμε την απάντηση... Μά ίσως θά μπορούσε να μας βοηθήσει ο τάδε...» Αν του ζητούσαμε να έρθει στο σχολείο να μας κάνει μία δμιλία για τα ταξίδια του... Αν πηγαίναμε να ρωτήσουμε τον τάδε τεχνίτη στο χωριό, που είναι δπωσδήποτε ενημερωμένος;... Μήπως οι αλληλογράφοι μας μπορούν να μας πληροφορήσουν για τό δένα έρώτημα; Θα τους γράψουμε...» Αν άπευθυνόμαστε στην ύπηρεσία πληροφοριών μιας εφημερίδας για τό τάδε ζήτημα που είναι ιδιαίτερα λεπτό;

Είναι τέτια ή ποικιλία τών λύσεων πού προσφέρονται και δι-
νον τήν προοπτική μιās τόσο ενδιαφέρουσας έργασίας, ώστε θά
τίς γράψουμε και αυτές στόν κύκλο του συνόλου μας. Δέν
επιδιώκουμε καθόλου νά ξεφύγουμε από τίς ερωτήσεις αλλά νά τίς
χρησιμοποήσουμε πρός όφελος του κοινού μας πλουτισμού.

Μερικές φορές γίνονται ενοχλητικές ερωτήσεις. Σ' αυτές θά
άπαντάμε πάντοτε μέ τή μεγαλύτερη εϋθύτητα. "Αν τυχόν διακρι-
νετε ήθική ή πολιτική άδυναμία νά άπαντήσετε σ' αυτές, μή προσ-
παθήσετε νά τίς ρίξετε στό ποτάμι γιατί ή δξύνεια τών παιδιών
θά άποκαλύψει γρήγορα τήν πονηριά σας και αυτό πού θά ζημιω-
θει θά είναι όλη ή εκπαιδευτική πρακτική. "Απλά και μόνο πείτε:
«Δέν μπορώ νά άπαντήσω σ' αυτή τήν ερώτηση γιατί ίσως μου
δημιουργήσει φασαρίες. Ξέρετε ότι ούτε λέμε ούτε κάνουμε όλα
όσα θέλουμε...»

Αυτό όμως είναι μία πολύ σπάνια περίπτωση.

Όσοτόσο εκείνο πού πρέπει νά αποφύγετε είναι τό νά εκφυλι-
στεί αυτή ή ώρα τών ερωταποκρίσεων σέ μία άσκοπη φλυαρία,
έξαιτίας τής τάσης τών μαθητών νά συσσωρεύουν ερωτήσεις επί ε-
ρωτήσεων όσο δέχονται άπαντήσεις. Γι' αυτό, συμπεριφερθείτε
όπως ό πρόεδρος μιās δημόσιας συγκέντρωσης: περιοριστείτε αυ-
στηρά στις ερωτήσεις πού είναι γραμμένες στην άτζέντα. Οι πε-
ρίεργοι άς γράφουν τίς ερωτήσεις τους για τήν άλλη μέρα.

Η ώρα αυτή είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη ανάλογα μέ τίς μέ-
ρες και ανάλογα, άκόμα, μέ τή φύση τών ερωτήσεων. "Ανάλογα μέ
τίς περιστάσεις, μπορούμε νά άφιερώνουμε λίγο περισσότερο χρό-
νο στις δραστηριότητες πού προηγούνται ή έπονται.

Και τώρα, διάλεξη.

Ο όμιλητής, μέ τό κείμενο και τά ντοκουμέντα του, έγκαθί-
σταται στό τραπέζι του δασκάλου. "Αν χρειάζεται — στην άνάγκη
μέ τή βοήθεια του δασκάλου ή μερικών μαθητών — έχει σχε-
διάσει από πριν στόν πίνακα σχήματα ή χάρτες πού θά βοηθή-
σουν στην κατανόηση του κειμένου. Τό παιδί διαβάζει τήν έργα-
σία του, παρουσιάζει τά ντοκουμέντα. "Υποβάλλονται ερωτήσεις
στις όποίες ό «συγγραφέας» άπαντά άν μπορεί... "Αλλιώς, θά
δοθεί ή ευκαιρία για συμπληρωματικές έρευνες, πού σημειώνουμε
στην άτζέντα.

Δέν επιμένουμε άλλο πάνω σ' αυτή τήν τεχνική, πού θά άποτε-

λέσει αντικείμενο ενός ειδικού φυλλαδίου¹⁸, μέ αναφορά στα αναμι-
φισθήτητα παιδαγωγικά της πλεονεκτήματα. Μερικές φορές οι ό-
μιλητές είναι δύο: ένας μεγάλος κι ένας μικρός. "Ορισμένες δια-
λέξεις είναι μεγάλες, άλλες περιορίζονται σχεδόν άποκλειστικά
στην εξέταση τών ντοκουμέντων. Μερικές φορές ό όμιλητής δέν
τολμά νά διαβάσει τήν έργασία του ή δέν ξέρει νά διαβάσει άκόμη
άρκετά γρήγορα. Στην περίπτωση αυτή, φυσικά τόν βοηθάμε. "Ο-
πως αντιλαμβάνεται κανείς, εδώ έχουμε νά κάνουμε μέ μία με-
γάλη ποικιλία, πού ή ευέλικτη κι ελαστική όργάνωσή μας πρέπει
νά ξέρει νά σέβεται.

"Επειτα μουσική και τραγούδι, άν είναι δυνατό, μέ τή βοήθεια,
στην άνάγκη, δίσκων. Η μέρα έχει τελειώσει και, σ'ς διαθεδαιώ,
ήταν πάρα πολύ γεμάτη.

Η. Συμπληρωματικές λεπτομέρειες τής σχολικής ζωής

1. Κινηματογράφος

Μας μένει τώρα νά εισχωρήσουμε σέ μερικές συμπληρωματικές
λεπτομέρειες τής σχολικής μας ζωής, χωρίς ωστόσο νά επισκοπή-
σουμε — όπως κάναμε για τή Δευτέρα — όλόκληρο τό ώράριο τής
κάθε μέρας στην τάξη.

Τό άπόγευμα τής Τετάρτης ή τελευταία ώρα είναι άφιερωμέ-
νη σέ μία κινηματογραφική προβολή, μέ μουσική, ίσως και τρα-
γούδια. "Εχουμε μία Pathé-Baby¹⁹, ενώ μία Συνεργατική Ται-
νιοθήκη μας έφοδιάζει μέ τακτικές άποστολές ταινιών' μία κινη-
ματογραφική μηχανή μέ τήν όποία τραβάμε στό χωριό ή στις έξό-
δους μας ταινίες πού αποτελούν τή ζωντανή και ανάγλυφη έκφρα-
ση τής ζωής μας και πού, άπ' αυτό τό γεγονός, διαθέτουν, άκρι-
θώς όπως και τά κείμενά μας τεράστια υποβλητική δύναμη. "Αν-
ταλλάσσουμε τίς ταινίες αυτές όπως τά έντυπα, μέ παρόμοιες ται-
νίες τών άλληλογράφων μας. Η προβολή τών ντοκουμέντων αυτών
δίνει στα κινηματογραφικά μας άπογέυματα μία ήθική και ψυχι-
κή αξία πού συμπληρώνει και όλακληρώνει, μ' ένα πολύ παραγνω-
ρισμένο μέχρι σήμερα τρόπο, τίς εποικοδομητικές και δημιουργι-
κές ιδιότητες του κινηματογράφου.

18. Βλ. Dossier pédagogique, άρ. 45, και για τό δεύτερο στάδιο, άρ. 18.

19. Κινηματογραφική μηχανή.

Ίσως μᾶς εἶναι δύσκολο νά κάνουμε νά θριαμβεύσει σ' αὐτό τόν τομέα ἢ παιδαγωγική μας ἀποψη. Ἡ τελειοποίηση τοῦ σχολικοῦ κινηματογράφου εἶναι τελικά ἕνα χτυπητό παράδειγμα μιᾶς λαθμενῆς ἀντίληψης γιά τό σχολικό ἐργαλεῖο.

Τόν καιρό πού ἐργαζόμασταν γιά νά ἐφαρμόσουμε τήν τεχνική τοῦ τυπογραφείου στό Σχολεῖο, κάναμε πολλά στή Γαλλία γιά τή διάδοση τῆς Pathé - Baby, πού θεωροῦμε σάν τό ἰδανικό σχεδόν ἐργαλεῖο γιά τά σχολεῖα μας: ἀπλή στήν κατασκευή καί τό χειρισμό, μέσα στά παιδικά μέτρα, σχετικά φτηνή, ταινίες, κάμερα, ἐμφάνιση τῶν φιλμς σχετικά φτηνά. Ἡ Pathé - Baby ἦταν — καί μπορεῖ νά ξαναγίνει — ἕνα ἀπό τά καλύτερα σχολικά μας ἐργαλεῖα γιά τή χρήση πού μόλις περιγράψαμε.

Ἄλλά σοφίστηκαν τότε πῶς οἱ εἰκόνες δέν ἦταν πάντα πολύ καθαρές, πῶς ἡ ὀθόνη δέν ἦταν ἀρκετά μεγάλη, πῶς οἱ ταινίες ἦταν πολύ σύντομες, πράγμα πού κομμάτιαζε δῆθεν τήν παραστατικότητα. Οἱ κριτικές αὐτές ἔγιναν κυρίως ἀπό τοὺς δασκάλους γιά τοὺς ὁποίους ὁ κινηματογράφος ἦταν ἕνα ἐργαλεῖο μάλλον μετασχολικῆς παρά σχολικῆς χρήσης. Καί δυστυχῶς τό ἐμπόριο προσαρμόστηκε σ' αὐτές τίς ἀπαντήσεις. Ἔτσι τώρα ἡ τιμὴ τῆς μηχανῆς καί τῶν φιλμς δέν μπορεῖ νά καλυφτεῖ παρά ἀπὸ τήν ἐξωσχολική χρήση. Δέν μιλάμε πιά μέ τόν ἴδιο τρόπο γιά τήν κινηματογραφική μηχανή, λόγω τῶν τιμῶν.

Στήν πραγματικότητα, σήμερα δέν ἔχουμε πιά σχολική κινηματογραφική μηχανή καί μηχανή λήψης. Στόν τομέα αὐτό ὅλα πρέπει νά ξαναφτιαχτοῦν. Ἐμεῖς θά προσπαθήσουμε.

2. Δίσκοι

Χρησιμοποιοῦμε ἐπίσης — καί μάλιστα πλατιά τό ἠλεκτρόφωνο, πού οἱ προσπάθειες τοῦ συνεταιρισμοῦ μας κατάρferan ὥστε νά συγκαταλεχθεῖ στά σχολικά ἐργαλεῖα. Τό μεταχειρίζομαστε ἀκόμα, χάρη στίς εἰδικές ἐκδόσεις μας δίσκων, γιά τή διδασκαλία τραγουδιῶν καί τή διοργάνωση σχολικῶν γιορτῶν μέ ρυθμική, κίνηση, χορούς.

Ἐδῶ καί μερικά χρόνια, μιὰ νέα δυνατότητα ἤρθε νά συμπληρώσει τή χρήση δίσκων καί ταινιῶν στό Σχολεῖο: εἶναι τό μαγνητόφωνο πού, πέρα ἀπὸ ἕνα πλήθος θαυμαστῶν χρήσεων, μᾶς ἐπιτρέπει νά καταγράφουμε τή φωνή τῶν μαθητῶν μας ἢ τῶν ἐργα-

τῶν καί τῶν τεχνιτῶν, κι ἀκόμα νά ἀκοῦμε τή φωνή τῶν ἀλληλογράφων μας.

3. Ραδιόφωνο

Στήν πράξη δέν χρησιμοποιοῦμε ἀκόμη τό ραδιόφωνο.

Ὅπως ὁ τελειοποιημένος κινηματογράφος, ἔτσι καί τό σημερινό ραδιόφωνο δέν ἔχει προσαρμοσθεῖ καθόλου στή σύνθετη ἐργασία μας. Ἔτσι ὅπως ἔχει διαμορφωθεῖ, ἀκόμα καί μέ τή μορφή τοῦ δῆθεν σχολικοῦ ραδιοφώνου, εἶναι περυσσότερο ἀπὸ ἀχρηστο στό σχολεῖο μας. Πολλές φορές μάλιστα μπορεῖ νά γίνεται καί ὀδυνηρό μέ τήν ἐπιπολαιότητά του καί τή δυσαρμονία πού ἐπιφέρει στήν πραγματοποίηση τοῦ δικοῦ μας σχολικοῦ ἐργαλεῖου.

Ὅσο ἀπέχουμε πολύ ἀπὸ τό νά καταδικάσουμε τελεσίδικα τό ραδιόφωνο. Ἀντίθετα, εἴμαστε πεισμένοι ὅτι γιά νά προσαρμοσθεῖ τό σχολεῖο πραγματικά στό διευρυνόμενο πλοῦτο τοῦ σύγχρονου κόσμου θά πρέπει νά δημιουργήσει μέ τό ραδιόφωνο — ὅπως καί μέ τόν κινηματογράφο — ἕνα ἀπὸ τά πιό πλούσια σέ δυνατότητες σχολικά ἐργαλεῖα²⁰.

4. Γραφομηχανή

Μέχρι σήμερα ἡ γραφομηχανή ἦταν μιὰ πολυτέλεια πού τά λαϊκά σχολεῖα δέν μπορούσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι διέθεταν. Σήμερα, ἡ σταθερή πρόοδος τῆς βιομηχανικῆς τεχνικῆς θά ἔπρεπε νά μᾶς ἐπιτρέψει τήν ἀπόκτηση, σέ προσιτή τιμή, ἐνός στέρεου καί ἀσφαλούς ἐργαλεῖου πού θά ἐπέτρεπε μιὰ ἀρκετά φροντισμένη ἐργασία.

Ἄν πραγματοποιήσουμε τήν προσαρμογή αὐτή, ἡ γραφομηχανή θά γίνει ἕνα ἀπὸ τά πιό πολύτιμα καί ἀνεκτίμητα ἐργαλεῖα γιά δασκάλους καί μαθητές. Σάν συμπλήρωμα τοῦ σχολικοῦ τυπογραφείου καί τῆς πολυτυπίας, εἶναι προορισμένη νά ἀναστατώσει τή σχολική μας ζωή, ὅπως τήν ἀναστάτωσε κάποτε ἡ ἐφεύρεση τοῦ χαρτιοῦ ἢ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ φτεροῦ τῆς χήνας ἀπὸ τή μεταλλική πένα.

20. Οἱ παρατηρήσεις αὐτές ἰσχύουν σήμερα γιά τήν τηλεόραση.

Η γραφομηχανή διαθέτει μερικά από τα πλεονεκτήματα της τυπογραφίας: επιτρέπει σε μαθητές άπειρους ακόμα στο χειρισμό του κοντυλοφόρου να γράφουν τέλειες άράδες. Γράμμα τό γράμμα δημιουργείται μία άφθογη σελίδα. Άλλά ή γραφομηχανή δέν δίνει περισσότερα από 3-4 αντίγραφα και γι' αυτό ή χρήση της δέν μπορεί να γενικευτεί όπως ή χρήση τής τυπογραφίας. Ώστόσο, χτυπώντας μεμβράνες (στένσιλ) πού αναπαράγονται στον πολύγραφο πετυχαίνουμε αποτελέσματα πού πλησιάζουν αυτά τής τυπογραφίας. Άπό τήν άλλη, ή γραφομηχανή παρουσιάζει τουτο τό τεράστιο για τά παιδιά πλεονέκτημα, πού τά αποτελέσματα του είναι άμεσα: πατάς ένα πλήκτρο και τυπώνεται τό αντίστοιχο γράμμα.

Η γραφομηχανή, όπως και ή τυπογραφία, θά έβρισκε έπιωφελή εφαρμογή στην προπαρασκευαστική κιόλας τάξη, με τά παιδιά πού μόλις αρχίζουν να μουñνται στην ανάγνωση και τή γραφή. Έφόσον όμως δέν διαθέτουμε παρά μόνο μία γραφομηχανή, τή φυλάμε για μερικές ειδικές εργασίες για τίς όποιες θά μιλήσουμε.

—Ο μαθητής πού συνέταξε τή διάλεξη του, μπορεί να τή γράψει στή μηχανή. Βγάζει τέσσερα αντίγραφα: ένα για τόν ίδιο, ένα για τούς γονείς του, τό τρίτο για τό αρχείο τής τάξης και τό τέταρτο για τούς τακτικούς άλληλογράφους.

—Άνάμεσα στα έλεύθερα κείμενα πού διαβάστηκαν τό πρωί στην τάξη υπάρχουν μερικά πού, αν και δέν διαλέχτηκαν για τό τυπογραφείο, έχουν ώστόσο κάποια πληροφοριακή ή αίσθητική αξία. Σ' αυτή λοιπόν τήν περίπτωση επιτρέπεται στους συγγραφείς να δακτυλογραφήσουν τό κείμενό τους σε τρία αντίγραφα: ένα πού προστίθεται στο βιβλίο της ζωής τους, ένα δεύτερο για τό βιβλίο της ζωής τής τάξης και τό τρίτο για τόν τακτικό τους άλληλογράφο.

—Οι μαθητές πού, σαν σύνοψη των ένημερωτικών εργασιών τους ή τής δουλειάς τους στο εργαστήρι, έγραψαν κάποιο ενδιαφέρον και φροντισμένο κείμενο, τό δακτυλογραφούν επίσης σε τρία αντίγραφα πού χρησιμοποιούνται όπως πιο πάνω.

—Άλλά ή κατεξοχήν χρήση τής γραφομηχανής γίνεται με τό χτύπημα των μεμβρανών, πού στή συνέχεια πολυγραφούνται.

Τά κείμενα πού φτιάχτηκαν έτσι δέν έχουν ποτέ τήν αποφασιστική μεγαλοπρέπεια των τυπωμένων κειμένων και γι' αυτό δέν θά μπορούσαν να τά υποκαταστήσουν ολοκληρωτικά. Ώστόσο υπάρχουν σελίδες καθαρά πληροφοριακές πού μπορούν να συμβιβα-

στούν με τούτη τήν «ήμιτελειότητα». Πράγματι, ή μέθοδος αυτή διαθέτει ένα καθόλου άμελητέο πλεονέκτημα: σε λίγα λεπτά δακτυλογραφείται μία σελίδα του κειμένου πού θά απαιτούσε τουλάχιστο μία ώρα στοιχειοθέτησης στο τυπογραφείο. Κι ακόμα, μπορούμε να περάσουμε άμεσα στην παραγωγή 20, 30, 80, 100 αντιγράφων.

Έκμεταλλευόμαστε τή δυνατότητα αυτή:

—Όταν τό κείμενο τής έφημερίδας είναι άποκλειστικά πληροφοριακό' αν π.χ. είναι άφιερωμένο στον άπολογισμό του συνεταιρισμού'

—Όταν πρόκειται να ενδώσουμε κάποιο άπολογισμό εργασίας, πειραμάτων, περιπάτου ή επίσκεψης, πού θά ήταν πολύ μεγάλος για να τυπωθεί'

—Όταν τό κείμενο πού είναι να θγει δέν ενδιαφέρει παρά μόνο μία ομάδα — π.χ. τό δεύτερο κύκλο.

Στίς δυό πρώτες περιπτώσεις μεταχειριζόμαστε τήν πολυγραφήμενη σελίδα ακριβώς σαν να ήταν τυπωμένη: ίδιος αριθμός φύλλων, ένσωμάτωση στο βιβλίο τής ζωής και στή μηνιάτικη έφημερίδα, άποστολή στους άλληλογράφους.

Η χρήση τής γραφομηχανής, συμπληρωμένη από τόν πολύγραφο, είναι ιδιαίτερα πολύτιμη για τούς μεγάλους μαθητές: πολυγράφηση όρισμένων περιλήψεων, γενικών σημειώσεων, άπολογισμών άτομικής ή ομαδικής εργασίας, ένσωματώνονται αυτόματα σ' ένα ειδικό ντοσιέ πού κατά κάποιο τρόπο άποτελεί ένα πληροφοριακό βιβλίο φυσικής, ιστορίας ή γεωγραφίας.

Η γραφομηχανή, τελειοποιημένο όργανο για τή γρήγορη και άφθογη γραφή καθώς και για τήν πολυγράφηση των ντοκουμέντων, θά γίνει ο μάρτυρας τής τεχνικής προσαρμογής μας στις δυνατότητες πού μας προσφέρονται από τήν πρόοδο, για να ανταποκριθούμε με όλο και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις απαιτήσεις των συνόλων μας.

Η γραφομηχανή, τελειοποιημένο όργανο για τή γρήγορη και άφθογη γραφή καθώς και τήν πολυγράφηση των ντοκουμέντων, θά γίνει ο μάρτυρας τής τεχνικής προσαρμογής μας στις δυνατότητες πού μας προσφέρονται από τήν πρόοδο, για να ανταποκριθούμε με όλο και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις απαιτήσεις των συνόλων μας.

5. Συνεργασία τῶν ἐνήλικων στό ἐκπαιδευτικό μας ἔργο

Τό παραδοσιακό Σχολεῖο λειτουργεῖ, ὅπως εἶπαμε, σέ κλειστούς χώρους καί μόνο πολύ πρόσφατα ἐπιτράπηκε στό δάσκαλο νά «ριφκοινδυνέψει», ἂν τύχει, στόν κήπο, στήν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ἢ στά χωράφια, γιά νά βρεῖ ἐκεῖ κάποια τροφή ζωῆς πού, πολύ γρήγορα, ἀντί νά ἀφομοιωθεῖ, θά ἀποβληθεῖ μέσα στούς τέσσερις τοίχους τῆς τάξης. Ἡ ζηλότυπη αὐτή ἀπομόνωση εἶναι ἀναπόφευκτη συνέπεια τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πού καταδικάζουμε.

Ἀντίθετα μέ τίς δικές μας τεχνικές ἡ ζωὴ μπαίνει ἐλεύθερα στό σχολεῖο κι αὐτό, μέ τή σειρά του, τρέχει ὅσο μπορεῖ περισσότερο νά συγαντήσῃ τή ζωή. Οἱ ἐργασίες στόν κήπο, οἱ σχολικοί περίπατοι, οἱ ἔξοδοι γιά μελέτη ἢ ἐπισκέψεις, ἀτομικές ἢ ὁμαδικές, ἐνσωματώνονται φυσιολογικά στή διαδικασία τῆς ἐργασίας μας.

Πρέπει ὁμως νά προχωρήσουμε ἀκόμη πιό πέρα.

Εἶπαμε, ἰδίως ἀναφορικά μέ τίς ἀπαντήσεις στίς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν, ὅτι ὁ δάσκαλος, ἀντί νά προβάλλει ἀλαζονικά τήν παντογνωσία του, ὀφείλει νά ἀναγνωρίζει τήν ἀνάγκη τῆς ἐνημέρωσης καί νά μορφώνεται διαρκῶς κάνοντας γι' αὐτό τό σκοπό, χρήση ὄλων τῶν δυνατῶν πηγῶν, σχολικῶν κι ἐξωσχολικῶν. Ἀλλά πρέπει ἀκόμη καί οἱ ἐνήλικες, καί κυρίως οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν, νά συνηθίσουν νά θεωροῦν σάν κάτι τό φυσικό τή συνεργασία τους στό ἐκπαιδευτικό ἔργο. Ξέρουμε πῶς γι' αὐτό χρειάζεται ν' ἀλλάξουμε τήν πορεία ἑνός ποταμοῦ — ὀλόκληρο τό παρελθόν ἑνός Σχολείου στραμμένου στόν ἑαυτό του, γιά μυστηριώδεις λόγους ζηλότυπου μέσα στήν ἀπομόνωσή του, ὅπου δέν τολμοῦσε νά μπεῖ ὁ χειρῶνακτας γιατί ἐνιωθε ἀπροσάρμοστος καθώς δυναττευόταν ἀπό ἕνα διαανοουμενισμό πού σφετεριζόταν τό μονοπώλιο τῆς ἐξυπνάδας καί τῆς δύναμης.

Ἄν ρίξουμε κάτω τούτη τή σχολαστική μάσκα, ἂν μπορέσουμε νά ξαναβροῦμε τούς κανόνες ἐργασίας πού θά μποῦν στήν ὑπηρεσία τῆς πραγματικῆς καί σύνθετης ζωῆς, τό Σχολεῖο δέν θά ναι πιά μιὰ ἐκκλησία ὅπου μπαίνει κανεῖς μέ σταυρωμένα χέρια καί ἀφοῦ βγάλει τό καπέλλο του, προσπαθώντας νά μή γρατζουνίσει τό πάτωμα μέ τά καρφιά τῶν παλιοπάπουτσῶν του, ἀλλά ἕνα ἐργαστήρι, ἕνα ἐργοτάξιο ὅπου κάθε ἐργάτης θά θρίσκειται στό στοιχεῖο του, σίγουρος ὅτι εἶναι ἐκεῖ γιά νά δάλει τό πετραδάκι του —

ὅσο ἀσήμαντο κι ἂν εἶναι — σ' ἕνα οἰκοδόμημα ὅπου ἡ πνευματικότητα θά ναι τό μεγαλόπρεπο ἐπιστέγασμά του.

Ἄς μή διστάσουμε λοιπόν νά κάνουμε ἐκκλήση στούς ξένους πρὸς τό σχολεῖο ἐνήλικες.

Ὅταν ἔχουμε νά κάνουμε μιὰ λεπτή ἐργασία στό περιβάλλον (εἰδική σπορά, δέντροκομία, κλάδεμα ἢ μπόλιασμα), ζητάμε ἀπό κάποιον ἐμπειρο πωρικό νάρθει νά μᾶς βοηθήσῃ, νά μᾶς πληροφορήσῃ καί νά μᾶς καθοδηγήσῃ. Δέν περιμένουμε ἀπ' αὐτόν νά κάνει μάθημα ἀλλά μόνο νά μᾶς δείξει τό πρακτικό του μέρος. Ἀρκεῖ ἀργότερα νά συμπληρώσουμε τήν τεχνική του προσφορά μέ τίς ἀπαιτούμενες θεωρητικές ἐπεξηγήσεις ἢ ἐπιστημονικά συμπεράσματα.

Μιὰ δύσκολη ἐργασία στό ξυλουργεῖο: κάποιο ἀπόγευμα θά ἔρθῃ ὁ μαραγκός νά μᾶς μυήσει. Ἄλλη φορά θά ἔρθῃ ὁ καλαθοποιός ἢ ὁ σιδεράς, ὁ χτίστης ἢ ἡ σιδερώτρα.

Ἀντίστοιχα σέ τοῦτο τό ρεῦμα τῆς ζωῆς πρὸς τό σχολεῖο θά ἔχουμε τό ρεῦμα τοῦ σχολείου πρὸς τή ζωή. Ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ συνόλου μας, οἱ μαθητές θά πᾶνε νά ρωτήσουν τό μάγειρα στό μαγειρεῖο του, τή γριά στό παραγῶνι της, τόν πρῶην ἀποικο στό κατάλυμά του.

Μαντεύει κανεῖς τί θά κερδίσει τό σχολεῖο ἀπό μιὰ τέτια ἀλληλοδιέδουση: τή δυνατότητα νά προλάβουμε πρακτικά τήν ἀγνοία τοῦ δασκάλου σέ σχέση μέ ὀρυσμένες τεχνικές (γιατί ὁ δάσκαλος δέν μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ ὅτι τά ξέρεῖ ὅλα): τό ὅλο καί πιό βαθύ ριζῶμα τοῦ σχολείου στό περιβάλλον: τή ἐαυότητα πού ὅλο καί περισσότερο δίνεται στήν πραγματική κοινωνική ἐργασία καί πού ἡ σχολαστική διαπαιδαγώγηση εἶχε πάντα τήν τάση νά καταδυναστεύει καί νά παραγκωνίζει: τή σύνθετη ἀρμονία τῆς νέας ζωῆς πού πραγματοποιεῖται ἔτσι.

Ἀλλά ἡ δραστηριότητα αὐτή θά γινόταν ἕνας ἀχρηστος κι ἐπικίνδυνος παπαγαλισμός ἂν δέν ἐμπαινε σέ τάξη μέ τά σύνολά μας, πού ἀποβλέπουν σέ μιὰ παιδαγωγική ἀντίληψη βασισμένη πέρα γιά πέρα στή μεγάλη ἀρετή τῆς ἐργασίας.

6. Ὁ ἔλεγχος

Σέ νέα ἐργαλεῖα ἀντιστοιχεῖ νέα τεχνική, πού ἐπιφέρει τήν προσαρμογή τῶν μέσων ἐλέγχου.

Ἐναντιοσθένεια, ὁ ἔλεγχος δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ ἴδιος, οὔτε στή μορφή οὔτε στοὺς σκοποὺς του, γιὰ τὸ μικρὸ μαγαζάτορα πού ἔχει μιὰ πολὺ περιορισμένη καὶ αὐστηρὰ ἐξειδικευμένη δραστηριότητα καὶ γιὰ τὸ μεγάλο κατὰστημα μὲ τὰ πολλὰ καὶ διαφορετικὰ μεταξὺ τους τμήματα.

Οἱ νόρμες ἐλέγχου τοῦ παραδοσιακοῦ Σχολείου δὲν ἰσχύουν στὸ δικό μας σχολεῖο ἐργασίας. Ἐκεῖ οἱ βαθμοὶ βασίζονταν στή ἀπαγγελία μαθημάτων πού ἀποστηθίζονταν, στή διόρθωση τῶν γραφτῶν, στὸν ἔλεγχο μὲ τὴν προφορικὴ ἐξέταση καὶ τὴ φωναχτὴ ἀνάγνωση. Σ' ἐμᾶς ἡ ἀπαγγελία καὶ ἡ ἀπασθήσιση καταργήθηκαν. Δὲν διορθώνουμε πιά τὰ γραφτὰ μὲ κόκκινο μολύδι καὶ ἡ φωναχτὴ ἀνάγνωση δὲν εἶναι παρὰ ἓνα μέρος τῆς συνθετικῆς μας ἐκμάθησης τῆς γλώσσας.

Ἡ κατάταξη εἶχε ἀπλουστευτεῖ μὲ τὸν περιορισμὸ ὅλης τῆς σχολικῆς διαδικασίας στή διανοουμενοποιημένη λειτουργία. Τὸ δικό μας σύνολο ἐνδιαφερόντων εἶναι ἓνας κόσμος στήν ὑπηρεσία τοῦ κόσμου καὶ ἂν κάποιος ἀποτύχει οἰκτρά σ' ἓνα κλάδο, μπορεῖ νὰ ἀναδειχτεῖ δαιμόσιος δουλευτῆς σὲ μιὰ ἄλλη εἰδικότητα.

Μᾶς χρειάζεται λοιπὸν νὰ θροῦμε ἓνα ἄλλο τρόπο ἐλέγχου.

Εἴμαστε πράγματι ὀπαδοὶ κάποιου ἐλέγχου, ὄχι ἕως ζηλόφθου καὶ καχύποπτου πού θὰ ἐπιδιώκει μιὰ ἐξαρχῆς λίγο πολὺ αὐθαίρετη κατάταξη. Ἐνας τέσιος ἔλεγχος ἐπιζητεῖται μόνο ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς στὰ μαθήματα, τοὺς πρώτους τῆς τάξης, πού ἀντλοῦν ἀπὸ τίς ἐπιτυχίες τους ἔπαρση, ἐνῶ οἱ μέτριοι καὶ οἱ ἀδύνατοι καταδυναστεύονται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπ' αὐτὴ τὴν τυραννία τοῦ βαθμοῦ πού τοὺς ὠθεῖ σ' ἓνα ἐπικίνδυνο αἶσθημα κατωτερότητας.

Ἐντίθετα, τὸ παιδί — ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ ἐνήλικος — ἐπιζητεῖ τὸ μέτρημα καὶ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἑαυτοῦ του, τὴν ὅσο τὸ δυνατό ἀκριβέστερη βαθμολόγηση τῆς προόδου του. Ἡ ἴδια φροντίδα πού ἤδη ἐπισημάνσαμε μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ πλάνα ἐργασίας ὑπάρχει κι ἐδῶ: ὅσο πῶ σύνθετη καὶ σημαντικὴ εἶναι μιὰ δουλειὰ τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ πορεία, τόσο περισσότερο τὸ παιδί δοκιμάζει τὴν ἀνάγκη νὰ μικρύνει τίς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στοὺς σταθμούς. Αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς σταθμούς καὶ τίς ἀποστάσεις πρέπει νὰ ὀρίσει καὶ νὰ μετρήσει ὁ ἔλεγχός μας.

Ὁ ἔλεγχος αὐτός δὲν πρέπει νάβῃ ὑπόθεση μόνο τοῦ δασκάλου, λόγῳ τῶν ἀνθρώπινων κινδύνων τῆς μεροληψίας, τῆς αὐθαιρέσιαις

καὶ τῶν σφαλμάτων. Οἱ ἴδιοι οἱ μαθητὲς συνεργάζονται γιὰ τὸν ἔλεγχό τους στοὺς κόλπους τῆς σχολικῆς κοινότητος.

Αὐτός ὁ ἔλεγχος, τέλος, δὲν θὰ ἀσκειται ἀποκλειστικὰ πάνω στὸ τυπικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς δουλειᾶς ἀλλὰ καὶ στήν ποιότητα τῆς προσπάθειας πού ἔγινε. Δὲν προϋποθέτει παρὰ σὲ ἐξαιρετικὴς περιπτώσεις τὸν ἀνταγωνισμό, τουλάχιστο μὲ βαθμοὺς - νούμερα: δύο διαλέξεις στίς ὁποῖες οἱ ὀμιλητὲς ἔδωσαν τὸν καλύτερο ἑαυτό τους εἶναι δύο εἶδη ἀριστουργημάτων πού θὰ εἴμασταν ἀδικοὶ ἂν τὰ ἐκτιμούσαμε μὲ ἀντικειμενικὰ κριτήρια καὶ τὰ συγκρίναμε πάνω σὲ μιὰ τέτεια ἰδιαίτερη βάση. Κάθε φορὰ πού ὁ μαθητὴς βάζει ὅλο του τὰ δυνατὰ ἀξίζει τὸ μεγαλύτερο βαθμὸ, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα.

Γιὰ νὰ δώσουμε ἀπάντηση στίς διάφορες αὐτὲς παρατηρήσεις ἂς δοῦμε τώρα τὴ μορφή τοῦ ἐλέγχου πού δημιουργήσαμε:

α. Ὁ αὐτοέλεγχος μὲ τὸ πλάνο ἐργασίας

Τὸ πλάνο ἐργασίας πρέπει νὰ καλυφτεῖ. Ὅλοι οἱ μαθητὲς, ἀκόμα καὶ οἱ πῶ μικροὶ ἢ ἐκεῖνοι πού βρίσκονται πῶ πίσω, θέλουν νὰ κάνουν τὰ προγραμματισμένα τους ἔργα. Ἀρκεῖ στή διάρκεια τῆς ἐβδομάδας, νὰ ἐπαγρυπνοῦμε γιὰ νὰ παροτρύνουμε ὅσους καθυστεροῦν, αὐτοὺς πού, σάν τὸ λαγὸ τοῦ μύθου, πιστεύουν ὅτι πάντα ὑπάρχει καιρὸς μπροστὰ τους, συνειδητοποιώντας τὸ πρῶτο τοῦ Σάββατου τὸν κίνδυνο: ξεσηκώνονται, πασχίζουν νὰ διαστοῦν, ἐργάζονται τὴν ὥρα τοῦ διαλείμματος, ἐνῶ μερικὲς φορὲς ἀναγκάζονται νὰ ἀπασχοληθοῦν καὶ τὴν Κυριακὴ, μὲ ὅλες τίς καταστροφικὲς συνέπειες πού συνεπάγεται ἡ καθυστέρησή τους.

Τὸ Σάββατο, στίς δύο τὸ ἀπόγευμα, ἀρχίζουμε τὴν ἐξέταση τῶν πλάνων ἐργασίας, ἐλέγχοντας ἀρχικὰ τοὺς μαθητὲς πού ἔχουν τελειώσει, γιὰ νὰ κεντρίσουμε τὸ φιλότιμο καὶ τὴν εὐαισθησία τῶν ὑπολοίπων: δελτία ἀριθμητικῆς καὶ γραμματικῆς (σὴν διάρκεια τῆς ἐβδομάδας φροντίσαμε ὥστε ἡ ἐργασία νὰ γίνῃ τακτικὰ, χωρὶς μικροκατεργαριές, καὶ δώσαμε, ὅποτε χρειάστηκε, τίς ἀναγκαῖες συμβουλές). Ἀφοῦ τὰ δελτία εἶναι αὐτοελεγχόμενα, δὲν πρόκειται νὰ κοιτάξουμε ὅλες τίς ἀσκήσεις ἀλλὰ νὰ ἐλέγξουμε τὴ μορφή καὶ τὰ ἀποτελέσματα, πράγμα πού γίνεται γρήγορα.

Ὁ ὑπεύθυνος μαθητὴς ἔχει ἐτοιμάσει στὸν πίνακα ὅλες τίς ἄλλες ἐργασίες: κείμενα, ἐργασίες πάνω στήν Ἱστορία, τὴ Γεωγραφία, ἔρευνες, διαλέξεις κλπ. Δίνουμε ἓνα γενικὸ βαθμὸ γιὰ καθένα

ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τίτλους καὶ τὸν γράφουμε στὸ διάγραμμα πού ἔχει προβλεφτεῖ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ στὸ κάτω μέρος τοῦ πλάνου. Σ' αὐτὸν προσθέτουμε καὶ τὸ βαθμὸ γιὰ τὴν πειθαρχία, τὴν καθαριότητα καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ.

Τὸ παιδί βλέπει τότε συνταγμένη στὸ διάγραμμα αὐτὸ τὴν ἐκτίμηση γιὰ τὴ ἑβδομαδιατικὴ ἐργασία του: ὑπάρχει ἀνεπάρκεια στὴν ἀριθμητικὴ, ἡμιανεπάρκεια στὴ συναδελφικότητα· τὸ διάγραμμα ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα μέτριο βαθμὸ. Στὴν καλύτερη περίπτωση, γιὰ τοὺς πιὸ δυνατοὺς μαθητές, τὸ διάγραμμα ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀνώτερη κατηγορία. Συγκρίνοντας τὸ διάγραμμά του μὲ τὸ προηγούμενο, τὸ παιδί μπορεῖ νὰ πάρει ἤδη ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἐργασία πού θὰ ἐπακολουθήσει: μπορεῖ ν' ἀνέβει πιὸ πάνω στὸ τάδε μάθημα, νὰ καλύψει τὸ δεῖνα κενό, νὰ ἀνεβάσει τὸ γενικὸ ἐπίπεδο.

Τὰ παιδιά συγκρίνουν αὐθόρμητα τὰ διαγράμματά τους. Ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ὑποδείξει ἓνα πρὸς μίμηση διάγραμμα. Τίποτε ἄλλο.

Τὸ παιδί παίρνει τὸ πλάνο ἐργασίας σπίτι του, ἔπου ὁ πατέρας τὸ υπογράφει. Μετὰ, τὸ διάγραμμα κόβεται καὶ κολλιέται στὸ σχολικὸ βιβλιάριο.

6. Τὸ σχολικὸ βιβλιάριο

Κάθε παιδί διαθέτει ἓνα σχολικὸ βιβλιάριο, μὲ τὸ ὀνοματεπώνυμό του, τὴν ἡμερομηνία γέννησης, τὴ φωτογραφία του, τὴ φωτογραφία τῶν γονιῶν καὶ τῶν ἀδερφῶν του καὶ λευκὲς σελίδες γιὰ νὰ κολλᾶει τὰ διαγράμματα.

Ὁ δάσκαλος ἔχει ἐπιπλέον κοντὰ του μιὰ **θ ε μ ε λ ι ὠ δ η σ κ ι α γ ρ ᾶ φ η σ η** τῶν μαθητῶν, σύμφωνα μ' ἓνα μοντέλο πού ἔχουμε δημιουργήσει. Ἡ σκιαγράφηση αὐτὴ συμπληρώνει καὶ δολοκληρώνει τὸ σχολικὸ βιβλιάριο. Μπορεῖ νὰ κοινοποιηθεῖ στοὺς γονεῖς ἀλλὰ ὄχι στὸ παιδί.

γ. Τὰ διπλώματα

Ὁ στόχος τοῦ μαθητῆ — καὶ τοῦ σχολείου — πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπόκτηση ἐνὸς μᾶξιμου γνώσης σὲ σχέση μὲ τοὺς ζωτικὸς κλάδους δραστηριότητας. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ γνώση ἐλέγχουμε μὲ τὸ σύστημά μας τῶν διπλωμάτων.

Γιὰ τίς πρώτες βαθμίδες δημιουργήσαμε τέτιες νόρμες ἐργασίας πού ἐπιδέχονται τὴν ἀπονομὴ ἐιδικῶν διπλωμάτων.

Τὰ διπλώματα αὐτὰ δίνονται μετὰ ἀπὸ πρακτικὲς δοκιμασίες πού ἐλέγχει καὶ κρίνει ὁ δάσκαλος, τὸν περισσότερο καιρὸ μὲ τὴ συνεργασία τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ὑπευθύνων τοῦ συνεταιρισμοῦ. Οἱ ἐργασίες πού ἐκτελοῦνται γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ φυλάγονται στὸ σχολεῖο σὲ μόνιμη ἐκθεση, σὰν μαρτυρίες πού μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐπιθεωρητές καὶ τοὺς γονεῖς. Ἐπιστρέφονται στοὺς δημιουργοὺς τους ὅταν αὐτοὶ τελειώσουν τὸ σχολεῖο. Τὸ εἰδικὸ σῆμα τοῦ ἀποκτημένου διπλώματος παίρνει τὴ θέση του στὸ σχολικὸ βιβλιάριο. Ἡ ἀπόκτηση τῶν διπλωμάτων αὐτῶν θὰ μπορέσει νὰ χρησιμεύει σὰν βάση γιὰ τὰ μετέπειτα διπλώματα καὶ ἰδίως γιὰ τὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμό.

Τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν διπλωμάτων ἀντικαθιστᾶ μὲ πολλὰ πλεονεκτήματα τὸ σύστημα ἀμιλλας μὲσα ἀπὸ κατατάξεις, πολὺ συνηθισμένο σήμερα. Δὲν ὑπάρχουν πρῶτοι καὶ τελευταῖοι. Ὁ καθένας μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀποκτήσει ἓνα δίπλωμα γιὰ τίς χειρωνακτικὲς ἢ πνευματικὲς δραστηριότητες τῆς ἐπιλογῆς του. Ἐτσι ὁ καθένας θριαμβεύει μὲ τὸν τρόπο του καὶ ἀνάλογα μὲ τίς ἱκανότητές του, πράγμα πού ἔρχεται σὲ τέλεια συμφωνία μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ καὶ μὲ τίς σημερινὲς σύνθετες κοινωνικὲς δυνατότητες.

3. ΣΥΝΟΛΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Και τώρα πού τό μάθημα έχει τελειώσει, ἄς επιχειρήσουμε μιὰ γρήγορη αὐτοεξέταση, γιά νά δοῦμε ἂν βρισκόμαστε πραγματικά στό σωστό δρόμο, ἂν καλύψαμε τό οὐσιαστικό μέρος τοῦ ἔργου μας, τόσο ἀπό τή μεριά τῶν μαθητῶν ὅσο κι ἀπό τή μεριά τῶν γονιῶν, τῶν καγονισμῶν καί τοῦ κράτους.

Αὐτή ἡ ἴδια ἡ εξέταση πρέπει νά γίνει μέ βάση τή νέα ἀντίληψη γιά τό ἔργο μας. Διαφορετικά, ἄς τό ὁμολογήσουμε, θά ἀπελπιζόμαστε ἀρκετά συχνά.

Τό παλιό σχολεῖο εἶχε τοῦτο τό ἀναμφισβήτητο πλεονέκτημα: ἡ πορεία τῆς ἐργασίας ἦταν ἐπακριβῶς ρυθμισμένη — τουλάχιστο τυπικά — ὡρα τήν ὡρα, μάθημα τό μάθημα. Κάθε διάσπαση δημιουργοῦσε ἄπειρα προβλήματα. Διάβάζαν τίς προβλεπόμενες σελίδες ἀπό τά ἐγχειρίδια ἔλεγαν ἀπέξω τά μαθήματα ἱστορίας ἢ γραμματικῆς. Μετά καθόριζαν τά θέματα πού θά ἀποτελοῦσαν τήν ἀπασχόληση τῆς ἐπόμενης μέρας. Οἱ γονεῖς ἦταν ἱκανοποιημένοι νά βλέπουν νά μεγαλώνει ἔτσι μεθοδικά ἡ γνώση τῶν παιδιῶν τους. Ὁ ἐπιθεωρητής ἦταν ἱκανοποιημένος. Τό πρόγραμμα εἶχε παρθεῖ ὑπόψη... Τί ἄλλο θέλουμε;

Μέ τίς δικιές μας μεθόδους, ἀνεξάρτητα ἀπό τό βαθμό τελειότητας τοῦ νέου ἐλέγχου, δέν πρόκειται πιά καθόλου γιά τό ἴδιο πράγμα. Ἀντίθετα, πολύ συχνά περνάει ἀπό τή σκέψη μας σάν τύψη συνείδησης ἢ ἀνεπάρκεια. Ἀνακινοῦμε ἕνα τέτιο πλοῦτο ζωῆς, πού πάντα φοβόμαστε μήπως ἀνταποκριθοῦμε λειψά στίς ἐπικλήσεις μιᾶς δυναμικῆς καί ἰδιότροπης μόρφωσης πού δέν δλοκληρώνεται ποτέ. Μερικές φορές νιώθουμε κάποια ἱκανοποίηση ἐπειδή θγάλαμε ἕνα ἔντυπο πού ἦταν ἔργο τέχνης, κάναμε μιὰ ἐργασία πού μαντεύουμε τήν πρωτοτυπία καί τή γονιμότητά της, ἀκούσαμε μιὰ πετυχημένη διάλεξη ἢ λάβαμε ἔντυπα γράμματα, κά-

ποιο δέμα, πού ξεσήκωσαν ἕνα ἐνθουσιασμό πού ξέρομε νά ἐκτιμᾶμε τή σημασία του. Καταλαβαίνουμε ὅτι ἐργαστήκαμε καλά. Ἐπειτα μᾶς ξανακυριεῖει ἡ μανία τῆς τυπικῆς ὑπερακρίβειας.

Πρέπει νά συνηθίσουμε ἀπόλυτα σέ τοῦτες τίς νόρμες ζωῆς καί νά ἀπογυμνωθοῦμε ἀπ' αὐτό τό γραφειοκρατικό πνεῦμα πού ἔμεινε ἱκανοποιημένο ἀπό μιὰ μεθοδική ἀντιγραφή, μιὰ πιστή ἀπομνημόνευση, τό γύρισμα μιᾶς ἀκόμα σελίδας ἐγχειριδίου — ἔστω κι ἂν ἡ ἀνάγνωση δέν εἶχε ὠφελήσει κανένα σέ τίποτα.

Ἀκριβῶς τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τό μωρό: δέν δείχνει νά σημειώνει καμιά πρόοδο, ἂν περιοριζόμαστε νά συγκρίνουμε μόνο τή θραδινή μέ τήν πρῶνιή συμπεριφορά του. Δέν μπορούμε νά πούμε ὅτι ἔκανε τρία θήματα περισσότερο ἀπό χτές ὅτε πώς πρόφερε μιὰ ντουζίνα καινούργιες λέξεις. Ἄπλως ἔζησε!.. Ἀλλά ἂν ἀπό καιρό σέ καιρό ξαναθυμόμαστε τίς κατακτήσεις του, ἂν γυρίζουμε μιὰ ἐβδομάδα, ἕνα μήνα πίσω γιά νά ἐξετάσουμε τήν πορεία πού ἔκανε, τότε ναί, μπορούμε νά εἶμαστε ἱκανοποιημένοι ἢ ἀνήσυχοι.

Σάν τή μάνα, θά ἔχουμε πρῖν ἀπ' ὅλα ἐμπιστοσύνη στή ζωῆ. Καί τότε, ἂν κάποια στιγμή μᾶς κυριεῖει ἡ ἀμφιβολία, θά ξεφυλλίσουμε τή σχολική ἐφημερίδα πού ξεκίνησε ἀπ' τίς ἀρχές τῆς χρονιάς γραμμῆ γραμμῆ, σελίδα σελίδα, σύμβολο μιᾶς ζωῆς πού ἡ τεχνική μας ἀποκάλυψε τόν πλοῦτο της, τίς δυνατότητες καί τίς διαστάσεις της. Θά θαυμάσουμε τήν ἔκθεση τῶν ἀντικειμένων πού θγήκαν ἀπό τά ἐργαστήριά μας, τόν κατάλογο τῶν πειραμάτων πού ἔγιναν, τόν πίνακα τῶν διαλέξεων. Θά ἀφεθοῦμε σέ τούτη τή σύνθετη ζωῆ πού συνεχίζει τήν πορεία της καί σκορπίζεται γύρω ἀπό τήν κατεδασμένη πρέσα, πού ξεπετιέται μέσα ἀπ' τά μισάνοιχτα δελτία, πού γραπώνεται στούς τοίχους μέ τοῦς πίνακές της, τίς φωτογραφίες, τά διαγράμματα. Θά ἀναλογιστοῦμε τό πόσο σημαντική θέση πῆρε ἐδῶ καί καιρό τό σχολεῖο στή ζωῆ τοῦ παιδιοῦ. Θά συγκρίνουμε ἀσυναίσθητα ὅλο αὐτό τόν πλοῦτο μέ τήν παθητικότητα τοῦ σχολαστικισμοῦ καί θά ἀποχτήσουμε περισσότερη παρά ποτέ αὐτοπεποίθηση.

Ἄν ὥστόσο θέλουμε νά σιγουρευτοῦμε πιά θετικά, θά ἐξετάσουμε με συντομία τά διάφορα μαθήματα, στό πλαίσιο τῶν ἴδιων τῶν κρατικῶν προγραμμάτων.

Ἡ θ ι κ ῆ ἀ γ ω γ ῆ: 1 ὥρα τήν ἐβδομάδα· 12 λεπτά τή μέρα. Δέν δίνουμε βέβαια κανένα μάθημα τυπικῆς ἠθικῆς. Δέν ἐπιβάλλουμε νά ἀντιγραφεῖ κανένα τσιτάτο, νά ἀπομνημονευτεῖ καμιά

περίληψη. Ἀλλά ὅλη ἡ δραστηριότητά μας πάνω σέ βάση κοινοτική καί μέ ἄξονα τήν ἐργασία, εἶναι ἕνα διαρκές μάθημα ἠθικῆς — καί μάλιστα ἀπό τά καλύτερα —, μάθημα πού χαράσσεται μιά γιά πάντα στήν πορεία τοῦ καθενός, στίς συνήθειες, τοὺς κανόνες ζωῆς.

Ἀνάγνωση καί γαλλική γλώσσα: 10 μέ 11 ὥρες — στίς ἀνώτερες τάξεις λιγότερο — δηλαδή περίπου 2 ὥρες τῆς μέρας.

Ὅταν ἐξετάζουμε τοῦτο τό σύνολο στά παραδοσιακά σχολεῖα, συγκαταλέγουμε ὅλες μαζί τίς παραδόσεις στά μαθήματα αὐτά. Ὅποσδήποτε τό ἀποτέλεσμα δέν θάταν πιά τό ἴδιο ἂν ἐξετάζαμε τό ἀτομικό ὄφελος πού προκύπτει ἀπό τά συλλογικά αὐτά μαθήματα.

Ἐμεῖς δέν ἔχουμε ἀκριβῶς συλλογικό μάθημα ἀλλά τήν προσπάθεια γιά γράψιμο κειμένων μέ σκοπό τήν ἐλεύθερη ἔκφραση πού, χωρίς ὑπερβολή, θά μπορούσε νά φτάσει τά 30 μέ 40 λεπτά τῆς ὥρας τήν ἐβδομάδα τήν ἐκμετάλλευση τοῦ κειμένου τῆς ἐφημερίδας, πού τό παιδί διαβάζει σιωπηρά, αὐθόρμητα. Ἡ σιωπηρή αὐτή ἀνάγνωση συμπληρώνεται, ὅπως εἶδαμε, μέ ἀτομική φωνηχτή ἀνάγνωση στήν προπαρασκευαστική καί τή στοιχειώδη τάξη.

Ἐχουμε τή στοιχειοθέτηση στό τυπογραφεῖο, πού εἶναι τό γράμμα πρὸς γράμμα, λέξη πρὸς λέξη ξαναστήσιμο τοῦ κειμένου γιά μοίρασμα, πού ὅτι κι ἂν λέγαμε γιά τήν παιδαγωγική σημασία τούτης τῆς προσπάθειας γιά ἀνάλυση - σύνθεση δέν θάταν ὑπερβολικό. Ἡ ἀνάγνωση τῶν ἐντύπων, σιωπηρή ἀρχικά, πού συμπληρώνεται ἀπό ἐκφραστική ἀνάγνωση στίς κατώτερες τάξεις, ἡ ἀνάγνωση τῶν ἐπιστολῶν καί τῶν ἐντύπων πού λαβαίνουμε ἀπό τοὺς ἀλληλογράφους μας, ἡ ἐπιλογή καί ἀνάγνωση δελτίων στή διάρκεια ἐργασιῶν γιά τήν ἐφημερίδα ἢ γιά τήν προετοιμασία μιᾶς διλέξης, συνιστοῦν ἕνα σύνολο λειτουργικῶν ἀσκήσεων, πού ἀπέναντί του ἡ παραδοσιακή ἀνάγνωση θά φαινόταν σάν ἕνα ἀξιοθρήνητο φάντασμα. Στίς δραστηριότητες αὐτές θά πρέπει νά προσθέσουμε τή ζωντανή γραμματική, τήν ἀνάλυση καί σύνθεση πού καθημερινά ἐφαρμόζουμε καί πού ἔρχονται νά συμπληρώσουν τά αὐτοδιορθωτικά δελτία.

Ἡ γ ρ α φ ἦ: Αὐθόρμητη γραφή γιά τή σύνταξη τῶν κειμένων, ἀντιγραφή τῶν κειμένων τοῦ τυπογραφείου, σύνταξη ἀπολογισμῶν, διαλέξεις, ἐπιστολῶν...

*Ὅχι, σέ μᾶς δέν θάναί τό μάθημα τῶν γαλλικῶν αὐτό πού θά

ὑποφέρει. Ἀλήθεια, θά τείναμε νά πιστέψουμε πῶς οἱ τεχνικές μας ἔχουν ἐπινοηθεῖ ἐντελῶς εἰδικά γιά τή διδασκαλία τῶν γαλλικῶν σέ βάρος τῶν ἄλλων μαθημάτων.

*Ἐχουμε ἀποκαταστήσει τήν πραγματικότητα.

Ἱστορία - Γεωγραφία - Φυσικές ἐπιστήμες: Δεῖξαμε — μέ εὐκαιρία τό κείμενο τῆς ἐφημερίδας — πῶς, στή διάρκεια τῶν ἀπαντήσεων στίς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν καί σάν συνέχεια στίς διαλέξεις, εἰσάγουμε γιά μελέτη μιά ἀπίθανη ποικιλία θεμάτων σχετικῶν μέ αὐτά τά μαθήματα.

Μέ τά πλάνα ἐργασίας ὑποτάσσουμε τά σύνολά μας στίς τυπικές ἀνάγκες καί, ἂν εἶναι ἀπαραίτητο, τά ἡμίωρα - «τροποφράχτες» ἐπιτρέπουν νά ἀναπληρώσουμε τίς ἀναπόφευκτες καθυστερήσεις.

Ἀριθμητική: Πέρα ἀπό τήν ἐνεργητική καί πρακτική μύηση μέ τή ζωντανή χειρωνακτική ἐργασία — μύηση πού στήν οὐσιαστική της σημασία ἀποδείχνει ὅλη ἡ σύγχρονη παιδαγωγική — ἔχουμε τά αὐτοδιορθωτικά δελτία μας, πού ἐπιτρέπουν σέ κάθε παιδί ἕνα μάξιμουμ ἀσκήσεων πού δέν νομίζουμε πῶς μπορεῖ νά ξεπεραστεῖ ἀπό τά παραδοσιακά σχολεῖα, ἀκόμη καί τά αὐστηρότερα.

Σχέδιο - Χειρωνακτική ἐργασία στήν τάξη καί στό ὕπαιθρο - Φυσική ἀγωγή - Ὄδική - Πρακτική ὕγιεινή: Σ' ὅλους αὐτούς τοὺς τομείς ξεπεράσαμε τελικά τό στάδιο τῆς θεωρίας γιά νά προχωρήσουμε στήν πρακτική ἐξάσκηση, πού μᾶς ἐπιτρέπει, περισσότερο ἀπό οἰδιδήποτε ἄλλο, νά ἱκανοποιήσουμε τίς ἀπαιτήσεις τοῦ προγράμματος.

Ἐδῶ τελειώσαμε μέ τή λειτουργία τοῦ σχολείου μας σύμφωνα μέ τήν τεχνική τῶν συνόλων ἐνδιαφερόντων.

Δέν καθυστερήσαμε μέ τή λεπτομερειακή περιγραφή τοῦ νέου ὄλικου οὔτε μέ τίς ἀπαραίτητες οδηγίες γιά τή χρήση του, ὑποδείξεις πού θά τίς βρεῖ κανεὶς ὅλες στά εἰδικά φυλλάδια πού ἔχουμε ἐκδόσει.

Θελήσαμε μόνο νά παρουσιάσουμε ἕνα σχολεῖο σέ ὥρα λειτουργίας καί σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μας τῶν συνόλων, νά ἀναλύσουμε τό μηχανισμό του καί νά σᾶς κάνουμε νά παρευρεθεῖτε σέ μιά στιγμή τῆς ζωῆς του.

Δέν ἰσχυρίζομαστε οὔτε ὅτι τό παράδειγμά μας εἶναι τέλει οὔ-

τε ότι θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο μίμησης έτσι όπως ακριβώς είναι, κάτω από διαφορετικές συνθήκες τόπου, περιβάλλοντος, εκπαιδευτικών δυνατοτήτων.

Προσπαθήσαμε κυρίως να συστήσουμε ένα είδος ιεραρχίας των παιδαγωγικών αξιών: στή βάση, χώρος και υλικό φροντίδα να εισαγάγουμε το σχολικό σύνολο στο κοινωνικό σύνολο· οργάνωση της σχολικής εργασίας στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που απορέουν από το περιβάλλον· συνεργασία και έλεγχος που μπορούν να έγγυηθούν το σίγουρο ανέδασμα του ανθρώπινου είναι, αυτή τη λαμπρή άνθηση που προετοιμάζει την καρποφορία του αδρίου.

4. ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Πρακτικά, πώς θα πραγματοποιηθεί το πέρας από την άχρηστη σχολαστική μορφή στην εκπαίδευση με την εργασία;

Γι' αυτή ακριβώς την προσαρμογή θα δώσουμε έδω μερικές τελευταίες συμβουλές.

Ξέρουμε πόσες κριτικές και πόσα ερωτηματικά μπορεί να προκαλέσει ή μελέτη μας. Βλέπουμε κιόλας τους δασκάλους να διαμαρτύρονται:

—Ποτέ δεν θα μπορέσουμε να φτάσουμε σε τούτη την τελειότητα μέσα από την ποικιλία... Δεν διαθέτουμε αρκετή ευελιξία, αρκετές ικανότητες... Αυτό θα απαιτήσει πολλή δουλειά... Φοβάμαι μήπως δεν πετύχω!

Ώστόσο οι δάσκαλοι αυτοί έχουν δίκιο: δεν ρίχνεται κανείς αστόχαστα σε μία καινούργια τεχνική για την οποία δεν είναι καθόλου προετοιμασμένος... Δεν πρόκειται να εγκαταλείψει κανείς μονομιάς ένα δλόκληρο παρελθόν, ακόμα κι όταν βλέπει τις αδυναμίες του, για να επιχειρήσει μία καινοτομία που μόνο μερικά εκλεκτά άτομα μπορούν να πραγματοποιήσουν αθόρμητα.

Ακόμα, δεν ελπίζουμε — και δεν το ευχόμαστε! — πώς μετά την ανάγνωση της μελέτης μας οι δάσκαλοι θα πουν: «Θά κάνω κι εγώ τό ίδιο από την επόμενη σχολική χρονιά», όποτε, αν τό πράγμα δεν προχωρήσει όπως θάθελαν, να ξαναπέσουν απογοητευμένοι στη ρουτίνα.

Εμείς προτείνουμε μία άλλη σίγουρη μέθοδο για τή δημιουργία του καινούργιου στους κόλπους της σημερινής πραγματικότητας.

Υπήρχε μία εποχή που οι άνθρωποι, για να βελτιώσουν τις μεθόδους καλλιέργειας, θεωρούσαν χρήσιμο να καταφεύγουν σε διαλέξεις, σε μαθήματα λίγο πολύ παραινετικά, σε διαγράμματα και

λογαριασμούς. "Όσα παίρνει ο άνεμος... Ο χωρικός κατέβαζε το κεφάλι και ξαναγύριζε στην πολυδοκιμασμένη παράδοση.

Τά πράγματα άλλαξαν τή μέρα που κατασκευάστηκαν και παρουσιάστηκαν τα καινούργια εργαλεία: αλέτρια, τρακτέρ, σκαπάνες, ψεκαστήρες που ανταποκρίνονταν καλύτερα από τα παλιά στις νέες οικονομικές ανάγκες. Ο ρόλος της θεωρίας ήταν ασήμαντος, αν όχι ανύπαρκτος: ο χωρικός δοκίμαζε μία ανάγκη που δεν την ικανοποιούσαν οι παλιές τεχνικές. Τού έδειχναν τότε ένα εργαλείο που έμοιαζε να ανταποκρίνεται στην ανάγκη αυτή. Τό έβλεπε να λειτουργεί, τό δοκίμαζε, τό υιοθετούσε... Τό πέραςμα γινόταν, ως πούμε, υλικά, εμπειρικά.

"Όποιοι κι αν είναι οι τίτλοι που ή σχολαστική εγγένεια τής χάρισε, ή φλυαρία δεν πρέπει να έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξέλιξη τής παιδαγωγικής μας πορείας. Χωρίς περιττά λόγια, θά παρουσιάσουμε τά εργαλεία που δείχνουν να ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες και που για τήν ικανοποίησή τους οι παραδοσιακές μέθοδοι αποδείχτηκαν ανίκανες. Θά δώσουμε τίς οδηγίες χρήσης τους. Θά δάλλουμε σε λειτουργία τά εργαλεία αυτά, θά εξηγήσουμε τήν καλύτερη δυνατή χρησιμοποίησή τους... Και ξέρουμε ότι ή πρόοδος θά επιβληθεί ακόμα και στους πιο φοβιστάριδες.

Ο κτηματίας που είναι υπεύθυνος για ένα αγρόκτημα, δεν φέρνει ποτέ άναταραχή στις μεθόδους καλλιέργειας που μεταχειρίζεται. Συγκρίνει τήν απόδοσή του με τήν απόδοση των γειτονικών κτημάτων. "Αν δίπλα τά κατάφεραν καλύτερα, φυσικά άνησυχεί και θέλει να μάθει πώς θά μπορέσει να φτάσει στο ίδιο αποτέλεσμα. Παίρνει πληροφορίες, ζητάει τιμές, διαβάζει βιβλία, πηγαίνει να παρακολουθήσει διαλέξεις. "Επειτα ένεργεί σύμφωνα με τίς ανάγκες και τίς δυνατότητές του.

Είναι πεισιμένος ότι ένα σύγχρονο αλέτρι, ή χρήση λιπασμάτων, ή μεθοδική άναδιοργάνωση του στάβλου του, οι ήλεκτρικές εγκαταστάσεις, ένα τρακτέρ θά αύξαιναν τήν απόδοσή του, με ένα μινιμουμ έξόδων — που άλλωστε θά καλυφτεί — και με έλάττωση του κόπου του. Διστάζει μόνο για τούς ίδιους λόγους που διστάζετε κι έσείς: δεν υπάρχουν άρκετά χρήματα... Κι έπειτα, κάτι τέτιες καινοτομίες του προκαλούν πάντα κάποιο φόβο. "Έχει συνηθίσει τόσο στις παλιές τεχνικές που, μά τήν αλήθεια, ποτέ δεν τον άφησαν νηστικό... "Αραγε θάναυ ικανός να άντλήσει από τούτη τήν τόσο διαφορετική εργασία αυτό για τό όποιο προετοιμάστηκε;

"Όπότε, φρόνιμος καθώς είναι, αλλά και πρακτικός συνάμα, σκέφτεται: "Ας δοκιμάσω ένα από τούτα τά εργαλεία! "Αν αυτό πετύχει, τήν άλλη χρονιά θά πάω λίγο πιο πέρα... Μέσα απ' όλη τή γκάμα των καινοτομιών ποιά θάναυ τό εργαλείο που θά με έξυπρητήσει άμεσα, άναστατώνοντας, από τήν άλλη, όσο γίνεται λιγότερο τίς συνήθειές μου;

Μετά από ώριμη σκέψη αγοράζει ένα σύγχρονο αλέτρι που σκάβει πλατιά αυλάκια και δίνει καθαρό και φρέσκο χώμα. Τό χρησιμοποιεί, διστακτικά στην άρχή, ξαναγυρίζοντας μερικές φορές ακόμα στο παλιό του αλέτρι, που είχε κι αυτό τίς άρετές του... Κι έπειτα, θά άποκτήσει τή συνήθεια: θά στοιδιάξει τό παλιό αλέτρι στην άποθήκη με τά άχρηστα παλιοσίδερα.

Τήν επόμενη χρονιά, ή και από τήν άνοιξη ακόμα, θά έκσυγχρονίσει τούς στάβλους του. Προς τό παρόν δεν θά προχωρήσει περισσότερο: ώστόσο ή ζωή στο κτήμα θά έχει πιά ριζικά μεταμορφωθεί, όπως θά έχει μεταμορφωθεί και ο τρόπος ζωής του κτηματία και τής οικογένειάς του. "Έχει ήδη άρχίσει ή προσαρμογή. "Επειτα θάρθει ή σειρά για άλλους νεωτερισμούς, άνάλογα με τίς ανάγκες και τίς προσφορές που διαθέτει ή γεωργική τεχνική για τήν ικανοποίησή τους.

"Έτσι, χωρίς συγκρούσεις, χωρίς άναστάτωση του ρυθμού εργασίας, χωρίς σοβαρούς κινδύνους άποτυχίας που θά μπορούσαν να διακυβέσουν ή ακόμα και να σταματήσουν κάθε εξέλιξη, να που προέκυψε από τήν παραδοσιακή τεχνική μια γεωργική τεχνική προσαρμοσμένη στις σύγχρονες δυνατότητες, χωρίς να απαιτείται ή προύπαρξη κάποιας θεωρίας, χωρίς φλύαρες όμιλίες, μόνο με τή δύναμη των νέων εργαλείων που μπήκαν στην ύπηρεσία τής ζωής και τής εργασίας.

Πρόκειται για μια ιδανική έξελικτική διαδικασία, που θά θέλαμε να τή συστήσουμε και να τήν ενοήσουμε στον εκπαιδευτικό τομέα.

"Αν μπορείτε, ένεργείστε όπως ο κτηματίας: μην άναπαυθείτε τελείως στα γραφτά, όσο συμπαθητικά ή πειστικά κι αν είναι. "Επισκεφθείτε κάποιο σχολείο που έχει ήδη έπιχειρήσει τίς μεταρρυθμίσεις που όνειρεύεστε. Κινηθείτε για να παρακολουθήσετε έργανωμένα τεχνικά μαθήματα, για να παρευρεθείτε στις όμιλίες των ειδικών που έρχονται να σας έξάρουν τίς άρετές των νέων εργαλείων. Ζητείστε πληροφορίες για τίς τιμές, τήν απόδοσή...

Δείτε ποιά από τά εργαλεία αυτά θά μπορούσε νά σάς εξυπηρετήσει περισσότερο, χωρίς νά αναστατώσει τήν εργασία σας. Μετρήστε τό βαλάντιό σας, τό ζήλο, τήν τόλμη σας. Ζητείστε τή γνώμη τών μαθητῶν σας, έπειτα αποφασίστε γιά μιá πρώτη αγορά καί μαζί γιά τόν τρόπο αξιοποίησής της. Σέ τρεῖς, σ' έξι μήνες, σ' ένα χρόνο, θά προσθέσετε καινούργια κομμάτια στήν ορθολογική οργάνωση τῆς επιχείρησής σας.

Θά σάς βοηθήσουμε σέ τούτη τήν επιλογή δίνοντάς σας τή λίστα όλων τών δυνατῶν τεχνικῶν μεταρρυθμίσεων ἢ τῆς αγοράς εργαλείων. Οἱ τεχνικές καί τά εργαλεία πού συνιστοῦμε δοκιμάστηκαν, μερικές φορές φτιάχτηκαν ἀπό τήν ἀρχή, καί δπωσδήποτε ἐφαρμόστηκαν ἀπό ἑμᾶς. Δημοσιεύουμε τούς ἀντίστοιχους τρόπους χρήσης τους. Ἀκολουθώντας τίς συμβουλές μας σέ ρυθμό, ἐλπίζουμε, ἐπιταχυνόμενο, θά προχωρήσετε σταδιακά ἀλλά σίγουρα, μέσα ἀπό τή σύνθετη εργασία, στή νέα πρακτική τοῦ ζωντανοῦ σχολείου, στήν ὑπηρεσία τοῦ νέου ἀνθρώπου πού πραγματώνεται στούς κόλπους τῆς λαϊκῆς κοινωνίας.

1. Κατάργηση τῆς ἔδρας

Πρώτη κίνηση, πού δείχνει τή διάθεσή σας νά προσανατολιστεῖτε πρὸς μιá νέα ἀντίληψη τῆς ἐκπαίδευσης: ἔ ξ α φ α ν ἰ σ τ ε τ ὁ θ ἄ θ ρ ο π ο ῦ π ἄ ν ω τ ο υ θ ρ ο ν ἰ ἄ ζ ε τ α ἠ ἔ δ ρ α σ α ς. Ἀ ὕ τ ῆ, ἁ π λ ο ῦ σ τ α τ α, θ ἄ γ ἰ ν ε ἰ ἔ ν α τ ρ α π ἔ ζ ἰ ὅ π ω ς ὅ λ α, σ τ ὁ ὕ ψ ο ς κ α ἰ τ ὁ μ ἔ γ ε θ ο ς τ ὶ ν ἄ λ λ ω ν τ ρ α π ε ζ ἰ ὶ ν.

Τότε θά δεῖτε τήν τάξη σας μέ ἄλλο μάτι. Τό ὕδριο καί οἱ μαθητές θά σάς δοῦν μέ ἄλλα μάτια, καλύτερο μέσα στήν ἀνθρώπινή σας διάσταση. Αὐτό θά ἐπηρεάσει ριζικά τή συμπεριφορά ὄλων. Ἀπό τήν ἄλλη θά κερδίσετε χώρο πού θά εἶναι πολύτιμος γιά τήν καινούργια ὄλική οργάνωση τῆς τάξης σας.

Ἐξοδα: μηδέν. Ἀντίθετα, ὄφελος: τό πρῶην βάθρο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ σάν τεζάχι, πάγκος γιά ἔκθεση ἢ, ἀκόμα, σάν τραπέζι τυπογραφείου.

2. Σύσταση ἑνὸς σχολικοῦ συνεταιρισμοῦ

Προσοχή όμως: δέν πρόκειται νά φτιάξετε πάνω στό χαρτί, ὅπως ἔχει γίνει μερικές φορές, μιá τυπική ομάδα μέ σκοπό τήν αγορά ὄλικῆ ἀπό τίς εἰσφορές μιᾶς μηνιατικῆς συνδρομῆς ἀλλά μιá πραγματική κοινότητα παιδιῶν, ἱκανή νά διοικήσει σχεδόν ἀπόλυτα τή σχολική ζωή.

Ἐδηγίες: Βλ. La copérative scolaire au sein de la pédagogie Freinet (Dossier pédagogique, ἀρ. 34 - 35).

Πλεονεκτήματα: συνδρομές, κτηνοτροφία, εἰσπράξεις γιά γιορτές, ἔκθεση κλπ.

3. Τό ἐλεύθερο κείμενο

Ἀπό τήν ἐμφάνιση τῶν πρώτων κιόλας ἐκδόσεων τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἠ πρακτική τοῦ ἐλεύθερου κειμένου υἰοθετήθηκε ἐπίσημα.

Ἐδηγίες: Βλ. Le texte libre (BEM, ἀρ. 3) · La grammaire (BEM, ἀρ. 17).

Ἐξοδα: μηδέν.

4. Ὁ σχολικός κῆπος

Ἄν τό σχολεῖο διαθέτει κῆπο, παραχωρεῖστε τον στά παιδιά, πού θά τόν καλλιεργήσουν μόνα τους μέ τή βοήθεια καί τίς συμβουλές σας, ὑπό τήν αἰγίδα καί γιά ἀποκλειστικό ὄφελος τοῦ συνεταιρισμοῦ τους.

Διαφορετικά φροντίστε νά ἀποκτήσετε ἕνα κῆπο ὅσο γίνεται πιό κοντά στό σχολεῖο: λαχανόκηπο, πρασιές, ὄπωροφόρα, φυτώριο, κυφέλη, κουνέλια, πουλιά, κότες, κατσίκες (ἀνάλογα μέ τήν περιοχή, τίς προτιμήσεις καί τίς δυνατότητες).

Ἐξοδα: κανένα, ἐνῶ ἠ δαπάνη καλύπτεται ἢ καί ὑπερκαλύπτεται ὄπωσδήποτε ἀπό τά ἔσοδα τῆς ἐκμετάλλευσης.

5. Μελέτη τοῦ τοπικοῦ περιβάλλοντος

Σύμφωνη ἄλλωστε καί μέ τίς ὄπουργικές διατάξεις.

Ἐδηγίες: Βλ. Milieu local et géographie vivante (BEM, ἀρ.

10) · La méthode naturelle en histoire, géographie et sciences d'observation (Dossier pédagogique, αρ. 38) · L' étude du milieu au second degré (Dossier pédagogique, αρ. 39 - 40) · Etude du milieu et programmation (Dossier pédagogique, αρ. 52) .

Ἔξοδα: μηδέν.

6. Τό σχολικό σημειωματάριο

Είναι προτιμότερο από τό «κουτί τῶν ἐρωτήσεων», ἀνάλογου προσορισμοῦ, ὅπου οἱ μαθητές γράφουν τίς ἐρωτήσεις στίς ὁποῖες θά ἀπαντήσετε σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις μας.

Τρόπος χρήσης: ἐρωτήσεις, ἀπολογισμοί, διαλέξεις.

7. Αὐτοδιορθωτικά δελτία, αὐτοδιορθωτικά τετράδια, προγραμματισμένες σειρές

Πρόσθεση, ἀφαίρεση, πολλαπλασιασμός, διαίρεση, προβλήματα, γεωμετρία, συζυγίες ρημάτων, ὀρθογραφία, γραμματική γιά ὅλες τίς τάξεις.

Ἄδηγίες: Βλ. Bandes enseignantes et programmation (BEM, αρ. 29 - 32) · Travail individualisé et programmation (BEM, αρ. 42 - 45) · Bandes enseignantes (Dossier pédagogique, αρ. 6) .

8. Διασχολικές ἀνταλλαγές

Γίνονται ἀνάμεσα σέ τάξεις, ὅσον ἀφορᾷ τά σχολεῖα πού ἐφαρμόζουν τό ἐλεύθερο κείμενο ἀλλά δέν ἐκδίδουν ἀκόμη σχολική ἐφημερίδα καί στά πλαίσια ὁμίλων ὀργανωμένων ἀπό τίς ὑπηρεσίες μας, ὅσον ἀφορᾷ τά σχολεῖα πού ἐγάζουν ἐφημερίδα.

Ἄδηγίες: Βλ. Les correspondances scolaires (BEM, αρ. 50 - 53) · Un essai de correspondance scientifique (Dossier pédagogique, αρ. 50) .

Ἔξοδα: ταχυδρομικά τέλη.

9. Τό ἐλεύθερο σχέδιο

Εἰκονογράφηση, καλλιτεχνική δημιουργία, διακόσμηση, σχέδιο, σέ πλατιά κλίμακα.

Ἄδηγίες: Βλ. L' enfant - artiste (Ἔργο τῆς Ἑλ. Φρενέ) · Méthode naturelle de dessin (τῆς Ἑλ. Φρενέ) · Dessins et peintures d' enfants (BEM, αρ. 16) · La part du maître (BEM, αρ. 24) .

Ἔξοδα: ἐλάχιστα καί συχνά, σέ μεγάλο ποσοστό, τά ἀναλαμβάνουν τά ἴδια τά παιδιά.

10. Ἡ ὀργάνωση τῆς ἐλεύθερης ἐργασίας

Προβλέπεται ἀπό τό σχολικό ὄραριο: ἐκθεση, σχέδιο, πειράματα, ἐργαστηριακή δουλειά κλπ.

Ἄδηγίες: Βλ. Les plans de travail (BEM, αρ. 15) · Huit jours de classe (BEM, αρ. 40 - 41) · L' organisation de la classe (Dossier pédagogique, αρ. 5) · Plus de manuels, plus de leçons (Dossier pédagogique, αρ. 7) · L' organisation de la classe de transition (Dossier pédagogique, αρ. 24) · L' organisation de la classe au CP et au CE (Dossier pédagogique, αρ. 25) .

Ἔξοδα: μηδέν.

11. Πλάνα ἐργασίας

Ἄδηγίες: Βλ. Moderniser l' école (BEM, αρ. 4) · Les plans de travail (BEM, αρ. 15) · Brevets et chefs d' oeuvre (Dossier pédagogique, αρ. 14) .

Ἔξοδα: κανένα. (Ἡ ἀγορά τῶν ἐντύπων - μοντέλων δέν εἶναι ὑποχρεωτική.)

12. Ἐφημερίδα τοίχου

Ἔξοδα: κανένα.

13. Ἡ συνεργατική σχολική δελτιοθήκη

Περιλαμβάνει κάθε εἶδους ντοκουμέντα, τυπωμένα ἢ κολλημένα ἀπάνω σέ δελτία ἀπό χαρτόνι, διαστάσεων 13,5 X 21 ἢ 21 X 27.

Ἡ CEL διαθέτει χαρτόνι καί δελτιοθήκες.

Ἄδηγίες: Βλ. Le fichier documentaire (BEM, αρ. 33 - 34) .

14. Ἡ ὀργάνωση τῆς βιβλιοθήκης ἐργασίας

Ἀρχικά θά ἐξοπλιστεῖ μέ τά βιβλία πού ἔχετε, τά σχολικά ἐγχειρίδια, τίς συλλογές τῶν πληροφοριακῶν στοιχείων, τά λεξικά κλπ.

Ἀργότερα γίνεται ἡ ἀγορά τῆς συλλογῆς μας «Bibliothèque de travail: BT, BTJ, BT2, SBT, BT ἡχητικές» (900 τίτλοι).

Ἐξοδα: κανένα στήν ἀρχή.

15. Ἡ ταξινόμηση τῶν δελτίων καί τό λεξικό - εὐρετήριο

Γρήγορη ταξινόμηση καί ἐρευνα χάρι στήν ἀρίθμηση ὄλων τῶν ντοκουμέντων τῆς δελτιοθήκης.

Ἐξοδα: Βλ. Pour tout classer (Ἐκδ. Ecole Moderne).

Ἐξοδα: ἀγορά τοῦ Pour tout classer.

16. Διαλέξεις μαθητῶν

Πολλές φορές τήν ἐβδομάδα.

Ἐξοδα: Βλ. Questions comptes rendus. Enquêtes et conférences au 2e degré (Dossier pédagogique, ἀρ. 18) · Les conférences d'élèves en classe de transition (Dossier pédagogique, ἀρ. 45).

Ἐξοδα: μηδέν.

17. Πρώτη ὕλική καί τεχνική ἀναδιοργάνωση τοῦ σχολείου

Αὐτοσχέδια ἐγκατάσταση μικρῶν ἐργαστηρίων: ξυλοκοπτική, ὕφαντουργεῖο, προπλάσματα, σιδηρουργεῖο, ξυλουργεῖο, ἀνάλογα μέ τίς ὑπάρχουσες δυνατότητες.

Ἐξοδα: Βλ. Pyrogravure, soudure, découpage (SBT, 267).

18. Ἐκδοση μιᾶς χειρόγραφης ἢ πολυγραφήμενης σχολικῆς ἐφημερίδας

Ἐξοδα: Βλ. Le journal scolaire (Ἐκδ. Ecole Moderne) · Journal scolaire au second degré (Dossier pédagogique, ἀρ. 11) · Les correspondances scolaires (BEM, ἀρ. 50 - 53).

19. Χαρακτική σέ λινόλευμο

Ἐξοδα: Βλ. Gravure du lino (Μπροσούρα πού ἐπισυνάπτεται στό ὕλικό).

20. Τό υπογραφεῖο τοῦ σχολείου

Βιβλίο ζωῆς, ἐντυπη σχολική ἐφημερίδα, ἐντατικοποίηση τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἐξοδα: Βλ. Les techniques Freinet de l'Ecole Moderne (Ἐκδ. Bourrellet - A. Colin) · L'imprimerie et les techniques annexes (Dossier pédagogique, ἀρ. 8) · Mode d'emploi de l'imprimerie (Dossier pédagogique, ἀρ. 17).

21. Τά ἐργαστήρια

Εἰδικά διαρρυθμισμένα σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις μας εἴτε σέ ἓνα συνεχόμενο μέ τήν τάξη δωμάτιο εἴτε, ἂν αὐτό δέν εἶναι δυνατό, στό διάδρομο.

Ἐξοδα: Βλ. παράγραφο 17.

22. Σχολικό βιβλιάριο καί ἔλεγχος

Μέ τό μοντέλο τῆς «θεμελιώδους σκιαγράφησης». Ἐλεγχος μέ τά διπλώματα καί τίς ἐργασίες τῶν μαθητῶν.

Ἐξοδα: Βλ. Brevets et chefs - d'oeuvre (Dossier pédagogique, ἀρ. 14).

23. Ἐργαστήρι πειραμάτων φυσικῆς

Ἐξοδα: Βλ. Συλλογή SBT (16 κεφάλαια μέ πειράματα φυσικῶν ἐπιστημῶν).

24. Ἀγορά μιᾶς μηχανῆς προβολῆς διαφανειῶν

Διαφάνειες. Ἡχητικές σειρές BT.

25. Φωνογράφος και δίσκοι

Η CEL εκδίδει δίσκους για την εκμάθηση τραγουδιών και χορών.

Όδηγες: Βλ. L' éducation musicale (Dossier pédagogique, αρ. 10).

26. Ραδιόφωνο, μαγνητόφωνο και τηλεόραση

Μία επιτροπή από δασκάλους ειδικευμένους στα θέματα αυτά μελετά τα προβλήματα που θέτει ή χρήση αυτών των παιδαγωγικών εργαλείων στο σχολείο.

27. Θέατρο και κουκλοθέατρο

28. Κινηματογράφος

Η CEL έχει φτιάξει τρεις ψυχαγωγικές ταινίες για παιδιά: «Η πηγή που δέν ήθελε να τρέξει», «Έξι παιδάκια πήγαιναν για σύκα» και «Τό βιβλίο της ζωής των μικρών στο Σχολείο Φρενέ» (οι ταινίες αυτές νοικιάζονται από τη CEL).

Δεύτερο μέρος

ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΤΑΘΕΡΕΣ

Νά οι νόμοι τῆς ζωῆς. Δέν μπορούμε νά τοὺς ἀγνοήσουμε ἀλλά, ἀντίθετα, πρέπει νά ἐνεργοῦμε σύμφωνα μέ αὐτούς. Γι' αὐτό τό σκοπό τοὺς ὑποδείχνουμε, προσθέτοντάς τους στά Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου, πού εἶναι κοινά γιά ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

ΜΑΡΙΑ ΜΟΝΤΕΣΟΡΙ
Τό πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ

Ἡ τεχνική Φρενέ τοῦ Σύγχρονου Σχολείου ἔχει ξεπεράσει σήμερα τό μακρόχρονο στάδιο τριανταπέντε χρόνων πειραματισμοῦ, γιά νά προχωρήσει στήν ἀποτελεσματική καί μεθοδική της εἰσοδο σ' ἓνα μεγάλο ἀριθμό γαλλικῶν καί ξένων σχολείων.

Ἀλλά μιά τόσο ριζική ἀλλαγὴ μεθόδου ἀποτελεῖ πραγματική ἐπανάσταση γιά τὴν παιδεία, πού ἀπαιτεῖ μιά εἰδική μὀρφωση τῶν νέων ἐκπαιδευτικῶν καί τὴ μετεκπαίδευση ὧων ὑπηρετήσαν γιά πολὺ τό σχολαστικισμό.

Μέχρι νά ἀναλάβουν οἱ κρατικές ὑπηρεσίες αὐτὴ τὴν ἀναγκαία μετεκπαίδευση εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἀνταποκριθοῦμε μέ αὐτοσχέδια μέσα στήν ἀξανάμενη ἀπαίτηση ἐκπαιδευτικῶν ὄλων τῶν βαθμίδων πού ἐπιθυμοῦν νά προσχωρήσουν στήν τεχνική μας.

Εἶχαμε ἐπιχειρήσει νά γράψουμε γι' αὐτούς ἓνα σύντομο ὀδηγὸ («Πῶς νά ξεκινήσουμε;») πού θά μπορούσε, νομίζουμε, νά ἐπαρκέσει γιά τίς πρώτες προσπάθειες.

Σκεφτήκαμε ὁμως πῶς οἱ τεχνικές συμβουλές πού δίναμε κινδύνευαν ὄχι μόνο νά εἶναι ἀνεπαρκεῖς ἀλλά καί νά παραπλανήσουν καί νά ἀποθαρρύνουν τοὺς νεοφερμένους, ἂν δέν τίς συμπληρώναμε μέ πῶς συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές σέ ὄτι ἀφορᾷ τὴν παιδαγωγική χρήση τῶν τεχνικῶν αὐτῶν καί τό πνεῦμα τῆς διδασκαλίας μας.

Θά χρειαζόταν λοιπόν νά παρακινήσουμε τοὺς ἀναγνώστες μας

νά αναθεωρήσουν ορισμένες ψυχολογικές, παιδαγωγικές, τεχνικές και κοινωνικές έννοιες και πρακτικές που είναι κοινά αποδεκτές στους σχολικούς χώρους και που ή παράδοση απαγορεύει νά τεθούν σε άμφισβήτηση γιατί αποτελούν τά ίδια τά θεμέλια όλου του σχολαστικού οικοδομήματος.

Έδω, θά θέλαμε νά συστήσουμε και τήν ανάγκη θεμελίωσης μιās νέας κλίμακας σχολικών αξιών, μέ μοναδική μας πρόθεση τήν έρευνα τής αλήθειας, στό φώς του πειράματος και τής καλής θέλησης.

Στή βάση των άρχων αυτών, που τίς θεωρούμε σταθερές, επομένως άπρόσβλητες και άμετάβλητες, θά θέλαμε νά δημιουργήσουμε ένα είδος Παιδαγωγικό Κώδικα μέ:

—πράσινο φώς για τίς πρακτικές που είναι σύμφωνες μέ τίς παραπάνω σταθερές και τίς όποιες μπορούν νά προσχωρήσουν άφοβα οι εκπαιδευτικοί γιατί εξασφαλίζουν στά σίγουρα μεγάλη έπιτυχία.

—κόκκινο φώς για τίς πρακτικές που δέν είναι σύμφωνες μέ τίς σταθερές αυτές και που, κατά συνέπεια, πρέπει νά απορρίψουμε τό γρηγορότερο δυνατό.

—λίτρινο (και διακοπτόμενο) φώς για τίς πρακτικές που, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορούν νά νάναι ευεργετικές αλλά που υπάρχει κίνδυνος νά γίνουν άρνητικές και πρós τίς όποιες πρέπει νά κατατείνει κανείς μέ φρονιμάδα, ελπίζοντας σ' ένα γρήγορο ξεπέρασμά τους.

Στή βάση αυτών ακριβώς των μεθοδολογικών υποδείξεων θά δώσουμε λοιπόν τίς πιό ειδικευμένες τεχνικές συμβουλές που θά σάς επιτρέψουν νά φτάσετε στό σκοπό σας μέ ένα μίνιμουμ ψηλαφήσεων και ρίσκων.

“Αν κοιτάξει κανείς ένα κλασικό έργο γενικής ψυχολογίας — γράφει ο Δρ. Βιάρ — βρίσκει σ' αυτό τέλειες περιγραφές ενός έντυπωσιακού αριθμού ψυχικών έκδηλώσεων· ο κατάλογός τους κάθε άλλο παρά έξαντλητικός είναι. Από τίς άφθονες, εθνεϊδητες και λεπτομερειακές αυτές έργασίες αποκοτάνε τήν αίσθηση ότι ή ψυχολογία είναι κάτι περιπλεγμένο και ότι για νά γίνει κανείς σωστός ψυχολόγος χρειάζεται πολλά χρόνια εξάσκησης, χωρίς νά ναι σίγουρος, σε πολλές περιστάσεις, για τήν αξία των κρίσεών του σε σχέση μέ τόν άλλο.

Σκεφτήκαμε ότι μετά τή λεπτομερειακή ανάλυση των ψυχολογικών φαινομένων, θά ήταν ίσως δυνατό νά βρούμε ανάμεσα σ' αυτά και στον άνθρωπο ένα σταθερό και άμετάβλητο σύνδεσμο που θά τούς προσδίνει ταυτόχρονα και ένα χαρακτήρα καθολικότητας...

·Ο όρισμός τής σταθεράς βρίσκεται μέσα στην ίδια τή λέξη. Είναι ό,τι δέν μεταβάλλεται και δέν μπορεί νά μεταβληθεί σε όποιοδήποτε γεωγραφικό πλάτος, σε όποιοδήποτε λαό.

·Η Σταθερά αποτελεί τήν πιό στέρεη βάση. Είναι τό καλύτερο μέσο για νά αποφύγουμε τίς απογοητεύσεις και τά σφάλματα.

1. Η ΦΤΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΣΤΑΘΕΡΑ 1

Τό παιδί έχει τήν ίδια φύση μέ τόν ενήλικο.

Μοιάζει μ' ένα δευτράκι πού ή ανάπτυξη του δέν έχει τελειώσει ακόμα αλλά πού τρέφεται, μεγαλώνει και άμύνεται έπως άκριβώς τό μεγάλο δέντρο.

Τό παιδί τρέφεται, αισθάνεται, υποφέρει, αναζητά και άμύνεται άκριβώς όπως κι έσείς, μέ διαφορετικούς μονάχα ρυθμούς, λόγω τής οργανικής του άδυναμίας, τής άγνοιας, τής άπειρίας του και, ακόμα, λόγω του τεράστιου δυναμικού τής ζωής του, πού στους ενήλικους έχει συχνά πληγεί επικίνδυνα.

Τό παιδί δρᾶ — και κατά συνέπεια αντιδρᾶ — και ζει σύμφωνα μέ τίς ίδιες άκριβώς αρχές πού διέπουν και σᾶς. Άνάμεσα σέ σᾶς και σ' εκείνο δέν υπάρχει διαφορά φύσης αλλά επιπέδου και μόνο.

Σ υ ν ε π ῶ ς: πρίν νά κρίνετε ή νά τιμωρήσετε ένα παιδί βάλλτε τούτο τό έρώτημα στόν έαυτό σας: "Αν ήμουν στή θέση του πώς θά αντιδρούσα; Και πώς αντιδρούσα όταν ήμουν σάν κι αυτό;

Άπαντήστε ειλικρινά σιό παρακάτω τίσι:

Κάνετε προσπάθεια γιά νά ενστερνισθείτε τή σιαθερά αυτή;

πράσινο

Άγνωρίζετε τή σιαθερά αυτή μολονότι διατάξετε νά τήν υιοθετήσετε;

κίτρινο

Άντιμετωπίζετε μέ τή συμπεριφορά σας συχνά άκόμη τό παιδί σάν μιά φύση διαφορετική από σᾶς;

κόκκινο

(Συμβουλευόμε τους άναγνώστες μας νά χρωματίσουν μέ προσχή και τιμιότητα τά τέστ αυτά. Όταν κατόπιν ξεφυλλίσετε τό βιβλίο, τό σύνολό τους θά σᾶς δώσει, σάν εικόνα, τήν ψυχολογική και παιδαγωγική σας κατάσταση σάν δασκάλου. Θά καταβάλετε τότε προσπάθεια νά εξαφανίσετε σιγά σιγά τά κόκκινα και νά βελτιώσετε τήν αναλογία των κίτρινων και των πράσινων.)

ΣΤΑΘΕΡΑ 2

Τό νά είσαι ψηλότερος δέν σημαίνει αναγκαστικά πώς βρίσκεσαι πιό ψηλά από τους άλλους.

Είστε ψηλός κι έχετε, απ' αυτό τό γεγονός τήν τάση νά θεωρείτε κατώτερους όσους βρίσκονται πιό χαμηλά από σᾶς. Αυτό είναι ένα είδος φυσιολογικής, θά λέγαμε, αίσθησης πού βρίσκεται στόν αντίποδα τής αίσθησης του ίλιγγιώδους κενού πού νιώθει κανείς όταν βρίσκεται στό μπαλκόνι του όου πατώματος ή στήν άκρη μιάς χαράδρας. Θέλουμε νά πούμε ότι όλος ό κόσμος δοκιμάζει τήν αίσθηση αυτή. Πρέπει νά τή συνειδητοποιήσετε και νά άμυνθείτε γιαντί σᾶς δυσκολεύει και σᾶς θάζει σέ λάθος δρόμο.

Είστε πιό ψηλός από τους μαθητές σας αλλά κι αυτό δέν σᾶς άρκει. Πρέπει ν' ανεβείτε πάνω σέ μιά έδρα γιά νά επιβεβαιώσετε τήν άνωτερότητά σας.

Έδώ έχουμε νά κάνουμε μέ έντυπώσεις, αισθήματα πού προσβάλλουν πολύ περισσότερο απ' ό,τι θά πίστευε τους υποψήφιους γιά τή σύγχρονη παιδαγωγική.

Γιά νά σᾶς αναγκάσουμε νά απαλλαγείτε από τούτη άκριβώς τήν ανάγκη επιβολής υποστηρίζουμε, από τήν αρχή κιόλας, δρισμένες κινήσεις, συμβολικές αλλά ώστόσο καθοριστικές γιά τήν αναγκαία εξέλιξη.

Κ α τ α ρ γ ε ι σ τ ε τ ή ν έ δ ρ α: Θά βρεθείτε μειμᾶς στό επίπεδο των παιδιών. Θά τά δείτε μέ άλλο μάτι, όχι μέ τό μάτι των παιδαγωγών και των διευθυντών αλλά των ανθρώπων και των παιδιών. Έτσι θά μειώσετε άμέσως τήν επικίνδυνη απόσταση πού υπάρχει ανάμεσα στό μαθητή και τό δάσκαλο, στό παραδοσιακό σχολείο.

"Αν γιά υπηρεσιακούς λόγους δέν μπορείτε νά θγάλετε τό βάθρο, γιά νά τό κάνετε π.χ. τραπέζι έκθεσης και εργασίας, σᾶς συνηστούμε τουλάχιστο νά εκθρονίσετε τή διδασκαλική έδρα από πά-

νω του και να την τοποθετήσετε στο ίδιο ύψος με τα καθίσματα των παιδιών, σε μία θέση που δεν θα ενοχλεί και δεν θα είναι αναγκαστικά άπεναντί στα παιδιά.

Τό βάθρο και η έδρα πάνω του αποτελούν τα απαραίτητα στοιχεία της παραδοσιακής παιδαγωγικής, όπου βασιλεύει η κενολογία, με τα μαθήματα, τις επεξηγήσεις, τις ερωτήσεις, που σίγουρα πραγματοποιούνται με πολύ περισσότερο κύρος και αποτελεσματικότητα όταν δεν βρίσκεται κανείς στο ίδιο ύψος με αυτούς που τον ακούν.

“Ας προσθέσουμε ότι η θέση μάχης ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές απαιτεί την πραγματική και συμβολική αυτή υπερύψωση για να επιτευχθεί η εποπτεία, το κύρος και η πειθαρχία.

Σταθείτε στο ύψος των μαθητών σας. Θα εισαχθείτε για τὰ καλά στη σύγχρονη παιδαγωγική. Μόνοι σας τότε θα ξανασκεφετείτε και θα αρχίσετε την αναθεώρηση της στάσης σας και της παιδαγωγικής σας συμπεριφοράς.

Τέστ:

Καταργείτε την έδρα μαζί με όλες τις παιδαγωγικές συνέπειες που ακολουθούν την κίνηση αυτή.

πράσινο

Τοποθετείτε το τραπέζι σας στο ύψος των παιδιών.

κίτρινο

Διατηρείτε την έδρα στην παραδοσιακή της χρήση.

κόκκινο

Δέν μπορώ να αντισταθώ στην ευχαρίστηση να σας παραθέσω τὸ παρακάτω κομμάτι ἀπὸ τὸ Ἰντερμέτζο τοῦ Ζιρωντού:
(Ἡ Ἰζαμπέλ καὶ οἱ μαθητὲς τῆς κάνουν ἕνα σχολικὸ περίπατο ὅταν καταφτάνει ὁ κ. Ἐπιθεωρητῆς...)

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ: Μπεῖτε παιδιά... (Γέλια). Γιατί γελᾶνε;

ΙΖΑΜΠΕΛ: Ἐπειδὴ εἶπατε «μπεῖτε» καὶ δέν ὑπάρχει πόρτα.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ: Αὐτὴ ἡ παιδαγωγικὴ τῆς ὑπαιθροῦ εἶναι ἀνόητη, τὸ λεξιλόγιο τῶν ἐπιθεωρητῶν χάνει τὴ μισὴ τοῦ φόρμα... (Ψίθυροι) Σιωπὴ ἐκεῖ κάτω! Δεσποινίς, οἱ μαθητὲς σας εἶναι ἀνυπόφοροι!

ΙΖΑΜΠΕΛ: Πῶς νὰ τοὺς τιμωρήσω; Μ' αὐτὰ τὰ μαθήματα στὴν ὑπαιθρο δέν ἀπομένει σχεδὸν κανένας λόγος γιὰ τιμωρία. Ὅ,τι εἶναι λάθος γιὰ τίς τάξεις, ἐδῶ γίνεται πρωτοβουλιακὸ κι ἐξυπνο. Νὰ τιμωρήσω γιατί κοιτάζει τὸ ταβάνι; Κοιτάξτε: αὐτὸ τὸ ταβάνι!

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ: Ἀκριβῶς! Στὴν ἐκπαίδευση τὸ ταβάνι πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι βαλμένο πού νὰ ἀναδεικνύει τὸ ὕψος τοῦ ἐνήλικου ἀπέναντι στοῦ ἕψος τοῦ παιδιοῦ. Ἐνας δάσκαλος πού υἱοθετεῖ τὴν ὑπαιθρο ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι πιὸ κοντὸς ἀπὸ τὸ δέντρο, λιγότερο σωματώδης ἀπὸ τὸ βῶδι, λιγότερο ἐκκίνητος ἀπὸ τὴ μέλισσα κι ἔτσι θυσιάζει τὴν καλύτερη ἀπόδειξη τῆς ἀξίας του.

ΣΤΑΘΕΡΑ 3

Ἡ συμπεριφορὰ ἐνὸς παιδιοῦ στοῦ σχολεῖο εἶναι λειτουργία τῆς φυσικῆς, οργανικῆς καὶ σωματικῆς του κατάστασης.

Ἐχουμε τὴν τάση νὰ πιστεύουμε ἀπάνθρωπα ὅτι τὸ παιδί πού δέν ἐργάζεται καλὰ ἢ συμπεριφέρεται μὲ ἀξιοκατάκριτο τρόπο, τὸ κάνει ἀπὸ πρόθεση ἢ ἀπὸ κακοήθεια.

Ὅπωςδήποτε μερικές φορές ὑπάρχουν παρόμοιες συνήθειες κι ἐμεῖς ἀνεχόμαστε τίς συνέπειές τους, πράγμα πού δέν σημαίνει ὅτι τὸ παιδί εἶναι ὁλότελα ὑπεύθυνο γιὰ τὰ ἐλαττώματὰ πού παρουσιάζει.

Μὴ ξεχνᾶτε ὅτι κι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι ἐργάζεστε ἀνεπαρκῶς ὅταν ἔχετε πονοκέφαλο, πονόδοντο, δυσπεψία ἢ ὅταν πεινᾶτε (νηστικὸ ἀρκοῦδι δέν χορεύει). Ἐκνευρίζετε πιὸ εὐκολα ὅταν ἔχετε ἀποτύχει σὲ μιὰ ἐργασία, ὅταν ἔχετε λογοφέρει μ' ἕναν ἀντίπαλο ἰσχυρότερο ἀπὸ σας ἢ ἐπειδὴ δέν μπορέσατε νὰ πραγματοποιήσετε ἕνα σχέδιο πού θὰ θέλατε πολὺ.

Τὰ παιδιά εἶναι, ἀπλούστατα, ὅπως κι ἐσεῖς. Μπροστὰ στίς διαταραχές συμπεριφορᾶς πού διαπιστώνετε δοκιμάστε νὰ τὰ ρωτήσετε ἂν ὑπάρχουν λόγοι ὑγείας, ἰσοροπίας, δυσκολίας μὲ τὸ περιβάλλον, πού θάπρεπε νὰ σᾶς ἀπασχολήσουν πρὶν ἀπ' ὅλα.

Θὰ δοκιμάσετε νὰ τὰ διορθώσετε. Ἄν δέν μπορεῖτε, ἐνεργεῖστε τουλάχιστο μὲ πολὺ περισσότερη λογικὴ καὶ ἀνθρωπιά, καλύτερου ὄντος μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ κλίμα τῆς τάξης σας.

Τέστ:

Προσπαθεῖτε νὰ βρεῖτε τίς ψυχολογικές, σωματικές ἢ κοινωνικές αἰτίες τῆς ταραγμένης συμπεριφορᾶς μερικῶν παιδιῶν. (Ἡ παιδαγωγικὴ μας θὰ σᾶς βοηθήσει σ' αὐτό.)

Στὸ βαθμὸ πού τὸ ἔχετε ἤδη πετύχει.

πράσινο

Δέν πετύχατε ἀκόμη παρὰ λίγα πράγματα.

κίτρινο

Ἐντιδρᾶτε ἀκόμη σάν παραδοσιακός παιδαγωγός χωρίς νά ὑπολογίζετε τίς ἀτομικές δυσκολίες τῶν μαθητῶν σας.

κόκκινο

2. ΟΙ ΑΝΤΙΑΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΣΤΑΘΕΡΑ 4

Κανείς — τό παιδί δπως κι ὁ ἐνήλικος — δέν θέλει νά βρῖσκεται κάτω ἀπό αὐταρχική ἐξουσία.

Ἐδῶ ὑπάρχει ἓνα εἶδος ἀντανακλαστικοῦ πού εἶναι ταυτόχρονα φυσικό καί ψυχολογικό.

Ὅταν ριψοκινδυνεύετε σ' ἓνα μονοπάτι, ὀφείλεται στό ὅτι «μετά ἀπό ὑπολογισμό» θεωρήσατε σωστό νά πάρετε αὐτό τό δρόμο. Ἄν δέν εἴστε σίγουρος ὅτι πήρατε τή σωστή κατεύθυνση, κοιτᾶτε δεξιά ἀριστερά, προχωρεῖτε διστακτικά ἢ ξαναγυρίζετε πίσω γιά νά ξεκινήσετε πάλι.

Ἄλλά ἂν σᾶς σπρώξει κάποιος, ἔχετε τό ἴδιο ἀντανακλαστικό δπως στήν περίπτωση πού ἓνα ὑποπτο χέρι σᾶς κάνει νά χάσετε τήν ἰσοροπία σας ἐνῶ εἴστε ἕτοιμος νά βουτήξετε στήν πιάνα. Ἐνστικτωδῶς, μηχανικά, κάνετε μιᾶ ἀντίθετη προσπάθεια γιά νά ἀντισταθεῖτε στό σπρώξιμο καί νά ἀποκαταστήσετε τήν ἰσοροπία σας.

Ὁ νόμος αὐτός εἶναι γενικός. Δέν ἐπιδέχεται ἐξαίρεση οὔτε στό φυσικό τομέα οὔτε στήν ἠθική, κοινωνική ἢ διανοητική μας συμπεριφορά.

Ὅλοι εἴμαστε ἕτοι καί γι' αὐτό κάθε αὐταρχική κίνηση ἢ μεταχείριση ἐπιφέρει τή σχεδόν αὐτόματη ἀντίθεση τοῦ ἀτόμου πού τήν ὑφίσταται: κοκκινίζει ἢ ἐπιχειρεῖ μιᾶ κίνηση ἀντίστασης — πού ἴσως ἀναχαιτιστεῖ πολύ γρήγορα — ἢ, ἀκόμη, μπλέκεται στό ξεδίπλωμα τῶν σκέψεων καί τῶν συναισθημάτων του.

Ἄπ' αὐτό προκύπτει, σάν ἀρχή, ὅτι κ ἄ θ ε α ὑ τ α ρ χ ι κ ἠ μεταχείριση εἶναι: π ἄ ν τ ο τ ε σ φ ἄ λ μ α.

Ἴσως πεῖ κανείς πῶς τό παιδί δέν ἔχει ἀρκετή πείρα καί ὅτι χρειάζεται νά τό προσανατολίσουμε ἢ, μερικές φορές, νά τό σπρώ-

ξουμε προς τὰ ἐκεῖ πού δέν θάθελε νά πάει. Ἄλλά κι ἐδῶ τό λάθος δέν εἶναι μικρότερο. Δική μας δουλειά εἶναι νά διαμορφώσουμε μιά παιδαγωγική, στό πλαίσια τῆς ὁποίας θά ἀνήκει κατεξοχήν στό παιδί ἢ εὐθύνη τῆς ἐπιλογῆς γιά τήν κατεύθυνση πού θά πάρει, ἐνῶ ὁ ἐνήλικος θά ἐπιδειχνε τήν ἐλάχιστη δυνατή αὐταρχικότητα.

Αὐτό προσπαθεῖ νά πετύχει ἡ παιδαγωγική μας δίνοντας στό μᾶξιμὸν τό λόγο στό παιδί, ἀφήνοντάς του, ἀτομικά καί συλλογικά, τήν πιό μεγάλη πρωτοβουλία στό πλαίσια τῆς κοινότητας, προσπαθώντας περισσότερο νά τό ἐκγυμνάσει παρά νά τό κατευθύνει.

Ὅταν ἐτοιμάζουμε τό πλάνο ἐργασίας, παρουσιάζουμε στήν τάξη τρία τέσσερα θέματα πού θά μελετήσουν τά παιδιά ἢ οἱ ὁμάδες.

Γιά τήν κατανομή τῶν θεμάτων ὑπάρχουν δύο τρόποι: ὁ αὐταρχικός, συνηθισμένος στό παραδοσιακό Σχολεῖο, πού ἐπιβάλλει:

Θέμα 1 — X

Θέμα 2 — Ψ

Θέμα 3 — Z

Κανένα παιδί δέν θά μείνει ἰκανοποιημένο.

Ἄγτι γι' αὐτό, ἐμεῖς λέμε: νά τρία θέματα γιά ἐπεξεργασία. Ἄς διαλέξει ὁ καθένας αὐτό πού τόν ἐνδιαφέρει. Μοιράζουμε τά θέματα σύμφωνα μέ τήν ἀπαίτηση τοῦ κάθε μαθητῆ. Οἱ τελευταῖοι παίρνουν ἀναγκαστικά τό θέμα πού ἀπομένει.

Τό μέρος τῆς ἐπιλογῆς στήν περίπτωση αὐτή, ὑπῆρξε πολύ περιορισμένο. Ἄλλά τά παιδιά δέν ἐξανγκάστηκαν αὐταρχικά. Εἶναι ἰκανοποιημένα.

Ἄν ἐπιβάλλουμε κάποιο κείμενο στό παιδί, θά ὑπάρξει αὐτόματα ἀπό μέρους του ἐναντίωση. Ἄς τοῦ προσφέρουμε λοιπόν τήν ἐλευθερία ἐπιλογῆς καί ὅλα θά ταχτοποιηθοῦν ὅπως πρέπει.

Τό νά διατάζουμε αὐταρχικά εἶναι λάθος. Τό νά ἀποφεύγει κανεὶς τά λάθη εἶναι πάντα κάτι τό σωτήριο.

Τέστ:

Προβλέψαιε γιά τήν τάξη σας μιά παιδαγωγική χωρὶς αὐταρχική μεταχείριση.

πράσινο

Ἄναζητεῖτε μιά ἐνδιάμεση λύση μέ κάποια κατάλοιπα αὐταρχικότητας καί μιά ἀπόπειρα φιλελευθεροποίησης.

κίτρινο

Προτιμᾶτε ἀκόμα νά συμπεριφέρεστε αὐταρχικά σέ κάθε περίπτωση.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 5 (πού προκύπτει ἀπό τίς προηγούμενες)

Σέ κανένα δέν ἀρέσει νά εὐθυγραμμίζεται γιὰ εὐθυγράμμιση σημαίνει παθητική ὑποταγή σὲ μιά ἐξωτερική τάξη.

Ἐπάρχουν παιχνίδια ἢ συλλογικές ἐργασίες, τά σπόρ γιά παράδειγμα, ὅπου ἡ εὐθυγράμμιση (στοίχιση) γίνεται ἀντιληπτή σάν ἀνάγκη κι ἐπομένως δέν δημιουργεῖ κανένα πρόβλημα.

Ἐπάρχουν ἀκόμη περιπτώσεις ὅπου ἡ εὐθυγράμμιση αὐτή εἶναι ἓνα εἶδος διοικητικῆς ἢ τεχνικῆς ἀνάγκης πού τήν ἀπαιτεῖ κάποια ὑπέρτερη ἐξουσία, τῆς ὁποίας θύματα εἴμαστε ἐμεῖς καί τά παιδιά. Εἶναι ἡ ἴδια ἀνάγκη πού μᾶς κάνει, λόγω τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, νά τηροῦμε μέ αὐστηρότητα τήν ὥρα τῶν γευμάτων (στήν οἰκογένεια ἢ στήν καντίνα), τήν ὥρα τῆς εἰσόδου κι ἐξόδου ἀπό τήν τάξη, τήν πειθαρχία τῆς οὐρᾶς, ἐφεύρεση τῶν χρόνων τῆς πείνας.

Στίς περιπτώσεις αὐτές, ἀρκεῖ νά ἐξηγήσουμε στό παιδιά τίς ἐπιτακτικές αἰτίες ὀρισμένων πράξεων ἢ τρόπων συμπεριφορᾶς: Ὅταν τό τραῖνο περνάει στίς ἔξι τό πρῶτο, εἶναι ἀνάγκη νά ξεκινήσουμε ἀπό τό σπίτι στίς πεντέμισι ἂν δέν θέλουμε νά φτάσουμε πολύ ἀργά.

Θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι ἡ πειθαρχία αὐτή εἶναι ἐλάχιστα ἐνοχλητική καί ὅτι δέν ἀλλάζει ἀναγκαστικά τίς σχέσεις δασκάλου - μαθητῶν, μέ τόν ὄρο βέβαια ὅτι ὁ δάσκαλος δέν πρέπει νά ἀπογέμει στόν ἑαυτό του δικαιώματα ἐπειδή ἔχει τή θέση πού ἔχει.

Ἐπικίνδυνη εἶναι ἐκείνη ἡ ὑποχρέωση πού στό μάτια τῶν παιδιῶν ἐμφανίζεται σάν περιττή, σάν ἐνδειξη μιᾶς κακόβουλης εὐχαρίστησης τοῦ ἐνήλικου νά δοκιμάσει τό ὑπέρτερο κύρος του, ἀποδείχοντας ὅτι οἱ ἐντολές του πρέπει νά ἐρεθίζουν ἓνα ἀντανακλαστικό παθητικῆς ὑποταγῆς πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν ἀποβλάκωση.

Ἡ στρατιωτική πειθαρχία εἶναι, γιά ὅσους ὑπηρετοῦν, ὁ τύπος τοῦ ἀνυπόφορου λάθους πού διέπει αὐταρχικά ὅλες τίς σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἀπλούς στρατιῶτες καί βαθμοφόρους.

Ἡ ἀπόδειξη γιὰ τὸ ὅτι ἡ πειθαρχία αὐτὴ εἴρεται στὸν ἀντί-ποδα τῶν κανόνων ζωῆς καὶ δράσης καὶ ὅτι δὲν ἐπινοήθηκε παρὰ γιὰ νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὴ θάναυση αὐταρχικότητα, εἴρεται στὸ ὅτι μειώνετε ἢ καὶ ἐξαφανίζεσθαι, μερικές φορές, σὲ περίοδο ἐνεργοποίησης ἢ στὴ διάρκεια πολέμου. Αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή πειθαρχίας εἶχε χαθεῖ σχεδὸν τελείως στὴ διάρκεια τοῦ πολέμου γιὰ τοὺς ἄντρες πού ἦταν στὸ μέτωπο. Εἶχε ἐξαφανιστεῖ δλότελα ὅσο διαρκοῦσε ἡ παρανομία καὶ οἱ μακί, ὡστόσο ἕμως, αὐτοὶ οἱ χωρὶς στολή καὶ χωρὶς ἐξωτερικὴ πειθαρχία στρατιῶτες μπόρεσαν νὰ σεβαστοῦν τὴν πῶ ἀποτελεσματικὴ ἀπ' ὅλες τὶς πειθαρχίες, τὴν πειθαρχία τῆς δράσης.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ Σχολεῖο.

Ἡ συμβίωση σὲ δμάδες περισσότερο ἢ λιγότερο καλὰ ὀργανωμένες ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ὀρισμένης πειθαρχίας. Τὰ παιδιὰ τὴν καταλαβαίνουν, τὴν ἀποδέχονται, τὴν ἐφαρμόζουν ἢ ἀκόμα καὶ τὴν ὀργανώνουν μόνον τοὺς ὅταν ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀνάγκη τῆς. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν πειθαρχία πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ ἀποκηρύξουμε ὅλες τὶς εὐθυγραμμίσεις πού τὸ παιδί δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀναγκαιότητά τους καὶ πού μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν μὲ τὴ συλλογικὴ ὀργάνωση: τάξη γιὰ τὴν εἴσοδο στὴν αἴθουσα, ἡσυχία στὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας κλπ.

Μπορεῖ νὰ ὑπάρξει τάξη καὶ πειθαρχία χωρὶς τὴν ἀποβλακωτικὴ αὐταρχικότητα πού σύμβολό τῆς εἶναι ἡ στοίχιση στὴν ἀδλή, τὰ σφυρήλιμα καὶ τὰ σταυρωμένα χέρια.

Τέστ:

Καταργεῖτε τὴ θάναυση αὐταρχικότητα πού ἀπαιτεῖ περιττές στοιχίσεις, ἀκαμπτὴ σιάνση καὶ σιαυρωμένα χέρια καὶ τὴν ἀντικαθιστεῖτε μὲ τὴ συλλογικὴ πειθαρχία τῆς ἐργασίας.

πράσινο

Ἐλαττώνετε προοδευτικὰ τὴ διοίκηση, καταργεῖτε τὴ στοίχιση καὶ τὰ σιαυρωμένα χέρια.

κίτρινο

Μένετε πιστοὶ στὴν αὐταρχικὴ τάξη, στὴ στοίχιση, τὰ σιαυρωμένα χέρια κλπ.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 6 (πού προκύπτει ἀπὸ τὶς προηγούμενες)

Σὲ κανένα δὲν ἀρέσει ὁ ἐξαναγκασμὸς τοῦ νὰ κάνει μιὰ ἐργασία, ἀκόμα κι ἂν ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν τὸν ἀπωθεῖ ἰδιαίτερα. Αὐτὸ ἀκριβῶς πού παραλύει εἶναι ὁ ἐξαναγκασμὸς.

Ἡ πρώτη κίνηση τοῦ παιδιοῦ ἢ τοῦ ἐγγήλικου πού τὸν προστάζουν αὐταρχικὰ «κάνε αὐτό!» εἶναι νὰ πει αὐτόματα «ὄχι!».

Ἐδῶ ἐνυπάρχει, τουλάχιστο ἐνμέρει, ἡ ἐξήγηση τῆς ἀρνήσης πού παρατηρεῖται στὰ παιδιὰ ἀπὸ ἑπτὰ ὡς ἐννιά χρόνων. Σὲ τούτη ἀκριβῶς τὴν ἡλικία ὁ ἐγγήλικος, μὲ τὴν πρόθεση νὰ κάνει τὸ παιδί νὰ πειθαρχήσῃ, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιδείξει τὸ κύρος τοῦ μὲ τὴ θάναυση ἀσκηση ἐξουσίας, πού ὀδηγεῖ ἢ ὑποχρεώνει στὴν παθητικὴ ὑποταγή, ἀπαραίτητη στὴν «ἀντρίκια» ἐκπαίδευση γιὰ πολλοὺς γογεῖς καὶ δασκάλους.

Ἄρχίζει λοιπὸν τότε ἕνα εἶδος ἀγώνα ἀγάμεσα στὸ παιδί πού θέλει νὰ ἀποκτήσῃ ἐμπειρίες καὶ νὰ ζήσει σύμφωνα μὲ τὶς δικές του ἀνάγκες καὶ στὸν ἐγγήλικο πού θέλει νὰ τὸ ἐξαναγκάσει στὴν ὑποταγή.

Ἡ συστηματικὴ ἀντίθεση εἶναι μιὰ φάση αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα. Μετὰ τὸ παιδί θὰ ὑποκύψει, θὰ πειθαρχήσῃ. Ἰπάρχουν ἕμως κι ἐκεῖνοι πού δὲν δέχονται αὐτὴ τὴ θάναυση αὐταρχικότητα: αὐτοὶ θὰ γαῖ οἱ ἀνυπότακτοι, οἱ ξεροκέφαλοι, οἱ ἀπροσάρμοστοι, μὲ ὅλες τὶς ἀτομικὲς καὶ κοινωνικὲς περιπλοκὲς πού συνεπάγεται κάτι τέτιο.

Ἄπὸ τὴν ἀντίθεση αὐτὴ προκύπτει ὅτι ὀρισμένες δραστηριότητες — ἰδιαίτερα οἱ σχολικὲς — καλύπτονται μ' ἕνα εἶδος μαγικοῦ πέπλου, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἐπιδύλλονται. Ἐτσι δὲν μαθαίνει κανεὶς ν' ἀγαπάει τὴν ἐργασία, ἔτσι γεννιοῦνται φοβίες, ἀνορεξίες καὶ σοβαρὰ συμπλέγματα πού θὰ ἀπόφευγε μιὰ σωστὴ παιδαγωγικὴ.

Τέστ:

Ἀπέχετε ἀπὸ κάθε διοίκηση αὐστηρὰ αὐταρχικὴ. Βρῖσκετε ἄλλες μεθόδους πού θὰ εὐνοοῦν τὴν κατ' ἐπιλογή ἐργασία.

πράσινο

Δοκιμάζετε τὴν ὀργάνωση τῆς πειθαρχίας μὲ ἕνα μίνιμουμ ἐξωτερικοῦ ἐλέγχου.

κίτρινο

Μένετε σιὴ συνθηθισμένη μορφή πειθαρχίας καὶ διοίκησης, ἔστω καὶ μὲ μειωμένη αὐταρχικότητα.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 7 (πού προκύπτει από τις προηγούμενες)

Καθένας θέλει να διαλέγει την εργασία του, ακόμα κι αν αυτή ή επιλογή του δεν θα είναι ή πιο συμφέρουσα.

Δώστε μιά καραμέλλα σ' ένα παιδί. Σίγουρα θα ευχαριστηθεί αλλά παράλληλα θα ρίχνει ματιές πόθου στο υπόλοιπο περιεχόμενο του κουτιού. Δώστε του τό κουτί για να διαλέξει. Θα μείνει πολύ περισσότερο ικανοποιημένο, ακόμα κι αν ή επιλογή του δεν θα είναι ή καλύτερη.

Κι εδώ επίσης ή ελευθερία είναι αυτή πού χρωματίζει κόκκινη, κίτρινη ή πράσινη τήν απόφαση να επέμβουμε.

Έχουμε ήδη πεί μέ ποιό τρόπο προσφέρουμε στα παιδιά τή δυνατότητα επιλογής τών θεμάτων για τήν έτοιμασία τής εργασίας, αντί να κάνουμε έμεις, αυταρχικά, τή διανομή.

Η σταθερά αυτή είναι ένας από τούς λόγους πού έχουν επιτυχία οι αυτοδιορθωτικές δελτιοθήκες μας και οι διδακτικές σειρές. Μέ τό έγχειρίδιο αριθμητικής τό παιδί δεν έχει καμιά ελευθερία κίνησης. Οι ασκήσεις πού έχει να κάνει επιβάλλονται από τό διδάλιο ή τό δάσκαλο. Στο παιδί δεν μένει παρά να εϋθυγραμμιστεί χωρίς άλλη κουβέντα.

Δώστε στα παιδιά τήν ελευθερία να επιλέξουν τήν εργασία τους, να αποφασίσουν για τήν ώρα και τό ρυθμό αυτής τής εργασίας και όλα θάχουν αλλάξει.

Επιβάλετε στους μαθητές να διαβάσουν και να μελετήσουν ένα κείμενο: δεν θα έχουν ούτε δρεξη ούτε ενθουσιασμό. Αφήστε τους τήν ελευθερία να διαλέξουν, όπως κάνουμε έμεις μέ τό ελεύθερο κείμενο: ή εργασία θα γίνει μέσα σ' ένα πολύ πιο ευνοϊκό κλίμα.

Η αρχή αυτή, πού ισχύει για κάθε άνθρωπο, έξηγει τήν αίτια τής επιδίωξης τών τεχνιτών στη Γαλλία. Από τήν επιβεδλημένη εργασία στο εργοστάσιο, ο εργάτης προτιμάει τή δραστηριότητα του τεχνίτη, όπου επιδίδεται τήν ώρα και μέ τό ρυθμό πού του ταιριάζει, ακόμα κι αν αυτή ή επιλογή του στοιχίζει περισσότερες και πιο κουραστικές εργασίες ώρες.

Τέστ:

Οργανώνετε και προβλέπετε τεχνικές μέ τις οποίες τό παιδί έχει πάντα τήν εντύπωση δι διαλέγει τήν εργασία του.

πράσινο

Δοκιμάζετε τούτη τήν ελεύθερη επιλογή τουλάχιστο στα γαλλικά και τήν αριθμητική.

κίτρινο

Αναθέετε κατά κανόνα εργασίες πού για τήν επιλογή τους δεν ρωτήθηκε καθόλου τό παιδί.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 8 (πού προκύπτει από τις προηγούμενες)

Σέ κανένα δεν άρρέσει να μήν έχει κάποια αποτελεσματικότητα, να ενεργεί σαν ρομπότι, να εκτελεί δηλαδή πράξεις και να υπακούει σε σκέψεις πού απαγορεύονται από μηχανισμούς σιούς οποίους δεν συμμετέχει.

Ένα παιδί πού γυρίζει τά πετάλια ενός ποδηλάτου καρφωμένου σε υποστήριγμα θα θαρεθεί γρήγορα, ενώ θα πήγαινε ως τήν άκρη του κόσμου πάνω σ' ένα ποδήλατο πού δουλεύει κανονικά.

Θά δούμε, στα έπόμενα κεφάλαια, πού μπορεί να μās οδηγήσει τό πράσινο φως πού ανοίγει τό δρόμο για τή ζωντανή εργασία και τή δράση.

Θά μπορούσαμε εδώ να περάσουμε από δίκη όλες τις σχολικές ασκήσεις πού, καρφωμένες σε υποστήριγμα, λειτουργούν για τό τίποτα ή, έστω, για σκοπούς πού δεν είναι οι δικοί μας.

Κόκκινο φως για τις διάφορες ασκήσεις πού δεν έχουν άλλο σκοπό από τό να σκεπαστούν ένδεχόμενα μέ κόκκινες μολυβιές.

Κόκκινο φως για τή μηχανική μελέτη και τήν άποστήθιση κειμένου ή άφηγήσεων πού κανείς δεν καταλαβαίνει.

Κόκκινο φως για τό μάθημα τής έκθεσης, πού μοναδικός άναγνώστης της θάναί ο δάσκαλος και πού δεν ανταποκρίνεται σε καμιά από τις φυσικές επιταγές για έκφραση και επικοινωνία.

Αλλά τό μεγαλύτερο μέρος του χρόνου θα τόχουμε για να έξετάσουμε κίτρινα (και διακοπτόμενα) φώτα.

Στις τωρινές συνθήκες σχολικής εργασίας, θα είναι δύσκολο για άρκετό χρόνο να αντικατασταθεί ή σχολαστική εργασία από τις αιτιολογημένες δραστηριότητες, πού αποτελούν τό λόγο ύπαρξης τής παιδαγωγικής μας.

Επομένως, πολύ συχνά θα υποχρεωθούμε να δουλεύουμε μέ ό,τι υπάρχει, να τό προσαρμόσουμε όσο γίνεται καλύτερα στις τεχνικές

μας και να δημιουργήσουμε, μέσα σε τούτο τό καταδικασμένο σύ-
νολο, στοιχεία ελευθερίας και προόδου.

Ένα στοιχείο στο όποιο, αντίθετα με τις απόψεις των ψυχολό-
γων, δεν θα δώσουμε πράσινο φώς αλλά ένα άπλό κίτρινο, είναι
τό παιχνίδι, που δεν αποτελεί φυσική δραστηριότητα αλλά μόνο
ένα υποκατάστατο εργασίας.

Τέστ:

Θεωρείτε εύλογη κάθε δραστηριότητα που ο
λόγος της ύπαρξής της βρίσκεται στή συμπεριφορά
του άτομου μέσα στο περιβάλλον του.

πράσινο

Εύνοείτε δραστηριότητες που δίνουν μερικές φο-
ρές μιá αυταπάτη ελευθερίας και αιτιολόγησης
αλλά που ωστόσο δεν είναι παρά υποκατάστατα.

κίτρινο

Επιβάλετε σχολαστικά καθήκοντα.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 9 (που προκύπτει από τις προηγούμενες)

Πρέπει να αιτιολογούμε τήν εργασία.

Σέ ένα από τά Dits de Mathieu¹ έδωσα ένα παράδειγμα, που
πιστεύω ότι πρέπει να επαναλάβω εδώ, για τήν τεράστια διαφορά
που υπάρχει ανάμεσα στήν εργασία του στρατιώτη, χωρίς λόγο
και σκοπό, όπου προσφέρει μόνο τό μίνιμουμ τής δραστηριότητάς
του, ακριβώς όσο χρειάζεται για να αποφύγει τις τιμωρίες, και
στήν εργασία που έχει ισχυρούς λόγους ύπαρξής στο χώρο της,
που αποκαλούμε «Εργασία έρωτευμένου».

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΠΟΥ ΦΩΤΙΖΕΙ

*Ε ναί λοιπόν! Σίγουρα υπάρχουν σκαπάνες και αλέτρια και τελειοποιη-
μένα μηχανικά εργαλεία που σκάβουν τό έδαφος και σπέρνουν, χωρίς να χρειά-
ζεται να αναμετρηθείτε έσείς με τό άγριο έδαφος. Όμως εγώ, όταν έτοιμάζω
μιá σπορά, θέλω να κοσκινίζω τό χώμα με τά ίδια μου τά χέρια και να
εξομαλύνω έρωτικά τις πέτρες, όπως φτιάχνει κανείς απαλό τό τρυφερό
κρεβατάκι ενός μωρού.

*Έτσι είναι. Η ίδια εργασία μπορεί να είναι κάτεργο ή απελευθέρωση.

1. Έκδόσεις Delachaux and Niestlé, Νεσατέλ.

Δέν είναι θέμα καινοτομίας αλλά φώτισης και γονιμότητας.

Έέρετε τήν ιστορία με τά σκουπίδια στο στρατόνα; Υπάρχει μιá τέχνη —
στήν όποία τό Σχολείο δημιούργησε παράδοση — να κάνεις όσο γίνεται
πιό άργά, χωρίς ωστόσο να σταματάς να εργάζεσαι. Σταχανοβισμός απ’
τήν άνάποδη. Όταν μάλιστα πρόκειται να πάρεις τή σκούπα για να σαρώ-
σεις τά σκουπίδια, είναι ακόμα χειρότερα: όλοι οι άνθρωποι γίνονται κουλοί.
Μερικές φορές μένει ο ίδιος ο δεκανέας για να αναλάβει τήν άγγαραία.

Όταν όμως ο στρατιώτης παίρνει άδεια για να δει τή γυναικόλα του,
τό να φτιάχνει τή σούπα, να καθαρίζει τις πατάτες, άκόμη και τό να σκου-
πίζει γίνεται μιá εδχαρίστηση, όποτε ζητάει έπιμονα αυτό τό προνόμιο.

Τό πρωινό κάτεργο έγινε τώρα μιá ανταμοιβή!

Τό ίδιο συμβαίνει και στο σχολείο, όπου μερικές εργασίες που είναι κτή-
μα τής παράδοσης αβριο θα επιδιωχθούν εξίσου με τις καινούργιες δραστη-
ριότητες που πιστεύατε αποκλειστικές. Μήν επιζητείτε τήν καινοτομία. Ά-
κόμη και η πιό τελειοποιημένη μηχανή κουράζει όταν δεν έξυπηρετεί τις
βασιές άνάγκες του ατόμου. Από τό όλο και μεγαλύτερο πλήθος των δρα-
στηριοτήτων που σάς προσφέρονται διαλέξτε στήν άρχή αυτές που δίνουν
φώς στη ζωή σας, αυτές που προκαλούν τή δίψα για άνάπτυξη και γνώ-
σεις, αυτές που κάνουν τον ήλιο να λάμπει. Έκδώστε μιá έφημερίδα για
να βάλετε σε εφαρμογή τήν άλληλογραφία, μαζέψτε και ταξινομήστε ντο-
κουμένα, οργανώστε τήν ψηλαφητή έμπειρία που θα είναι τό πρώτο στά-
διο τής έπιστημονικής καλλιέργειας. Άφήστε τά νέα λουλούδια να άνθί-
σουν ακόμα κι όταν μερικές φορές τά ποτίζει η δροσιά.

Όλα τά όρόλοια θα σάς δοθούν και με τό παραπάνω.

Τό καινούργιο που φέραιε στήν παιδαγωγική είναι αυτή η τε-
χνική δυνατότητα να κάνουμε στις τάξεις μας πραγματικά ζωντα-
νή εργασία, εργασία έρωτευμένου.

Όταν τό παιδί γράφει μι’ εδχαρίστηση ένα ελεύθερο θέμα για
τήν έφημερίδα ή τούς άλληλογράφους του, π ρ ά σ ι ν ο φ θ ς.

Όταν γράφει ένα γράμμα στον άλληλογράφο του, π ρ ά σ ι -
ν ο φ θ ς.

Όταν τυπώνει, όταν σχεδιάζει και ζωγραφίζει, όταν κάνει πει-
ράματα ή έτοιμάζει διαλέξεις, π ρ ά σ ι ν ο φ θ ς.

Τά παιδιά θα καταλάβουν γρήγορα ποιές είναι οι αιτιολογημέ-
νες δραστηριότητες κι εκείνες που έχουν κατασκευαστεί από τό
Σχολείο.

Τέστ:

Αιτιολογημένες δραστηριότητες όπου άφοσιώ-
νονται πλήρως τά παιδιά.

πράσινο

Άνάμικτες δραστηριότητες που δοκιμάζει κα-

νείς νά ἐπηρεάσει μ' ἓνα νέο πνεῦμα.

κίτρινο

Συνηθισμένη ἐργασία.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 10α

Τέλος ὁ σχολαστικισμός.

Ὁ σχολαστικισμός εἶναι ἓνας ἰδιαιτερός κανόνας ἐργασίας καί ζωῆς στό Σχολεῖο, ἐνῶ ἔξω ἀπ' αὐτό δέν ἰσχύει γιά τίς διάφορες περιστάσεις τῆς ζωῆς γιά τίς ὁποῖες ἐπομένως δέν μπορεῖ νά δώσει κανένα ἐφῶδιο.

Προτείνουμε ἓνα ἀπλό μέσο ἀνίχνευσης τοῦ σχολαστικισμοῦ.

* Ἄν θέλετε νά μάθετε σέ τί βαθμό εἶναι σχολαστική μιὰ μορφή ἐργασίας κι ἂν, ἐπομένως, θά πρέπει νά τῆς δώσετε κίτρινο ἢ κόκκινο φῶς, κάνετε στόν ἑαυτό σας τίς παρακάτω ἐρωτήσεις:

— * Ἄν μέ ἀνάγκαζαν νά κάνω αὐτή τήν ἐργασία, θά τήν ἔκανα μέ εὐχαρίστηση καί ἀποτελεσματικότητα;

— * Ἄν ἤμουν στή θέση αὐτοῦ τοῦ μαθητῆ, θά ἐργαζόμουν μέ περισσότερο ἐνθουσιασμό κι ἐπιμέλεια;

— * Ἄν ἄφηνα ἀνοιχτές τίς πόρτες τῆς τάξης, μέ ἀπόλυτη ἐλευθερία νά θγεῖ ἔξω ὅποιος θέλει, τά παιδιά θά ἔμειναν στήν ἐργασία τους ἢ θά τόσκαγαν γιά νά κάνουν ἄλλα πράγματα;

Τέστ:

* Ἐργασίες πού κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι θά κάναμε μέ ἐνδιαφέρον, σίς ὁποῖες εἶναι ἱκανοί νά ἀφοσιωθοῦν μαθητές καί δάσκαλοι πέρα ἀπό τίς κανονικές ὥρες, στή διάρκεια τῶν διαλειμμάτων, χωρίς νά προσέχουν τήν ὥρα.

πράσινο

* Ἐργασίες πού λίγο πολύ ὑποδείχνονται ἀπό τό σύγχρονο σχολεῖο ἀλλά γιά τίς ὁποῖες, κάτω ἀπό τίς τωρινές συνθηκῆς τοῦ Σχολείου καί τοῦ περιβάλλοντος ὁ ρόλος τοῦ σχολαστικισμοῦ παραμένει ἀκόμα περισσότερο ἢ λιγότερο καθοριστικός, ἀρκεῖ νά τόν ἀντιληφθοῦμε.

κίτρινο

Παραδοσιακές σχολαστικές ἐργασίες.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 10β

Κάθε ἄνθρωπος θέλει νά πετύχει. Ἡ ἀποτυχία εἶναι τροχοπέδη, κατασιροφή τοῦ ζήλου καί τοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

* Ἐπιμένουμε πάρα πολύ σέ τούτη τή σταθερά, γιατί ὅλη ἡ τεχνική τοῦ παραδοσιακοῦ Σχολείου βασίζεται πάνω στήν ἀποτυχία.

Οἱ πρῶτοι τῆς τάξης πετυχαίνουν ὅπωςδήποτε ἐπειδή ἔχουν ἰδιαιτερές ἱκανότητες ἀλλά κι ἐπειδή παίρνουν πάντα καλοῦς βαθμούς, «λίαν καλῶς» καί «ἄριστα» κι ἐπειδή πετυχαίνουν στίς ἐξετάσεις.

* Ἀλλά τό Σχολεῖο καταπιέζει τούς ὑπόλοιπους μέ τό φάσμα τῆς ἀποτυχίας: ὑπερβολικές διορθώσεις στά γραφτά, κακοί βαθμοί, «νά ξαναγραφτεῖ», μουτζουρωμένα τετράδια... Σπάνια οἱ παρατηρήσεις ἀφήνουν στό παιδί τήν παρηγορία μιᾶς ἐπιτυχίας. Ἀποθαρρύνεται καί ζητάει μέσα ἀπό ἄλλους — ἐπιλήψιμους — δρόμους ἄλλες ἐπιτυχίες.

Κάνετε πάντα τά παιδιά σας νά πετυχαίνουν. Ἡ τόνωση τῆς ἐκπαίδευσης θά εἶναι ἄμεση καί πολύ αἰσθητή.

* Ἀλλά, θά σᾶς ποῦν γονεῖς κι ἐκπαιδευτικοί, δέν μπορεῖ ὡστόσο κανεῖς νά δάλει καλό βαθμό σε μιὰ ἀνεπαρκῆ ἐργασία ἢ νά συγχαρεῖ ἓνα μαθητή γιά τό ἀκατάστατο τετράδιό του.

Ναι, ἀλλά μποροῦμε νά ἐφαρμόσουμε μιὰ παιδαγωγική πού νά ἐπιτρέπει στά παιδιά νά πετυχαίνουν, νά παρουσιάζουμε ἐργασίες πού ἔγιναν μέ ἀγάπη, νά φτιάχνουμε εἰκόνας ἢ κεραμικά πού θά εἶναι ἔργα τέχνης, νά διοργανώνουμε διαλέξεις πού νά χειροκροτοῦνται ἀπό τούς ἀκροατές.

Αὐτό πού πρέπει νά ἀλλάξουμε εἶναι ὅλος ὁ τύπος τοῦ Σχολείου, καθῶς καί ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ πού, ἀντί νά εἶναι ἓνας ἀποκλειστικός λογοκριτής, θά ἔξει νά προάγει τό ρόλο του πού εἶναι κατεξοχήν ἐπιδοθητικός.

Τέστ:

Γιά μιὰ παιδαγωγική τῆς ἐπιτυχίας.

πράσινο

Προσπάθεια γιά νά ἀποφύγουμε τήν ἀποτυχία.

κίτρινο

Παιδαγωγική τῆς ἀποτυχίας.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 10γ

Τό φυσικό γιά τό παιδί δέν είναι τό παιχνίδι αλλά ή εργασία.

Διατυπώνοντας τή σταθερά αὐτή τῆς προτεραιότητας τῆς ἐργασίας πηγαίνομε ἀντίθετα στό ρεῦμα τῆς σύγχρονης ψυχολογίας καί παιδαγωγικῆς².

Τό λάθος ἀρχίζει ἀπό τό Νηπιαγωγεῖο πού, ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη, ἔχει μολύνει τίς οικογένειες. Δέν ἔχουμε παρά νά ριξοῦμε μιά ματιά στούς καταλόγους τῶν μεγάλων ἐκδοτικῶν οἰκῶν γιά νά πειστοῦμε: παρουσιάζουν μιά ἀπειρία παιγνιδιῶν καί κανένα ἐργαλεῖο δουλειᾶς.

Τό ἴδιο καί μέσα στήν οικογένεια: ἀποχτήθηκε ή συνήθεια νά μήν ἀναθέτουν ἐργασία στά παιδιά. Εἶναι νωχελικοί βασιλιάδες πού τοὺς χαρίζουν ἀποκλειστικά παιχνίδια.

Στίς ἄλλες ἐκπαιδευτικές βαθμίδες ή παιδαγωγική καταφεύγει, ἀπό τήν πίεση τῶν πραγμάτων, λιγότερο στά παιχνίδια, χωρίς ὡστόσο νά ἔχει ἀποδεχτεῖ τήν ἀρχή τῆς ἐργασίας.

Τό Δημοτικό, ὅπως καί τό Γυμνάσιο, εἶναι ἕτοιμας τῆς ἐπιβολῆς γραψιμάτων καί ἀσκήσεων πού τό πολύ πολύ νά παρουσιάζουν ἕνα ἐπιφανειακό ἐνδιαφέρον, χωρίς ὡστόσο νά ἀνταποκρίνονται καθόλου στό δικό μας ὄραμα τῆς φυσικῆς, αἰτιολογημένης καί δλοκληρωμένης, ἐργασίας, πού ὅ,τι κι ἂν ποῦμε γιά τίς ἀρετές τῆς δέν θάναυ ἀρκετό.

Ἡ παιδαγωγική μας εἶναι ἀκριβῶς μιά παιδαγωγική τῆς ἐργασίας. Ἡ πρωτοτυπία μας ἔγκειται στό ὅτι δημιουργήσαμε, δοκιμάσαμε, διαδώσαμε ἐργαλεῖα καί τεχνικές ἐργασίας πού ή πρακτική τους ἐφαρμογή μεταμορφώνει ριζικά τίς τάξεις μας.

Τέστ:

Μέγιστη δυνατή πραγματοποίηση ἐνός σχολείου ἐργασίας.

Χρόμα γραψιμάτων καί ἐργασίας.

Ὅχι ἀκόμα πραγματική ἐργασία.

πράσινο

κίτρινο

κόκκινο

3. ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

ΣΤΑΘΕΡΑ 11

Ὁ κανονικός δρόμος γιά τή γνώση δέν εἶναι καθόλου ή παρατήρηση, ή ἐξήγηση καί ή ἀπόδειξη — βασική διαδικασία τοῦ Σχολείου — ἀλλά τό πειραματικό ψηλάφισμα — φυσική καί καθολική πορεία.³

Τό παραδοσιακό Σχολεῖο ἐργάζεται ἀποκλειστικά μέ ἐξηγήσεις. Τά πειράματα, ὅταν γίνονται, δέν λειτουργοῦν παρά σάν ἀποδεικτικό συμπλήρωμα.

Ἐπομένως, ή ἐξήγηση, ἀκόμα κι ὅταν ὑποβοηθεῖται ἀπό τήν ἀπόδειξη, ἀποφέρει μιά ἐπιφανειακή καί τυπική μόνο γνώση, πού δέν ριζώνει ποτέ μέσα στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, μέσα στό περιβάλλον του. Μοιάζει μ' ἐκεῖνα τά βλαστάρια πού φυτρώνουν πρόωρα σ' ἕνα δέντρο καί πού, γιά μιά στιγμή, δίνουν τήν αὐταπάτη τῆς ζωῆς. Ἀλλά οἱ ρίζες τους, πού δέν πρόλαβαν νά προσαρμοστοῦν στό περιβάλλον, δέν δίνουν τοὺς ἀναγκαίους χυμούς καί τό δέντρο, χωρίς τίς θρεπτικές αὐτές οὐσίες ξεραινεται.

Δυστυχῶς, αὐτή ἀκριβῶς τήν ἐπιφανειακή γνώση, καλυμμένη μέ τό θερμὸ τῶν λέξεων, ἐπιζητεῖ σήμερα τό Σχολεῖο, κι αὐτή ἐλέγχουν οἱ ἐξετάσεις.

Νιώθει κανεὶς ὅλο καί περισσότερο τή ματαιότητα τῆς ἐπιπολαιῆς αὐτῆς ἀντιμετώπισης καί σχεδόν παντοῦ, ἀλλά πιό πολύ ἔξω ἀπό τό χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης, ἔχουν ἀρχίσει πιά νά ἐγκωμιάζουν τή βαθιά καλλιέργεια πού προετοιμάζει τοὺς ἔξυπνους καί ἀποδοτικούς ἐρευνητές.

Εἶναι φανερό ὅτι βάση τῆς παιδαγωγικῆς μας γιά μιά πραγματική καλλιέργεια εἶναι τό π ε ι ρ α μ α τ ι κ ὸ ψ η λ ἄ φ ι -

2. Βλ. κυρίως: Σ. Φρενέ, L' éducation du travail.

3. Σ. Φρενέ, Essai de psychologie appliquée à l' éducation.

σ μα, έτσι όπως τό εκθέσαμε στό βιβλίο μας «Δοκίμιο αίσθητης ψυχολογίας».

Οί πειραματικές επιστημονικές εργασίες αποτελούν τήν πρώτη κρατική αναγνώριση τούτης τής καθολικής διαδικασίας.

Τέστ:

Γιά μιá εκπαίδευση βασισμένη στήν εμπειρία και τή ζωή, μέσα από τό πειραματικό ψηλάφισμα.

πράσινο

Γιά τή σταδιακή πρακτική εισαγωγή τοῦ πειραματισμοῦ στό Σχολεῖο, μέ επιστροφή στήν ἐξήγηση γιά ὀρισμένα μαθήματα.

κίτρινο

Δέν μειβάλλεται ἡ συνηθισμένη σχολαστική πρακτική τής μαθητείας και τής πλύσης ἐγκεφάλου.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 12

Ἡ μνήμη, πού τό Σχολεῖο τήν ἔχει σέ τόση ὑπόληψη, εἶναι ἐγκυρη και πολύτιμη μόνο διὰν εἶναι ἐνοσωματωμένη στό πειραματικό ψηλάφισμα, διὰν πραγματικά μπαίνει στήν ὑπηρεσία τής ζωής.

Στήν ἀντίθετη περίπτωση παίζει τελικά τό ρόλο μιᾶς μαγνητοταινίας πού καταγράφει λέξεις γιά νά τίς ξαναδώσει μέ τήν πρώτη ζήτηση, χωρίς νά παρουσιάζει τήν ἐλάχιστη διανοητική διαδικασία διεσόδου στήν πνευματική ζωή.

«Ἡ ἀποστήθιση δέν εἶναι γνώση», ἔλεγε ὁ Μονταίν πού εἶχε ἐξαγριωθεῖ τότε ἐναντία σέ τούτη τή συνήθεια τῶν σχολαστικῶν νά ἐπιβάλλουν τίς γνώσεις σάν νά τίς ρίχνουν μέ χωνί.

Ἐνα καλό μνημονικό εἶναι ὁπωσδήποτε κάτι τό πολύτιμο. Βγῆκε λοιπόν τό συμπέρασμα διὰ νά ἀποχτήσει κανείς αὐτό τό καλό μνημονικό θά πρέπει νά ἀσκεῖ χωρίς διακοπή αὐτή του τήν ἰδιότητα, σάν νά ἦταν ἕνας βασικός φορέας γνώσης.

Ἄλλά ἀντίθετα μέ ὅ,τι γενικά πιστεύουν οἱ σχολαστικοί, ἡ μνήμη δέν καλλιεργεῖται μέ τήν ἀσκηση. Μέ βάση αὐτή τή σοφιστεία, μπορεῖ κανείς νά γίνει κάτοχος μερικῶν μνημοτεχνικῶν μεθόδων πού δίνουν αὐτή τήν αὐταπάτη. Ἡ μηχανική χρήση τής μνήμης,

ἀντίθετα, τείνει νά τήν κουράσει και νά τήν ἐξαντλήσει. Αὐτό ἀκριβῶς συμβαίνει στήν ἀτυχία μας νεολαία.

Δυστυχῶς, ὅλη ἡ σχολαστική ἐκπαίδευση ἔχει θεμελιωθεῖ πάνω στή μνήμη και οἱ ἐξετάσεις καταμετρᾶνε ἀποκλειστικά τίς γνώσεις πού βασίζονται πάνω σ' αὐτήν.

Τέστ:

Παρέχετε μιá ζωντανή ἐκπαίδευση, ὅπου ἡ μνήμη δέν παίζει παρά τό ρόλο τής τεχνικῆς βοήθειας.

πράσινο

Γιά μιá ἐκπαίδευση, ὅπου ἡ μνήμη παίζει ἀκόμα πολύ μεγάλο ρόλο, ὥσπου ὅμως ἀρχίζει νά ὑπερέχεται ἡ σέ βάθος καλλιέργεια.

κίτρινο

Γιά μιá ἐκπαίδευση βασισμένη στή μνήμη και στήν παρότρυνση γιά ἀπομνημόνευση.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 13

Οἱ γνώσεις δέν ἀποχιοῦνται, ὅπως συχνά πιστεύουν, μέ τή μελέτη νόμων και κανόνων ἀλλά μέ τήν εμπειρία. Ὅταν μελετᾶμε κατά κύριο λόγο αὐτούς τούς νόμους και τούς κανόνες σιά γαλλικά, τίς τέχνες, τά μαθηματικά, τή φυσική, εἶναι σάν νά ζέουμε τά βόδια πίσω ἀπό τό ἀλέτρι.

Οἱ νόμοι και οἱ κανόνες εἶναι καρπός τής εμπειρίας. Διαφορετικά δέν εἶναι παρά τύποι χωρίς ἀξία.

Τέστ:

Γιά μιá ζωντανή πειραματική ἐργασία. (Δουλεύοντας τό σίδερο γίνεσαι σιδεράς — γαλλική παροιμία.)

πράσινο

Ἐμπειρίες, μέ τήν ταυτόχρονη ὥσπου μελέτη ὀρισμένων κανόνων και τή — μάταιη — ἐλπίδα διὰ ἡ ἐκπαίδευση θά ὠφελῆθεῖ.

κίτρινο

Κλασική ἐκπαίδευση, στή βάση κανόνων και ἀρχῶν πού ἀποστηθίζονται.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 14

Ἡ ἐξυπνάδα δέν εἶναι, ὅπως διδάσκει ὁ σχολαστικισμός, μιά εἰδική ικανότητα πού λειτουργεῖ σάν κλεισιό κύκλωμα, ἀνεξάρτητα ἀπό τά ἄλλα ζωικά στοιχεῖα τοῦ αἰόμου.

Λέμε: Τό παιδί αὐτό εἶναι ἔξυπνο ἢ δέν εἶναι ἔξυπνο.

Ἐπίσης ἡ ἐξυπνάδα δέν ὑπάρχει καθαυτή. Εἶναι κάτι σάν σύνθετη ἀπόρροια τῶν πῶ σοβαρῶν δυνατοτήτων τοῦ αἰόμου.

Ἐφόσον ἡ ἐξυπνάδα δέν ὑπάρχει καθαυτή, δέν ὑπάρχει καί εἰδική μέθοδος καλλιέργειας τούτης τῆς ἐξυπνάδας. Εἶναι, ὅπως καί ἡ υἰεία, μιά σύνθεση στενά δεμένων μεταξὺ τους στοιχείων, πάνω στά ὅποια θά πρέπει νά ἐπιδράσουμε εὐνοϊκά.

Στό «Δοκίμιο αἰσθητῆς ψυχολογίας» ἐξηγήσαμε ὅτι ἡ ἐξυπνάδα εἶναι ἓνα εἶδος εὐαισθησίας ἀπέναντι στήν ἐμπειρία. Ὅσο πῶ εὐαίσθητο εἶναι ἓνα ἄτομο σέ σχέση μέ τίς ἐμπειρίες του, τόσο περισσότερο οἱ ἐπιτυχημένες αὐτές ἐμπειρίες του ἀποτυπώνονται στή συμπεριφορά του καί τόσο πῶ γρήγορα προοδεύει.

Γενικεύοντας, ἡ ἀσκηση τοῦ πειραματικοῦ ψηλαφίσματος μέσα στήν τάξη κι ἔξω ἀπ' αὐτή εἶναι αὐτό πού καλλιεργεῖ ὀριστικά τήν ἐξυπνάδα, κάνοντάς τη δυνατή καί ἀποτελεσματική.

Τέστ:

Ἐντακτική ἀσκηση τοῦ πειραματικοῦ ψηλαφίσματος σύμφωνα μέ τήν παιδαγωγική Φρενέ.

πράσινο

Προοδευτικό δυνάμωμα τοῦ πειραματικοῦ ψηλαφίσματος, σιά πλαίσια ὡσὶσο τῆς παλιᾶς διανοουμηνιστικῆς παιδαγωγικῆς.

κίτρινο

Κλασική ἀντίληψη γιά τήν ἐξυπνάδα μέ σχολαστικές σχολικές πρακτικές.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 15

Τό Σχολεῖο δέν καλλιεργεῖ παρά μιά ἀφηρημένη μορφή ἐξυπνάδας πού δρᾷ ἔξω ἀπό τή ζωιανή πραγματικότητα, μέσα ἀπό λέξεις καί ἰδέες πού ἡ μνήμη ἔχει ἀποτυπώσει.

Τά ἄτομα στά ὅποια ἔχει ὑπερτραφεῖ αὐτή ἡ μορφή ἐξυπνάδας θά εἶναι ικανά νά μιλήσουν μέ εὐχέρεια γιά ὄλα τά θέματα πού

ἔχουν μάθει, πράγμα πού ὡστόσο δέν θά ἐμποδίσει ἀπό τό νά φανοῦν μερικές φορές κουτά γιά ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τή ζωή καί τήν προσαρμογή στό περιβάλλον.

Ἐπάρχουν πολλές ἄλλες μορφές ἐξυπνάδας πού ποικίλλουν ἀνάλογα μέ τό πού κατατείνει τό πειραματικό ψηλαφίσμα πού τούς χρησίμεψε σάν βάση:

— ἡ ἐξυπνάδα τῶν χειρῶν πού προέρχεται ἀπό τίς δυνάμεις μέ τίς ὁποῖες ἐπενεργοῦμε πάνω στό περιβάλλον γιά νά τό ἀλλάξουμε καί νά τοῦ ἐπιδληθοῦμε·

— ἡ καλλιτεχνική ἐξυπνάδα·

— ἡ λογική ἐξυπνάδα πού ἀναπτύσσει τήν κρίση·

— ἡ θεωρητική ἐξυπνάδα πού δημιουργεῖ τήν εὐφυΐα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνητῶν καί τῶν μεγάλων τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιομηχανίας·

— ἡ πολιτική καί κοινωνική ἐξυπνάδα πού διαμορφώνει τοὺς ἀνθρώπους τῆς δράσης καί τοὺς ἡγέτες τῶν μαζῶν.

Ὁ λαός πάντα τιμοῦσε τίς διάφορες αὐτές μορφές ἐξυπνάδας. Αὐτές μᾶς ἔδωσαν τίς καλλιτεχνικές ἰδιοφυΐες, τοὺς ἀφιερωμένους μέχρι θυσίας σέ κάποιο σκοπό ἀνθρώπους, τοὺς ἐφευρέτες καί τοὺς σοφοὺς πού σέ πολλές περιπτώσεις εἶχαν ἀποτύχει στό σχολεῖο γιατί ἐπαναστατοῦσαν στό παραδοσιακό του σύστημα.

Ἡ σημερινή κοινωνία ἔχει τόση ἀνάγκη οἰκονομικῶν στελεχῶν, ἐρευνητῶν καί δημιουργῶν, πού ἐκδηλώνεται ὀλοκάθαρα ἡ τάση — συχνά ἔξω ἀπό τό Πανεπιστήμιο — γιά τήν καλλιέργεια τῶν διαφόρων αὐτῶν μορφῶν ἐξυπνάδας.

Ἡ παιδαγωγική μας τό ἔχει προβλέψει αὐτό καί, ἀκόμη καί σέ τοῦτο τόν τομέα, ἀποτελεῖ τολμηρή πρωτοπορία.

Ὡστόσο θέλουμε ἀκόμα καιρό γιά νά κερδίσουμε τό παιχνίδι. Οἱ «διανοούμενοι» ὑπερασπίζονται καί θά ὑπερασπίζονται ἀκόμα γιά πολύ τά προνόμιά τους, πού κατοχυρώνονται μέ τίς ἐξετάσεις καί τίς περγαμηνές.

Τέστ:

Ἄν, μέ ὀλοκληρωμένες τεχνικές, καλλιεργεῖτε σὶό μάξιμουμ ὄλο τό δυναμικό ἐξυπνάδας τῶν αἰόμων.

Ἄν ἡ καλλιέργεια τῶν συμπληρωματικῶν αὐτῶν

πράσινο

δυνατοτήτων γίνεται μόνο περιπτώσιακά.

κίτρινο

“Αν εξακολουθείτε να αρκείστε στην καλλιέργεια της σχολικής έξυπνάδας.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 16

Τό παιδί δέν θέλει νά άκούει ένα από καθέδρας μάθημα.

Αυτό δέν συμβαίνει ειδικά από άφηρημάδα ή τεμπελιά. Για τούς λόγους πού ήδη αναφέραμε, τό παιδί καί ο ένήλικος δέν θέλουν νά άκούν κάτι πού δέν ζήτησαν ν' άκούσουν καί για τό όποιο δέν ένωσαν καμιά έντονη ανάγκη. Αυτό εξηγεί τήν άνεπαρκή άπόδοση τέτιων μαθημάτων καθώς καί όλα τά τεχνάσματα πού πρέπει νά εφεύρουν οι εκπαιδευτικοί για νά άναγκάσουν τά παιδιά νά ύποταχτούν στά δασκαλίστικά μαθήματα.

Ώστόσο, θά πεί κανείς, τό παιδί πρέπει νά μάθει καί νά καταλάβει αυτά πού δέν ξέρει καί πού, κατά συνέπεια, πρέπει νά του διδάξει ο δάσκαλος. Μήπως όμως υπάρχουν κι άλλοι δρόμοι για τούτη τή διδασκαλία;

Οί τεχνικές μας δίνουν διάφορες λύσεις στά προβλήματα αυτά. Συγιστούμε κυρίως μιά:

“Αν τό μάθημά σας περιορίζεται στην άποκλειστική από μέρος σας διδασκαλία, δέν άκούει κανείς. Ώργανώστε λοιπόν τήν εργασία σας μέ τέτιο τρόπο, πού νά άρχίσει τό ίδιο τό παιδί νά ενεργεί, νά δοκιμάζει, νά έρευνά, νά διαβάζει, νά επιλέγει καί νά ταξινομεί ντοκουμέντα. Τότε θά σας κάνει έρωτήσεις πού λίγο πολύ τό προβληματίσαν. Άπαντήστε στις έρωτήσεις του: θά πετύχετε αυτό πού όνομάζουμε **μ ά θ η μ α έ κ τ ω ν ύ σ τ έ ρ ω ν**.

Τέστ:

Σέ όλα τά μαθήματα, άρχίζετε μέ τό πείραμα καί τήν πληροφόρηση.

πράσινο

Προσπαθείτε νά κάνετε ενδιαφέρον τό μάθημα, πού όμως μένει «μάθημα».

κίτρινο

Δέν έχετε ξεπεράσει τό σιάδιο του από καθέδρας μαθήματος.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 17

Τό παιδί δέν κουράζεται μέ μιά εργασία πού βρίσκεται στό δρόμο της ζωής του, πού του είναι, άς πούμε, λειτουργική.

Αυτό πού κουράζει τό παιδί, όπως καί τούς ένήλικους, είναι ή παραφύση προσπάθεια πού κάνει έπειδή τό εξανάγκασαν.

Ο σχολαστικισμός είναι τόσο άνετα βολεμένος στά λάθη του, πού έχει παραδεχτεί έπίσημα ότι τό μικρό παιδί δέν μπορεί νά εργαστεί περισσότερο από σαράντα λεπτά της ώρας καί ότι μετά του χρειάζεται ένα δεκάλεπτο διάλειμμα — πράγμα πού ισχύει για όλες τίς τάξεις.

Άπό τήν πείρα μας όμως διαπιστώνουμε — καί ή διαπίστωση αυτή δέν έχει παρά έλάχιστες εξαιρέσεις — ότι τούτος ο σχολαστικός κανόνας είναι λαθεμένος: όταν τό παιδί άπασχολείται μέ μιά ζωντανή εργασία πού ανταποκρίνεται στις άνάγκες του, δέν κουράζεται καθόλου καί μπορεί νά της άφιερώσει δυό τρεις ώρες ή ακόμα περισσότερες άν δέν παρέμβαιναν οι διάφορες φυσικές άνάγκες.

Στό Σχολείο Φρενέ τά παιδιά εργάζονται, καί μάλιστα πολύ κανονικά, χωρίς διακοπή από τίς 8.30 ως τίς 11.30.

Η κούραση των παιδιών είναι τό τέστ πού μας επιτρέπει νά άντιληφθούμε τήν ποιότητα μιας παιδαγωγικής.

Τέστ:

Τό παιδί μπορεί νά εργαστεί πολλή ώρα χωρίς κούραση.

πράσινο

Τό παιδί κουράζεται μερικές φορές, πράγμα πού άπαιτεί χαλάρωση καί άνάπαυση.

κίτρινο

Είμαστε ύποχρεωμένοι νά τηρούμε τά διαλείμματα.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 18

Σέ κανέναν, παιδί ή ενήλικο, δέν άρέσει ό έλεγχος και ή τιμωρία, πού θεωρούνται πάντα σαν προσβολή της αξιοπρέπειάς του, προπάντων διαν άσκούνται δημόσια.

Δέν έχουμε παρά νά σάς θυμίσουμε σέ τί κατάσταση αντίθεσης, συχνά κακόπιστης, σάς φέρνει: ό έλεγχος από έναν άστυφύλακα, άκόμα κι όταν έχετε άδικο.

Άπ' αυτή τήν άποψη, ή διόρθωση των γραφτών και των άσκήσεων, όπως και ή φωναχτή ανάγνωση των περιλήψεων, είναι πάντα αίτία ταραχής και αντίθεσης του παιδιού.

Αυτό είναι άναμφισβήτητο.

Όρισμένοι ίσχυρίζονται άβασάνιστα ότι αυτό είναι άναγκαίο κακό και ότι πρέπει όπωσδήποτε και νά διατάζουν και νά έλέγχουν. Έτσι επιχειρηματολογεί πάντα ή αντίδραση όταν, άπέναντι σέ επαναστατικές πρωτοβουλίες, προσπαθεί νά υπερασπισθεί τήν παράδοση και τά προνόμιά της. Όστόσο, αν βρήκαμε τόν τρόπο νά καταργήσουμε αυτές τις πρακτικές σύγχυσης, ή παιδαγωγική θά έκανε ένα θαρραλέο βήμα.

Τό θέμα δέν είναι τόσο αυτές καθαυτές οι διορθώσεις πού πρέπει νά εγκαταλείψουμε, όσο τό νά αλλάξουμε τή στάση του δασκάλου άπέναντι στην εργασία του μαθητή.

Στό παραδοσιακό Σχολείο τό παιδί θεωρείται, άξιωματικά, λειψό. Ό δάσκαλος έχει τήν τάση νά βλέπει στην εργασία των μαθητών του όχι ό,τι καλό υπάρχει αλλά ό,τι γι' αυτόν είναι καταδικαστέο. Μοιάζει σ' αυτό μέ τους άστυφύλακες πού βρίσκονται πάντα σέ αναζήτηση έγκλημάτων.

Αυτή ή κατάσταση κατωτερότητας και λάθους είναι ουσιαστικά έξευτελιστική. Σίγουρα είναι μία από τις βασικές αίτιες της σχολικής άποτυχίας και της άποστροφής πού τό παιδί νιώθει από πολύ γωρίς για τά ζητήματα του σχολείου.

Όστόσο, θά πεί κανείς, πρέπει νά διορθώνουμε όπωσδήποτε τις έλλείψεις και τις άδυναμίες των παιδιών, γιατί διαφορετικά δέν θά καταβάλουν ποτέ προσπάθεια νά καλυτερέψουν.

Η μητέρα δέν μαλώνει ποτέ τό παιδί της επειδή πρόφερε άσχημα μία λέξη ή επειδή έπεσε όταν έκανε τά πρώτα του βήματα. Διαισθάνεται ότι τό παιδί, από τή φύση του, θάζει όλα του τά δυνατά για νά πετύχει, επειδή ή άποτυχία θά ταραξει τήν ισοροπία του. Αν λάθεψε, αυτό έγινε επειδή δέν μπορούσε νά κάνει άλλιώς.

Ό ρόλος μας σαν εκπαιδευτικών είναι άνάλογος: όχι διόρθωση αλλά βοήθεια για έπιτυχία και ξεπέραςμα των λαθών.

Η βοηθητική στάση είναι ή μόνη έγκυρη στην παιδαγωγική. Άλλά προφανώς προϋποθέτει ότι έχουμε αναθεωρήσει τις μεθόδους εργασίας μας, ότι ό σχολαστικισμός έδωσε τή θέση του στις φυσικές μεθόδους και ότι τά παιδιά εργάζονται μέ πλήρη πρωτοβουλία, χωρίς τήν αυταρχικότητα του δασκάλου.

Ό πρώτος λοιπόν από τους στόχους του Σύγχρονου Σχολείου είναι νά κάνει τό παιδί νά ενδιαφερθεί για τήν εργασία και τή ζωή του. Μπορεί κανείς νά δει στα διάφορα γραφτά μας, στις τάξεις και τις εκθέσεις μας, σέ τί βαθμό έχουμε πραγματοποιήσει τούτη τήν παιδαγωγική επανάσταση.

Τέστ:

Καταργήσατε τις διορθώσεις μέ κόκκινο μολύβι και υιοθετήσατε μία οίαση βοηθητική.

πράσινο

Βρίσκετε ακόμη σιά μισά του δρόμου της κα-
τάκτησης αυτής.

κίτρινο

Επιμένετε ακόμη στις παλιές άρχές της διόρ-
θωσης και των κυρώσεων.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 19

Οι βαθμοί και οι κατατάξεις είναι πάντα λάθος.

Ό βαθμός είναι ή εκτίμηση της εργασίας του παιδιού από έναν ενήλικο. Θά είχε αξία αν ήταν αντικειμενική και δίκαιη. Μπορεί, μά αυτό συμβάλει — ενμέρει τουλάχιστο — μόνο όταν πρόκειται για άπλές γνώσεις, π.χ. για τήν τεχνική των τεσσάρων πράξεων της αριθμητικής. Άλλά σέ σχέση μέ πιο πολύπλοκες εργασίες, όπου πρέπει νά υπολογιστεί ή έξυπνάδα, ή αντίληψη, άκόμα και ή έννοια της συμπεριφοράς, κάθε συστηματική μέτρηση είναι λειψή. Δέν πρέπει νά εκπλαγούμε αν, στο επίπεδο αυτό, οι βαθμοί ποικιλ-
λουν λίγο ως πολύ, άνάλογα μέ τους ξετσαστές, πράγμα πού δέν τους έμποδίζει νά χρησιμοποιούν ήρεμα κι ώραία τις υποδιαιρέ-

σεις τῶν βαθμῶν (μισό ἢ τέταρτο) σάν νά χειρίζονται χρονόμετρο.

Ὅποτε, τί νά ποῦμε γιά τίς κατατάξεις πού γίνονται θάσει τῶν ψεύτικων αὐτῶν βαθμῶν καί πῶς νά ἀποφασίσουμε ὅτι ὁ τάδε μαθητής ἔρχεται πρίν ἀπό τόν δείνα μέ μερικά ἑκατοστά προτεραιότητας;

Ἐδῶ πρόκειται δλοφάνερα γιά τά πιό λαθεμένα μαθηματικά, γιά τήν πιό ἀντιανθρώπινη στατιστική.

Ὅσοσο καθηγητές καί γονεῖς ἐπιμένουν σ' αὐτή τήν τακτική γιὰτί, στή δοσμένη κατάσταση τοῦ σχολείου καί μέ παιδιὰ πού δέν ἔχουν διάθεση νά ἐργαστοῦν, οἱ βαθμοί καί οἱ κατατάξεις παραμένουν τό πιό ἀποτελεσματικό μέσο γιά κύρωση καί ἄμιλλα. Ἄλλά τό μέσο αὐτό ἔχει ἕνα πολύ ἐπικίνδυνο ἀντιστάθμισμα:

—Ἐπειδὴ θά πρέπει νά βαθμολογήσουν, καί μάλιστα μέ ἕνα μίνιμουμ λαθῶν, παίρνουν ἀπό τήν παιδαγωγική ὅ,τι μπορεῖ νά μετρηθεῖ. Μιά ἄσκηση, ἕνας ὑπολογισμός, ἕνα πρόβλημα, ἡ ἐπανάληψη ἐνός μαθήματος, ὅλα αὐτά μποροῦν νά πάρουν ἕνα βαθμό πού νά τοῦς ἀναλογεῖ. Ἄλλά ἡ ἀντίληψη, οἱ λειτουργίες τῆς νόησης, ἡ δημιουργικότητα, ἡ ἐφευρετικότητα, τό καλλιτεχνικό, ἐπιστημονικό, ἱστορικό αἰσθητήριο δέν μποροῦν νά βαθμολογηθοῦν. Αὐτά ἐπομένως στό Σχολεῖο τά μειώνουν στό ἐλάχιστο καί τά καταργοῦν ἀπό τό πεδίο συναγωνισμοῦ. Στίς ἐξετάσεις καί τοῦς διαγωνισμούς ἐλάχιστα ὑπολογίζονται.

Αὐτή εἶναι ἡ σήμερινή κατάσταση.

Προσπαθοῦμε νά τή διορθώσουμε:

—δίνοντας στά παιδιά τή διάθεση καί τήν ἀνάγκη γιά ἐργασία:

—δημιουργώντας μιά ὕγιή ἄμιλλα μέ τό συνεργατικό καί κοινωνικό συναγωνισμό:

—ἐφαρμόζοντας ἕνα σύστημα διαγραμμμάτων καί διπλωμάτων πού θά ἀντικαταστήσει στό προσεχές μέλλον τήν παράνομη χρήση τῶν βαθμῶν καί τῶν κατατάξεων.

Τέστ:

Καταργήσατε βαθμούς καί κατατάξεις καί στή θέση τους θάλατε τίς καινούργιες μορφές ἐργασίας.

πράσινο

Προσπαθεῖτε ἐπιφυλακτικά νά ἀντικαταστήσετε κατατάξεις καί βαθμούς, δίνοντάς τους ἄλλα ὀνόματα.

κίτρινο

Μένετε πιστοί στήν παλιά παράδοση.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 20.

Μιλᾶτε ὅσο γίνεται λιγότερο.

Ματαιοπονοῦμε ἡ παλιά παιδαγωγική μᾶς ἔχει ἐμποτίσει τόσο καλά, πού πάντα ἔχουμε τήν τάση νά μιλάμε, νά ἐξηγοῦμε, νά ἀποδείχνουμε, ἀκόμα κι ὅταν δέν χρειάζεται περισσότερο.

Κάνετε οἰκονομία στό φωνητικό σας ὄργανο πού ἔχει συνηθίσει νά ξεπερνᾶει ὅλους τοῦς θορύβους, μέχρι πού νά φθαρεῖ.

Μήν ἐξηγεῖτε σέ κάθε εὐκαιρία: δέν χρησιμεύει σέ τίποτα. Ὅσο λιγότερο μιλάτε τόσο περισσότερο θά δρᾶτε.

Ὅποιος ἐργάζεται συνειδητά δέν μιλάει. Ἄλλά ἡ ἀλλαγὴ αὐτῆ στή συμπεριφορὰ καί τῆ δράση σας προϋποθέτει συνείδηση τῆς Σ τ α θ ε ρ ᾶ ς 13: μορφώνεται δηλαδή κανεῖς ὄχι μέ τήν ἐξήγηση καί τήν ὑπόδειξη ἀλλά μέ τῆ δράση καί τό πειραματικό φηλάφισμα. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτῆ προϋποθέτει ἀκόμα τήν κατοχή τοῦ ὀλιχοῦ καί τῶν τεχνικῶν πού ἐπιτρέπουν μιά πιό ἀποτελεσματική παιδαγωγική.

Τέστ:

Ὅργανωθήκατε γιά ἐργασία. Καταργήσατε τὰ μαθήματα. Μιλᾶτε ὅλο καί λιγότερο.

πράσινο

Προσπαθεῖτε νά μιλάτε λιγότερο ἀλλά δέν προχωρήσατε ἀκόμη στήν ἀπαραίτητη παιδαγωγική ἐξέλιξη.

κίτρινο

Ἐπιμένετε κατὰ προτίμηση στίς ἀρετές τοῦ ἐπεξηγηματικοῦ λόγου.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 21

Τό παιδί δέν θέλει μιá εργασία αγέλης δπου τό άτομο όφείλει νά ύποτάσσειται. Τοϋ άρέσει ή άτομική ή όμαδική εργασία, σιούς κόλπους μιās συνεργατικής κοινότητας.

Αυτό άποτελεί τήν καταδίκη τών σχολαστικών μεθόδων, σύμφωνα μέ τίς όποιες τά παιδιά κάνουν τήν ίδια δουλειά και ταυτόχρονα. "Άς ταξινομούν τούς μαθητές σέ κλάδους και τμήματα' ποτέ δέν θ' άποκτήσουν όλοι τίς ίδιες άνάγκες και τίς ίδιες ίκανότητες. Είναι τελείως παράλογο νά ίσχυριστεί κανείς πώς θά τούς κάνει όλους νά περπατούν μέ τό ίδιο βήμα. "Άλλοι ένκνευρίζονται γιατί πηγαίνουν σημειωτόν ένώ θέλουν και μπορούν νά πάνε πιό γρήγορα. "Άλλοι άποθαρρύνονται γιατί δέν μπορούν νά δουλέψουν μόνοι. Μόνο μιá μικρή μειοψηφία έπωφελείται από τήν έτσι διευθετημένη εργασία.

Άναζητήσαμε και βρήκαμε τή δυνατότητα πού έπιτρέπει στά παιδιά νά εργάζονται μέ τό δικό τους ρυθμό, στά πλαίσια μιās ζωντανής κοινότητας.

Κι αυτή άκόμα ή έννοια τής όμαδικής και τής συνεργατικής εργασίας πρέπει νά επανεξεταστεί. Έργασία σέ ομάδα ή συνεταιρισμό δέν σημαίνει άναγκαστικά πώς όλοι κάνουν πάντα τήν ίδια εργασία. Άντίθετα, τό άτομο πρέπει νά διατηρήσει στό μάξιμουμ τήν προσωπικότητά του, στήν ύπηρεσία βέβαια μιās κοινότητας.

Η νέα αυτή μορφή εργασίας έχει, από παιδαγωγική και ανθρώπινη άποψη, τή μεγαλύτερη σημασία.

Τέστ:

Έφαρμόζετε τήν αξιόλογη πρακτική τής άτομικής εργασίας σιούς κόλπους μιās ομάδας ή μιās κοινότητας.

Κάνετε μερικές άπόπειρες όμαδικής εργασίας.

Έπιμένετε σέ μιá παραδοσιακή όργάνωση τής εργασίας.

πράσινο

κίτρινο

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 22

Η τάξη και ή πειθαρχία είναι άπαραίτητες στό σχολείο.

Πολύ συχνά πιστεύουν μερικοί ότι οι τεχνικές Φρενέ συμβιβάζονται πολύ καλά μέ μιá άναρχική έλλειψη όργάνωσης και ότι ή έλεύθερη έκφραση είναι συνώνυμη μέ τήν άπειθεια και τήν τριπελιά.

Στήν πραγματικότητα συμβαίνει άκριβώς τό αντίθετο: ένα σύνθετο σχολείο πού πρέπει νά εφαρμόσει ταυτόχρονα διάφορες τεχνικές και στό όποιο γίνεται άπόπειρα νά άποφευχτεί ή θάναυση άυταρχικότητα, έχει άνάγκη από πολύ περισσότερη τάξη και πειθαρχία, άπ' όση ένα σχολείο παραδοσιακό, πού βασικός έξοπλισμός του είναι τά μαθήματα και τά έγχειρίδια.

Άλλά στήν περίπτωση αυτή δέν μπορούμε νά κινηθούμε σύμφωνα μέ τούτη τήν τυπική τάξη πού μεταφράζεται σέ σιωπή και σταυρωμένα χέρια, κάτω από τήν επίβλεψη τοϋ δασκάλου. Έχουμε άνάγκη από μιá θαθύτερη τάξη, ένσωματωμένη στή συμπεριφορά και τήν εργασία τών μαθητών, από μιá πραγματική τεχνική αιτιολογημένης ζωής πού θά έχουν θελήσει οι ίδιοι οι μαθητές.

Έδω δέν έχουμε νά κάνουμε μέ λόγια άλλα μέ δυνατότητες έφικτές για όλα τά σχολεία πού θά προσανατολιστούν προς τή νέα εργασία. Η τάξη και ή πειθαρχία τοϋ Σύγχρονου Σχολείου είναι ή όργάνωση τής εργασίας.

Έφαρμόστε τίς σύγχρονες τεχνικές για τή ζωντανή εργασία. Τά παιδιά θά πειθαρχήσουν από μόνοα τους, γιατί θέλουν νά εργαστοϋν και νά προοδεύσουν σύμφωνα μέ κανόνες πού θά τούς είναι οικείοι.

Τότε θά έχετε στίς τάξεις σας τήν πραγματική πειθαρχία.

Τέστ:

Φιάνετε, μέ σύνθετες τεχνικές εργασίας, σιή ζωντανή τάξη πραγμάτων.

Η εργασία δέν είναι άκόμα άρκετά όργανωμένη για τούτη τήν άναζήτηση τής άπαραίτητης τάξης.

Τά παιδιά έχουν άκόμα άνάγκη τήν τάξη πού επιβάλλεται από έξω.

πράσινο

κίτρινο

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 23

Οί τιμωρίες είναι πάντοτε λάθος. Είναι ταπεινωτικές για όλους και δεν πεινχάινουν ποτέ τό σκοπό πού επιδιώκουν. Αντίθετα, οδηγούν στό χειρότερο.

Ώστόσο, θά πεί κανείς, υπάρχουν περιπτώσεις πού ή τιμωρία αποτελεί ανάγκη, αποτελεί τή μόνη λύση για τή διαφύλαξη τής τάξης.

Αυτό είναι σωστό. Άλλά συμβαίνει νά έχει διαπραχθεί τό σφάλμα πριν ή έξω από μās και ήμεις νά ύφιστάμεθα τς θλιβερές του συνέπειες. Όταν τά παιδιά τρώνε πολύ ξύλο στην οικογένειά τους, σφύρηλατοδν μιά τεχνική ζωής από κτυπήματα και τιμωρίες. Γίνονται προληπτικά, άναίσθητα σέ κάθε άλλη τεχνική ζωής και ή επανόρθωση είναι συνήθως φοβερά μακρόχρονη και δύσκολη.

Άν τά παιδιά έχουν κακοανατραφεί, αν απόκτησαν λαθεμένες αντιλήψεις, αν δέν έχουν συνηθίσει στην εργασία, θά πρέπει νά επιμείνουμε πολύ για νά φτάσουν σέ μιά λειτουργική τάξη. Τό σφάλμα διαπράχθηκε ανεξάρτητα από μās.

Δέν πρόκειται νά διορθώσουμε τό λάθος διαμορφώνοντας τήν πορεία μας νά είναι σύμφωνη μ' αυτό αλλά δουλεύοντας για νά κάνομε τήν τιμωρία άχρηστη.

Παρατηρείστε άμερόληπτα ένα παιδί πού τό τιμωρούν. Μελετήστε τή δική σας αντίδραση στις τιμωρίες πού ύποστήκατε. Πάντα ύπάρχει ένα στοιχείο εναντίωσης, όργης, εκδίκησης, ίσως και μίσους. Πάντα ύπάρχει ταπείνωση, έστω κι αν ή ταπείνωση αυτή κρύβεται πίσω από μιά μάσκα αυθάδειας, περηφάνειας ή ψευτοπαλικαριϊας.

Έφόσον ή τιμωρία είναι πάντα σφάλμα, κάθε φορά πού θά καταφεύγετε σ' αυτή θά κάνετε ένα λαθεμένο χειρισμό, άκόμα κι αν επιφανειακά φαίνεται πώς όλα μπαίνουν σέ τάξη, άκόμα κι αν δέν βλέπετε άμέσως τς συνέπειες.

Όμως, στό βαθμό άκριβώς πού θά κάνουμε τά παιδιά νά ένδιαφερθούν για τήν εργασία τής τάξης, πού θά ίκανοποιήσουμε τήν ανάγκη τους για δημιουργία, εμπλουτισμό και ζωή, ή τάξη θά έναρμονιστεί και θά γίνουν άχρηστες οι κυρώσεις.

Δέν ίσχυριζόμαστε πώς είναι εύκολο πράγμα τό νά μή τιμωρεί κανείς. Η τάξη και ή πειθαρχία είναι άπόροια όλων των συνθηκών εργασίας μέσα στην τάξη και οι συνθήκες αυτές είναι, πολύ συχνά άκόμη, οι χειρότερες!...

Άλλά αυτό δέν μās έμποδίζει νά κρίνουμε δίκαια και νά μετράμε τή σπουδαιότητα των λαθών μας, έστω κι αν δέν μπορούμε πάντα νά τά αποφύγουμε.

Τέστ:

Καταργήσατε τελείως τς τιμωρίες μέ τή μορφή τους τής αυτίματης κύρωσης.

πράσινο

Δοκιμάζετε νά καταργήσετε τς τιμωρίες αλλά σημειώνετε, πολύ συχνά άκόμη, συμπτωματικές ύποτροπές.

κίτρινο

Θεωρείτε τς τιμωρίες άναγκαϊες κι επομένως παραδεικτές.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 24

Η καινούργια ζωή του Σχολείου προϋποθέτει τό σχολικό συνεταιρισμό, δηλαδή τή διαχείριση από τούς άμεσους ένδιαφερόμενους, συμπεριλαμβανόμενου και του εκπαιδευτικού, τής σχολικής ζωής και εργασίας.

Ο σχολικός συνεταιρισμός είναι ή συνέπεια των παραπάνω σταθερών. Άν δέν έχετε άποκτήσει άκόμα άρκετά πράσινα φώτα, θά διαστάσετε νά συμμορφωθείτε πλήρως μέ τήν ιδέα του συνεταιρισμού. Θά σκέφτεστε ότι τά παιδιά δέν είναι άρκετά έμπειρα, ότι δέν έχουν έπαρκή συνείδηση των καθηκόντων τους, ότι δέν είναι άρκετά «άνθρωποι» και ότι χρειάζεται όπωσδήποτε νά προβάλλετε τήν άνωτερότητα και τό κύρος σας.

Άν πραγματικά έχετε πετάξει από πάνω σας τόν παλιό δάσκαλο, θά αναθέσετε στό σχολικό συνεταιρισμό τό μάξιμουμ τής ύπευθυνότητας σέ σχέση μέ τήν όργάνωση τής τάξης σας.

Άλλά:

1) Η ύπευθυνότητα αυτή δέν πρέπει νά είναι αποκλειστικά οικονομική και τεχνική. Τό θέμα δέν είναι νά συγκεντρώσουμε έσοδα και νά διαχειριζόμαστε ούτε νά παράγουμε προς όφελος του Συνεταιρισμού. Αυτά θέβια όχι μόνο δέν είναι άμελητέα αλλά και αποτελούν τελικά ένα πρώτο βήμα. Ώστόσο όμως, δέν άποτε-

λουν παρά μιὰ ἐπιμέρους ἀντίληψη τοῦ συνεταιρισμοῦ πού ὀφείλει νά ἀπλώνεται σ' ὅλη τή ζωή τοῦ σχολείου καί προπάντων στό κοινωνικό καί ἠθικό μέρος τῆς ἐργάνωσης.

Ἔχουμε ὑποδείξει τίς τεχνικές, ἰδίως τήν ἐφημερίδα τοίχου καί τή βδομαδιατική Γενική Συνέλευση τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

2) Ὁ ἐκπαιδευτικός δέν πρέπει νά ἀρκεστεῖ στό νά βλέπει τή λειτουργία τοῦ Συνεταιρισμοῦ, γιά νά ἀποδοκιμάζει ἀπό τά ἔξω τίς ἀδυναμίες καί τά λάθη. Ὅφειλε νά μπεῖ στό Συνεταιρισμό καί, μέ πολλή κατανόηση καί δυναμισμό, νά προσπαθήσει νά γίνε τό καλύτερο στοιχεῖο του.

Τέστ:

Πραγματοποιεῖτε αὐτό τόν καθολικό συνεταιρισμό.

Ἔχετε ἓνα συνεταιρισμό, ἐπιπροσθετο κατά κάποιο τρόπο γιά τό σχολεῖο, πού δέν ἔχει ἀκόμα ἀναλάβει τίς ἐπεύθυνες λειτουργίες του.

πράσινο

Θέλετε νά διατηρήσετε ὅλη τήν ἐξουσία.

κίτρινο

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 25

Ἡ ὑπερφόρτιση τῶν τάξεων εἶναι πάντα παιδαγωγικό λάθος.

Ἄν τό ζήτημα εἶναι μόνο νά διδάξουμε τά παιδιά, ὁ μέγας ἀριθμός μαθητῶν εἶναι μερικές φορές ἀποδεκτός. Εἶναι δυνατό νά βρεθοῦν τεχνικές ἐργασίες πού νά ἐπιτρέπουν, σχεδόν τό ἴδιο καλά, τίς μηχανικές γνώσεις σέ μιὰ μάζα 50 παιδιῶν ὅσο καί σ' ἓνα ὄμιλο τῶν δέκα.

Αὐτό προσπαθοῦν νά ἀποδείξουν ὅσοι μιλάνε γιά τίς πιθανές ἀρετές τῶν ὀπτικοακουστικῶν τεχνικῶν.

Παρόλα αὐτά ὅμως, ἡ ἀπόκτηση γνώσεων παραμένει μιὰ δευτερεύουσα λειτουργία τοῦ σχολείου ἐνῶ, ἀντίθετα, τό σημαντικό εἶναι ἡ διαμόρφωση τοῦ αὐριανοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἠθικοῦ καί κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συνειδητοποιημένου ὡς πρός τά καθήκοντα καί τά δικαιώματά του, τοῦ θαρραλέου σέ ὅ,τι θά ἀντιμετωπίσει σάν ἐργαζόμενος, τοῦ εὐφυοῦς παιδιοῦ καί ἀνθρώπου, τοῦ ἐρευνή-

τῆ, δημιουργοῦ, συγγραφέα, μαθηματικοῦ, μουσικοῦ, καλλιτέχνη.

Οἱ ἰδιότητες πού ἀπαιτοῦν οἱ λειτουργίες αὐτές δέν μποροῦν μέ κανένα τρόπο νά ἀποχτηθοῦν μέσα σέ μιὰ ἀνώδυμη ὁμάδα. Δέν ἀποχτιοῦνται ποτέ μόνο μέ τήν πληροφόρηση, ὅσο μεγαλόστομη κι ἂν εἶναι αὐτή. Δέν μποροῦν νά ἀναπτυχθοῦν παρά μόνο ὅταν ἔχει κανεὶς τήν πραγματική δυνατότητα νά ἐργαστεῖ, νά δράσει καί νά ζήσει ἀτομικά καί κοινωνικά. Καί σ' αὐτή τήν περίπτωση «δουλεύοντας τό σίδηρο γίνεσαι σιδεράς». Μόνο ζώντας καί δουλεύοντας μέσα σ' ἓνα ὄμιλο ἢ μιὰ ὁμάδα μαθαίνει κανεὶς νά ζεῖ ὁμαδικά.

Οἱ προϋποθέσεις αὐτές δέν ἐκπληρώνονται ἀπό τή στιγμή πού τό Σχολεῖο θά γίνε μιὰ ἀνώδυμη μάζα καί ἀνώδυμη μάζα γίνεσαι ἢ κάθε τάξη πού ξεπερνᾷ τόν ἀριθμό τῶν 20 - 25 μαθητῶν.

Τέστ:

Ἔχετε 20 - 25 μαθητές σέ κάθε τάξη· ὅλα εἶναι δυνατά γιά σᾶς.

πράσινο

Ἔχετε 30 - 35 μαθητές· θά ἀντιμετωπίσετε πολλές δυσκολίες.

κίτρινο

Ἀριθμός μαθητῶν μεγαλύτερος ἀπό 35.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 26

Ἡ σημερινή ἀντίληψη γιά μέγαρα σχολικά συγκροτήματα καταλήγει στήν ἀνωδυμία τῶν δασκάλων καί τῶν μαθητῶν. Ἀπό αὐτό τό γεγονός, ἡ παραπάνω ἀντίληψη εἶναι πάντα λάθος καί τροχολέδη.

Ἡ μεγάλη μάζα, ὅταν δέν εἶναι ὁργανωμένη στήν ὑπηρεσία τῶν ἀνθρώπων, ὅταν εἶναι ἀπλή ἀντιπαράθεση ἀτόμων πού δέν συνδέονται μέ κανένα, ἄς ποῦμε, πνευματικό ἢ ψυχικό δεσμό εἶναι πάντα καταστροφική γιά τά άτομα αὐτά. Αὐτό διαπιστώνει κανεὶς στόν πάντα ἀποβλακωτικό στρατό.

Τά μικρά σχολεῖα μέ τίς λιγότερες ἀπό 5 - 6 τάξεις διατηροῦνται ἀκόμα σάν ἓνα συμπαθητικό χωριό ὅπου οἱ ἀνθρώποι γνωρίζονται καί ζοῦν σέ συνάρτηση ὁ ἓνας μέ τόν ἄλλο, ὅπου οἱ δάσκα-

λοι μπορούν να συζητούν, να συμφωνούν μεταξύ τους και να παρακολουθούν δλους τους μαθητές.

Πέρα από τον αριθμό αυτό πέφτουμε στα μεγάλα συγκροτήματα (είδος στρατώνα) όπου βασιλεύει η άγνωμμία: οι δάσκαλοι δεν γνωρίζονται πάντα μεταξύ τους· σε καμιά περίπτωση δεν υπάρχει κάποια κοινή σκέψη ή ασχολία που να τους συγκεντρώνει και να τους ενώνει. Για τα παιδιά είναι ένας, περισσότερο ή λιγότερο επιζήμιος, στρατώνας, απ' όπου δεν θά μπορούσε σε καμιά περίπτωση να αποβληθεί τό στρατιωτικό πνεύμα.

Η κατασκευή σχολείων με 5 ως 6 τάξεις, ή διάσπαση των μεγάλων συγκροτημάτων σε παιδαγωγικές μονάδες των 5 ως 6 στοιχείων εμφανίζεται σαν ένα από τα μέτρα που πρέπει οπωσδήποτε να παρθούν για τον εκσυγχρονισμό και την επιτυχία του Σχολείου.

Τέστ:

Βρίσκετε μέσα σε μία ανθρώπινη ομάδα 5 ως 6 τάξεων· πετυχαίνετε πιο εύκολα.

πράσινο

Ειδικές συνθήκες σās επιτρέπουν μία άνεκτη εργασία μέσα σ' ένα μεγάλο συγκρότημα (π.χ. χωριστοί χώροι για παραδόσεις ή τελειοποιημένη τάξη).

κίτρινο

Μεγάλο ανώνυμο στρατιωτικό συγκρότημα.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 27

Η αυθιανή δημοκρατία προετοιμάζεται με τη δημοκρατία στο Σχολείο. Ένα αυταρχικό καθεστώς στο Σχολείο δεν θά μπορούσε να διαμορφώσει δημοκρατικούς πολίτες.

Αυτό είναι κάτι τό τόσο φυσικό, που και μόνο η καλή θέληση, θά μπορούσε να επιβάλει αυτή τη σταθερά. Οι αυταρχικές συνθήκες είναι, άλλιμοιο, τόσο καλά αποτυπωμένες στη ζωή των γονιών και των δασκάλων, που, σ' όλα σχεδόν τα σχολεία και τίς οικογένειες, τα παιδιά μέγουν πάντα ούσιαστικά άνηλικα και ύποταγματά στο άδιαμφισβήτητο κύρος των ένηλικών.

Ο πατέρας συνδικαλιζεται φυσικά, είναι οπαδός ή άκόμα και μέλος ενός προοδευτικού πολιτικού κόμματος. Άλλά στο σπίτι του

είναι πολύ συχνά ο κύριος που, όπως στο Μεσαίωνα, δεν άνέχεται καμιά άντίρηση στις διαταγές του.

Ο δάσκαλος θεωρεί τον έαυτό του έξελιγμένο κοινωνικά, συνδικαλιστικά, πολιτικά αλλά μέσα στην τάξη δεν άνέχεται να άντιταχτούν στο κύρος του. Όλα πρέπει να πηγαίνουν σύμφωνα με τον κανόνα, άν όχι σύμφωνα με τη ράβδο.

Κι έπειτα μās εκπλήσσει τό γεγονός ότι τα παιδιά που ξεφεύγουν μια μέρα από την αυταρχικότητα είναι άνίκανα να αυτοκυριαρχηθούν, να σκεφτούν και να δράσουν· ότι δεν έχουν τίς δυνατότητες να οργανωθούν και ότι τό κύριο μέλημά τους, τώρα και άργότερα, είναι να ξεφύγουν από την αυταρχικότητα!

Στόν αιώνα της δημοκρατίας κι ενώ όλες οι χώρες, ή μια μετά την άλλη, βαδίζουν προς την άνεξαρτησία τους, τό Σχολείο του λαού δεν θά μπορούσε παρά να είναι ένα δημοκρατικό σχολείο που θά προετοιμάζει, με τό παράδειγμα και τη δράση, την άληθινή δημοκρατία.

Τέστ:

Προσπαθείτε να οργανώσετε τη δημοκρατία στο Σχολείο.

πράσινο

Κάνετε δειλά μερικές άπόπειρες, που όμως δεν άγκαλιάζουν άκόμα όλη την παιδαγωγική σας.

κίτρινο

Μένετε πιστοί στο αυταρχικό Σχολείο.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 28

Δέν μπορούμε να διδάξουμε παρά μέσα σε κλίμα άξιοπρέπειας. Τό να σέβετε τα παιδιά κι αυτά να σέβονται τους δασκάλους τους είναι μια από τίς βασικές προϋποθέσεις για την άνανέωση του Σχολείου.

Αυτή είναι ή κατάληξη των κίτρινων και πράσινων φώτων που δείχνουν την πορεία που ταχθήκαμε να καθορίσουμε.

Με τούτη άκριβώς την άξιοπρέπεια των καινούργιων σχέσεων που θά θεσπιστούν στα σχολεία μας θά μετρήσουμε τίς πραγματικές προόδους που θά έχουμε κάνει.

Ὁ λόγος πού ἀπευθύνεται στους ἐγγήλικους ἔχει τὸ ἴδιο κύρος καὶ γιὰ τίς τάξεις μας:

«Ὁ σὺ μισεῖς, ἐτέρῳ μὴ ποιήσης» ἢ «Ὅσα οὖν θέλετε ἵνα ποίωσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖν αὐτοῖς.»

Τέστ:

Μπορεῖτε νὰ ἐφαρμόσετε τοῦτο τὸν κανόνα σὲ τίς τάξεις σας.

Καταβάλλετε προσπάθεια πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, χωρὶς ὅμως νάχετε ἀκόμα πετύχει τελείως.

πράσινο

Δὲν ἔχετε ἐξανθρωπίσει ἀκόμα τὸ Σχολεῖο.

κίτρινο

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 29

Ἡ ἐναντίωση τῆς παιδαγωγικῆς ἀντίδρασης, στοιχείου τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀντίδρασης, εἶναι ἐπίσης μιὰ σταθερὰ μὲ τὴν ὁποία θὰ πρέπει — δυστυχῶς — νὰ λογαριασθοῦμε, χωρὶς ὅσοι νὰ περνᾶει ἀπ' τὸ χέρι μας νὰ τὴν ἀποφύγουμε ἢ νὰ τὴ διορθώσουμε.

Ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι τέτια, πού στρογγυλοκάθεται ἐγωιστικά σ' αὐτὸ πού εἶναι καὶ ἀμύνεται φτάνοντας ὡς τὴν ἀδικία καὶ τὴ βία, ἐνάντια σ' ὁποιοδήποτε σκοπεύει νὰ ταραξί, στὸ ὄνομα τῆς προόδου, τὸν ἐφησυχασμὸ τῶν βολεμένων ἀνθρώπων.

Δοκιμάστε μιὰ νύχτα σ' ἕνα σταθμὸ νὰ μπεῖτε σ' ἕνα κουπέ ὅπου οἱ ταξιδιῶτες ἔχουν ἐγκατασταθεῖ ὅσο γίνεται καλύτερα, πιάνοντας ἀκόμα καὶ τίς θέσεις πού δὲν τοὺς ἀνήκουν. Θὰ ἀντιμετωπίσετε ἕνα ἡμόφωνο κονσέρτο γκρίνιας, διαμαρτυριῶν, βρισιῶν, καὶ μερικὲς φορές ξυλοδαρμῶν.

Ἄφου θάχετε συνειδητοποιήσει τὴν ἀλήθεια τῶν τριάντα αὐτῶν σταθερῶν, θὰ θελήσετε νὰ διαμορφώσετε τὴν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τάξης σας σύμφωνα μὲ τίς ἐπιταγές τους. Ἄλλὰ τὸ παράδειγμα σας, προπάντων ἂν πετύχει, θὰ ἀναγκάσει ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς γύρω σας νὰ ἐπανεξετάσουν προοδευτικὰ τὴ στάση τους. Θὰ σᾶς ἀξίξει ἔπαινος ἂν τὰ καταφέρετε ἀργά, μέσα ἀπὸ ἀντιρήσεις, κριτικὲς, γκρίνιες καὶ βρισιές.

Τὸ ὅτι τόσοι δικοὶ μας κατακρίθηκαν, κακολογήθηκαν, συκο-

φαντήθηκαν, τὸ ὅτι συχνὰ κινητοποιήσαν ἐναντίον τους τὴν συμμαχία τοῦ ἀρτηριοσκληρωτισμοῦ καὶ τοῦ συντηρητισμοῦ, ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ σταθερὰ τῆς σχολικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου.

Μὴ ξαφνιαῖεστε. Μάθετε ἀπὸ τὰ πρὶν ὅτι θὰ ἔχετε νὰ λογαριαστεῖτε μὲ τούτη τὴ σταθερὰ, ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ τίμημα τῶν κατακτησέων σας καὶ ὅτι οἱ ἴδιες δυσκολίες καὶ λύπες συντροφείου πάντα στὸ δρόμο τους ἐκείνους πού θέλουν νὰ πᾶνε μπροστὰ γιὰτὶ προσπαθοῦν νὰ εἶναι ἀληθινοὶ δάσκαλοι, θαρραλεοὶ διαμορφωτὲς ἀνθρώπων.

Τέστ:

Ἔχετε κατορθώσει νὰ ἐπιβληθεῖτε σὴν ἀντίδραση τοῦ κόσμου.

πράσινο

Παλεύετε ἀκόμη μὲ τίς ἀντιδράσεις αὐτές, μὲ μεγάλες ὥστόσο ἐλπίδες ἐπιτυχίας.

κίτρινο

Συναγιάτε πολλὴ ἀντίδραση γιὰ νὰ προχωρήσετε.

κόκκινο

ΣΤΑΘΕΡΑ 30

Ἐπιέλους, μιὰ σταθερὰ πού δικαιώνει ὅλα τὰ ψηλαφίσματά μας καὶ ἐκικυρώνει τὴ δράση μας: ἡ αἰσιόδοξη ἐλπίδα σὴ ζωὴ.

Ἔτσι εἶναι: ὅσο πιὸ νέος εἶναι ὁ ἄνθρωπος τόσο περισσότερο νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ριφοκινδυνέψει. Τὴ στιγμὴ πού ἡ θάναση αὐταρχικότητα νομίζει ὅτι ἔχει ἀνακόψει τὴν ὁρμὴ του, νάτον πού παίρνει τὰ κρυφὰ μονοπάτια γιὰ νὰ ξεπεράσει τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ ξαναπάρει τὸ προβάδισμα.

Μόνο ὅταν, ἐξαιτίας ἀρρώστιας, ἀστικοποίησης, γερατειῶν ἢ σοβαρῶν σφαλμάτων στὴν ἐκπαίδευση, καταφέρνει κανεὶς νὰ ἐκμηδενίσει τούτη τὴν ἐλπίδα σὴ ζωὴ, ἢ ἀποτυχία φαίνεται νάναί δριστική.

Τούτη ἡ ἐλπίδα σὴ ζωὴ θὰ εἶναι στὴν ψηλαφητὴ συνέχεια τῶν παραπάνω Σταθερῶν, ὁ μυστηριακὸς μίτος τῆς Ἀριάδνης πού θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸν κοινὸ μας σκοπὸ: τ ἡ δ ι α μ ὀ ρ φ ω σ η τ ο ὕ α ὕ ρ ι α ν ο ὕ ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ ἀ π ὸ τ ὸ σ η μ ε ρ ι ν ὸ π α ι δ ι .

ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

“Αν θέλετε να μάθετε σε τί σημείο βρίσκεστε σαν δάσκαλος και να δείτε:

—σε ποιο βαθμό έχετε ξεπεράσει τα εμπόδια που αντιτίθενται στη δράση σας’

—πώς μπορέσατε να μην εγκαταλείψετε την προσπάθεια μπρός στα κόκκινα φώτα αλλά προσπαθήσατε μέσα από παρεκκλίσεις και μογοπάτια να υπερπηδήσετε το εμπόδιο για να ξαναβρείτε πιο κάτω τη μεγάλη λεωφόρο’

—πώς αντιμετώπισατε τα διακοπτόμενα και τα κίτρινα φώτα’

—πώς ξεπεράσατε με αδέξιμη ταχύτητα τα απελευθερωτικά πράσινα φώτα,

φτιάξτε το παρακάτω διάγραμμα, που θα σας παρακινήσει να συνεχίσετε μαζί μας τον αγώνα για ένα σύγχρονο σχολείο, όλο και πιο αποτελεσματικό, όλο και πιο ελεύθερο, όλο και πιο ανθρώπινο.

Σταθερές	κόκκινο	κίτρινο	πράσινο
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			